

AAG
MA
HAX

YHC • 1987

ALMANAC
of the
Ukrainian
National
Association

FOR THE YEAR

1987

SVOBODA PRESS
Jersey City — New York

Альманах

УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ

НА РІК

1987

РІЧНИК 77

S. KMET
381 LUM AVENUE
UNION, NJ 07083

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА”

Джерзі Ситі — Нью Йорк

Редактор: ЗЕНОН СНИЛИК

Коректор: ЛЮДМИЛА ВОЛЯНСЬКА

Обкладинка: БОГДАН ТИТЛА

Printed in U.S.A.

"Svoboda" — 30 Montgomery Str., Jersey City, N.J. 07302

Счень - January

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Ч	Боніфатія, мч.	НАЙМ. ХР. ВАС. ВЕЛ. Сильвестра папи
2 20 П	Ігнатія Богоносця, свт.	Малахії прор., Гордія, мч.
3 21 С	Юліанії, мч.	
4 22 Н	Н. пер. РІЗДВОМ – ОТЦВ	Н. перед ПРОСВІЧЕН.
5 23 П	10 мучеників у Криті	Навечір'я Бог. Теопемта
6 24 В	Навечір'я Різдва, Євгенії, мч.	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСП.
7 25 С	РІЗДВО ХРИСТОВЕ	Собор Івана Христителя
8 26 Ч	Собор Пресв. Богородиці	Юрія, Омеляна, Домін., пр.
9 27 П	Степана, первомуч.	Полієвкта, мч.
10 28 С	Мучеників у Нікомидії	Григорія з Ніссї, Дометіяна
11 29 Н	НЕДЛЯ ПО РІЗДВІ	Н. ПО ПРОСВ. †Теодосія, пр.
12 30 П	Ансії, мч., Зотіка, пр.	Тетяни, мч.
13 31 В	Меланії Римлянки, пр.	Єрмила і Стратоніка, мч.
14 1 С	НАЙМЕН. ХР., ВАС. ВЕЛ.	Отців із Синаю і Раїфи, Ніни
15 2 Ч	Сильвестра папи	Павла і Івана, пр.
16 3 П	Малахії прор., Гордія, мч.	Поклін оковам Ап. Петра
17 4 С	Собор 70 Апостолів	† Антонія Великого, пр.
18 5 Н	ПЕРЕД ПРОСВ., Навечір'я	30 п. ЗШЕСТЯ, Атанасія
19 6 П	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСП.	Макарія преподобного
20 7 В	Собор Івана Христителя	† Євтимія Великого, пр.
21 8 С	Юрія, Омеляна, Домініки, пр.	Максіма, ісп. Неофіта
22 9 Ч	Полієвкта, мч.	Тимотея, ап., Анастасія, пр.
23 10 П	Григорія з Ніссї, Дометіяна	Климентія, свц.
24 11 С	† Теодосія Вел. пр.	Ксенї Римлянки, пр.
25 12 Н	ПО ПРОСВ. Тетяни, мч.	31 п. ЗШЕСТЯ, † Григорія Бог.
26 13 П	Єрмила і Стратоніка, мч.	Ксенофонта і Марії, пр.
27 14 В	Отців із Синаю і Раїфи, Ніни	† Перен. мощів Івана Золот.
28 15 С	Павла і Івана, пр.	Єфрема із Сирії, пр.
29 16 Ч	Поклін оковам Ап. Петра	Пер. мощів Ігнатія Богоносця
30 17 П	† Антонія Великого пр.	Трьох Святителів
31 18 С	Атанасія і Кирила, Олекс.	Кира й Івана, безср.

Лютий - Февраль

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Н	32 після ЗШЕСТЯ, Макарія	32 п. ЗШЕСТЯ, Трифона, мч.
2 20 П	† Євтимія Великого, пр.	Стрітєння Господнє
3 21 В	Максима, ісп., Неофіта, мч.	Симеона й Анни, прор.
4 22 С	Тимотея, ап., Анастасія, пр.	Ісидора, пр.
5 23 Ч	Климентія, свц.	Агафії, мч.
6 24 П	Ксені Римлянки, пр.	Вукола, пр.
7 25 С	† Григорія Богослова	Партенія і Луки, пр.
8 26 Н	про МИТАРЯ Й ФАРИСЕЯ	Н. про МИТАРЯ Й ФАР.
9 27 П	† Перен. мощів Івана Золот.	Никифора
10 28 В	Єфрема із Сирії, пр.	Харлампія, мч.
11 29 С	Пер. мощів Ігнатія Богоносця	Власія, свц.
12 30 Ч	Трьох Святителів	Мелетія з Антіохії, свт.
13 31 П	Кира й Івана, безср.	Мартиніяна, пр.
14 1 С	Трифона, мч.	† Кирила, ап. Слов'ян
15 2 Н	про БЛУДН. СИНА, Стріт.	Н. про БЛУДН. СИНА
16 3 П	Симеона й Анни, прор.	Памфіла і Порфірія, мч.
17 4 В	Ісидора, пр.	Теодора Тирона, вмч.
18 5 С	Агафії, мч.	Льва, папи Римського
19 6 Ч	Вукола, пр.	Архипа, ап.
20 7 П	Партенія і Луки, пр.	Льва Катанського, свт.
21 8 С	Теодора, Страт., Вмч.	Тимотея, пр., Євстахія
22 9 Н	М'ЯСОПУСНА, Никифора,	Н. М'ЯСОПУСНА
23 10 П	Харлампія, мч.	Полікарпа із Смирни, свц.
24 11 В	Власія, свц.	† 1 і 2 Найд. Гол. Івана Хр.
25 12 С	Мелетія з Антіохії, свт.	Тарасія, свт.,
26 13 Ч	Мартиніяна, пр.	Порфірія з Гази, свт.
27 14 П	† Кирила, ап. Слов'ян	Прокопія Декаполіта, ісп.
28 15 С	Онисима, ап.	Василія, ісп.

Бережень — March

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 16 Н	СИРОПУСНА , Памфіла	Н. СИРОПУСНА , Євдокії
2 17 П	Теодора Тир. (1-ий день В. Посту)	Теодота, свц., 1-ий д. В. Посту
3 18 В	Льва, папи Римського	Євтропія, Клеоніка, і Вас.
4 19 С	Архипа, ап.	Гарасима, пр.
5 20 Ч	Льва Катанського, свт.	Конона, мч.
6 21 П	Тимотея, пр., Євстахія	42 мучеників в Аморії
7 22 С	Відн. моцїв у Євгенії	Василія, Єфрема і ін. мч.
8 23 Н	1 ПОСТУ , Полікарпа	Н. 1 ПОСТУ , Теофілакта
9 24 П	† 1 і 2 Найд. Гол. Івана Хр.	† 40 муч. із Севасти
10 25 В	Тарасія, свт.	Кодрата й інших муч.
11 26 С	Порфірія з Гази, свт.	Софронія, патр. Єрусал., свт.
12 27 Ч	Прокопія Декаполіта, ісп.	Теофана, ісп.
13 28 П	Василія, ісп.	Перен. моцїв Никифора, свт.
14 1 С	Євдокії, прмч.	Венедикта, пр.
15 2 Н	2 ПОСТУ , Теодота, свц.	Н. 2 ПОСТУ , Агапія
16 3 П	Євтропія, Клеоніка, і Вас.	Савина і Папи, муч.
17 4 В	Гарасима, пр.	Олексія, пр.
18 5 С	Конона, мч.	Кирила з Єрусалиму, свт.
19 6 Ч	42 мучеників в Аморії	Хризанта і Дарії, мч.
20 7 П	Василія, Єфрема і ін. мч.	Отців вбитих у ман. св. Сави
21 8 С	Теофілакта, ісп.	Якова, ісп.
22 9 Н	ХРЕСТОПОКЛІННА	Н. ХРЕСТОПОКЛІННА
23 10 П	Кодрата й інших муч.	Никона, прмч., учнів його
24 11 В	Софронія патр. Єрусал., свт.	Захарії, прор., Артемона
25 12 С	Теофана, ісп.	БЛАГОВІЩ. ПР. БОГОР.
26 13 Ч	Пер. моцїв Никифора, свт.	Собор Арх. Гавриїла
27 14 П	Венедикта, пр.	Матрони, мч.
28 15 С	Агапія й інших муч.	Лларіона, пр., Стефана, чуд.
29 16 Н	4 ПОСТУ , Савина	Н. 4 ПОСТУ , Марка, пр.
30 17 П	Олексія, пр.	Івана Лїствичника, пр.
31 18 В	Кирила з Єрусалиму, свт.	Іпатія, пр.

Квічень - Април

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Хризанта і Дарії, Поклони	Марії Єгипт. Поклони
2 20 Ч	Отців вбитих у ман. св. Сави	Тита, прп.
3 21 П	Якова, ісп.	Никити, ісп.
4 22 С	Василія, свц.	Йосифа і Юрія, пр.
5 23 Н	5 ПОСТУ , Никона	Н. 5 ПОСТУ , Теодула
6 24 П	Захарії, прор., Артемона	† Методія, ап.
7 25 В	БЛАГОВІЩ. ПР. БОГОРОД.	Юрія, пр.
8 26 С	Собор Арх. Гавриїла	Іродіона і ін. ап.
9 27 Ч	Матрони, мч.	Євсихія, мч.
10 28 П	Лларіона, пр., Стефана, чуд.	Терентія й ін. мч.
11 29 С	Марка, пр., Кирила, мч.	Антипа, свц.
12 30 Н	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ	КВІТНА (Вербна) НЕДІЛЯ
13 31 П	Іпатія, пр.	Артемона, свц.
14 1 В	Марії Єгиптянки, пр.	Мартина, папи, ісп.
15 2 С	Тита, прп.	Аристарха і ін. ап.
16 3 Ч	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсти)	ВЕЛ. ЧЕТВЕР (Страсти)
17 4 П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ
18 5 С	ВЕЛИКА СУБОТА	ВЕЛИКА СУБОТА
19 6 Н	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТ.	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТ.
20 7 П	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК	СВІТЛИЙ ПОНЕДІЛОК
21 8 В	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК	СВІТЛИЙ ВІВТОРОК
22 9 С	Євсихія, мч.	Теодора, пр. Віталія
23 10 Ч	Терентія й ін. мч.	† Юрія, великомученика
24 11 П	Антипи, свч.	Сави Стратилата, мч.
25 12 С	Василія, ісп.	† Марка, ап. і єван.
26 13 Н	НЕДІЛЯ ТОМИНА	НЕДІЛЯ ТОМИНА
27 14 П	Мартина папи, ісп.	Симеона, свц.
28 15 В	Аристарха й ін. ап.	Ясона і Сосипатра, ап.
29 16 С	Агапії й Ірини, мч.	9 мучеників в Кизиці
30 17 Ч	Симеона, прп. Акакія, еп.	† Якова, ап. брата Івана Бог.

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 П	Івана, Віктора, пр.	Єремії, прор.
2 19 С	Івана Староп., пр.	Атанасія Вел., свт.
3 20 Н	НЕДЛЯ МИРОНОСИЦЬ	Н. МИРОНОС. , † Теодосія
4 21 П	Януарія, свц.	Пелагії, мч., Славомира
5 22 В	Теодора, пр., Віталія	Ірини, мч., Никифора, пр.
6 23 С	† Юрія великомученика	Йова многострадалного
7 24 Ч	Сави Стратилата, мч.	Поява Чес. Хр., Акакія
8 25 П	† Марка, ап. еван.	† Івана Богосл., ап., Арсенія
9 26 С	Василія, свц.	† Перен. м. св. Миколая
10 27 Н	Н. про РОЗСЛАБЛЕНОГО	Н. про РОЗСЛАБЛЕНОГО
11 28 П	Ясона і Сосипатра, ап.	† Кирила і Методія, ап. Сл.
12 29 В	9 мучеників в Кизиці	Єпіфанія і Германа, свт.
13 30 С	† Якова, ап. брата Ів. Богос.	Гликерії, мч.
14 1 Ч	Єремії, прор.	Ісидора, мч.
15 2 П	Атанасія Вел., свт.	Пахомія, пр.
16 3 С	† Теодосія Печ., пр.	Теодора освящ., пр.
17 4 Н	НЕД. про САМАРЯНКУ	НЕД. про САМАРЯНКУ
18 5 П	Ірини, мч., Никифора, пр.	Теодота, Петра, Діонісія
19 6 В	Йова многострадалного	Патрикія, свц., й ін. муч.
20 7 С	Поява Чес. Хр., Акакія	Талалея, мч.,
21 8 Ч	† Івана Богослова	† Константина й Олени
22 9 П	† Перен. мощ. св. Миколая	Василіска, мч.
23 10 С	† Симона Зилоти, ап.	Михайла, свт.
24 11 Н	НЕД. про СЛПОНАРОДЖ.	НЕД. про СЛПОНАРОДЖ.
25 12 П	Єпіфанія і Германа, свт.	† З Найд. голови Івана Хр.
26 13 В	Гликерії, мч.	Карпа, ап.
27 14 С	Ісидора, мч.	Терапонта, свц.
28 15 Ч	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	ВОЗНЕСІННЯ ХРИСТОВЕ
29 16 П	Теодора Освящ., прп.	Теодосії, преп.
30 17 С	Андроніка, ап.	Ісаакія Далмат., пр.
31 18 Н	НЕДЛЯ ОТЦІВ	НЕДЛЯ ОТЦІВ , Єрмія

Червень - June

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 П	Патрикія, свщ., й ін. муч.	Юстина Философа, мч.
2 20 В	Талалея, мч.	Никифора, ісп.
3 21 С	† Константина й Олени	Лукиліяна й ін. муч.
4 22 Ч	Василиска, мч.	Митрофана, свт.
5 23 П	Михайла, свт.	Доротея, свщ.
6 24 С	Симеона Дивногор., пр.	Висаріона, Іларіона, пр.
7 25 Н	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА	ЗШЕСТЯ СВЯТОГО ДУХА
8 26 П	Пресвятої Трійці	Пресвятої Трійці
9 27 В	Терапонта, свщ.	Кирила Олександрійського
10 28 С	Никити, пр.	Тимотея, свщ.
11 29 Ч	Теодосії, преп.	† Вартол. і Варнави, ап.
12 30 П	Ісаакія Далмат., пр.	Онуфрія, пр., Петра Атон.
13 31 С	Єрмія, ап., Єрмея, мч.	Акилини, мч.
14 1 Н	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ	НЕДІЛЯ ВСІХ СВЯТИХ
15 2 П	Никифора, ісп.	Амоса, прор., Єроніма, пр.
16 3 В	Лукиліяна й ін. муч.	Тихона з Амагуни, свт.
17 4 С	Митрофана, свт.	Мануїла, й ін. муч.
18 5 Ч	Пресвятої Євхаристії	Пресвятої Євхаристії
19 6 П	Висаріона, Іларіона, пр.	† Юди Тадея, ап.
20 7 С	Теодота, свщ., Богдана	Методія, свщ.
21 8 Н	2 після ЗШЕСТЯ, Теодора	2 після ЗШЕСТЯ, Юліана
22 9 П	Кирила Олександрійського	Євсевія, свщ.
23 10 В	Тимотея, свщ.	Агрипини, мч.
24 11 С	† Вартоломея і Варнави, ап.	Різдво Івана Хрестителя
25 12 Ч	Онуфрія, пр., Петра Атон.	Февронії, прмч.
26 13 П	Христа Чоловіколюбця	Христа Чоловіколюбця
27 14 С	СОСТРАД. ПРЕСВ. БОГОР.	СОСТРАД. ПРЕСВ. БОГОР.
28 15 Н	3 після ЗШЕСТЯ, Амоса	3 після ЗШЕСТЯ
29 16 П	Тихона з Амагуни, свт.	Петра і Павла, Верх. Ап.
30 17 В	Мануїла, й ін. муч.	† Собор 12 Апостолів

Липень - July

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 С	Леонтія, мч.	Косми і Дам'яна, безср.
2 19 Ч	† Юди Тадея, ап.	† Пол. Ризи Пр. Богород.
3 20 П	Методія, свц.	Якinta, мч.
4 21 С	Юліана з Тарсу, мч.	Андрея Крит, свт.
5 22 Н	4 після ЗШЕСТЯ, Євсевія	4 після ЗШЕСТЯ, † Атанасія
6 23 П	Агрипини, мч.	Сисоя Вел., пр.
7 24 В	Різдво Івана Хрестителя	Томи й Акакія, пр.
8 25 С	Февронії, прмч.	Прокопія, вмч.
9 26 Ч	Давида, пр.	Панкратія, свч.
10 27 П	Самсона, пр.	† Антонія Печ., пр.
11 28 С	Перен. мощів Кира й Івана	Ольги, кн. Київ., Евфимії
12 29 Н	5 п. ЗШЕСТЯ, Петра і Павла	5 після ЗШЕСТЯ, Прокла
13 30 П	† Собор 12 Апостолів	Собор Архангела Гавриїла
14 1 В	Косми і Дам'яна, безср.	Акили, мч.
15 2 С	† Полож. Ризи Пр. Богор.	† Володимира, кн. укр.
16 3 Ч	Якinta, мч.	Антиногена, свц.
17 4 П	Андрея Крит. свт.	Марини, мч., Богдана
18 5 С	† Атанасія Атонського, пр.	Якinta і Єміліяна, мч.
19 6 Н	6 після ЗШЕСТЯ, Сисоя	6 після ЗШЕСТЯ, Макрини
20 7 П	Томи й Акакія, пр.	† Іллі пророка
21 8 В	Прокопія, вмч.	Симеона, пр.
22 9 С	Панкратія, свц.	Марії Магдалини, мирон.
23 10 Ч	† Антонія Печерського, пр.	Трофіма, Теофіла, мч.
24 11 П	Ольги, кн. Київ. Евфимії	† Бориса і Гліба, мч.
25 12 С	Прокла й Іларія, мч.	† Успіння св. Анни
26 13 Н	7 п. ЗШЕСТЯ, Соб Арх. Гав.	7 після ЗШЕСТЯ, Єрмолая
27 14 П	Акили, мч.	† Пантелеймона, влмч.
28 15 В	† Володимира, кн. укр.	Прохора, Ніканора й ін.
29 16 С	Антиногена, свц.	Калиника, мч.
30 17 Ч	Марини, мч., Богдана	Сили, Силуана й ін. ап.
31 18 П	Якinta і Єміліяна, мч.	Євдокима, пр.

Серпень - August

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 С	Макрини, пр.	7 Макавейських мучеників
2 20 Н	8 після ЗШЕСТЯ, † Ллі	8 п. ЗШЕСТЯ, Пер. м. Стеф. Ісаакія, Далматія, Фавста
3 21 П	Симеона, пр.	7 молодців з Ефезу, мч.
4 22 В	Марії Магдалини, мирон.	Євсигнія, мч.
5 23 С	Трофима, Теофіла, мч.	Преображення Господнє
6 24 Ч	† Бориса і Гліба, мч.	Дометія, прмч.
7 25 П	† Успіння св. Анни	Єміліяна, ісп.
8 26 С	Єрмолая, свщ. Параскевії	
9 27 Н	9 п. ЗШЕСТЯ, † Пантелейм.	9 після ЗШЕСТЯ, † Матія
10 28 П	Прохора, Ніканора й ін.	Лаврентія, архид., і мч.
11 29 В	Калиника, мч.	Євпла, мч.
12 30 С	Сили, Силуана й ін. ап.	Фотія й Анікити, мч.
13 31 Ч	Євдокіма, пр.	Максима, ісп.
14 1 П	7 Макавейських мучеників	Перен. мощів Теодосія Печ.
15 2 С	Перен. мощів Стефана	УСПІННЯ ПР. БОГОРОД.
16 3 Н	10 після ЗШЕСТЯ, Ісаакія	10 після ЗШЕСТЯ, Діюмида
17 4 П	7 молодців з Ефезу, мч.	Мирона, мч.
18 5 В	Євсигнія, мч.	Флора і Лавра, мч.
19 6 С	Преображення Господнє	Андрея Страт., мч.
20 7 Ч	Дометія, прмч.	Самуїла, прор.
21 8 П	Єміліяна, ісп.	Тадея, ап., Васси, мч.
22 9 С	† Матія, ап.	Агатоніка, мч.
23 10 Н	11 після ЗШЕСТЯ, Лаврентія	11 після ЗШЕСТЯ, Луппа
24 11 П	Євпла, мч.	Євтиха, свщ.
25 12 В	Фотія й Анікити, мч.	Вартоломея і Тита, ап.
26 13 С	Максима, ісп.	Адріана і Наталії, мч.
27 14 Ч	Перен. мощів Теодосія Печ.	Пімена, пр.
28 15 П	УСПІННЯ ПР. БОГОРОД.	Мойсея, пр., Августина, еп.
29 16 С	Діюмида, мч.	† Усік. Голови Івана Христ.
30 17 Н	12 після ЗШЕСТЯ, Мирона	12 п. ЗШЕСТЯ, Олександра
31 18 П	Флора і Лавра, мч.	† Пол. Пояса Пр. Богородиці

Вересень — September

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріянський:
1 19 В	Андрея, Страт., мч.	† Початок церковного року Маманта, мч.
2 20 С	Самуїла, прор.	Антима, свщ., Теоктиста
3 21 Ч	Тадея, ап., Васси, мч.	Вавила, свщ., Мойсея, пр.
4 22 П	Агатоніка, мч.	Захарії, прор.
5 23 С	Луппа, мч., Іринея, свщ.	
6 24 Н	13 після ЗШЕСТЯ, Євтиха	13 п. ЗШЕСТЯ, Чудо Арх. Мих.
7 25 П	Вартоломея і Тита, ап.	Созонта, мч.
8 26 В	Андріяна і Наталії, мч.	Різдво Пресв. Богородиці
9 27 С	Пімена, пр.	Йоакима й Анни, Северіяна
10 28 Ч	Мойсея пр., Августина, еп.	Минодори, Митрод., Нимфод.
11 29 П	† Усік. Голови Івана Христ.	Теодори преподобної
12 30 С	Олександр. Івана, Павла, свт.	Автонома, свт.
13 31 Н	14 п. ЗШ., †Пол. пояса Пр. Бог.	14 після ЗШЕСТЯ, Корнелія
14 1 П	†Початок церковного року	Воздвиження Чесного Хр.
15 2 В	Маманта, мч.	Никити, вмч.
16 3 С	Антима, свщ., Теоктиста	Євфимії, вмч.
17 4 Ч	Вавила, свщ., Мойсея, пр.	Софії, Віри, Надії, Любови
18 5 П	Захарії, прор.	Євменія, пр.
19 6 С	Чуд. Арх. Михаїла	Трофима і Савватія, мч.
20 7 Н	15 після ЗШЕСТЯ, Созонта	15 після ЗШЕСТЯ, Євстатія
21 8 П	Різдво Пресв. Богородиці	Кондрата, ап.
22 9 В	Йоакима й Анни, Северіяна	Фоки, свщ., Йони, прор.
23 10 С	Минодори, Митрод., Нимфод.	Зачаття Івана Христителя
24 11 Ч	Теодори, преподобної	Теклі, мч.
25 12 П	Автонома, свщ.	Євфросимії, пр.
26 13 С	Корнелія, мч.	† Івана Богослова, ап.
27 14 Н	16 п. ЗШ., Возд. Чес. Хр.	16 п. ЗШЕСТЯ, Каллістрата
28 15 П	Никити, вмч.	† Харитона, ісп.
29 16 В	Євфимії, вмч.	Киріяка, пр.
30 17 С	Софії, Віри, Надії, Любови	Григорія, свщ.

Жовтень ~ October

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 18 Ч	Євменія, пр.	Покров Пресв. Богородиці
2 19 П	Трофима і Савватія, мч.	Кипріяна, свц., Юстина
3 20 С	Евстатія і Плакиди, мч.	Діонісія, свц.
4 21 Н	17 після ЗШЕСТЯ, Кондрата	17 після ЗШЕСТЯ, Єротея
5 22 П	Фоки, свц., Йони прор.	Харитини, мч.
6 23 В	Зачаття Івана Христителя	† Томи, ап.
7 24 С	Теклі, мч.	Сергія і Вакха, мч.
8 25 Ч	Євфросинії, пр.	Пелагії, пр.
9 26 П	† Івана Богослова, ап.	† Якова Алфесєва, ап.
10 27 С	Каллістрата і друж. мч.	Євлампія і Євламπίї, мч.
11 28 Н	18 п. ЗШЕСТЯ, † Харитона	18 після ЗШЕСТЯ, Филипа
12 29 П	Киріяка, пр.	Прова й ін. мч., Косми, пр.
13 30 В	Григорія, свц.	Карпа й ін. мучеників
14 1 С	Покров Пресв. Богородиці	Назарія, Гервасія й ін. мч.
15 2 Ч	Кипріяна, свц., Юстина	Євтимія пр., Лукіяна, мч.
16 3 П	Діонісія, свц.	Лонгина сотника, мч.
17 4 С	Єротея, свц.	Осії, прор., Андрія, прмч.
18 5 Н	19 п. ЗШЕСТЯ, Харитини	19 після ЗШЕСТЯ, † Луки
19 6 П	† Томи, ап.	Йоїла, прор., Уара, мч.
20 7 В	Сергія і Вакха, мч.	Артемія, вмч.
21 8 С	Пелагії, пр.	Іларіона Вел., пр.
22 9 Ч	† Якова Алфесєва, ап.	Аверкія, свт.
23 10 П	Євлампія і Євламπίї, мч.	Якова, ап.
24 11 П	Филипа, дяк., Теофана, мч.	Арети, й ін. мч.
25 12 Н	20 після ЗШЕСТЯ, Прова	20 п. ЗШЕСТЯ, Маркіяна
26 13 П	Карпа й ін. мучеників	† Димитрія Великомученика
27 14 В	Назарія, Гервасія й ін. мч.	Нестора, мч.
28 15 С	Євтимія, пр., Лукіяна, мч.	Параскевії, Неоніли, мч.
29 16 Ч	Лонгина сотника, мч.	Анастасії, прмч., Артемія
30 17 П	Осії, прор., Андрія, прмч.	Зиновія і Зиновії, мч.
31 18 С	† Луки, ап. і Єван.	Стахія й ін. ап.

Листопад - November

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліанський:	Григоріанський:
1 19 Н	21 після ЗШЕСТЯ, Йоїла	21 після ЗШЕСТЯ, Косми
2 20 П	Артемія, вмч.	Акиндина й ін. мч.
3 21 В	Ларіона Вел., пр.	Акипсима й ін. мч.
4 22 С	Аверкія, свт.	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.
5 23 Ч	Якова, ап.	Галактіона, мч.
6 24 П	Арети і ін. мч.	Павла, ісп.
7 25 С	Маркіяна і Мартирія, мч.	Єрона й ін. мч., Лазаря
8 26 Н	22 п. ЗШЕСТЯ, † Димитрія	22 п. ЗШЕСТЯ, Соб. Михаїла
9 27 П	Нестора, мч.	Матрони, пр.
10 28 В	Параскевії, Неонілі, мч.	Родіона, Єрста, Олімпа, ап.
11 29 С	Анастасії, прмч., Артемія	Вінкентія, Віктора, мч.
12 30 Ч	Зиновія і Зиновії, мч.	† Йосафата, свц., Нілія, пр.
13 31 П	Стахія й ін. ап.	† Івана Золотоустого, свт.
14 1 С	Косми і Дам'яна, чуд.	† Филипа, апост.
15 2 Н	23 п. ЗШЕСТЯ, Акиндина	23 після ЗШЕСТЯ, Гурія
16 3 П	Акипсима й ін. мч.	† Матея, ап. і еван.
17 4 В	Йоанікія, пр., Єрмея, мч.	Григорія Неокес., еп.
18 5 С	Галактіона, мч.	Платона і Романа, мч.
19 6 Ч	Павла, ісп.	Авдія, прор., Варлаама
20 7 П	Єрона й ін. мч., Лазаря	Григорія, пр., Прокла, свт.
21 8 С	Собор Михаїла Арх.	Введ. в Храм Пр. Богород.
22 9 Н	24 після ЗШЕСТЯ, Матрони	24 п. ЗШЕСТЯ, Филимона
23 10 П	Родіона, Єрста, Олімпа, ап.	Амфілохія і Григорія, свт.
24 11 В	Вінкентія, Віктора, мч.	Катерини, вмч.
25 12 С	† Йосафата, свц., Нілія, пр.	Клим., папи, Петра, еп.
26 13 Ч	† Івана Золотоустого, свт.	Аліпія, пр.
27 14 П	† Филипа, апост.	Якова, мч., Палладія, пр.
28 15 С	Гурія, Самона, Авіва, мч.	Стефана, прмч.
29 16 Н	25 після ЗШЕСТЯ, † Матея	25 п. ЗШЕСТЯ, Парамона
30 17 П	Григорія Неокес., еп.	† Андрія, апост.

Грудень - December

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

н. ст. дні	Юліянський:	Григоріанський:
1 18 В	Платона і Романа, мч.	Наума, прор.
2 19 С	Авдія, прор., Варлаама	Аввакума, прор.
3 20 Ч	Григорія, пр., Прокла, свт.	Софонії, прор.
4 21 Ч	Введ. в Храм Пр. Богород.	Варвари, вмч., Івана Дамаск.
5 22 С	Филимона й ін. апост.	† Сави Осв., пр.
6 23 Н	26 п. ЗШЕСТЯ, Амфілохія	26 п. ЗШ., Миколая Чуд.
7 24 П	Катерини, вмч.	Амвросія, свт.
8 25 В	Климента, папи. Петра, єп.	Патапія, пр.
9 26 С	Аліпія, пр.	Непороч. Зач. Богородиці
10 27 Ч	Якова, мч., Палладія, пр.	Мини. Єрмогена, й ін. мч.
11 28 П	Стефана, прмч.	Даниїла стовпника, пр.
12 29 С	Парамона і Філумена, мч.	Спиридона, пр.
13 30 Н	27 після ЗШЕСТЯ, † Андрія	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ
14 1 П	Наума, прор.	Тирса, Левкія й ін. мч.
15 2 В	Аввакума, прор.	Єлєвтерія, свщ., Павла
16 3 С	Софонії, прор.	Аггея, прор.
17 4 Ч	Варвари, вмч., Івана Дамаск.	Даниїла, прор.
18 5 П	† Сави Осв., пр.	Севастіяна і друж., мч.
19 6 С	Миколая Чудотворця, свт.	Боніфатія, мч.
20 7 Н	28 п. ЗШЕСТЯ, Амвросія	ПЕРЕД РІЗДВОМ, ОТЦІВ
21 8 П	Патапія, пр.	Юліяні, мч.
22 9 В	Непороч. Зач. Богородиці	Анастасії, вмч.
23 10 С	Мини, Єрмогена, й ін. мч.	10 мучеників у Криті
24 11 Ч	Даниїла стовпника, пр.	Навеч. Рідва, Євгенії, мч.
25 12 П	Спиридона, пр.	РІЗДВО ХРИСТОВЕ
26 13 С	† Ореста, Євгена, й ін. мч.	Собор Пр. Богородиці
27 14 Н	НЕДІЛЯ ПРАОТЦІВ	НЕД. ПО РІЗДВІ, Степана
28 15 П	Єлєвтерія, свщ., Павла	Мучеників у Нікомидії
29 16 В	Аггея, прор.	Дітей у Вифлеємі вбитих
30 17 С	Даниїла, прор.	Анісії, мч., Зотіка, пр.
31 18 Ч	Севастіяна і друж., мч.	Меланії Римлянки, пр.

Василь ЯЩУН

МОНОЛОГ ЧОРНОБИЛЬЦЯ

В вогнях і Прип'ять і Чорнобиль,
Горить повітря і земля,
Смертельні хмари нуклеарні
Несуться з вітром в небеса
На Польщу, Швецію, Європу.
Беруть в обійми живосилом
Ліси, поля, хліба́ в посіві
І смерти зародки втискають
В усе живе і неживе.
В полон беруть Дніпро і Київ,
Родючі ниви і степи,
І смуток, жах і біль вселяють
У юних, літніх і старих.
Розтерзаний в думках і серці
Чорнобилець глядить навкруг
На полум'я зловісну хмару,
Її злосичливий упруг,
Очима смутку обіймає
Свою вагітну молоду
Дружину й двоє діточок.
В задуму падає.

Передихів моток.

В обуреній душі й умі
Снується вальний монопог:
„Вже кілька днів вдихаєм смерть...
Таїли правду. Завжди так...
Байдуже їм життя народу.
Хай гине люд, щоб тільки світ
Не взнав про цей найбільший крах.
Таїли голод в Україні,
Сімох мільйонів смерть страшну,
Таять ГУЛаг-и і „психушки”,
Садизм, цинізм, дроти колючі,
Відкритий ад в своїм „раю”.
У них людина — гвинт в машині,
Його ж не трудно замінить
Мільйонами таких гвинтів.

Ось перші жертви радіації...
Вмирають молодь і старці,
А можновладці — мов спілі.
У них же — свято,
„Перше травня” —
Паради, танки, прапори,
Червоні пенти в всіх на грудях,
Промови, брехні, гул хвальбій
В країні рад — в краю тюрми.
В них ціль хижацького стратега:
Кайдани розуму й душі,
Тому, хто волю і свободу
Цінує як найвищий дар;
Хто дар цього свого ковчега
У межах Божих ізобар*
Лепіє в серці і умі:
На нивах кріпосних, колгоспних,
І на станках виснажно-мписних,
У школах, бюрох і хатах,
В турботних сірих вечорах,
Ночами, повними тривоги,
У роздумах про некрологі
Захисників людини прав;
У настороженому сні
І рано-вранці на зорі.
Кудись везти задумують.
Бог-зна..., так кажуть..., може й так.
Але куди? В ліси Сибіру?
Поїдеш — згинеш, як червяк...
Та й вже запізно... бож уже
В нас радіація живе.
Жона, Івасик і Гануся...
І плід шістьмісячний в жони...
Яка чекає доля нас?
Яке для всіх нас майбуття?
Чи вернемось назад, в Чорнобиль?...
Ох, важко кріпаком служити
Для зайдів на своїй землі...
І важко. болісно вмирати
В ворожій дальній чужині”.
В очах росинки появились...
Думки несуться над Дніпро
У Київ, трауром покритий,
І на естраду, де силком

---

*) Ізобари — лінії, що з'єднують на географічній карті місця з однаковим тиском повітря для певного моменту часу.

Рясні і пишні хороводи,
Вінки, вишиванки, стрічки,
Неначе б ліха й не було,
Неначе б цвітом все цвіло.
„Людей обманом сповивають.
О, що за глум! що за цинізм!
Лиш пекло видумати може
Такий нелюдський снобізм!
І де ж нам помочі шукати
У цій нечуваній біді? —

Лиш в Тебе, Боже справедливий.
На Тебе ми надію маєм.
Поглянь на нас ласкавим оком,
Візьми нас всіх під свій покров!
Не дай, щоб в нашу чисту кров
Пістряк смертельний завитав
І в судорожних болях, муках
Зарано в земленьку поклав.
Молю за себе і родину,
За на́рід мій, всю Україну.
В ім'я нас всіх і поколінь
Прийми цей струм моїх молінь!
Амінь”.

2 травня 1986

Олекса Стефанович

МОЛИТВА

О, Ти, що тамо, де Почаїв,
Під небом вставши голубим,
Далеко в простори засяяв
Золотоглавієм своїм,
О, Найсвятішая, Єдина,
До стіп схиляюся чиїх,
Умилостив свогого Сина,
Щоб від одра її воздвиг!

ЧОРНІ БУВАЛЬЩИНИ УКРАЇНИ

Написав ІВАН КЕДРИН

Тернистим шляхом ступала історична доля України. Впродовж тисячоріччя перетерпів український нарід стільки лиха, нещасть, воєнних поразок, руїн, катастроф, що з річок пролітої української крові могло б постати ціле море. Були і світлі моменти, були переможні походи, були блискучі періоди тріумфу. Адже ще Шевченко стверджував, що „Було колись в Україні ревіли гармати, Було колись запорожці вміли панувати...” Але на тлі велетенської маси нещасть, що їх переживала і далі переживає Україна, ті ставетні події виглядають наче принагідні епізоди. Якимсь віщим духом у 1839 році сказав великий Тарас, що світлі часи минулися і осталися могили по полю! — Шевченко мав на увазі давні славні княжі й козацькі часи. Але після Гетьманщини наступила панщина! Скільки то лиха пережила Україна вже раніш і далі переживає знову після отих пророчих слів Шевченка?! Почерез Україну перевалювалась із сходу на захід мандрівка півдиких кочових народів та й суздальський князь, предтеча Московії, Андрій Боголюбський у 1169 році зруйнував і пограбував Київ. Знову в 1220 році татари напали на українців-русичів під Суботаєм, а три роки пізніше, у 1223-му, прийшов погром українського війська над Калкою. Швидко потім, бо вже у 1239 році, пережила Україна новий наїзд татар під проводом Батия. На заході ж 1340 року розпочався похід Казимира „на червенські городи”, і від 1387-го до 1772 року Галичина була під пануванням шляхетської Польщі, поки не дісталась під владу Габсбургів, які з Відня стосували політику „діли і пануй”, наставляючи намісниками цісарськими у Львові тільки поляків і нацьковуючи поляків проти українців, а українців — проти поляків. Після Люблинської унії ціле Правобережжя перейшло під володіння Польщі з її облудним гаслом „за нашу і вашу свободу”, а насправді — з визиском, із використанням жидів для польонізації і павперизації українського села, і з таким зневажливим та погірдлигим ставленням до українського народу, як це змальював Сенкевіч у своєму романі „Огнем і мечем”, що, мовляв, під час визвольної війни Богдана Хмельницького „хами” збунтувалися проти законного пана.

Були, очевидно, і світлі періоди, світлі події. Ще в Х сторіччі, у 907 і

911 роках, переможні походи Олега на Візантію скінчилися торговельними договорами. У 963 році Святослав з'єднав своїми походами проти хозарів і проти болгар прозвище Завойовника. У 988 році за Володимира Великого прийшло хрищення України; за князювання Ярослава Мудрого Україна особливо втішалася славою могутньої держави, і його п'ять доньок повиходили заміж за західньо-європейських королів і князів. За періоду Козаччини були світлі перемоги під Хотином над турками 1622 року; і польський король Ян Собеський не хотів рушити до Відня на допомогу проти турецької коаліції, поки не піде із ним славетна козацька піхота, яка вславилася у битві на горі Каленберг 1683 року. У часи Галицько-Волинської держави за найсвітліший момент вважаємо коронування короля Данила короною, що її привіз йому папський легат у 1253 році, а в добі історичної Гетьманщини найбільш величавою подією був тріумфальний в'їзд Богдана Хмельницького до Києва після розгромлення Речі Посполитої у кількох битвах (Жовті Води, Пилявці, Корсунь). Але цей сам гетьман України започаткував період руїни української держави своїм злочасним договором з Московщиною у Переяславі 1654 року, за що слушно назвав Богдана Шевченко „нерозумним сином” і згідливо говорив про нього як про „п'яного Богдана”. Гетьман Іван Мазепа пробував направити той прогріх Хмельницького, але програв під Полтавою 1709 року припечатала долю України. За Катерини II, у 1775 році зруйновано Запорозьку Січ, останню остю української волі, і впроваджено кріпацтво. У 1863 році появилася ганебний розпорядок Валуєва, що „не било, нет і бить не может” української мови. Цю ганьбу доповнив Емський указ з 1876 року про заборону українського друкованого слова.

Світлі перемоги над Москвою, як під Конотопом у році 1659-му, поволі забувалися. Але їх слід пам'ятати. Конотоп стався за гетьмана Івана Виговського, який уклав був із Польщею Гадяцький договір, чи то пак — Гадяцьку „унію” 1658 року. Конотоп став наче символом: коли Польща йшла разом з Україною, то здобувала разом із нею перемогу; коли ж Польща між двома світовими війнами вела супроти українців політику національної асиміляції, то це довело до трагедії Катиня, де в лісі совети вистріляли в 1940 році 4,500 польських старшин.

Симон Петлюра своїм договором із Юзефом Пілсудським з 21-го квітня 1920 року підхопив концепцію гетьмана Виговського, і в наслідок цього Варшавського договору польсько-українське військо спільно здобуло знову Київ рівно в місяць після підписання згаданого договору. Але також рівно за місяць треба було евакуювати Київ. Гадяцький договір за Виговського і Варшавський за Петлюри — на жаль, не потривали довго. Їх зламали поляки. В обох цих випадках польський союзник зрадив союзника українського. Тепер частина польських істориків-ревізіоністів вже признає цей факт. Вже почався процес зміни у відношенні польського

суспільства до українських справ. І серед поляків поширюється поволі переконання, що тільки в польсько-українському союзі можна разом успішно боротися проти могутнього спільного північного ворога — Москви. Але покищо це все ще тільки теорія. Життєва ж практика така, що і Польща і Україна перебувають під ворожою московською окупацією, хоч Польща і Україна формально є „республіками” і членами Об’єднаних Націй.

Україна мала двох сусідів — західнього польського і північного московського, — які, нехтуючи волею українського народу, ділилися ним, як безвольним предметом. Таким був Андрусівський договір між Польщею і Московщиною 1667 року, і такими був Ризький договір з 1921 року. Малою і невтішною сатисфакцією для нас могло бути обернення історичних карт, бо на Ялтинській конференції і в Потсдамському договорі у 1945 році західні союзники Польщі ганебно зрадили її і, не питаючи її волі (як і не питаючи інших народів, про які була в Ялті мова), продали Польщу Росії.

У березні 1917 року провалився царський режим. Сталося чудо, що вже 20-го березня 1917 року створено Українську Центральну Раду, а 1-го квітня 100,000 українських людей маршували Великою Володимирською вулицею на Софійський майдан, співаючи „Заповіт” — перший український національний гімн. Тоді розпочався новітній період визвольної війни-революції. І знову таки були у тому періоді блискучі моменти перемоги, величного здвигу, але і були трагічні прогри. За найсвітліші моменти треба визнати проголошення чотирьох Універсалів, з яких Четвертий, 22-го січня 1918 року, став національно-державницьким самовизначенням України. Дата 22-го січня — проголошення самостійности, і в рік пізніше проголошення соборности українських земель, стала символом завершення тієї української політичної думки, яка після упадку княжої держави завжди хиталася між орієнтацією то на Польщу, то на Московщину.

Світлим моментом української визвольної війни-революції, для українців не-гетьманців, було здобуття Києва 31-го січня 1919 року з’єднаними українськими арміями по добі гетьмана Павла Скоропадського. Відворот з Києва зараз на другий день започаткував ступневий упадок молодій українській державі; і по нинішній день існує суперечка між історичними дослідниками, хто властиво завинив у тому відвороті з Києва? Адже тоді була можливість не допустити росіян до Києва, пануючи ще над обидвома мостами, що вели до нього з Лівобережжя. Але це проблема для істориків. Проблемою для істориків є теж вияснення причин, чому визвольний здвиг України закінчився катастрофою? На поняття держави складаються три чинники: територія, нарід і влада. Автор цих рядків неоднократно висловлював думку, що з тих трьох компонентів була територія і була влада — чи то за Центральною Радою, чи Гетьманату, чи Директорією, але не було народу з твердою державницькою свідомістю і бажанням за рідну державу боротися зі зброєю в руках. Тому ми мали на трьох військових з’їздах на письмі сотні тисяч

українізованого війська, а під Крути треба було вислати Студентський курінь і сотню Юнацької школи. Крути 29-го січня 1918 року та Зимовий Похід 1922 року — Базар, трагедія — розстріл під Базаром 22-го листопада того ж року 359-ти українських вояків, героїв-мучеників, свідчив про існування в народі духу героїзму, який треба було вміти ще більше розпалити і плекати, щоб було його досить для того, щоб опертися збройній навалі червоних і білих російських ворогів ззовні.

Таким духом героїзму були пройняті учасники Першого Зимового походу (6-го грудня 1919 до 6-го травня 1920 року); це теж був тільки епізод. Але є об'єктивне наче виправдання для всіх цих недотягнень: адже в 1914 році і перед самим вибухом революції у Петрограді не було в Україні ні однієї української народної школи, ні однієї читальні „Просвіти“, ні однієї української газети. Адже панщину скасовано в Росії щойно в році смерти Шевченка (сам він до тієї події не дожив) — 1861. Адже майже 250 років слабшого чи сильнішого русифікаторського тиску мусіли притупити врешті-решт національно-державницьку свідомість народу. І так було чудом, що усюди по селянських домах за іконами зберігалися козацькі грамоти; було чудом, що від автономізму Першого Універсалу почерез федералізм нарешті українська політична думка дійшла до державницької суверенності впродовж коротких п'яти місяців.

Прóгра визвольних змагань не припинила української боротьби за самостійність. Усі понесені жертви створили легенду і створили традиції. В Галичині постала Українська Військова Організація і створилося революційне підпілля у Польщі. На Центральній Україні велася боротьба проти драконської колективізації, що ще перед голодом коштувала Україні три мільйони жертв т. зв. „куркулів“. Сорокові роки цього століття позначені створенням УПА, Української Повстанської Армії, та Першої Української Дивізії. Усе воно разом, почавши від Січових Стрільців ще з 1914 року, створило культ збройної сили. Симон Петлюра, однаково як Роман Шухевич- Чупринка, став символом того культу збройної сили. Цей культ плекається у вільній українській громаді в діаспорі, бо на рідній українській землі всі ці моменти, які свідчать про змаг українців до волі, окупант піддав анатемі. Анатемою було це змагання до волі також в очах німецького займанця, і криваве панування Еріха Коха, який — за новітніми ревелюціями — був на службі Москви, принесло загин ряду світлих українських постатей і переконало українців, що годі сказати, котрий режим гірший: гітлерівський чи большевицький, — бо це було б наслідуюванням суперечки, чи краще повіситися, чи зажити смертельну отруту. Хіба тільки те, що гітлеризм існував лише дещо більше як 10 років і вже загинув безповоротно, а большевизм існує вже сьомий десяток і несе смерть і загладу для народів, що їх він завойовує і далі завойовує підступом і зброєю.

Понад 65-річчя розпановення в Україні московсько-большеви-

цького режиму — це один довжелезний ланцюг знущань і терпінь народу. Кажучи терміном українських селян, „на воловій шкурі не можна б списати” всього того лиха, що його зазнав і далі зазнає український нарід від кремлівських володарів, які залишили назву УРСР — т.зв. „Української Радянської Соціалістичної Республіки” з тактичних причин, щоб легше було вести русифікаційну політику і щоб легше було обдурити світ, що українці мають свою „державу”. Зрештою, в Сан-Франсіско у 1945 році Сталінові треба було мати два голоси більше в Об’єднаних Націях, які тоді якраз народилися, і тому Сталін дістав згоду від цілком незорієнтованого Рузвельта на ту сталінську пропозицію, ніби „благодатну” для України. В рамках цієї статті годі навести усі ті згубні питоменності марксо-ленінської доктрини у практичному застосуванні комуністами в Україні. Певедено похід проти селянства, Церкви, науки, мистецтва і мови. Скасовано Українську Автокефальну Церкву і вимордувано усіх ієрархів під кінець 1920-их років, а в 40-их рр. у штучно спрепарованому „Львівському соборі”, що подобав радше на циркове видовище, „об’єднано” Українську Католицьку Церкву з Російською Православною Церквою, насправді загнавши УКЦеркву в катакомби. Зрусифіковано шкільництво; навіть голосне говорення на публічних місцях було небезпечне для смільчаків, бо можна було переслідувати їх за „скритую враждебність” московській панівній системі. Винищено тотально квіт українського письменства за Сталіна на переломі 1920-1930-их років, а вдруге — в роках 1960-их, після закінчення т.зв. „Хрущовської відлиги”. На початку 1930-их років вистріляно три сотні сліпців-кобзарів, народних бардів, які зберігали в народі історичну пам’ять і тим були „смертельною загрозою” для комуністичних тиранів у Кремлі. Загинули і далі гинуть по тюрмах визначні поети, мистці, артисти, науковці та інші представники української національної інтелігенції. Принцип „кругової відповідальності” довів до виарештування і засилання до ГУЛагів цілих родин. І цьому ланцюгові горя і трагедій нема кінця.

Проте за найбільше горе вважаємо штучно советським режимом запланований і переведений голодомор у роках 1932-1933, в якому фізично винищено повільною голодовою смертю українського хлібороба „як клясу”, бо селянин противився примусовій колективізації і грабункові у нього тяжкою працею здобутої невеликої власності. Нема і не може бути докладної статистики загинулих тоді українських селян — мужчин, жінок і дітей, але приблизно знищено тоді четвертину населення України. У новітньому фільмі продюсера Славка Новицького „Жнива розпачу” та у коментарях до нього, що їх показувано на телевізійному екрані на програмі Вілліяма Баклі, редактора журналу „Нейшенел Рів’ю,” як документальний фільм, говорено про цифру до 10-ти мільйонів осіб українських людей, які загинули тільки тому, що боронили кусень рідної ріллі, яку обробляли і любили вони, їхні батьки, діди і прадіди.

Це було у роках 1932-33, і тоді советський уряд робив усе

можливе, щоб засекретити цей свій злочин. Це більшовикам вдалося, бо навіть тодішній французький прем'єр Еріо повірив у ті „Потьомкінські села“, що йому показували в Україні, і після повороту до Франції запевняв, що ніякого голоду він „не бачив“. І по нинішній день Москва не признає факту голодової облоги в 1932-33 роках, так само як по нинішній день не признається до вистрілення в Катинському лісі кількох тисяч польських старшин. Так само вона не признається до банкрутства марксової доктрини про зосередження у руках влади всієї продукції і розподілу. Коли після 65-ти років існування цієї системи в СРСР, де є величезні терени чорнозему (з Україною — колись „шпихлірем Європи“ — у проводі), СРСР мусить щорічно імпортувати мільйони тонн зерна з Америки, Канади, Австралії й Аргентини, — то це яскраве свідчення про банкрутство того „зрілого соціалізму“, що те бачать усі. Були три голодові облоги в Україні: 1921-1922 років, 1932-1933 років і 1946-1947 років (цей останній в Галичині та загальною в Західній Україні). Але найстрашнішим і найбільшим Голокостом України таки був Великий голод 1932-1933 років. А ось 26-го квітня 1986 року сталася нова катастрофа, яка потрясла світом і яку треба поставити на одному з перших місць серед тих лих і руїн, що їх зазнала Україна від північного ворога-окупанта. Вірний своєму принципіві засекречування, замазування, промовчування, в найкращому випадку — перекручування і пристосовування до потреб партійно-державної пропаганди, і в цьому випадку советський уряд старався спершу замовчати вибух атомового реактора в Чорнобилі, у віддалі 60 американських миль на північ від Києва. Першу вістку про „випадок“ у Чорнобилі подано у советській пресі щойно в 24 години після того, як із Скандинавії офіційно звернулися до советського уряду з вимогою з'ясування причини, чому там стверджено несподівано високу радіацію. Советське офіційне пресове агентство ТАСС спершу говорило тільки про дві смертні жертви. Скинено вину, — як це водиться в СРСР, — на нижчий адміністративний апарат і звільнено з праці кількох службовиків чи техніків, що обслуговували той реактор, і поставлено їх під суд. Але коли всупереч сподіванням Москви Чорнобильська катастрофа таки наробила у всьому світі величезного шуму, — тоді переслано на міжнародну конференцію у справах добування атомової енергії для мирних цілей, що відбувалася у Відні під авспіцією Об'єднаних Націй, звіт про атомову катастрофу на 382 сторінки машинопису.

Однак і по нинішній день невідомо, скільки властиво людей згинувло, скільки евакуйовано і куди. Відомо, що вислано шкільну дітвору з Києва на Крим, але залишено у Києві дітей з дитячих садків. Стало відомо, що евакуованим не дозволяють вертатися до Чорнобиля; і тоді постає питання: куди ж вони дінуться? Західні нуклеарні фахівці дійшли до висновку, що вибух реактора в Чорнобилі куди-куди гірший та в своїх можливих наслідках для сучасного і двох майбутніх поколінь небезпечніший, аніж була

радіація з атомових бомб, скинутих за президента Трумана на Наґасакі і Гірошіму в Японії.

Штучний Великий голод в 30-их роках в Україні зорганізовано „згори” — пляново і зумисно. Катастрофи у Чорнобилі не зроблено зумисно, але знаємо тепер про дві головні причини вибуху: поганий технічний матеріал і недбальство людей. Для потерпілих того вибуху тепер і в майбутньому — байдуже, хто тут завинив. Вони знають і знатимуть і в історії буде записано, що ця нова катастрофа в Україні сталася тому, що вона окупована Московщиною і включена до ворожої імперії. Чорнобиль став новим символом того поневолення, того нещастя, що його започаткував „нерозумний син” Богдан Хмельницький у Переяславі. І як голодова облога 1932-1933 років, так і Чорнобиль ніколи не забудуться в українському народі, поки існуватиме світ і поки житиме невмирущий український народ.

Святослав Караванський

ДО СОВІСТИ ВІКУ

(уривок)

*...Він стоїть на краю могили
І жде кулі в свій гордий череп,
Дротом руки йому скрутили
Спадкоємці Яг'од і Берій.*

*Він стоїть на краю могили,
А в могилі — на трупах трупи,
Розум людства! Всетворча сипо!
Це на тебе піднято руку!*

*Хто дав право людей карати
За правдиве, за щире слово,
За любов до сестри, до брата,
За любов до своєї мови?*

*Хто дав право, о, совість віку,
З найчесніших робити в'язнів,
А зате на чолі народу
Наставляти катів і блазнів?*

Мордовський концентрак Явас, 1966 рік.

АМЕРИКАНСЬКА КОНСТИТУЦІЙНА КОНВЕНЦІЯ

Написав РОМАН БОРКОВСЬКИЙ

ВІД АРТИКУЛІВ КОНФЕДЕРАЦІЇ ДО КОНСТИТУЦІЙНОЇ КОНВЕНЦІЇ

В тому самому часі, коли російський царат ліквідував останні залишки автономії й свобод козацької України, американські колонії Англії зірвалися до боротьби за свободу і незалежність. Та боротьба при значній допомозі Франції увінчалася успіхом, і в так званому Паризькому мирі в 1783 році Англія визнала незалежність своїх колишніх колоній (числом 13), які ще 4-го липня 1776 року проголосили свою самостійність. Ті колишні колонії не були уніфікованою державою; кожна з них уважала себе окремою суверенною державою. Але для ведення війни з Англією потрібний був якийсь координаційний осередок і ним став Континентальний Конгрес, що зібрався у Філядельфії і складався з представників колоній, а пізніше стейтів.

Конгрес створився революційним порядком, без правової основи. Щойно т. зв. Артикули Конфедерації, ухвалені в 1777 році, а ратифіковані в 1781 році (в тому році війна після капітуляції генерала Корнваліса в Йорктовні була практично виграна) стали такою провізоричною основою. Від того часу Конфедерація колоній прийняла назву З'єднані Стейти (точно: Конфедерація З'єднаних Стейтів), а Континентальний Конгрес прийняв назву Конгресу Конфедерації.

Континентальний Конгрес, згодом Конгрес Конфедерації був сурогатом центальної влади і як такий був відповідальний за ведення війни. Фактично це була формація парламентарного типу, в якій кожна колонія (потім стейт) мала один голос. Дійсна виконна влада була залишена за стейтами. Стейти заздалегідь берегли своєї суверенности, і хоч в Артикулах Конфедерації признали Конгресові компетенцію в закордонних справах, то важливі акти вимагали затвердження більшости стейтів. Що гірше, помимо постанови, що на Конгресі спочиває відповідальність за ведення війни, Конгрес не зробив багато більше від того, що признав Джорджа Вашингтона головнокомандуючим Континентальної армії (так офіційно називалася революційна армія колоній-стейтів). Звичайно багато зробив посол Конгресу у Франції Бенджамін Франклін, бо вивед для ведення війни допомогу фінансову, а згодом — мілітарну. Але не Конгрес, а колонії-стейти призначали поповнення для армії та фінансували її утримання. Тому, що робили це дуже нерадо й

незадовільно, Вашингтон був майже у постійному конфлікті з представниками стейтів у Конгресі. Вправді Конгрес почав видавати свої гроші, т.зв. континентальний доляр, але були це паперові гроші без належного покриття і тому не мали майже жадної вартости. В Америці постала поговорка: не варта Континенталя (так популярно називали континентальний доляр) на щось, що не має жадної вартости. Цей вираз відповідає нашому: „Не варте зломаного шеляга”. Твердою валютою почала допомагати Франція ще перед мілітарною допомогою.

Такий стан міг знеохотити кожного з меншим запасом терпеливості й впертості, ніж у Вашингтона. До речі, він взяв на себе увесь тягар ведення війни. Деякі дорадники піддавали йому ідею розігнати Конгрес і завести військову диктатуру і таким чином рятувати революцію. Найбільш критичний момент заіснував вже після закінчення війни, коли то старшини Вашингтонової армії зорганізували формальний заговор для ліквідації Конгресу і заведення військової диктатури. Причиною було невиплачення їм належної платні за довший період. Вони твердили, що не можуть демобілізуватися з „порожніми кишенями”. Ледве вдалося Вашингтонові відмовити їх від того кроку. На зібранні високих старших він виступив з емоційним закликком не виступати проти легітимної влади, бо через бунт можна довести до громадянської війни і втратити усі ті здобутки, за які армія боролася протягом восьми років.

Все сказане повище вказує на те, що така ситуація ставала нестерпною і конечно треба було авторитетної й ефективної центральної влади. З того здавали собі справу світлі уми того часу, яких, як відомо, не бракувало. І так Томас Джефферсон писав у 1784 році: „Моє переконання кріпшає, що ніщо не в силі зберегти нашої Конфедерації, якщо зв'язь єдности, її загальна рада не буде скріплена”. Подібно висловився Вашингтон в 1786 році. „Я не уявляю собі, щоб ми могли довго існувати як нація без того, щоб умістити десь владу, яка б обнімала цілу націю в той сам спосіб, в який авторитет стейтового управління існує в різних стейтах”. І якраз Вашингтон найбільше причинився до того, що існуюча тенденція в напрямі створення сильного центрального уряду прибрала конкретну організаційну форму, що нею стала Конституційна Конвенція.

СКЛАД І ПРОЦЕДУРА КОНВЕНЦІЇ

Американці не без підстави хвастаються, що вони зробили два важливі вклади у розвиток світової політичної думки і практики. Перше — це створення модерної репрезентативної республіки на великій території з численним населенням, і друге — це винахід Конституційної Конвенції як вияву волі народу — згідно з засадою, що влада походить від народу, і методу створення республіканського уряду шляхом прийняття основного закону — конституції.

В наслідок тиску згори від відповідальних провідників, а також опінії ширших громадських кіл, Конгрес рішився скликати Конституційну Конвенцію, яка через ухвалу конституції мала перемінити Конфедерацію стейтів у одну федеративну державу. Делегати на Конвенцію були іменовані губернаторами стейтів або обрані стейтовою легіслятурою чи то стейтовою конвенцією, відповідно до місцевого звичаю. Делегати одержали від стейтів інструкції, які йшли головню в тому напрямі, щоб не вводити надто великої централізації. Бо треба тямити, що це був час, коли після сумного американсько-англійського досвіду, а також під впливом модних тоді філософічно-політичних теорій існувала нехить до надто великої централізації державної влади. Були й такі інструкції, які приписували збереження тільки трохи поправлених і доповнених Артикулів Конфедерації. Але це виявилось нереальним і Конвенція приступила за згодою усіх делегатів до опрацювання цілком нового проекту конституції.

На Конвенцію прибуло п'ятдесят п'ять делегатів від дванадцяти стейтів. Найменший стейт Ровд Айленд не вислав делегатів, бо принципово був проти центрального правління. Конвенція не була демократичним збором згідно з нашим сучасним розумінням демократії. Всі її делегати походили з вищих суспільних верств. Це були великі плянтатори, купці, власники кораблів, правники і фінансисти. Там не було звичайних сірих громадян — ремісників і дрібних фармерів, ані їхніх репрезентантів, а по сучасному — представників середньої кляси.

Конвенція почалася 20-го травня 1787 року у Філядельфії і тривала без перерви чотири місяці. Наради були таємні; нікого з-поза делегатів на залю нарад не допускали. Делегати були зобов'язані задержати в тайні все те, що діялося на сесіях. Кажуть, що вже тоді старший віком Бенджамін Франклін, що був говірливою людиною, міг у дечому проговоритися, тому інші делегати поза сесіями не спускали його з ока і супроводили на всі вечірні оказії. Голосування не були індивідуальні, але за стейтами. Кожний стейт незалежно від величини мав тільки один голос.

Конвенція вибрала своїм керівником найбільш авторитетну особу — Джорджа Вашингтона. Він проводив Конвенцією твердою рукою і сам не брав участі у дебатах. Зате багато часу посвячував агітації за сильну центральну владу поза сесіями серед делегатів і впливових громадян у Філядельфії. Він багато причинився до успішного закінчення Конвенції.

Менше щастя мала Конвенція до свого секретаря Вілліяма Джексона, який із своїх заплутаних записів не зумів відтворити перебігу нарад. На щастя, кращі записки залишив для історії Джеймс Медісон, названий „батьком” Американської Конституції, через його незвичайно діловий вклад на Конвенції. Ті записки зберігаються в Конгресовій бібліотеці.

Був ряд проблем, щодо яких були поважні розбіжності опінії серед делегатів і які треба було вирішити в дебатах над ними або над проектами конституцій, які пропонували їхню розв'язку. До таких проблем належали відношення між центральним або федеральним урядом і стейтами; проблема рівної репрезентації *versus* репрезентація у федеральному Конгресі залежно від величини стейту; проблема узгодження економічних інтересів різних стейтів, і вкінці — проблема невольників у полудневих стейтах. В останній справі не йшлося про заборону невольництва, бо це зразу було б відкинуло південні стейти від унії, як це сталося пізніше і було причиною зтяжної громадянської війни. Тут йшлося про те, чи числити невольників у визначенні числа репрезентантів до федерального Конгресу, хоч ті невольники не мали виборчого права. До речі, конституція не займалася виборчими правами, залишаючи це стейтам.

Конвенції предложено до дискусії й евентуального прийняття кілька проектів конституції. Перший проєкт зголосив делегат Нью Йорку Александер Гамільтон. Він був архиконсерватист і прихильник монархічної влади. Але оскільки монархія була крайньо непопулярною, він одверто не виявляв своїх поглядів, але в своєму проєкті старався перефорсувати деякі постанови, що зближували республіку з монархією, наприклад, — досмертна президентура; досмертність сенаторів; вибір президента і сенаторів окремою клясою електорів; визначування губернаторів федеральною владою тощо. Цей проєкт не мав жадних шансів бути прийнятим і мало хто хотів над ним дискутувати.

Другий проєкт висунула делегація Вірджинії як цілість. Його автором був Медісон. Проєкт передбачував двопалатну систему федеральної легіслятури з тим, що вища палата (Сенат) повинна бути вибрана нижчою (Палата репрезентантів). Конгрес мав іменувати уряд (виконну владу) і мав би право анулювати стейтові закони, якби визнавав їх неконституційними. Цей проєкт фаворизував великі стейти і тільки вони голосували за ним; більшість стейтів була проти.

Третій проєкт представила делегація стейту Нью Джерзі. Характерними рисами того проєкту були: однокамерна легіслятура, колективне керівництво в екзекутиві, вибраній Конгресом. Цей проєкт також був відкинений.

Над згаданими вище проблемами і над представленими проєктами відбувалися жваві дебати. Часом доходило до мертвої точки і була загроза невдачі самої Конвенції. Деякі делегати, знеохочені здавалося безперспективними дебатами та відкиненням їх пропозицій, залишили Конвенцію і вернулися домів. Але це не вплинуло на остаточний вислід, тільки зменшило число учасників так, що остаточний проєкт підписало тридцять дев'ять делегатів.

КОМПРОМІСИ І ПРИЙНЯТТЯ ОСТАТОЧНОГО ТЕКСТУ

Остаточний текст проекту конституції був вислідом ряду компромісів, з яких найбільш важливим був так званий великий компроміс, запропонований делегацією стейту Коннектикат. Він полягав на тому, що стейти мали мати рівне представництво в Сенаті, а число представників у нижчій Палаті мало залежати від числа населення. На це погодилися усі. Між компромісовими розв'язками була одна досить курйозна. Це компроміс між північними і південними стейтами, на основі якого п'ять невільників числилися за трьох горожан при визначуванні числа репрезентантів. У висліді усіх тих компромісів був опрацьований остаточний текст, до якого найбільше приклав руку знаменитий стиліст, пізніше сенатор з Нью Йорку, на ім'я Гавернір Морріс. До того компромісового полагодження різних проблем багато причинилися „миротворці” — відомі, заслужені й розважні діячі, до яких належав сам предсідник конвенції Джордж Вашингтон. Цей остаточний текст підписано 17-го вересня 1787 року і вислано до Конгресу Конфедерації з метою розіслання всім стейтам до ратифікації. Історичні джерела подають, що філядельфійці були приємно заскочені скорим полагодженням такої важливої справи.

РАТИФІКАЦІЯ КОНСТИТУЦІЇ

На основі постанови самого проекту конституції він мав стати законом тоді, коли принаймні дев'ять стейтів його ратифікують на своїх стейтових конвенціях. Почалася боротьба за ратифікацію, що тривала два роки. Не всі стейти і не все населення прийняло цей проект з захопленням. Його критикували зокрема дрібні фермери і ремісники як надто аристократичний. Застереження викликав брак постанов про громадянські права, які проклямувала Деклярація Незалежності. Стейт Массачусетс прямо запропонував, щоб найближчий Конгрес, обраний за новою Конституцією, перевів поправки в справі тих прав. І тільки під тією умовою він ратифікував Конституцію. До ратифікації причинився значно авторитет Вашингтона і загальне переконання, що він стане Президентом ЗСА. Але рішуче значення мав ряд статей в пресі Нью Йорку, згодом — виданих в окремій публікації під назвою „Федераліст”. Вона складалася з 95-ти статей, авторами яких були Александер Гамільтон, Джеймс Медісон і Джан Джей, підписані спільним псевдонімом Публіус. У тих статтях автори пояснювали й узасаднювали важливі постанови проекту у світлі пануючої політичної теорії та своєрідних американських умовин. Ті статті, відомі сьогодні як „Федераліст Пейперс”, є неперевершеним зразком американської публіцистики.

Всі три автори були прикладом вмілого поєднання ідеології з прагматизмом. Обороняючи ідеологічні принципи, які лягли в

основу Конституції, вони рівночасно вказували на їх практичні консеквенції в аспекті американської ситуації та потреб американського суспільства. Маркантний тут приклад Гамільтона, який, як сказано, мав власний проєкт і не з усім в новій Конституції погоджувався, але уважав, що у витвореній ситуації треба підтримати нову Конституцію і став гарячим прихильником її ратифікації.

При кінці червня 1789 року дев'ятий стейт — Нью Гемпшир — ратифікував проєкт, і проєкт став підставовим законом ЗСА. Вкортці й інші стейти його ратифікували за винятком Ровд Айленду. Цей стейт мав сильно розбудовану торговельну флоту і базовану на ній торгівлю і боявся, що федеральний уряд обмежить свободу його комерції. Він поступився тільки тоді, коли інші стейти загрозили, що будуть його трактувати як чужу державу і обложать кордони митами. Тому Ровд Айленд став членом унії шойно в 1790 році, коли на основі нової Конституції Президентом ЗСА став Джордж Вашингтон. Американці пишаються своєю Конституцією, яка — щоправда, з поправками — триває двісті років. Це своєрідний американський рекорд!

Микола Руденко

ВІЗЬМИ СВІЙ ХРЕСТ

*Візьми свій хрест. На ньому Я розп'ятий, —
Твого народу славне майбуття.
А той, хто зрікся нас, — навік проклятий
Порине в морок, в хаос, в небуття.
Візьми свій хрест. Нехай п'яга на плечі
Важким ярмом, а ти його неси.
У ньому зойк голодної малечі,
Жіночі передсмертні голоси.
У ньому — віра, віщий поклик Слова,
Твоя короґва, Боже знамено.
У ньому щира українська мова,
Де кожна кома — то святе зерно.*

UKRAINE: EUROPE'S MODERN-DAY INVISIBLE NATION IS IGNORED

By ADRIAN KARATNYCKY

It is Europe's invisible nation. With a population of nearly 50 million, a territory comparable in size to that of France, and a history of dogged resistance to foreign rule, it dimly exists on the fringes of Western consciousness. As the Czech writer Milan Kundera has written:

"...over the past five decades 40 million Ukrainians have been quietly vanishing from the world without the world paying heed."

In the aftermath of the Chornobyl nuclear accident, the invisibility of the Ukrainians was further underscored. The New York Times, the Washington Post, and the three television networks chose to ignore the national dimension of the catastrophe. Were a nuclear accident to occur in, say, Northern Ireland, it would be inconceivable for the press to disregard the implications for nationalism and separatism.

Paradoxically, while in the West Ukraine and Ukrainians remain a hidden nation, in recent years the East European democratic opposition has recognized their central role in the eventual decolonization of the Soviet bloc. Polish opposition leader Jacek Kuron has written that "without an independent Ukraine there can be no independent Poland." The noted Polish democratic activist Adam Michnik has echoed this theme. When Solidarity gathered at its historic Congress in Gdansk in September 1981, it issued a famous call to "the nations of the Soviet Union" in which it asserted: "We are profoundly aware of the community of our fates... We support those among you who have decided on the difficult road of struggle for free trade unions." Mindful of the need for improved relations with its non-Russian neighbors, Solidarity's leaders also declared their commitment to the defense of the rights of the Jewish, Lithuanian and Ukrainian minorities in Poland.

In the period of martial law such mainstream underground groupings as "Fighting Solidarity" and Tygodnik Mazowsze (the official Warsaw-based newspaper of the Solidarity underground) have published extensive information on the Ukrainian opposition and on Ukrainian history and culture. Indeed,

---

Adrian Karatnycky is director of research at the AFL-CIO Free Trade Union Institute. This article is reprinted with permission from the August issue of The American Spectator.

publications in Ukrainian are appearing with increasing regularity in the Polish underground — with Ukraine as their intended ultimate destination.

This dissident realpolitik should not be surprising. As Richard Pipes has observed, “With 50 million people, 86 percent of them (as of 1970) Ukrainian-speaking, Ukraine is potentially a major European state. Its separation would not only deprive Russia of an important source of food and industrial products, but also cut it off from the Black Sea and the Balkans...”

In its own way, the Soviet leadership also recognizes the decisive role of the Ukrainians, who historically have been well represented in leading party posts. Official lip service is paid to the Ukrainian SSR as an “autonomous republic” with its own government. Moscow’s sensitivity to Ukrainian national sentiments was played out last June before an audience of millions of Soviet television viewers. In a revealing episode, Mikhail Gorbachev engaged in an impromptu street conversation with Ukrainians in Kiev:

“Listen [Gorbachev said,] we coped after the Imperialist war, after the civil war, when the country was in ruins... Nothing was left after that. But we coped. We coped. They predicted Russia would never rise again after the war. But we rose again ... For all the people who are striving for good, Russia — er, the Soviet Union, I mean — that is what we call it now, and what it is in fact — for them it is a bulwark.”

What is noteworthy is that Gorbachev not only recognized he had made a slip of the tongue before a Ukrainian public, but that he compounded the slip by clumsily suggesting that Russia and the Soviet Union were indeed synonymous. Ironically, that is the same error that is regularly repeated in the U.S. press.

The U.S. government, likewise, acknowledges the potential significance of the Ukrainian factor. A consulate will soon open in Kiev, providing the U.S. with an important source for information about party, state and dissident developments in Ukraine. The Voice of America and Radio Liberty broadcasts a substantial roster of programs in Ukrainian into the Ukrainian SSR. Their surveys indicate that a higher proportion of Ukrainians tune in to these broadcasts than Soviet Russians to Russian-language broadcasts.¹

Despite these important initiatives Ukrainian nationalism is still a very minor sideshow for most of the U.S. foreign policy establishment. Patronizing tribute is paid to Ukrainians in ritual declarations of “Captive Nations Week” and in commemorations of Ukrainian independence. Yet U.S. foreign policy does not exploit the contradictions of Soviet policy toward Ukraine. No effort is made, for example, to take advantage of the fact that the Ukrainian SSR is a putatively autonomous member state of the United Nations. Thus when Ukrainian Communist Party First Secretary Volodymyr Shcherbytsky visited the U.S. last year, no attention was paid to him in his Ukrainian capacity. No effort was made by government leaders nor by the U.S. press to hold him accountable for the suppression of Ukrainian human-rights advocates nor for an intensified, decade-long clamp-down on Ukrainian culture. The very same members of the House and Senate who routinely place pro forma statements about Ukrainian

---

1. In the case of Radio Liberty, however, the staff of the Ukrainian service is half that of Radio Free Europe’s Bulgarian Service, this for a potential audience that is five times larger than the Bulgarian.

independence into the Congressional Record did not see fit to raise the issue of Ukraine's colonia status with the Soviet Ukrainian leader.

Characteristically, despite its strategic and economic importance to the USSR, Ukraine and Ukrainian remain something of an enigma in the West. Their history — marked by persistent struggles for self-determination — has been obscured by centuries of foreign rule. Despite domination, in turn, by Mongols, Lithuanians, Poles, Germans and Russians, the Ukrainians have developed and maintained a distinct culture, language and national identity.

Today the Ukrainians are the largest nation in the world without a state. This was not always so. Most recently, with the collapse of tsarist rule, an independent Ukrainian state was proclaimed in Kiev on January 22, 1918. When the Bolsheviks went to Brest-Litovsk, Lenin declared: "The Russian worker, having no confidence even for a single moment in the Russian or Ukrainian bourgeoisie, now defends the right of Ukrainians to separate and does not impose on them his friendship." The independence of Ukraine was one of the conditions of the separate peace concluded by Germany and Russia at Brest-Litovsk. Woodrow Wilson's commitment to national self-determination included a conception of Ukrainian independence. But by 1921, these hopes had been quashed and Ukraine partitioned, the bulk of it incorporated into what was to become the USSR.

Ukrainian nationalism has manifested itself variously through more than 60 years of Soviet rule. A Ukrainian form of national communism emerged in the 1920s, with party leaders seeking greater autonomy, resisting the centralizing tendencies of the Russian-dominated central party apparatus, and promoting a blossoming of Ukrainian culture. These phenomena alarmed Stalin and by 1930 the first show trials of Ukrainian artists and intellectuals began. Meanwhile, Stalin's forced collectivization of 1932-33 claimed from 4 to 7 million victims. The tenacity of resistance to collectivization demonstrated a significant historical difference between Ukrainians and Russians: in Ukraine, communal land ownership had been virtually non-existent in the pre-Revolutionary era. But the principal aim of the forced famine was to break the back of the Ukrainian peasantry, which, as the deeply religious and highly conservative bearer of the Ukrainian language, was the traditional bedrock of the national movement. In the words of Russian writer Lev Kopelev, Stalin's "destruction of the peasantry" amounted to no less than "pulling out the living roots of national historical existence."

During World War II, Ukraine — its population caught in a vise between two totalitarian empires — lost nearly 6 million people, 4 million of them civilians, including nearly 1 million Ukrainian Jews. In the postwar period, a substantial number of Ukrainian nationalists waged an armed struggle against Communist rule until 1950, in the mistaken belief that it was only a matter of time before the Western democracies would be forced into an inevitable war with Soviet totalitarianism. The longstanding resistance would not have been possible without the support of large segments of the Ukrainian population. As their reward, more than half a million Ukrainians were deported to Siberia after the war.

But Ukrainian quiescence was shortlived. The 1960s and 1970s saw the

emergence of a new Ukrainian democratic dissident movement. Artists, writers, and scholars joined in testing the limits of official tolerance to independent thought. An extensive underground samvydav (self-published) literature emerged. Yet even this largely cultural expression of national identity proved too much for the Soviet authorities. A generation of Ukraine's most talented writers and artists soon found itself behind bars or in the gulag.

Resistance to Moscow also manifested itself within the Ukrainian Communist elite. Discontented Ukrainian officials publicly began calling the extensive recentralization of economic power in the early Brezhnev years "a very grave mistake...[that] should not have been allowed in a socialist economy." As historian Bohdan Krawchenko has written in an excellent new work,² "Centralization was designed to unify the Soviet Union under Russian hegemony; but by vamping on the ambitions of the new Ukrainian elite, [the Kremlin] succeeded in making that elite 'more Ukrainian than Soviet'..." In 1972, Moscow's fear of Ukrainian separatism led to an extensive purge of Ukrainian party and cultural leaders. First to go was Ukrainian party First Secretary Petro Shelest, and he was soon joined by thousands of other high-ranking party, government, press, educational and cultural workers.

Intra-party tensions based on nationalism are a "contradiction" built into the Soviet system. Party leaders inevitably are drawn toward relying on national sentiment as a means of consolidating their local power. Their desire for a greater role in decision-making likewise brings them into conflict with the "center." Such tensions also surface in relations between the USSR and its satellites.

In the late 1970s, reeling from more than a decade of sustained repression, Ukrainian opposition acquired a decidedly more radical tone. A document of the Ukrainian Patriotic Movement made this change in orientation explicit: "The spiritual and cultural climate here in Ukraine and in the USSR has become a horror for all civilized people ... The USSR has become a military-police state with wide-ranging imperialist intentions ... For more than 60 years the so-called government in Ukraine has been implementing this policy of national genocide..." These anonymous and embittered dissidents declared their desire "to secede from the USSR, and lead our nation out of Communist imprisonment."

While the Patriotic Movement had only a handful of members, Ukrainian dissent has not been confined to small groups. In 1979, for example, tens of thousands of Ukrainians in Lviv took part in an anti-Soviet demonstration at the funeral of a popular Ukrainian composer, Volodymyr Ivasiuk, murdered under suspicious circumstances.

Another significant form of Ukrainian discontent has been worker opposition. Soviet rule has seen a profound transformation in the social structure of Ukrainians. According to Krawchenko, in 1939 only 29 percent of Ukrainians were of the working class and 13 percent were white collar workers; 58 percent were collective farmers. By the 1970s 47 percent were industrial workers, 16 percent white collars, and 37 percent collective farmers. The

---

2. Bohdan Krawchenko, "Social Change and National Consciousness in the Twentieth-Century Ukraine." St. Martin's Press, \$27.50.

movement of Ukrainians from the farms and villages into factories and cities carried with it a concomitant improvement in education and living standards. But the second generation of urbanized Ukrainians that emerged in the 1970s was far less likely to be satisfied with its standards. One result has been an upturn in mass unrest and independent trade union activism by Ukrainian workers. Nearly 20 strikes are known to have occurred in Ukraine since the 1960s. Worker unrest has manifested itself in Kiev, Kharkiv, Odessa, Sevastopol, Pryluky, Kerch and Dnipropetrovske, ranging from city-wide work stoppages to strikes of small work brigades involving a handful of workers. Such strikes focus predominantly on "quality of life" issues such as housing, work conditions and wages. Yet some also contain elements of resentment against Russian rule. In the vast majority of these cases the Soviet response has been to act quickly to improve conditions and satisfy immediate demands. Only subsequently have strike leaders been rounded up, arrested and incarcerated in psychiatric prisons.

An unlikely source of Ukrainian dissent has been the outlawed Ukrainian Catholic Church. Historically, most Ukrainians were of the Orthodox faith, the remaining one-fifth being Catholic. Stalin's efforts to eradicate Ukrainian national sentiment led, first, to the outlawing of the Ukrainian Orthodox Church and its merging into the state-controlled Russian Church and, later, to the banning of the Ukrainian ("Uniate") Catholics, who adhere to Orthodox ritual while maintaining loyalty to Rome.

Although the Ukrainian Orthodox are today in an impossible position, there has been a perceptible upturn in dissident Ukrainian Catholic activity. In 1982 an Initiative Group for the Defense of Believers and the Church was formed to document the suppression of religion and to press for legalization of the Ukrainian Uniates. The Chronicle of the Catholic Church in Ukraine began to appear in 1984. It was joined by a second samvydav journal, the Ukrainian Catholic Herald. In June of this year a new underground religious journal reached the West. Entitled the Chronicle of the Ukrainian Church in the Catacombs, the first issue documents the trial of Catholic rights activist Vasyl Kobryn.

Taken together, these periodicals indicate that an active underground Catholic Church functions in Ukraine complete with priests, nuns and clandestine religious communities. One recent underground document, moreover, demonstrates the close relationship between such religious opposition and nationalism: "The Church will be free to function when Ukraine becomes an independent state." With the millennium of Christianity in Ukraine approaching in 1988, activity by dissident Ukrainian religious groups is likely to increase.

The restiveness of the Ukrainians is one of the underlying premises for what the Soviets euphemistically call their "nationalities policy." Simply put, the policy is to help in the Soviet effort to manage the world's last surviving multinational empire. Under Yuri Andropov, Gorbachev's mentor, the focus was decidedly on the "merging [sliyanie] of nations." Such a fusion was integrally linked to Marxist-Leninist tenets of internationalism and meant no less than the disappearance of national distinctions. In a state in which half the population is non-Russian, such a merging could only be in the direction of the

largest nationality — the Russians. The concept, then, is no more than a code word for Russification.

Currently, Gorbachev is in the complex process of consolidating power. He therefore is avoiding Andropov's explicit terminology, preferring for the moment to speak of the "complete unity of nations" as a goal for the remote future. The number two man in the Kremlin, chief ideologist Yegor Ligachev, has recently acknowledged the persistent problems confronting the Soviet Union in the national arena. In a speech to the 27th Congress of the Communist Party in February, Ligachev pointed to the need for "tireless concern about the growth of local personnel and their upbringing in the spirit of internationalism." He likewise lamented the fact that cronyism has "prevented the promotion of representatives of all nationalities to positions of authority, interregional exchange of personnel, and an exchange of experienced workers between the republics and the center..." Ligachev was thus indicating that the Kremlin will play a growing role in breaking up nationally based party elites (who pose the ever-present danger of national communism), while at the same time seeking to diffuse national discontent by increasing the presence of non-Russian representation in Moscow — the center of power. Through such policies and a combination of severe repression and skillfull internal appeals to national pride, the Kremlin has successfully kept the lid on Ukrainian nationalism.

It would be difficult to overstate Soviet success in keeping the Ukrainian question invisible in the West. The problem, however, is that little has been done in the West to counter the Soviet line. For starters, there is Western reporting, which is both Moscow-centered in the extreme and ever fond of simplification. To this day, The New York Times style manual persists in regarding "Russia" and the "Soviet Union" as interchangeable. Sovietologists and Western pundits often fall into this trap. The effect is doubly harmful: it identifies totalitarian policies with the Russian nation and obscures the colonial nature of the Soviet empire.

There is another, more pernicious reason for the invisibility of Ukraine: a lingering perception of Ukrainian war guilt. The image of thousands of citizens lining the streets of Ukraine's cities to welcome the invading Nazi troops in 1941 haunts Ukrainians to this day, as does the memory of participation by thousands of Ukrainians in the German war effort. Yet the view of Ukrainian nationalities as overwhelmingly pro-Nazi reflects an image largely promoted by Soviet propaganda.

It ignores the fact of significant Ukrainian resistance to the Germans. And it fails to take account of the complex fact that the many Ukrainians who did welcome the Nazis as "liberators" had lived under more than a decade of Stalin's terror and had survived Stalin's man-made famine. Trapped in an insular, totalitarian society without access to information about the true nature of Hitler's rule, and disbelieving the propaganda of a Soviet government which had lied to them repeatedly (and only one year earlier had trumpeted the Nazis as the USSR's allies), Ukrainian perceptions of Nazism were at best confused and uninformed. Moreover, some Ukrainian nationalists had welcomed the Nazis because they wrongly viewed the German invasion as an opportunity to establish their own independent state. Hitler's intentions were far different: nationalists

who declared an independent state in 1941 were quickly rounded up and imprisoned in concentration camps. Others fled into the underground and participated in the creation of a Ukrainian Insurgent Army (UPA) to fight both the Nazis and the Red Army. At its height UPA had some 40,000 guerrillas who by 1943 controlled a liberated zone of 50,000 square kilometers and 2 million inhabitants. Yet the struggle of UPA is virtually unknown in the West; instead, images of Ukrainian nationalists as Nazi collaborators continue to dominate Western perceptions, even though the Nazis killed over 5 million Ukrainians, a people whom they regarded as a slave race at best.

For nearly 40 years the Soviets have been skillfully providing evidence about Ukrainian war criminals in the West. Although much of the evidence is fabricated,³ some of it is undoubtedly true and there are many war criminals (Ukrainian and otherwise) who were never brought to justice. Nonetheless, it is equally true that Soviet practice over the decades has been to provide a small but steady stream of evidence as a constant reminder of Ukrainian war guilt and collaboration.⁴ The net affect has been devastating. Today, Ukrainian-Jewish relations in this country are characterized by suspicion and recrimination. The new effect has been to atomize two of the largest American ethnic groupings which have a direct common interest in opposing Soviet communism. By contrast, in the Soviet Union Ukrainian dissidents work closely with their Jewish counterparts; and nowhere is such cooperation stronger than in the gulag, where political prisoners are united by what some ironically have referred to as a "true internationalism of the barbed wire."

A final reason for Ukrainian invisibility is political. To credit the existence of the Ukrainian nation is to underscore the nature of the Soviet Union as a multinational empire, built as are all such empires on a rocky foundation. That view of an unstable Soviet Union does not sit well with proponents of "detente at any cost," who insist that we have no choice but to accept the Soviet Union as a permanent factor in world affairs.

While the sufferings and vicissitudes of the Ukrainians are morally compelling, there are practical reasons for the U.S. to take a greater interest in

---

3. This was the theme of a lengthy article in the Los Angeles Times of April 28, 1986. In his story, former Times Moscow correspondent Robert Gillette reported that "a Soviet official, in an apparent act of conscience, warned the United States three years ago that Moscow was trying to deceive the Justice Department through evidence it has supplied against alleged Nazi war criminals in the United States." According to this official, Soviet authorities were coaching Soviet citizens to testify in cases against emigres. The article also reported that "several U.S. district and appeals courts in the last three years have cited troubling indications that some Soviet testimony supplied to the government had been falsified."

4. The disingenuousness of Soviet commitment in bringing war criminals to swift justice is perhaps best illustrated in the case of *Erich Koch*. Koch, who served as Reichskommissar of Ukraine, coordinated the murder of millions of Ukrainians and Jews. Koch publicly referred to himself as "a brutal dog" sent "to suck from Ukraine all the goods we can get hold of..." Today he lives, reportedly in some comfort, in Poland's Barczewo Prison (where large numbers of Solidarity trade union leaders also are detained). His original death sentence for crimes committed while serving in East Prussia mysteriously was never carried out. Despite the enormity of his crimes against Jews and Ukrainians alike, the Soviet government has never asked for his extradition for trial on charges of war crimes in Ukraine. To do so would run the risk of exposing the myth the Soviets have sought to project, that of massive Ukrainian disloyalty, war guilt and pampered treatment at the hands of the Nazis.

the Ukrainian cause. Despite Soviet successes in suppressing dissent and quelling separatist sentiments, Ukrainian nationalism looms as an immovable obstacle to Soviet stability. Instability occasioned by Ukrainian and other nationalism would force the Soviets to turn inward. Instability would impose significant limits on the global ambitions and adventurism of a conservative Soviet establishment which historically has refrained from engaging in high-risk actions. It would have implications for the reliability of the Soviet military, for party politics and for national cohesiveness. It would also relieve pressure on the USSR's satellites, as Eastern Europe's democratic opposition recognizes.

As Jeane Kirkpatrick and her staff frequently demonstrated at the U.N., the Ukrainian question can be a powerful reminder of the true nature of Soviet colonial rule. In the East-West battle of ideas, it alerts the highly nationalistic Third World elites about Soviet treatment of national minorities and exposes the hypocrisy of Soviet support for "national liberation struggles." We can only blame ourselves if the enslavement of large nations by the Soviet empire is an issue not raised in international debate, and is a factor not exploited by the West in its struggles with Moscow.

It happened in 1932-1933 and there were approximately 10 million victims. In the Ukraine. Of starvation. Cultivated starvation. You know, where there is food, but the people aren't permitted to move to where the food is and the food is not permitted to be moved to where the people are.

...Not many people know that between 1932 and 1933, Josef Stalin decided to crush the people of the Ukraine. The neatest way to effect this was to starve them to death. This was done by going in and removing the wheat — not an easy project. It's something like going into Iowa and removing the wheat, and then moving in troops to prevent people from leaving or food from getting in.

William F. Buckley. "Stalin was the grim reaper", "Daily News", New York, Sept. 9 1986.

САРКОФАГ

Написала ГАННА ЧЕРІНЬ

До середини червня 1986 року преса України й цілого ССРСР про Чорнобиль писала мало. Якщо з'являлися якісь повідомлення, то десь у куточку й ніколи не на першій сторінці. Чорнобиль врешті не удостоївся першої сторінки навіть після того, коли він вийшов на перші сторінки світової преси.

Проте, по зернятку вже можна було назбирати трохи правди. Кореспонденти писали про те, що роблять люди при реакторах: відкачують воду, підтримують життя спинених реакторів, працюють тригодинними змінами, бо довше не дозволяє радіація. Евакуйовані з Прип'яті розмістилися в сусідніх і дальших колгоспах — „може буде й спільна зимівка”. Потім заходилися для них швидко і масово будувати житла — отже, повороту не передбачалося зовсім. Населення панікувало. Через те, що преса давала небагато інформацій, гарячково запрацювала „Агенція ОБС” („Одна Баба Сказала”). Розійшлися чутки про цілющу силу горілки й червоного вина, що його стали давати навіть дітям. А якраз нещодавно Горбачов проголосив нищівну кампанію проти алкоголю. Ревні слуги кинулись виконувати й перевиконувати горбачовські заходи, так, що алкоголь вигнали навіть з весілля. Тепер тост за здоров'я молодих запивають квасом. Лікарі обізвались проти рецептів „ОБС”, алкоголь, на їхню думку, не тільки не допомагає, а навпаки „притягає радіоактивні речовини” („Правда України”, 5-го липня 1986).

Преса запевняла населення, що рівень радіації скрізь безпечний. Навіть д-р Гейл приїхав у Київ із жінкою й малими дітьми. Вони відвідали хворих (на радіацію?) дітей у Київській лікарні, при чому діти Гейла розважали хворих музикою, а маленькі пацієнти співали українських пісень. „Правда” надрукувала вірш Бориса Олійника (в російському перекладі) — „Дорога на Чорнобиля”, в якому поет засуджує як зрадників тих, хто тікав із Чорнобиля, щоб врятувати своє життя. Обвинувачення дещо засильне. Тим часом виявилось, що керівники станції спричинили катастрофу якимись експериментами, їхній злочин незмірний, але про те багато не писалось; у віршах їх як зрадників не плямували. Повідомлено було, що кількох керівників атомової станції знято з посади й виключено з партії. Це нагадує байку Руданського про цигана, що крав огірки, а покарано

його було тим, що перекинули з городу через тин. Голова Ради Міністрів УРСР А. Ляшко закликав до якнайбільшого заощадження енергії; знизити вжиток електрики в вечірні години, обмежити ogrівання: „Берегти кожний кіловат!”

Почалася ударна кампанія за підготовку до відновлення першого, другого й третього енергоблоків Чорнобиля. Робітники, що отримують забагато радіації, мусять бути відставлені на рік — тому ввесь час потрібні нові й нові люди, — розповідала „Правда України” за 16-те липня. Заплановано пустити в рух перший і другий блоки у жовтні.

Нарешті, в середині липня з'явилося офіційне повідомлення Політбюро КПСС про причини „аварії” (її советська преса ніколи не називає належно — катастрофою): „встановлено, що аварія трапилась через цілий ряд припущених працівниками АЕС грубих порушень правил експлуатації реакторних обладнань. На четвертому енергоблоці, при виводі його на плянвий ремонт, вночі провадились експерименти, зв'язані з дослідами режимів праці турбогенераторів. При цьому керівники й спеціалісти АЕС і самі не підготувались до цього експерименту і не узгіднили його з відповідними організаціями, хоч були зобов'язані це зробити. Нарешті, при самому переведенні праці не забезпечувався достатньо контроль і не були застосовані засоби безпеки. Міністерство енергетики й електрифікації СРСР і державний контроль атомової енергії допустили безконтрольність стану речей у Чорнобилі і не вжили ефективних засобів для забезпечення потреб безпеки, недопущення порушень дисципліни і правил експлуатації цієї станції” („Правда України” з 20-го липня). Отже, винуватці офіційно названі, але під суд вони не були віддані й належної карі не отримали. Цигана перекинули через пліт. У передовиці зазначено, що навколо реактора площа 1,000 квадратних кілометрів заражена. Поіменно названі винуватці: голова Держатоменергоконтролю Кулов, заступник міністра енергетики й електрифікації СРСР Шашарін, заступник міністра середнього машинобудування Мешков, заступник директора Науково-Дослідного Інституту Енергії Ємельянов, директор Чорнобильської АЕС Брюханов, міністер енергетики Майорец.

Виглядає, що всі вони росіяни. Не знайшлось українців для керівних посад? Оце ж вони і є справжні злочинці, а не ті, що повтікали під час катастрофи, рятуючи своє життя.

Уже п'ять місяців минуло, а мови про суд і кару злочинцям не чути. Постановили тільки створити нове міністерство Атомової Енергії та приставити партійних комісарів до кожного відділу електростанції.

У середині серпня закінчились жнива. Про те, як поводитись із зараженим збіжжям, ніде не повідомлялось. У звітах обмовчували Київську область і Білорусь. Як і раніше киянам радили не їсти „дарів лісів”, а в куховарських приписах зазначено, що гриби треба відварити, а відвар вилити геть, бо та вода мість отруту. Вперше це

чую! Досі відвар грибів вважався найкращою приправою для борщу.

14-го серпня 1986 р. відбулася славна Віденська конференція МАГАТЕ, на якій було розглянено 382-сторінковий звіт советської делегації, зі схемами, діаграмами й вірогідною статистикою. Західні вчені були настільки вражені цією відносною одвертістю, що й не додивлялися пильно, що в звіті правда, а що маскування: СССР пішов на тактику „ширости”, щоб здобути співчуття й відхилити обвинувачення, — і своєї мети досяг. Лежачого не б'ють, а навпаки, пропонують йому допомогу.

Тим часом покарали виключенням з партії ще двох „винуватців”: керівника Союзатоменерго Веретеннікова і керівника Головного комітету міністерства середніх машин Кулікова (ще двох росіян через тин перекинули!)

„Правда” 18. VIII. 1986 р. надрукувала рубрику „Болить душа за Чернобиль”. У ній наведені листи читачів: якийсь читач з України (імені не названо) пише, що Київ живе напруженим нервозним життям, отож у таких обставинах належало б давати щоденну інформацію про стан Чернобиля, а її бракне. Тому в місті — неспокій і поголоски. Батьки тривожаться, чи зможуть діти повернутися з таборів на початок нового навчального року, чи лишаться на півдні зимувати... Деякі евакуйовані, що відвідали свій дім, скаржаться, що з дверей зірвано замки і все перевернуто.

Осмівивши після підтримки на Віденській конференції, генсек Горбачов пішов у контрнаступ. 19 серпня „Правда” опублікувала заяву Горбачова, що СССР продовжить односторонній мораторій атомових випробувань до кінця 1986 року. Але, — скаржився Горбачов, — ЗСА продовжує нуклеарні вибухи. За обрахунками Горбачова, вибух атомового заряду рівняється трьом Чернобиям. Не знати, як він це обрахував, коли ж західні науковці обрахували силу Чернобильського вибуху розміром атомових бомб у Гірошімі й Нагасакі разом.

Услід за Віденським звітом міністер А. Петросянц дав конференцію для своїх і чужих кореспондентів, де повторив тези Віденської конференції. Петросянц вказав, що задовільна праця реактора від 1983 року привела до „благодушности” й недбальства. Коли 26-го квітня 1986 реактор мав бути спинений на ремонт, охолодження виключили, а реактор ще не спинили й він працював ще майже два дні, що й призвело до аварії.

1-го вересня 1986 р. Газети України надрукували статтю про початок нового навчального року із світлинами радісних школярів. Діти йдуть, несучи під пахвами підручники російською мовою, й їдять на вулиці морозиво як доказ нормального рівня радіації.

Академік В.А. Легасов у „Правді” за 5 вересня 1986 р. пробує ще й науково пояснити причину катастрофи: „Основна причина — дефекти у взаємодії людини й техніки”. Воістину геніяльно! Техніка винна! „Дуже грубі помилки, — розвиває свою думку учений. — Але і техніка не потрапила стримати операторів”.

31-го серпня 1986 р. у Кишиневі, в Молдавії, був страшний землетрус. Були сотні жертв, а серед них і деякі чорнобильці, що їх лиха доля закинула аж сюди...

А тим часом у Чорнобилі зводили монументальний саркофаг, як то в російськiм жаргоні кажуть „гроб с крышкой”. Коло Чорнобиля для цього збудували три бетономішалних заводи, бо довезити бетон здалеку незручно. Заводи продукують 5,000 кубометрів бетону щоденно. Коло самого реактора працюють три роботи, але їхні акумулятори весь час розряджуються... Стіни саркофага досягли 60-метрової висоти. В стінах прокладена система теплообміну й притоку повітря, фільтри. З цих інформацій виходить, що реакція всередині саркофага йтиме ще далі, і отруйне дихання цього змія й далі душитиме життя. У вересні 1986 року закрили дах, але повідомлено також, що при Чорнобилі будується ще один бетонний завод, що зможе працювати взимку (виходить, ці три заводи, що побудовані дотепер, якісь такі, що взимку не можуть працювати? А також виходить, що хоч покладуть дах, то сподіваються провалу, бож і не даремно будують ще один завод).

18-го вересня 1986 р. відвідав свій покинутий дім письменник О. Левада. Скрізь моторошна тиша, — розповідає Левада. Птахи кудись позникали. Все позаростало високими, густими бур'янами. Не обійшлося без пограбувань — патрулювання було „не зразкове”. Пограбовано будинок О. Левади і його сусідів. В кінці вересня почалися гарячкові сподівання, що ось закінчиться робота по ізоляції 4-го бльоку. Голова Ради міністрів УРСР Б. Щербина порівняв цю бетонну захорону з „коронкою на хворий зуб”. Порівняння невдале. Спецкор „Правди” Гусев знайшов кращий відповідник: скафандр. Але такі „саркофаг” підходить краще. От тільки справжній саркофаг герметичний, а Чорнобильська могила — з віддушинами й фільтрами.

„Красная звезда” з 6-го жовтня 1986 р. писала, що при роботах у Чорнобилі відкопано склад мін з Другої світової війни, що міг теж зірватися. Для знешкодження викликали військові інженерні частини.

Нарешті „Ізвестія” за 3-тє жовтня 1986 р. подали, що 1-го жовтня о годині 16:45 „ожив перший енергоблок. Праця пішла з перебоєм: одна із захисних частин виявилась дефектною. Замінити її забрало 15 хвилин, але реактор стояв два дні, поки пустили знову”.

При відновленню реактору працюють змінами: п'ять днів праці — шість днів відпочинку. Сплять у гуртожитках, при чому на всіх не вистачає ліжок, так що часом на одній „розкладушці” сплять двоє. Як сповіщають „Ізвестія”, другий реактор також готовий до праці, а третій готується. Залиті новим бетоном площі й хідники, а сині ялини, що тамчасово були пересаджені, вже ростуть на своєму старому місці...

КИЇВ — СЕРЦЕ УКРАЇНИ

(Напередодні 1000-ліття Хрищення)

Написала НАТАЛІЯ КІБЕЦЬ

Напередодні відзначення тисячоліття хрищення Руси-України мимоволі стає перед очима дорогий для нас, хто його знає, і вимріяний для тих, хто його не знає, Київ — одне з найстародавніших міст нашої Батьківщини. Стоїть він на крутих зелених косогорах, над голубим роздоллям старого Дніпра — Славути, древній і вічно молодий. Київ підіймається над століттями, ніби могутній дуб. Славному місту понад півтори тисячі років.

Київ, Київ! Древній витязю в сталевому шоломі! Скільки тягнулось до тебе пожадливих загребущих рук! Печеніги, хозари й половці щербили об тебе свої мечі. Татаро-монгольська орда шарпала тебе, палили і плюндрували. Не раз, не два ти був порубаний і посічений, не раз і не два голова твоя вкривалася попелом, ніби сивиною. Та ти мужньо зносив усі бурі й напасті. Багато ворогів полягло під твоїми мурами, на твоїх валах, вулицях і майданах від твоїх гострих мечів. І хоч не раз ти падав знесилений, та ніколи не втрачав мужности й віри в майбутнє...

Дорогі друзі, прибувши до Києва ви сподіваєтесь побачити всю мальовничість цього старовинного міста, де кожна вулиця нагадувала б вам його історію, але, на превеликий жаль, це не так. Вам у вічі кинуться зовсім чужі й нічим не зв'язані з нашим чудовим містом назви вулиць: Кірова, Карла Лібкнехта, Московська, Жданова, Свердлова, Гершуні і тому подібні. Спитайте: навіщо переіменовані ці вулиці, вписані в історію міста? Хіба не личило „Новому” Києву мати вулиці на честь стародавніх київських земель і племен, як Полянська, Дрєвлянська тощо, або увіковічнити іменами славних українських будівничих і культурних діячів? Так, дорогі мої друзі, — щоб знайти відповідь, загляньте в історію цього краю, а пануюча чужа мова на вулицях, по яких ви проходитемете, наверне вас до невеселої дійсності тепер, але і до мети, про яку вам ніколи не слід забувати, — звільнення Києва нарешті від російської окупації.

Підемо по вулицях Києва і зупинимось на тих місцях, які промовлятимуть до нас тисячолітньою історією нашого святого Києва. Як нам відомо, першим князем древньоруської держави був Олег. В часи його князювання (882-912) центр Києва містився на високій горі, яка тепер є заповідником Державного історичного музею. Тут стояв палац князя, розкішні будинки—хорони тисяць-

кого, воевод та інших представників влади і русько-української еліти. Ця частина міста була обнесена високим земляним валом, глибоким ровом і дерев'яною кріпосною стіною. За валом і на Подолі (нижній частині міста) жили ремісники, торговці і селяни. Протягом X і XI століть йшов процес об'єднання східньослов'янських племен навколо Києва. А після запровадження християнства на Русі у 988 році святим Володимиром, у Києві розгорнулось будівництво церков.

У 989-996 роках у центрі міста була збудована Десятинна церква, оздоблена мозаїкою, фресками, мармуром. В 1037 році на місці розгрому киянами військ печенігів було розпочате будівництво Софійського собору, який вже понад дев'ятсот з лишнім років прикрашує місто. Для захисту Києва від нападів кочовників у першій половині XI століття були споруджені потужні укріплення. Високий оборонний вал починався від Михайлівської гори і тягнувся по схилах Хрещатого валу до місця, де тепер вулиця (Свердлова)—Прорізна.

В районі сучасної вулиці Калініна на Хрещату долину виходили Лядські ворота, від яких йшла дорога на Печерське. Поблизу теперішньої вулиці Свердлова вал повертав на захід в напрямі Золотих воріт, а потім йшов до Сінного майдану, де були ворота, названі пізніше Львівськими. Звідти вал повертав на північ і виходив до схилів гори. Висота валу досягала 48 стіп, навколо нього був викопаний глибокий рів. На місці нинішнього Хрещатика в давні часи була так звана Хрещата долина, вкрита густим лісом. Посеред долини протікала річка, а на території колишньої Думської площі було болото.

Від Золотих воріт до Хрещатика пролягала вулиця Прорізна, що прорізала собою оборонний вал, яким колись було обнесене місто. Після Другої світової війни, коли новітня навала варварів пройшла через всю Україну, руйнуючи на своєму шляху все, включно з населенням, лишаючи Бабин Яр для історії, Київ був знову зруйнований і сплюндрований до невпізнання. Але він знову піднявся, почав струшувати з себе попіл і каміння.

Діти твої голодні, але сильні духом, почали тебе відбудовувати. Головну вулицю Києва Хрещатик розширено. Обабіч тротуарів (хідників) насаджено квітники. Тепер звідси ідуть тролейбуси, автобуси і трамваї майже в усі кінці міста. До Хрещатика прилягає площа Калініна — колись Думська площа,— де за останні роки були збудовані великі будинки. На цю площу виходить провулок ім. Т. Шевченка (кол. Хрещатицький), де в будинку ч. 8 у 1846 році жив Т. Шевченко, тут зараз меморіальний музей поета і тут зібрані його особисті речі і посмертна маска поета. Вулиця Кірова зв'язує Печерський район з центральною частиною міста. Чудовий вид на Маріїнський або Єлисаветинський палац, збудований 1747 р. за проектом архітектора Бартоломея де Растреллі для російської цариці і її мужа Олексі Розумовського, закрив величезний будинок

Верховної ради УССР, збудований у сталінські часи поруч поварварськи зруйнованого Михайлівського Золотоверхого монастиря, архітектурної пам'ятки з XII століття, відбудованої Іваном Мазепою в XVII столітті.

На південь Києва розкинулася Києво-Печерська Лавра, дзвіниця якої збудована в 1735-1745 роках за проєктом архітекта Г. Шеделя. Висота її 314.7 стіп. У дворі Лаври залишилися рештки зруйнованого большевиками в 1941 році Успенського храму, спорудженого в 1073-1089 роках. На північ від Лаври стоїть церква Спаса на Берестові, збудована на початку XII століття. Вона була усипальницею київських князів. Глибоко під Лаврою проходять знамениті печери, де жили перші ченці-монахи ще в початках християнства на Україні. Найдавніші печери походять аж з часів неоліту. Тепер тут Київський державний заповідник... антирелігійний музей, у склад якого входять монастирські споруди.

Одна з найширших і найкрасивіших магістралей Києва є бульвар Шевченка, який починається від Бесарабської площі. На розі Хрещатика і бульвару Шевченка вам впаде в очі напис під пам'ятником модерного „бога” комунізму Леніна такі слова: — „При єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна можлива, без такої єдності про неї не може бути й мови”. Чи не на позорище всім українцям цей напис? Москаль тримає нашу батьківщину в своїх кривавих руках, дає їй лише те, що крізь пальці протікає, і на сором наш у столиці нашій такі ганебні слова!

Від Бесарабської площі на захід простяглася широка асфальтова автострада (шосе) бульвару Шевченка. До бульвару прилягає Шевченківський парк з пам'ятником Т. Шевченка. Недалеко від урядової площі міститься площа Богдана Хмельницького, в центрі якої стоїть пам'ятник гетьманові України — Богданові Хмельницькому, збудований в 1888 році великим звеличником Шевченка Михайлом Микешиним. До площі Богдана Хмельницького прилягає архітектурний комплекс Софійського заповідника, музею — відомий на весь світ Собор святої Софії. Тут була створена перша на Русі бібліотека. Недалеко від початку Володимирської вулиці на високій кручі стоїть Андріївська церква, споруджена як придворна каплиця для цариці Єлисавети і Олекси Розума в 1753 році за проєктом Б. Растреллі. На Володимирській гірці над Дніпром стоїть пам'ятник князеві Київської Русі - України святому Володимирові, який охрестив киян у Дніпрі в 988 році.

В XI-XII століттях Київ був одним з найбільших міст Східної Європи. Основну масу міського населення склали київські міщани - ремісники, які виробляли залізні знаряддя праці, зброю, посуд, тканини, взуття. Їм були відомі різні види ремесла: тиснення і штампування зі срібла й золота, позолота, інкрустація, смальта для мозаїки та інше.

На київські торги з'їздилися купці з різних країн: польські, угорські, чеські, болгарські, візантійські, вірменські, німецькі,

варязькі та інші купці країн Європи і Азії. На березі річки, яка нижче Подолу впадала в Дніпро, була велика пристань, де зупинялися купецькі човни і баржі з товарами. Велику ролю відіграв Київ у поширенні серед населення древньої українсько-руської держави письменности, літератури і культури. При Соборі святої Софії, по численних монастирях і на княжому дворі існували бібліотеки і школи, писалися літописи, релігійні й світські твори. На початку XII ст. чернець Печерського монастиря літописець Нестор звів ранньоруські літописи в один збірник „Повесті временних літ”.

За прикладом Києва почали писати літописи і різні літературні твори в Переяславі, Чернігові та інших містах. Видатним твором був т. зв. „Києво-Печерський Патерик”, в якому описано історію монастиря і чернечого життя.

У 1169 році російський князь Андрій Боголюбський зруйнував Київ, а на початку 1240 року татаро-монголи на чолі з ханом Батием захопили місто і також знищили, пограбували, зруйнували і спалили князівські палаці і терем, багато церков і чимало житлових будинків. З великих кам'яних споруд уціліли, хоч і були пошкоджені — Софійський і Успенський (у Лаврі) собори, Михайлівський Золотоверхий і Видубецький монастир, Кирилівська церква, Золота брама і Львівські ворота, Старокиївська брама та певна кількість кам'яних будинків.

У XIV столітті ослаблені українські землі з'єдналися з могутньою тоді Литвою і надали Литві культурний вигляд Київської Русі, а Вільно наподоблювалося Києву. Під час існування Литовсько-руської держави на Замковій горі був споруджений оборонний замок від нападу татар та інших степовиків. У часах Литовсько-Київської держави (XII-XVI вв.) Київ і ще цілий ряд міст України одержали Магдебурзьке право, якого в Росії ніколи не було. Ця міська самоуправа не подобалася російським окупантам України, і в 1831 році Магдебурзьке право було скасоване царем Миколою Першим для всіх українських міст, за винятком Києва. Але вже у році 1835-му Київ теж втратив Магдебурзьке право на підставі царського указу.

У другій половині XVI століття, згідно з Люблінською унією 1596 року між Польщею і Литовським князівством, Польща захопила Брацлавщину, Волинь і все Подніпров'я разом з Києвом. Кияни вели активну боротьбу проти наступу польської шляхти і католицького духовенства, дбали про розвиток української мови, культури, про збереження своєї православної віри, звичаїв і побуту.

У 1615 році група найбільш письменних городян утворила при Богоявленському монастирі на Подолі Богоявленське братство, яке поставило собі за мету боротися проти чужонаціонального гніту. Братство заснувало школу, де вчили учнів арифметики, слов'нської, грецької і латинської мов, риториці та інших наук. У 1632 році на базі цієї школи, об'єднаної зі школою Києво-Печерського монастиря, Митрополит Петро Могила заснував Києво-Могилянську

Колегію, яка пізніше називалася Києво-Могилянською Академією — та була насправді університетом європейського рівня і відіграла значну роль у поширенні серед українців і інших слов'ян Східньої Європи письменности й розвитку української культури. В ній училися український філософ Г. Сковорода, історик Д. М. Бантиш-Каменський, архітектор І. Г. Григорович-Барський, син Богдана Хмельницького Тиміш, діти фастівського полковника Самена Палія, композитор Артем Ведель і багато інших діячів української науки і культури, а також дітей інших слов'ян, північних і балканських, в тому і Міхаїл Ломоносов, росіянин.

Київ здавна славився своїми театрами. Тепер одним з кращих українських театрів є Київський оперовий театр, та біда лише в тому, що вистави в них в більшості йдуть російською мовою. Є школи, багато бібліотек, проте на кількість шкіл навіть у самій столиці бракує української художньої літератури не лише класиків дожовтневої доби, але і нових, бо випускають українські книжки під советами дуже малими тиражами.

Київ — прегарне місто, мальовниче. На його вулицях ростуть славнозвісні київські каштани, тополі й липи, горобини й ялини, бузок і троянди. Особливо чудесні схили Дніпра, з яких відкривається мальовнича панорама на Дніпро, Труханів острів та Слобідки. Понад Дніпром і серед його в'юнкого річища тягнуться острови й острівці, незчисленні затоки і плавні. Околиці міста гармонійно зливаються з Голосієвським лісопарком, із зеленими дібровами Святошина й Ірпеня, з мальовничими краєвидами Пуща-Водиці з мішаними лісами Борисполя. Ліси, які оточують Київ, не поступлять-ся ні Бульонському в Парижі ні Віденському у Відні.

Нуклеарний вибух, трагедія, що трапилась у Чорнобилі при кінці квітня 1986 року, безумовно вплинула і на Київ. Що буде з ним і з киянами, що в ньому, — покаже час. Москва ще й досі не подає дійсного стану і висоти радіації, числа загинулих і потребуючих допомоги. Декого з жертв вибуху в Чорнобилі ховають не на київських цвинтарях, а на московських. Скільки їх ще буде? Але віримо, що і з цієї трагедії наш вічний і Святий Київ вийде переможцем.

ШЕВЧЕНКО

Написав МИХАЙЛО КУЧЕР

Тарас Шевченко не увійшов в українську культуру і життя, як у цілковиту пустку. 1805 року у Харкові відкрито університет, а в 1834 році — у Києві. Перед Шевченком жив і діяв поет і філософ Сковорода, який ніяк — на жаль — не zareагував на знищення Катериною Другою Запорізької Січі, хоч ціле життя боровся з неправдою. Іван Котляревський дав народові „Енеїду” і „Наталку Полтавку”. Про тодішній невідрадний стан нашого суспільства (той вираз треба вживати обережно) свідчить те, що Квітка-Основ'яненко видрукував тільки 600 примірників своїх книжок; з них продав 50, роздарував 200, а 350 книжок ніхто і дурно не хотів...

Значення Шевченка всенациональне і не тільки літературне чи політичне. За Англію не промовив Байрон, Німеччини не бачимо в творчості Гете, не цілу Польщу дав Словацький. А Шевченко дав *цілу* Україну: колись славу, а покищо розіп'яту й сплюндровану.

З бігом часу постать Шевченка все побільшується. Час відсіяв усе несуттєве. Появилось кілька наукових життєписів поета. Вони появлятимуться і далі. Треба переглядати всі попередні його біографії, вивчати архівні та інші документальні дані, — це діється до певної міри, — хоч на чужині доступу до архівних автентичних матеріалів, зрозуміло, не маємо.

Тарасом Шевченком ще маленьким зацікавилися визначні на той час люди не дарма. Хлопцем, хоч і кріпаком, Шевченко вже виявив незвичайні для свого віку зацікавлення та обдарування. Значно вплинуло на Шевченка перебування у Вільні, де навчився польської мови та познайомився з польською політичною атмосферою. Велику школу життя і науки пройшов Шевченко в Петербурзі (Академія), потім у Києві (Кирило-Методіївське Братство).

На засланні Тарас багато читав і багато працював над собою. Читав він, не перебираючи, все, що мав під рукою, включно з науковими творами, серед яких були навіть про мореплавання чи ботаніку.

Дослідники Шевченкової доби заслання його у солдати

підтвердили його близькі контакти з численними інтелігентними людьми, у тому найбільше з польськими старшинами засланнями, хоч у поезіях того часу нема про таке багато. Більше матеріалів дає „Щоденник” Шевченка”, писаний чомусь російською мовою. Сам поет потім дивувався: „І чого ото мене потягло сповідатись черствим кацапським словом?” — Очевидно відповіді на це існують, хоча б те, що хотів поет, щоб ці його писання прочитали і його нові знайомі, які української мови не знали. Дехто з дослідників подає ще й іншу причину — „невиробленість”, начебто, прозової української мови; інші кажуть про легше засвоювання для тодішнього читача (спеціально студентської аудиторії) текстів, писаних російською, а не українською мовою. А може хотів Шевченко, щоб на його повісті (теж писані по-російському) був відгук критиків? Адже критики в той час були чи не суцільно російськомовні.

У той час художня література була головною ареною боротьби з царським режимом, бо публіцистики як такої ще було мало; мусіли бути й інші стимули для творчости Шевченка російською мовою, хоч нам це тепер і не до душі.

У советських дослідників творчости Шевченка вражає постійне і настирливе шукання „впливів” й запозичень. Це, зрештою, властиве не стільки советським дослідникам.

Якщо дослідник вважає себе фахівцем, то для нього є просто „питанням чести” знаходити оті „впливи”.

Так до фантастики можна зарахувати впливання на Шевченка Герцена. Такого впливання не було. Інколи подібні думки двох різних людей виникають без усякого „впливу”: так у російських поетів і письменників — Грібоєдова (поляк Гжибовскі, але зрусифікований), у Пушкіна та Лермонтова можна знайти подібні елементи. Але оперувати цитатами за царського режиму було не в моді та й не потрібно. Люди не так боялися. А в Советському Союзі кожну думку, навіть дуже сіру, треба підперти цитатами з „класиків марксизму” або з думок діючого генерального секретаря.

У советських шевченкознавців помічається спроба посварити Шевченка з Квіткою-Основ'яненком. Шукають впливів чи запозичень у повісті „Сердешна Оксана” з „Катериною”. Шевченко був багатогранною, допитливою людиною; його так багато обходило, що годі поважно шукати „впливів”. Проте і у нас часто Шевченко тільки читанковий з шабльонами „Кобзар”, „Батько”. А це, як колись писав Євген Маланюк, до болю мало; як і пересадно завжди давати Шевченка портрет у шапці та кожусі.

Шевченко був постаттю глибоко трагічною.

Добре зрозуміли Шевченка поети: Олекса Стефанович, Василь Стус, Ліна Костенко. Пише і Іван Драч у поемі „Смерть Шевченка”, яку назвав симфонією, наче симфонії Бетговена гуркочуть в поезіях Шевченка.

Самота. Самота кожної людини, і майже космічна екзистенціальна самота генія:

*Цілу ніч на дворі'виє хуга,
Плаче, деренчить в віконнім склі.
Ні дружини, ні дітей, ні друга —
Тільки гілка вишні на столі.*

І крізь виття бурі до сина приходять Катерина — мати:

*Зморена, полатана Вкраїна,
Муку притуливши до чола.*

До того доходить інтимна трагедія, інтимний також підхід, який вимагає великої обережності і такту. Були жінки в житті і творчості Шевченка . Оксана перетворилася у черницю Мар'яну; Катря Піунова — акторка, полька Дуня Гусаковська, врешті княжка Репніна, химерна панна на шість років старша від Шевченка, і Ганна Закревська, несуджена, чужа...

Але залишилась в поезіях найчастіше скорбна постать Оксани на ціле життя. У Драча в симфонії читаємо:

*Я Оксана, вічна твоя рана,
Журна вишня в золотих роях.
Я — твоя омана і надія,
Іскра нероздмухана твоя .*

У підсоветській Україні уважають — очевидно неофіційно, — що справжньої художньої біографії Шевченка ще нема, а є відомі белетризовані факти. Винятком є — на мою думку — повість С. Васильченка „У бур'янах”. Це про дитинство Шевченка. У повісті письменник добре зобразив, як сприймає зовнішній світ незвичайно інтелігентний хлопець Тарас. Інші ж письменники інколи просто силою накидають дитині не дитяче розуміння світу. Тоді, — іронізують неофіційні українські підсоветські літературознавці, — такі сторінки з повістей про Шевченка живцем нагадують „декламаторські інсценізації київського радіо”. У таких повістях за плечима молодого Шевченка маячить Московія.

Ось приклад: „А Нева все горне хвилю за хвилею. Мабуть і Дніпро нині розлився отак. Рече і стогне, нескорений, як і Нева...

Як бачимо, вже не можна „там” навіть згадати Дніпра без Неви. Тільки не слід отій дуже грішній річці фігурувати в творах нескорених: Шевченко знав, як Петро I будував Петербург...

Досі дослідники життя і творчості Шевченка не вповні розкрили те, як цей юнак виявив таку глибину інтелектуального, морального і громадського розвитку. Його молодецьке „Рече та стогне” — сила, як твердять, бетговенська. Шевченко — дитина вропацька ще й сирота, але потрапив принести у чужий край і в рокоші Петербург гнів бунту, все горе свого народу. Не дивно, що жандарми називали його творчість „неслиханою дерзостю” — нечуваною зухвалістю. Такий сильний бунт і обвинувачення імперії були досі там нечувані. Шевченко приніс у столицю імперії т. зв. „Північну Пальміру”, правду свого народу, який гинув під

нестерпною окупацією, окрадений із своєї провідної верстви, із своєї історії, із своєї державности. Не багато було в житті Тарасовому „щасливих обставин"? Але, очевидно, з людьми треба було якось жити, зустрічатися і говорити. Важливе, про що говорити. Він знав багатьох людей, і його легко було любити і поважати.

Шевченко був аристократом духу. Він у приватному житті не любив згадувати минулих кривд і напастей.

Шевченкознавці повинні ще висвітлити належно віленський період у житті Шевченка. Досі забагато маємо сентиментального писання про „залізні стовби” та про хрущів над вишнями. Очевидно, були і вишні, були й хрущі, була рідкісна для Шевченка ідилія, але і був тяжкий кріпацький плач, коли люди блукали „чорніші чорної землі” і німі вели на панщину своїх дітей.

Євген Сверстюк, політичний в'язень, український літературознавець на Сибірі, пише про часте і гірке українське національне відступництво і навіть зраду. Що означають такі явища? Випадок це чи патологія нашої вдачі? Століттями ми топтали дороги до Петербургу, Москви, Варшави. Далеко не все можна пояснити обставинами, геополітичним положенням тощо. Послання на обставини — це наша політична індульгенція.

І ось настало диво, сліпуче чудо. З національного відступництва, із зради українська збунтована і поневолена земля дала народові Шевченка. Із занепаду, з України, яка „цвіллю зацвіла” — повстало чудо любови, бунту та віри; Шевченко заперечив „історичну необхідність” капітуляції і рабства. А якщо все „від Бога”, — то Шевченко повстав у хвилину бунту і проти Бога ультиматумом. Але з другого боку був він глибоковірною людиною.

Орав Шевченко українську землю кріпацьким плугом, але сіяв — запорозьку кров. Це ані ідеалізація, ані обожнювання Шевченка. Тому „Заповіт” — як сповідь і причастя. Дідова гайдамацька кров виявилася і тут: міцна, козацька.

І хорони нас, Боже, від висновків професорів, п'яних від пересадної наукової об'єктивності, спертих для певности на стіну чужого університету. Шевченко зібрав уламки розпаду, об'єднав їх своєю духовістю і напував спротивом. Ото ж був і „садок вишневий”. Але опухла дитина мерла під тином.

Справді, біймося у шевченкознавстві примітивного раціоналізму та елементів соціології. Вони тільки штовхають на манівці шевченкознавство.

Три останні роки життя Шевченка були ще більш трагічні, мабуть, ніж каземат. Він поїхав в Україну, а за ним — згряя півнаглядців і донощиків. Було літо 1859 року. Ходив, малював, роздавав дарунки дітям. І писав — „щодень Пилати розпинають.” „Вирвався я з того святого Києва і простую, не оглядаючись, до Петербургу”. У Петербурзі Шевченко отримав дивне свідоцтво про

присвоєння йому звання академіка „для пред'явлення поліцейському начальству во время перебування на квартирах в Ст. Петербурге". Це був дозвіл жити в Петербурзі — теперішня советська прописка.

Враження Шевченка від України після заслання було жахливе:

*Якби то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув!
Та на замчище подививсь!
Упився б, здорово упивсь!*

Тому страшне пророцтво:

*Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі...*

Шевченко не знав ілюзій.

І вмер поет, помер мислитель, розп'ятий на хресті України...

А пригадуєте? Три тисячі років лежало зерно пшениці в закамарках єгипетських пірамід. Кинене в землю, зрошене дощем, проросло воно і дало жниво.

Шевченкова могила на чернечій горі. „Тарас тільки прикинувся мертвим”, — казали в народі. Постає його височить над Україною і з бігом часу все більшає...

І знову І. Драч:

*Йшла вперше Україна по дорозі
У глибину епох і вічних злетів,—
Йшла за труною сина і пророка.
За нею по безсмертному шляху
Ішли хохли, русини, малороси,
Щоб зватись українцями віднині.—*

Отже історична перереєстрація.

Не дано нам так любити Україну, як любив Шевченко. Але вміють любити Україну наші поети-дисиденти в таборах Мордовії.

Слова Василя Стуса — найбільшого поета сучасної України, замученого в Гулагу.

*Блажен, хто витрачає уміє,
Коли надходить час утрат,
Щоб залишилася надія
І виростала устократ.*

*Як добре те, що смерті не боюся
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що вам, лукаві судді, не клонюся*

*В передчутті недовідомих верств.
Що жив-любив і не набрався скверни,
ненависти, прокльноту, каяття.
Народе мій! До тебе я поверну
і в смерті обернуся до життя
Своїм стражденим і незлим обличчям,
як син, тобі доземно уклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі,
і з рідною землею поріднюсь.*

Оце він — справжній син і спадкоємець Шевченка.

І ось: на сторожі отих рабів німих поставлю слово . І поставив. Але доля слова, українського слова в окупованій Україні трагічна. В Україні — УССР палють українські бібліотеки. Історію України випалено розпеченим залізом. Українська книга це динаміт для червоної імперії. В УССР палють книги, які пройшли австрійську і царські цензури. Нищать книги спеціальними машинами як „ідейно вредніє”. Палють бібліотеки Балтійських республік, Туркменії й Узбекистану. Але на кожному кроці окупант репетує про „український буржуазний націоналізм”. Підсоветські люди, які розуміють національну трагедію України, стають „державними злочинцями”. Розстріляно групу київських і львівських правників, які хотіли в Об'єднаних Націях порушити справу колоніального визиску України. А всі деклярації про людські права — „это же для негров”.

Київську українську бібліотеку спалено під час Шевченківських урочистостей. Окупаційний режим робить все можливе, щоб Шевченківські урочистості проходили на низькому казенному рівні, щоб у них не було нічого шевченківського. Політичні вірші Шевченка як „Осії глава 14”, „Великий Льох”, „Іржавець”, „Розрита могила”, „Суботів” — і замовчують і забороняють, або скорочують до невпізнання.

Шевченка боявся цар. Боїться його і комуністична Москва. У день святкувань на Чернечу гору в Києві викликано військо, міліцію, періодягнених кагебістів. Людей пускали за перепустками.

У день 22-го травня у Києві традиційно відмічувала українська творча молодь перевіз тіла Тараса Шевченка до Канева. Тепер це заборонено, бо подібні маніфестації зневажають „руській народ”. Студентів попереджено, що за участь у маніфестації будуть виключені з університету без права вступу до іншої вищої школи, як і давніше.

Ще перед Другою світовою війною у 1939 році на університетському вечорі в Києві для відзначення 125 роковин з дня народження Шевченка студент прочитав: „Від молдаванина до фіна На всіх язиках все мовчить, — Бо благоденствує”. —

Студента арештовано і засуджено на вісім років за „анти-советську агітацію і пропаганду”...

Воїстину, Шевченко небезпечний для червоної імперії.

THE UKRAINIAN NATIONAL COLORS FROM MEDIEVAL TO THE PRESENT TIME

By W. TREMBICKY

In the years of Ukrainian statehood from 1917 to 1920, there were three periods during which many state flags were designed for a variety of purposes. Most of these insignia were approved by law for immediate use (on ships, by ministers, and by the chief of state). Many of these flags, already designed and ready for use, were not approved by law in time because of the fall of the Ukrainian state.

A total of nearly 120 flags were designed to be used in various administrative sectors, by the Foreign Service, by the Army and Navy, by the chief of state (the president, the hetman), by the different ministers, and as insignia of various civilian and military institutions.

In January and March of 1918, the designs of the flags of the republican government were adopted; in July and September of 1918, a series of state flags and insignia were designed for use by the Hetman State administrative, ministerial and army and naval institutions. In December 1918 and January 1919, the republican flags adopted in the spring of 1918 were redesigned or altered and approved by new laws for use in all categories and by all ranks.

In 1919-20, the principal flags of the Ukrainian state were legalized by the Constitution, where they were accorded paragraph or article numbers. Thus the fundamental principles of the appearance of the flags of the Ukrainian Republic and the Hetman State were established, and there were no unresolved questions in this area. Many state flags were already included in various foreign language heraldic publications and are found in the collections of such flag museums as those in Bremen, Paris and Warsaw.

The present flag of the Soviet Ukrainian republic is merely a modified version of the flag of the Soviet Union that was designated for Ukraine by the Soviet government in Moscow on November 21, 1949. Only the blue color from the Ukrainian national flag is placed on the bottom level of the Ukrainian SSR flag (1/3 of the width of the flag). The blue has a "popular" not a heraldic explanation: "...of the Ukrainian blue sky", and in addition with the political interpretation of the azure stripe: ... "a symbol of the permanent friendship between the Ukrainian and the Russian peoples in the struggle against the feudal Poland." The Soviet Ukrainian flag is wholly deprived of Ukrainian heraldic and national symbolisms.

The Ukrainian national flag, on the other hand, has a great historic past and tradition. It consists of two horizontal stripes: dark sky-blue (upper) and golden-yellow (lower).

HISTORICAL BACKGROUND

I. THE GOLDEN AGE OF UKRAINIAN HISTORY (MEDIEVAL RUS' IX-XIII CENTURIES)

The earliest references to ancient Ukrainian banners and standards of the Ruthenian* (Kievan Rus') Realm (IX-XII centuries) are found in the so-called Primary Chronicle or the Chronicle of Nestor entitled "The Tale of Bygone Years" (XI-XII centuries), in biographies such as "The Life of Borys and Hlib" (X-XI centuries), in the famous monumental epic. The Tale of Ihor's Armament (1185-87), as well as in the Byzantine and Bulgarian chronicles (Constantine Manassiy) of the XII century.

The earliest military banners and royal dynastic standards of the Kievan Realm were predominantly red, less frequently azure and, much more rare, yellow in color. The most common emblem on the banners and standards were a white cross and celestial bodies (sun, crescent, stars). The device of the ruling dynasty which served as a national symbol, was the golden trident, passing on rare occasions into a bident, on red cloth. From the time of Grand Prince Yaroslav the Wise (X century), the red standard also bore the figure of St. George (the Christian name of Yaroslav was Yuriy (George)).

In the beginning, the national standard of the Kievan Realm was triangular. In the XIII century, a square standard with a pennant on the free side appeared. The standard was attached to a staff, either directly along the side or perpendicularly to a cross-staff.

II. THE GALICIAN-VOLHYNIAN STATE

During the period of the Galician-Volhynian State (XIII-XIV centuries), which was an extension of the Kievan Realm after its decline resulting from Tatar-Mongol invasion (1240), the official national emblem was the Galician coat of arms: a golden lion on a dark sky-blue shield. This was the royal coat of arms of king Lev I (1264-1301), King Yuriy II (1301-08) and King Andriy (1308-23). The flags of this state were also dark sky-blue-yellow in color.

After the fall of the Galician-Volhynian State in 1349, the Ukrainian national colors were used in the Galician Principality under Hungarian domination (1349-78) and in the Volhynian Principality (in the Lithuanian-Ruthenian Confederation until 1435). The Galician coat of arms of the golden lion on a sky-blue shield was fully respected until approximately the XVIII century in the

---

* From "Ruthenia", the latin version of "Rus' ", as the name of the coreland of the "Rusyns", originally inhabiting from the VI century the territory of the Dnipro (Dnieper) basin, encompassing the triangle Surazh-Lubar-Ltava, formed by the three principal cities of Kiev, Chernihiv and Pereiaslav. The name "Ruthenia" was established by the western chronicles and the Catholic missionaries of Rome, Regensburg another cities of the Holy Roman Empire in medieval and post-medieval times.

quasi autonomous Galician province of Red Ruthenia under Polish supremacy.

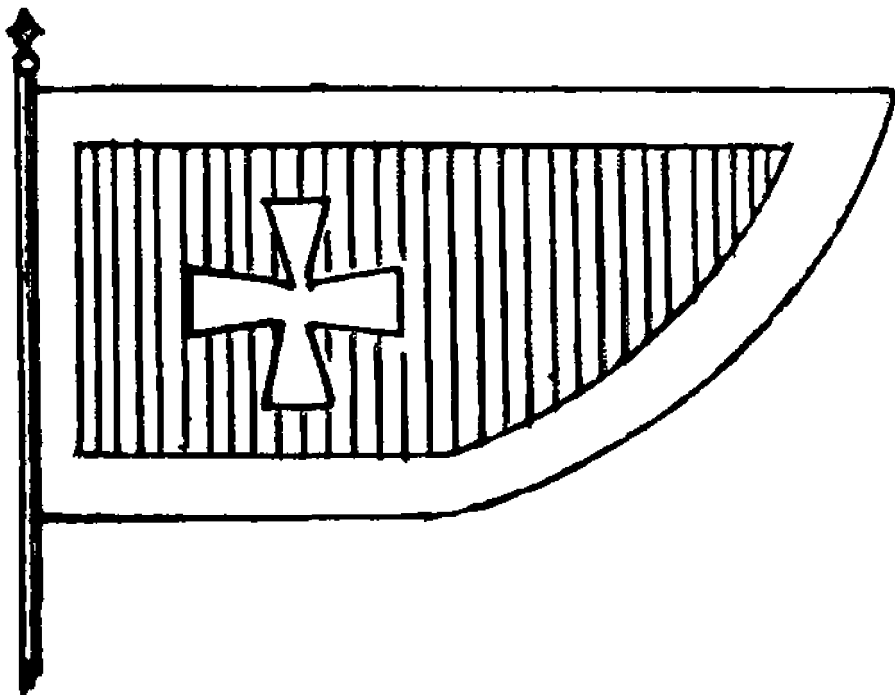
III. THE UKRAINIAN KOZAK STATE

The most common company, regimental and other military banners of the Ukrainian Kozak State (XVI-XVIII centuries) were rectangular, sometimes oblique (right-angled) trapeziums with angular or downward cuts.

The national standard of the Ukrainian Kozak State was raspberry crimson and displayed the figure of St. Michael the Archangel on the right side and the white Greek (triangular) cross surrounded by a golden sun, crescent and stars on the left side.

The Kozak ensign (XVII-XVIII centuries) was white and displayed the figure of St. Nicholas (the patron saint of seamen) in the center of the flag. Subsequently, the Byzantine triangular (in the design of the arms) golden cross replaced the figure of St. Nicholas.

In the XVIII century, the coat of arms of the Ukrainian Kozak State was a Kozak (dressed in a red overcoat — zhupan, red pants — sharavary and red boots — sapiantsi) with musket. It was displayed on a golden shield on an azure

Sample of the 17th century urban Kozak banner (white Byzantine style cross, located on red cloth and framed by white lace).

KOZAK NATIONAL INSIGNIAS OF THE XVII CENTURY

The Kozak banner (1762) of the pereiaslav squadron with the Kozak national coat of arms located in the center, bordered by ornamental embroidery and the military registration of the military unit.

The national seal of Hetman Ivan Mazepa.

background of the trapezium flag was downward cuts.

The Kozak emblem of the XVIII century was adopted by law as the coat of arms of the restituted Ukrainian Hetman State in 1918. It was crowned by a small golden trident (from the age of Grand Prince Volodymyr the Great of the X-XI centuries) located at the top of the shield, as the new national emblem of the Ukrainian state 1918-20.

This symbolized the continuity between the three Ukrainian major historical periods: the Kievan Rus' State, the Kozak State and modern Ukrainian national state of the XX century.

In the spring of 1918, the Byzantine cross of the XVII century Kozak ensign was adopted by the Ukrainian Admiralty as the first naval flag of the Ukrainian National Republic (spring 1918).

THE UKRAINIAN FLAG IN MODERN HISTORY

The modern times, the Ukrainian national colors were used for the first time during the First National Congress of the Supreme Ukrainian (Ruthenian) Council (the highest national political representation) held in Lviv from April 19 to May 2, 1848. At that time, on the recommendation of Ukrainian scholars, the National Congress adopted the design of the two-color flag. These Ukrainian colors were used by the first Ukrainian military formations created in 1848-49 under Austrian rule. The Ukrainian flag was flown for the first time at an international forum — the Pan-Slavic Congress held in Prague on June 2, 1848, attended by a Ukrainian delegation numbering 61 persons.

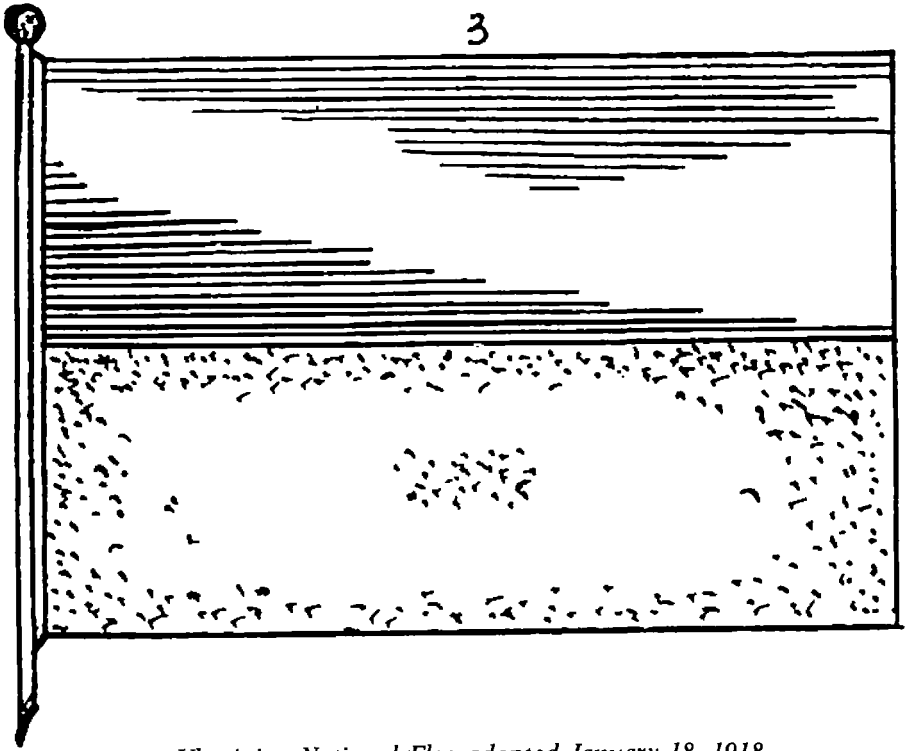
During World War I, the Ukrainian flag was carried by the first Ukrainian military units known as the "Sharpshooters", (Ukrains'ki Sichovi Stril'tsi) organized in 1914 in the Galician Province of the Austro-Hungarian Empire. This same flag was carried into Russian-occupied Ukraine by these military formations during the war for the independence of Ukraine.

The sky-blue and yellow flag inspired all Ukrainian national military and professional congresses, meetings and important proclamations that followed the fall of the Russian Empire in 1917 and of the Austro-Hungarian Empire in 1918, which culminated in the declaration of independence of the Ukrainian National Republic on January 22, 1918.

The Ukrainian flag was officially adopted by the National Executive Council of the Ukrainian National Republic on January 18, 1918 and ratified by government decree on March 2, March 13 for the ensign flag, and again, along with the national emblem (a golden trident on a sky-blue shield), on March 22 of the same year.

---

* Recognized (1917-21) de facto or de jure by: Argentina, Armenia, Austro-Hungary, the Austrian Republic (1919-22), Azerbaidzhan, the Bavarian Republic, Bulgaria, Byelorussia, Czecho-Slovakia, Danzig, Denmark, the Don Republic, Estonia, Finland, France, Georgia, Germany, Great Britain, Greece, Hungary, Idel-Ural States, Italy, Kuban Republic, Latvia, Lithuania, the Netherlands, the Union of North Caucasia, Norway, Persia, Poland, Rumania, the Republic of Siberia, Soviet Russia, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, the Vatican, the Constantinopolitan Patriarchate, as well as by the League of Nations, the International Red Cross Association, the International Telephone and Telegraph Union, and the Universal Postal Union.

Ukrainian National Flag adopted January 18, 1918.

On March 15, 1918, by order of the Ministry of the Navy and the Ministry of Trade, all Ukrainian merchant marine vessels hoisted the Ukrainian state and commercial flags. On April 29 of the same year, Ukrainian flags were flown by war ships anchored in the naval port of Sevastopol.

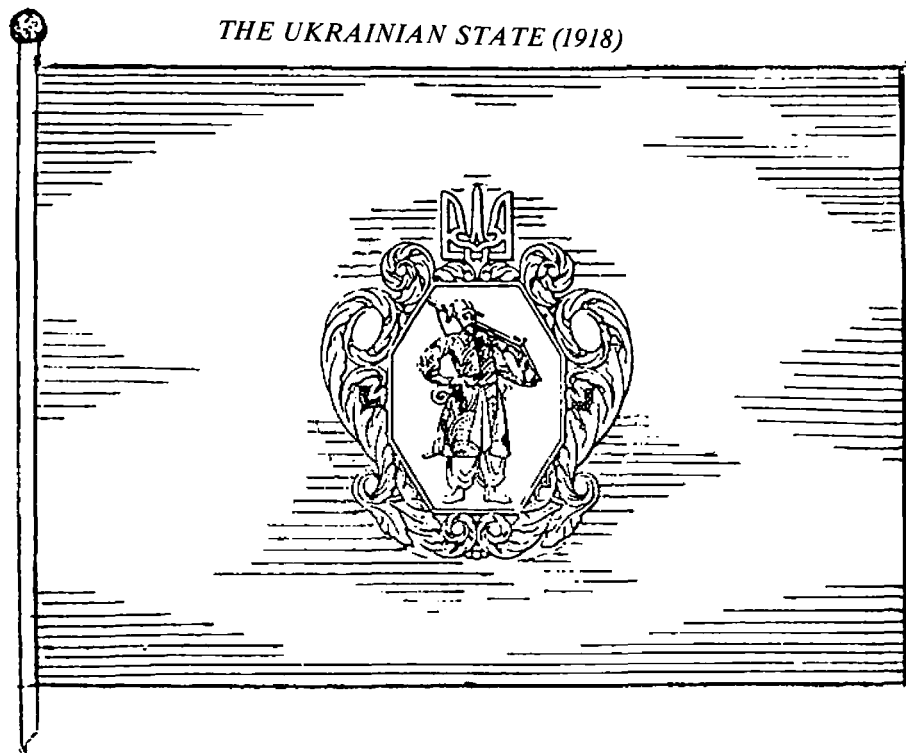
On July 18 and 28 and on September 18, 1918, new government laws (Nos. 192/44, 372/159, and others, respectively) were passed, adopting many state service flags: the royal Hetman standards, flags for Navy, the Ukrainian foreign diplomatic and consular services and the army staff. Many service flags, which featured the Ukrainian coat-of-arms (the trident), added a cross over the trident. This was a carry-over from the Ukrainian Kozak Navy flags on the XVI and XVII centuries. The cross attested to the Christian character of the reborn Ukrainian state as opposed to the non-Christian character of the Soviet Russian state after the Bolshevik revolution of November 1917.

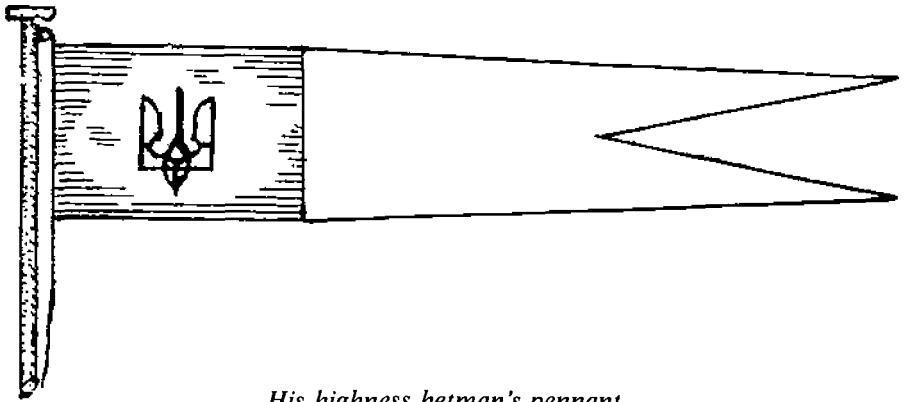
After the collapse of the Hetmanate in Ukraine on December 15, 1918, the Directory adopted on January 3, 1919 the earlier flag laws (of July and August

The great seal of the Ukrainian National Republic of 1918-20 with the trident in the center was adopted by the governmental decree of March 22, 1918.

THE UKRAINIAN STATE (1918)

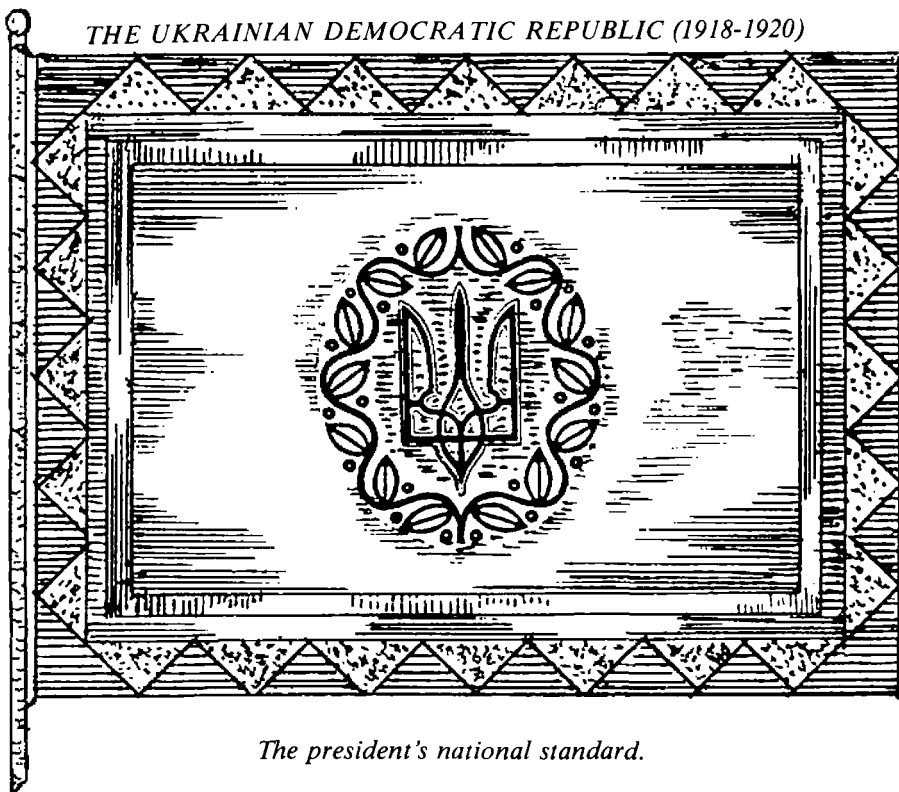
His highness hetman's pennant.

The national seal of the Ukrainian hetman state of 1918, adopted by the governmental decrees of July 18 and September 17, 1918. The emblem of the historical Kozak state of XVII century with the trident on top of emblem as a symbol of the modern Ukrainian state.

1918). It was only after January 25, 1919 that a new flag law was passed rescinding some of the flag laws of 1918. The new flag law, published in January 1919, was promulgated in "The Official Gazette of Government Laws and Decrees," Volume V, Article 79. On May 13, 1920 (Articles 9 and 10) and on October 1, 1920 (Articles 5 and 6), the Ukrainian flag was legalized in two drafts of the Constitution, prepared by members of the government commission charged with drawing up the Constitution for the Ukrainian Democratic Republic.*

* The new official title of the Ukrainian state (substituting the term "Democratic for National") was officially accepted by the directory on December 26, 1918.

The president's national standard.

The Ukrainian national blue and yellow colors were also adopted by the preliminary state law (Constitution), Article V, proclaimed on November 13, 1918 by the government of the Western Ukrainian National Republic, when was created after the fall of the Austro-Hungarian Empire (end of October 1918) on November 1, 1918 on the Ukrainian territories of Galicia, Bukovina and Transcarpathia of the former Habsburg monarchy.

The sky-blue and yellow Ukrainian flag was also officially adopted by the Constitutional Law (Article 5) of March 15, 1939, promulgated by the Carpatho-Ukrainian Soim (Diet), which proclaimed the territory of Carpatho-Ukraine an independent state after the fall of the Second Czecho-Slovak Republic (March 14). The Carpatho-Ukrainian republic subsequently lost its independence to the invading Hungarian army. Today Carpatho-Ukraine is part of the Ukrainian Soviet Socialist Republic.

During World War II, the blue and yellow Ukrainian flag of 1918-20 was used officially by the Ukrainian Insurgent Army (UPA). It was the state flag of the Ukrainian National (Provisional) Government, which on June 30, 1941 proclaimed the independence of Ukraine in the capital of Western Ukraine, Lviv. Subsequently, the same flag was officially adopted by the Ukrainian Supreme Liberation Council (UHVR), a provisional parliamentary institution constituted in June 1944.

THE FLAG OF THE UKRAINIAN FAR EASTERN LAND

At the time of the national revolution of the peoples of Siberia (1917-20), the Ukrainian living in the Far Eastern Land, popularly known as the "Green Wedge", consisting of the Amur, the Maritime provinces, and Sakhalin Island (where Ukrainians constituted the majority of the population), used the official state flag of Ukraine. This flag was flown at all Ukrainian national congresses (1917-18) and street demonstrations.

From exiles we know that the original intention was to design a separate national flag for the Ukrainian Far Eastern Land, similar to that of the Far Eastern Republic (1920-22), but with a field of deep green and a canton of blue over yellow (in the upper left corner near the staff), or a regular Ukrainian flag consisting of two stripes with a dark green wedge (from which stems the Ukrainian designation of the region as the "Green Wedge" or "Green Ukraine"), set close to the staff (similar to the Czecho-Slovak national flag). However, the Ukrainian National Far Eastern Council did not manage to adopt either of these proposals for the state flag of this Ukrainian territory before it was annexed.

CONCLUSION

We thus see that the Ukrainian national colors date back some 750 years, to the Kievan Rus' Realm of the XIII century.

In addition to their historical and heraldic tradition, the Ukrainian colors have a popular interpretation: the sky-blue color is perceived as representing the skies and the yellow color as depicting the "golden wheat" — the predominant agricultural crop of Ukraine, symbolizing the country's wealth.

Today the Ukrainian flag symbolizes primarily the national struggle of Ukrainians for the restitution of Ukrainian statehood and sovereignty, which flourished domestically and internationally in the years 1918-20 and diplomatically until the end of 1924.

The proportions of the Ukrainian national flag were established in accordance to that of the majority of western European national flags, that is, 3:2.

THE INTERNATIONAL CODIFICATION OF THE NATIONAL COLORS

By referring to various scientific and commercial catalogues or "color atlases", the colors of the Ukrainian national flag, established by governmental heraldic commissions in 1918, can be designated in terms of international color codes as follows:

- a) dark sky-blue — as "strong blue"-Code No. 178 with some deviation to "brilliant blue"-Code No. 177;
- b) golden yellow — as "vivid orange"-Code No. 66 with some deviation to "vivid yellow"-Code No. 82.

All these shades are known as "marginal colors", and their code numbers and names are found in "ISCC-NBC Color Name Charts with Centroid Colors — A Supplement to National Bureau of Standards (NBS), Circular 553", Washington Office of Standards Reference Material, 1965.

Three additional scholarly sources can also be mentioned in this respect: "The Color Names Directory" and "The Universal Color Language and the Centerfold Color Charts", available at the Office of Standard Reference Materials, National Bureau of Standards, Washington, D.C. 20234; and "Color: Universal Language and Directory of Names, Washington, D.C., U.S. Department of Commerce, National Bureau of Standards, 1976.

For purposes of practical application of these two colors, they are available from such commercial art supply firms as: a) Berol Prismacolor Co. or Windsor & Newton Co. (England), for color pencils; b) M. Grumbacher Inc., for oils.

When using pencils, use: True Blue — Code No. 903, Yellow Orange — Code No. 917 or Golden Yellow Code No. 574.

When using oils use: Cerulean Blue — Cat. No. A-039 or Sky Blue — Code No. 539 (Windsor & Newton), Chromium Yellow Medium — Cat. No. G-047 or Golden Yellow — Cat. No. A-081 (although this latter color is somewhat too intense).

NATIONAL HOLIDAYS:

January 22 — Independence Day (1918).

January 29 — Commemoration of Kruty (the date of the first heroic defense of the Ukrainian state by the young Ukrainian national army near the railroad station of Kruty against the Russian army marching on the capital of Ukraine, Kiev, in 1918.

March 9 — Birthday of the foremost Ukrainian poet Taras Shevchenko — freedom fighter and spiritual founder of the modern Ukrainian nation.

April 29 — Day of the Ukrainian Sea — commemorates the hoisting of the Ukrainian flag at Sevastopol (the largest naval fortress of Ukraine) by the Ukrainian Navy in 1918.

May 25 — National Hero Day — commemoration of S. Petlura, E. Konovalets, T. Chuprynka-Shukhevych, S. Bandera and many others.

May or June — "Green Holidays" — the Pentecost, observing Memorial Day and Veterans Day.

July 28 — Feast of St. Volodymyr the Great, the most powerful ruler of the Kievan Realm (979-1015), who officially introduced Christianity from Byzantium (988) and consolidated all Ukrainian principalities and tribal lands into a single state.

November 1 — Independence Day of the Western Ukrainian National Republic (after the fall of the Austro-Hungarian monarchy) 1918.

The silver "hryvnia" coin of Grand Prince Volodymyr the Great (979-1015).

ЗОЛОТИЙ ГОМІН СВОБОДИ

(УКРАЇНСЬКІ ЧУДА)

Написав ІВАН ДУРБАК

„Яка краса — відродження країни!”

О. Олесь.

Від непам'ятних часів історія України мала багато блискучих моментів і наглих перемін, що їх годі було передбачити й нелегко в'яснити; це були наче блискавки серед темних хмар, немов ясне світло серед темної ночі. Події нашої новітньої історії захопили і нас. Ті часи й події мали вплив на наступні десятиліття, мали вони вплив і на мене!

На початку липня 1914 року, після закінчення першої класи гімназії в Тереховлі, я і моя родина поїхала на літні вакації до Новосілки-Ленч, повіт Підгайці, до дому мого діда по мамі о. Михайла Винницького. Родом зі Стратина, дід походив з боярського роду Винницьких, що його предок, збройомайстер короля Данила, мав у Винниках робітню мечів, списів, панцирів. За його доброякісну зброю діждався він багато привілеїв, даровизн, а вкінці король Данило дав йому як нагороду свою племінницю за дружину. Тому Винницькі зі Стратинської лінії вважали себе аристократами, спорідненими з Рюриковичами. Пізніше дістали вони герб „Радієвич”. Моя бабуся була споріднена з Січинськими. Композитор Денис Січинський часто бував у мого діда. Все це мало якийсь вплив і на мене, хоч я був тоді ще хлопчаком—підлітком, що пильно слухав, як старші дискутували, та запам'ятав на ціле життя. Зате дідо по батькові о. Іван Дурбак, як і батько, був демократ, „хлопоман”, як колись говорили. Ці два впливи в різних часах домінували в моїй душі.

Першу світову війну переживав я від початку в Новосілці, потім у 1916 році — у Станиславові, в 1917 році — в Тернополі, в 1918 році — у Тернополі й Тереховлі. Тоді переживала Україна великі історичні події і ми з нею. Їх варт було записати б для історії. Яка велика шкода, що в тих вагітних подіями часах наші люди не подумали про те, що треба вести щоденник, щоб увіковічнити ці неповторні події для майбутніх поколінь. Інша річ, що деякі вели записки, але вони переважно пропали серед воєнних завірюх.

У серпні 1914 року на сході під Тернополем велися перші бої, чути було гук гармат. З Теробовлі приїхав лікар д-р Гриць Гарматій зі старшинами. Він перестеріг, що незабаром буде бій та що треба виїхати з Новосілки. Я був цікавий побачити бій і не хотів їхати, але батьки, старший брат Юрко і три сестри вилізли на великий драбинястий віз як від сноповозів, і ми виїхали до Божикова на захід. Люди казали „поїхали на манебри”. До Божикова приїхав і дідो з бабусею, і ми виїхали до лісу, де заночували.

На другий день післанець повідомив, що в Божикові вже москалі. Ми вернулися до Новосілки. По дорозі бачили багато російських військ, що забили всі шляхи. На приходстві в Новосілці були старшини. Один грав на фортепіяні. Несподівано заграв гимн — „Ще не вмерла Україна”, що нас заскочило, бо цього ніхто не припускав!

При кінці серпня 1915 року російські війська без бою відступили аж на річку Серет, і майже відразу прийшли австрійські війська, наперед мадяри й чехи, потім Другий курінь Українських Січових Стрільців під проводом сотника Дудинського. Ми вперше побачили українське військо, почули пісню „Гей у лузі червона калина”. Побачили теж наші стрілкині! Ми, хлопці, бігли за усусусами аж за село, щоб добре надивитися на „наше військо”.

При кінці 1915 року в Новосілці була Пресова Квартира й Артистична Горстка УСС. Деякі члени, як Льюньо Лепкий, Роман Купчинський, Михайло Гайворонський, Іван („Янцьо”) Іванець, приходили майже щовечора на приходство. Вони розповідали цікаві історії, стрілецькі жарти, співали стрілецьких пісень, укладали нові пісні. Я сам був присутній при народженні пісні „Ой там при долині, гранатами зритий”.

На приходстві відбувалися сходи старшин УСС, бував тут полк. Гриць Коссак.

На початку 1916 року повезли мене до Станіслава, де ходив я до 2-ої кляси гімназії. В березні 1916 року, приїхав туди хор і оркестра Усусусів, щоб уладити величавий концерт у найбільшій залі Станіслава. Хором диригував Лев Гринішак; оркестрою — Михайло Гайворонський. Стрілецька пісня завоювала на довгі роки серця українців. Її занесли із заходу усусуси на широкі степи України у час наших Визвольних змагань. Її чути було в радіовисильнях Києва, ба — навіть Москви, хоч і з деякими змінами.

Під час офензи генерала Брусілова, в липні й серпні 1916 року, російський фронт пересунувся з-над річки Стрипи на річку Золоту Лилу. До Новосілки приходили на квартири донські, кубанські, оренбурзькі козаки, „Дика Дивізія”, зложена з чеченців, кабардинців, дагестанців і інших племен Кавказу. Вони мали чорні волохаті баранячі шапки, чорні бурки (плащі без рукавів), кинджали за поясами. На приходстві був їхній генерал. князь Гаґарін з сивою бородою. Відбувалися часті „собрання” старшин, де часто співали українських пісень, навіть Шевченків „Заповіт”. Стояв тут теж татарський полк. Татари хвалилися, що вони „одинокі в Росії говорять правду і не крадуть”, бо москалі мовляв любили брехати і

красти . Як такий кавказець вискочив на коня, то кінь зразу біг чвалом. Один донський козак дав мені потримати свою шашку (шаблю), але я не міг її піднести, така була важка! Вони мали довгі списи, що були пострахом гонведів — мадярських кіннотчиків, які втікали куди очі бачать на вид козаків.

Деякі старшини нарікали на Гришку Распутіна, на „германку” — царицю, на нікудишніх російських міністрів, які не вміли забезпечити транспорту, харчів для армії та міст. Один старшина погрожував, що після війни піде делегація старшин до царя і зажадає усунення Распутіна і недопущення цариці до іменування нових міністрів. Деякі обвинувачували царицю у зраді, в саботажах щодо доставки амуніції й харчів для війська, що доставало чимраз гірші харчі. Старі цареславні старшини з дворянських родин були в меншості; армія поповнилася молодими старшинами з різночинців, поповичів, учителів і студентів, що були прихильниками частогусто соціалізму. Соціалістична агітація серед армії робила своє, бо вояцтво не знало, за що воно б'ється й гине?

В російському парламенті—Думі, опозиція гостро критикувала уряд за хаос у комунікації, брак харчів і опалу для великих міст, незадовільні доставки для армії.

Почалося від вбивства Распутіна, що одинокий лікував царевича від гемофілії — кровотечі, але він мав великий вплив на царицю, що потурала йому, замикаючи очі на його дивацтва і сексуальні оргії. В Распутіна вбивстві брали участь навіть члени царської родини. Распутін заповів, що по його смерті згине цар з родиною. Із-за хаосу у транспорті в Петербурзі був брак хліба. Коли робітники вийшли на вулицю, щоб домагатися хліба, поліція дістала наказ стріляти в робітників. Тому, що маси демонстрантів росли, царський уряд закликав військо. Однак Перший гвардійський Волинський полк, зложений з волинців, найвищих ростом, відмовився стріляти в робітників, убив старшину, що давав наказ стріляти, і почав стріляти жандармів, які з дахів стріляли в робітників. За Волинським полком зробив те саме Ізмайлівський полк та інші гвардійські полки.

Дума створила Тимчасовий уряд і домогалася уступлення царя. Цар був тоді на фронті і, не маючи ніякої підтримки, уступив. Він повинен був виїхати до Англії до свого свояка, англійського короля, однак цар відмовився, мовляв, „він не зробив нічого злого для народу”. Новий уряд Александра Керенського, замість закінчити негайно війну, почав офензиву, яка не вдалася і довела вкінці і до большевицького перевороту в листопаді (в кінці жовтня за старим календарем) 1917 року.

Вже від перших днів революції, в Петрограді, Москві, Києві та в інших містах Російської імперії в масових маніфестаціях почали брати участь українці зі своїми прапорами, написами „Хай живе вільна Україна!”, з синьожовтими стрічками, з портретами Т. Шевченка.

Я був тоді в Тернополі у мого вуйка о. Григорія Скаскова і ходив

до третьої класу гімназії: Одного дня прибіг д-р Якимчук і, вимахуючи часописом „Кієвська Мисль”, кричав: „Революція! Вже нема царя! Буде Україна!”

На вулицях Тернополя було повно російського війська, відбувалися безнастанні мітинги з промовами соціалістичних партійців. Чимраз більше було українських відзнак, прапорів і написів „Хай живе вільна Україна!”

В ресторані „Народної Торговлі” о. Гр. Скасків стрінув генерала Павла Скоропадського, що командував тоді корпусом кінноти. Він оповідав, що одного разу в Галичині кінь Скоропадського згубив підкову. Його джура відшукав коваля і хотів, щоб той дав підкову; коваль відмовлявся, бо це була якраз неділя. Тоді джура сказав, що це кінь генерала Скоропадського. Тоді коваль сказав: „Я зроблю це тільки для Скоропадського, бо один з його роду був гетьманом України!” Це почув генерал і почав студіювати історію свого роду. Так він повернувся до українського народу, зукраїнізував 34-ий корпус і загородив шлях до Києва від фронту, якими деякі російські частини планували дістатися до Києва і зліквідувати Українську Центральну Раду.

Український Військовий Клуб ім. гетьмана Павла Полуботка мав свою домівку при вул. Тарнавського, в домі дентиста д-ра Істєревича. З балкона поверху звисав великий український прапор. Одного дня весною 1917 року проходив через Тернопіль зукраїнізований полк ім. гетьмана Сагайдачного. З балкона Військового Клубу вітав його один старшина. На переді їхала на білих конях полкова оркестра, що грала марш Сагайдачного та інші наші козацькі марші. За ними їхала кінна сотня, на списках були українські прапорці. Вояки мали синьо-жовті відзнаки. Це був небувалий вид, просто чудо бачити український полк у російській революційній армії!

Микола Міхновський видав у Києві у квітні брошурку „Катехизм українця” у 100.000 примірниках. Вона мала може 16 сторінок малого формату, в синій обкладинці. Міхновський закликав уневажнити Переяславську угоду з 1654 року, проголосити самостійність України, створити сильну армію і флот, українське шкільництво, видавництва, Академію наук, українську пресу, товариства „Просвіта”, театри, опери, культурні мистецькі товариства. Він домагався об'єднати всі українські землі, відібрати з російських музеїв усі українські речі, загарбані з України окупантами. Він домагався повного відділення від Росії, перестерігав перед московськими обіцянками про „вільне життя у вільній Росії”.

Якби українці були послухали спасенних порад Міхновського в 1917 році, то Україна була б самостійна вже з 1917 року, з часу, коли Росія була ослаблена опозицією більшовиків проти уряду демократа-соціаліста Керенського та ще не мала сильної армії, бо була в повному розкладі...

Найбільшою подією в тому часі в Тернополі було відзначення

перших роковин смерті Івана Франка 27-го червня. На подвір'ї церкви Різдва Христового священники відправили соборну Службу Божу, потім панахиду. Золотоустий о. Михайло Світенький з Ладичина виголосив надхненне слово, мабуть найкраще, яке я чув колинебудь. Він порівняв Франка зі старозавітним Мойсеєм, що не дійшов до обіцяної землі, однак „дух Франка вітає над вільною Україною і кличе до виконання його великих заповітів, щоб Україна засіла в народів вольних колі”. Вкінці він пригадав, що Господь показав Мойсеєві на горі обіцяну землю, і закінчив заклик до Франкового духа: „Подивися тепер на вільну Українську Землю, що зірвалася до нового вільного життя, що змагає до об'єднання, свободи, до своєї держави!”

Це надхненне слово зелектризувало тисячні маси, що ніколи не могли його забути. Яка шкода, що я тоді не записав того слова дослівно!

Після того почався величавий похід від Міщанського Братства головними вулицями. Попереду походу їхали артисти Українського театру на конях у козацьких одягах. На переді їхали теж прапороносці Ярослав Сеньків, потім Іван Рубчак („Рубцьо”) з булавою, ухарактеризований за гетьмана Хмельницького; за ним артисти — режисер театру Микола Бенцаль, Володимир Капин, Теофіл Демчук, Володимир Бурбела, Маріян Крушельницький, Дизьо Ковальський, брати Міхенки та інші. Військовий Клюб постарався про гарних коней. За ними їхали кінні бандерії ‘січовиків’ і ‘соколів’ з прапорами, переважно в козацьких одягах. Грали оркестри, військові й сільські. З цілого Поділля прибули організовано члени „Просвіт”, „Січей” і „Соколів” з великими таблицями з написами. Найбільше уваги звертали барвисті колони ‘січовичок’ і ‘соколів’ у народні одягах з лентами. Січовики мали червоні ленти й топірці; соколи мали синьо-жовті ленти, гарні шапки. Йшли старшини з Українського Військового Клубу; за ними солдати з українськими відзнаками. Йшли члени Міщанського Братства, шкільна молодь. Оркестри грали марші, маршуючи, співали пісень. Над Тернополем лунав золотий гомін свободи. Над походом пролітало кілька літаків з українськими прапорами. Такого ще ніколи не було як Тернопіль, Тернополем!

Це було справжнє чудо, що за три і півмісяця упадку царату українці з обох боків Збруча могли разом відзначити роковини смерті найбільшого сина Галицької Землі - Івана Франка.

З бальконів українських установ промовляв голова Організаційного комітету проф. Ілярій Брикович, представник Українського Військового Клубу колишній посол А. Шмігельський зі Збаража, д-р Степан Брикович, на закінчення о. Григорій Скасів виголосив палку промову на сходах Міщанського Братства. Він закликав усіх учасників рознести радісну вістку, що здійснилися мрії Великого Каменяря, і український народ став господарем у своїй хаті на своїм полі. В поході взяло участь біля 30.000 з цілого Поділля. Було багато українців з Центральних Земель.

Вечером того ж дня відбувся у великій залі Міщанського Братства величавий концерт. Святочну промову виголосив проф. Іван Франчук. Він говорив про усусусів як про духових дітей Івана Франка, що підняли меч гетьмана Мазепи і відновили недокінчений бій під Полтавою. По обох боках фронту воювали сини українського народу. Він навіть один сумний приклад цієї братовбивчої війни. Після одного бою в Карпатах усусуси нашли тіло вбитого кубанського козака. Нашадок запорожців притискав до грудей книжку, забагрену власною кров'ю. Це був „Кобзар” Шевченка. На першій сторінці був напис кубанця: „Із ним мене поховайте”. Усусуси виконали його останню волю. Поховали козака з „Кобзарем”, накривши червоною китайкою очі. Висипали йому високу могилу, поставили хрест і проспівали „Видиш, брате мій”. Переповнена зала, слухаючи це, була зворушена до сліз цим сумним епізодом братовбивчої війни.

В дальшій програмі деклямували артисти театру, співали хори. Загальнолюблена театральна артистка Софія Стадникова виступила в історичному українському одязі, з короною на голові, з українським прапором і шаблею, як: уосіблення України. Вона відспівала своїм прегарним голосом гімн української революції: „За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ”, слова М. Вороного. Цю українську марсельєзу публіка вислухали стоячи. Стадникова мусіла ще двічі її повторювати серед довготривалих оплесків цілої залі. Цю пісню співала тоді вся Україна.

Цей гарний звичай треба продовжувати і поза Україною, як будемо відзначати 70-ліття Української революції. Старшина з Військового Клубу відчитав Перший універсал Української Центральної Ради, що викликав велике захоплення словами: „Народе Український! Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей Української Землі... Однині самі будемо творити наше життя!”

Національним гімном закінчено цей незабутній концерт. Дух Великого Каменяря Івана Франка тому 70 років вітав над столицею західнього Поділля, запалюючи його синів і доньок до здійснення Франкового великого заповіту: „Нам пора для України жити!”

Ми читали пильно українську пресу з Києва, де було багато хвилюючих новин щодня. За Першим універсалом Центральної Ради появилися Другий, Третій і вкінці Четвертий, що проголосив нарешті самостійність України. З одного боку це був великий поступ у порівнянні з передреволюційними часами, але рівночасно наші соціялісти, що творили тоді переважаючу більшість в уряді, наївно вірили „російським демократам” і жидівським, щоб разом далі жити в російській державі. Наївна віра у братство народів, у „великоруську демократію”, у спільний „соціалістичний рай” паралізувала намагання Міхновського та його однодумців проголосити негайну самостійність і створити сильну армію.

Через це Україна втратила продовж останніх 70 літ понад 20

мільйонів населення: мільйони виселено на Сибір, біля 10 мільйонів загинуло в одному голоді, штучно створеному Москвою в 1932-33 рр.: при всіх чистках Сталіна і Кагановіча; а пізніше — аж до атомної трагедії в Чорнобилі.

* * *

В серпні 1917 року австрійські й німецькі війська зайняли всю Галичину. Після Берестейського миру 9-го лютого 1918 року, в березні, відбулися в Галичині багатолюдні маніфестації. Україна вже була визнана самостійною державою та здобувала собі визнання у світі. Перша світова війна наближалася до кінця. Розлетілася російська й австрійська імперії, народи проголошували свою самостійність.

Коли пам'ятного Першого листопада у Львові проголошено Західньо-Українську Народню Республіку, то це було черговим українським чудом! Майже після 600 літ чужих займанщин український народ Землі короля Данила знову став господарем своєї землі. Але радість тривала коротко, бо поляки почали війну, діставши поміч від Антанти. Вкінці примусили Українську Галицьку Армію відступити за Збруч. Об'єднані українські армії зайняли Київ 31-го серпня 1919 року, що було теж великим чудом, але воно тривало коротко.

Дивно, що досі не зроблено доходжень про всі причини цієї нашої трагічної невдачі... У травні 1920 року українські війська знову зайняли Київ, але в червні мусли покинути його, хоч бойові дії, Армії УНР тривали аж до листопада 1920 року. Потім були численні повстанські загони, що ставили опір комуністично-московським большевикам.

* * *

Коли розлетілася Чехо-Словацька республіка, тоді несподівано Закарпатська Україна проголосила свою самостійність 15-го березня 1939 року. Це було теж чудо, бо довгі століття українськими Закарпатськими землями володіли мадяри.

Як закінчилася визвольна боротьба, то полковник Євген Коновалець створив Українську Військову Організацію (УВО), що поборювала окупантів. У 1929 році він став провідником Організації Українських Націоналістів, що різними способами продовжувала боротьбу за Українську Державу. А як вибухла Друга світова війна, то у Львові 30-го червня 1941 року проголошено Акт відновлення Державности, що було теж чудом.

Великий ентузіязм запанував, коли це проголошено у львівській радіостанції ім. Є. Коновальця. Внаслідок цього Акту постала Українська Повстанська Армія, що спочатку боролися на два фронти проти обох окупантів українських земель без ніякої чужої допомоги, а згодом тільки проти советів. Це було теж своєрідне чудо, як чудом була і Запорізька Січ — справжнім чудом над Дніпром.

У 70-ліття найбільшого нашого чуда — відродження нації у 1917 році, варт призадуматися, що сприяло появі „чуд“, а що неутралізувало? Українські війська займали Київ у 1917, 1918, 1919 і 1920 роках, але мусіли покидати його. Так само ми зайняли Львів 1-го листопада 1918 року, але мусіли покинути його вже 21-го листопада 1918 року. Як ми плянували? Чи передбачували вахляр різних можливостей, що його повинен мати у пляні кожний політик і стратег? Чому наша історія досі не вияснила всіх причин наших невдач, щоб забезпечитися проти них на майбутнє? Як учасник визвольної боротьби я, хоч і дуже тоді молодий, чув і читав накази головного Штабу Дієвої Армії в 1919 році, де обговорювано похід на Київ, як поводитися при зустрічах з наступаючими денікінцями й повстанцями. На жаль, ці накази виявили незнання обставин, наказували „не стріляти до денікінців, бо між ними 80 відсотків українців, і всі вони перейдуть на нашу сторону“, що не сповнилося. Але через такі „накази“ денікінці зайняли Київ без жодного спротиву українських військ! Це був великий моральний і стратегічний удар, що довів до утрати віри в нашу перемогу...

Як несподівано розпався царат, так само несподівано може розпастися СРСР. Але ми мусимо бути приготовані на всякі можливості і приготувитися так, щоб не повторяти старих помилок. Бо не вистачить тільки зайняти Київ і Львів, але треба мати добрі пляни, як їх утримати на постійно! Історія — це вчителька життя, тож учімося на помилках історії будувати краще майбутнє нашого народу та дочекатися нового чуда, яке вже повинне тривати і тривати.

РІВНО СІМДЕСЯТ РОКІВ ТОМУ...

„Народе Український! У Твоїх руках Твоя доля. В цей трудний час всесвітнього безладдя і розпаду докажи своєю одностайністю, що Ти можеш гордо і достойно стати поруч з кожним організованим державним народом, як рівний з рівним“.

З Першого Універсалу Центральної Ради (23-го червня 1917).

ЛАДЯ МОГИЛЯНСЬКА — ПОСЕСТРА ОЛЕНИ ТЕЛІГИ (До 50-річчя розстрілу)

Написала ЛЮДМИЛА ВОЛЯНСЬКА

Поетесу українську Ладю Могиллянську згадуємо мало, або й зовсім ні, а вона заслуговує на те, щоб її не тільки згадувати, але й вивчати, і власне — згадувати й вивчати як поетку поруч з Оленою Телігою. Вони обидві пов'язані більше в їхньому житті і творчості, ніж цього можна було б сподіватися. І не порушує цієї пов'язаності той факт, що одна жила й творила на еміграції, в Празі та у Варшаві, а друга — в Чернігові та в Києві.

Ладя була на п'ять років старша від Олени. Вона народилася в 1902 році, Олена — в році 1907-му. У Києві вони мабуть не зустрічалися, хоч були там в той сам час. Олені Шовгенівні тоді було 15 років, коли вона виїхала на Захід до батька. Ладя — 20-річна вже — якраз у той час надрукувала свій перший вірш „Купальські Трави”. Це був рік 1923-й. Цим успішним дебютом з'явилася Ладя Могиллянська на сторінках українських періодиків і друкувалася рівно ще шість років, до року 1930-го, коли її заарештовано, як і сотні й тисячі української національної інтелігенції, оскарженої в приналежності до Спілки Визволення України (СВУ) та Спілки Української Молоді (СУМ).

Якраз приблизно в той час, коли в тюрмі замовкла поетична Муза Ладі, обізвалася Олена Теліга на сторінках „Літературно-Наукового Вісника”, де появлялися передруки і Ладіних поезій раніше, якими захоплювалася Олена Теліга, як і захоплювалася і самою поеткою. Вони дійсно обидві пов'язані золотим невидимим перевеслом. У Ладі Могиллянської є балада, її найбільший твір „Осіння Поема”. У Теліги є поема, теж її найбільший твір — „Подорожній”. Епіграфом до цієї Теліжиної поеми є строфа з Ладі Могиллянської: „Ти тільки випадковий подорожній на запашнім завітчанім шляху”.

Це немаловажна деталь, бо Олена Теліга взагалі епіграфів до своїх віршів не давала у відміну від інших наших поетів, ось хоча б і Шевченка, який часто брав для епіграфів цитати зі Святого Письма. Отже Теліжине уважне читання Ладіних віршів — не випадкове. Це

на сторінках „ЛНВ”, Львівського журналу, за редакцією велетня української політичної думки Дмитра Донцова, проходила Олена свій патріотичний вишкіл, і в „ЛНВ” друкувалися перлини поетичної творчості молодої поетки з Києва-Чернігова Ладі.

Духову й поетичну спорідненість поміж обома поетками зауважив понад 40 років тому К. Гридень (псевдо одного з найкращих літературних критиків і публіцистів у свій час на еміграції в Європі Михайла Мухина), що писав відразу після розстрілу Олени Теліги в 1942 році про їх обох так:

Творчість О. Теліги розвинулася на тлі цих „подебрадських днів” Ю. Дарагана, Л. Мосендза, М. Гриви та, за крилатим висловом О. Ольжича, — „досить зненавидженого українською (старшою, переважно, прим. К.Гр.) суспільністю, щоби ввійти в історію 'української літератури' — Є. Маланюка. Але, здається, що поруч з цими подебрадськими коріннями, авторка „Душі на сторожі” відчувала найглибшу спорідненість з двома молодими поетами, що не залишили Батьківщини, з чернігівською двійкою — Марком Антіохом-Вороним, нар. 1904, рік смерті нам незнаний, та Ладею Могилянською — нечисленні вірші їх у рр. 1924-26 друкувалися по-цей бік „залізної завіси” у Львові, переважно на сторінках „Літературно-Наукового Вістника”. Слова з віршу Марка Антіоха „Молитва” — „сніг і вітри над моєю отчизною”, находимо в останнім листі пані Олени з Києва.

На мотив з Ладі:

*„Ти тільки випадковий подорожній
На запашнім завітчанім шляху.”*

в О. Теліги знаходимо цілий триптих:

I. Відпочинеш і підеш знову,

II Догоряє, попеліє дивне щастя,

III. Ох, чому ж це серце б'ється молотом, —

Пані Олена часто цитувала рядки з Марка та Ладі, зокрема ж згадувала два кінцеві рядки з однієї строфи Ладіного віршу — „Ніч самогубців”:

*„Гашіш чи опій, шворка чи купя —
Всі несемо у житті талісман такий...
Що ж нам робити, як ми не забули
Днів легендарних смішної романтики”.*

Але поза цим частим цитуванням та епіграфами з цих поетів існує на наш погляд глибший зв'язок творчості Теліги з творчістю цих двох чернігівських поетів. Доводити цього формально не беремось. Обмежимося натомість певними згадками про твори цих авторів, що давніше-давно без сліду згинули в пащеці московського Мінотавра”. — Це стільки К. Гридень.

Вони обидві — Олена і Ладя, Ладя і Олена — „непоправими романтички”, що й опукло виступає в есеї — кредо Олени Теліги „Нарозстіж Вікна!” Це апотеоза новій українці, яку Гарна Олена побачила в також гарній Аглаї Хвильового, літературній постаті. А в житті — Олена вказала на Ладю. Вона писала:

„Не дивно, що голос Аглаї залунав так дзвінко й так рішуче. В ньому бриніли шляхетним металом голоси тисяч інших ‘Аглаї в спідницях і штанах’, тих нових людей нашого часу, що ‘мов гриби виростали коло ком’ячейок’, хоч їх не помічалось...

Ані ком’ячейки не могли їх прийняти до себе, ані вони не могли тіснитися в їх вузьких, точно вимірянних рамках. Аджеж ті нові люди несли ‘вічний вогонь стремління’, несли свою справу великих почувань і бурхливих пристрастей. Все те, що не має виміру й обрахунку, що не підлягає статистиці й платні. Отже щось, що ніби не має ніякої реальної вартости, а помимо того, чи власне тому, творить найвищі цінности, зроджує правдиве мистецтво, правдивий великий стиль та — здобуває світ! І це „щось” зветься не інакше як романтика, романтика нації, романтика змагань, романтика життя!”

І далі продовжує Олена Теліга:

„Романтика! Скільки уст погірдливо кривилося, промовляючи це слово як символ безпорадности й безплідности, не відчуваючи його гострого й свіжого змісту! Скільки порожніх рук легковажно вимахувало при згадці про неї, не розуміючи, що лише вона, романтика, може вкласти у ті руки творче надхнення, владний рух і тверду зброю. Бо це ж романтика дає усьому барву, ритм, запах і струнку пружність. Все те, без чого життя обертається в сіру задушливу вату, яку прорізати може знов лише вона, гостра як стилет, романтика нових людей нашого часу, що не зносять задухи, що всюди пробивають вікна, аби хлинуло п’янке повітря, аби перед очима розгорнулися обрії!

Ті, що тужили за романтикою, не раз не розуміли цілої її сили. Ті ж, що її нищили, розуміли ту силу у всій її могутній загрозливості і — власне тому — нищили.

Большевицька Москва руйнувала в Україні все, що виростало вгору, що рвалося за обрії. Вона розуміла, що великий стиль життя і великий стиль мистецтва творив би теж і велику культуру нації та поривав би до всього, що творило б її велич. Вона бачила, що українська душа не може витримати довго без широкого простору і глибокого віддиху. Про це кричав Хвильовий, про це кричали інші, хоч їх крик відразу затискала московська рука, розуміючи його небезпеку.

Молода поетка Ладя Могилянська кинула вірш, характеристичний для української молоді її доби:

*„Рейки чи морфій, чи шворка, чи купа —
Всі крізь життя несемо талісман такий!
Що ж нам робити, як ми не забули
Днів легендарних смішної романтики?“*

Москва розуміла, що сотні тисяч українців, зокрема молодь — стужені, часом навіть собі того не усвідомлюючи, за романтикою життя, за романтикою своєї нації.

І ледве зродиться така романтика, вона їх піврве і відірве від Москви — назавжди!" — казала Теліга .

Ладі Могилянської крик „відразу затисла московська рука" ... Ще перед Хвильовим. Лада мусіла загинути мученицькою смертю. Біографію її подав Богдан Кравців у антології „Обірвані Струни , Антологія поезії поляглих, розстріляних, замучених і засланих 1920-1945", виданій Науковим Товариством ім. Шевченка в Америці, Нью Йорк 1955. І це якраз невтомному літературолюбові Кравцеву ми завдячуємо спопуляризування серед нас бодай невеликої кількості поезій Могилянської, бо в інших антологіях — не кажу в підсоветських. — навіть у виданих у вільному світі Ладі Могилянської серед поетів не згадується.

Так з великим сумом і прикрістю слід відмітити, що у великій, майже тисячосторінковій антології Юрія Лавріненка „Розстріляне Відродження", виданій Інститутом Літерацім в Парижі при польському журналі „Культура" в 1959 році, є по кількадесят сторінок про Тичину, Бажана, Рильського та інших Первомайських і Сосюр, що „благоденствували" під большевиками, але в цілій книзі не знайшлося місця на два-три рядки для талановитої поетеси Ладі Могилянської, примушеної канібальською владою червоної Москви замовкнута вже в 28 років її молодого і багатонадійного життя. Це ж вона — дійсна представниця розстріляної української літератури і розстріляна сама...

Богдан Кравців у „Обірваних Струнах", як сказано, дав короткі дані її життєпису:

„Лада Могилянська — нар. 1902 р. в Чернігові, в родині письменника і журналіста Михайла Могилянського. Почала писати 1923 р. і дебютувала поезією 'Купальські трави' в журналі 'Червоний шлях'. 1930 р. разом з братом Дмитром (літ. псевдонім Дмитро Тась) заслана в конц. табір на Ведмежій горі, потім у Дімітрів під Москвою, де був каторжний табір тих, що будували канал Волга- Москва. Поезії були друковані по журналах ('Червоний шлях', 'Життя і Революція', 'Нова Громада', катеринославська 'Зоря' та львівський 'Літературно-Науковий Вісник' в 1926 році). Окремих збірок, здається, не було. Розстріляна в 1937 році".

Каторжний табір на Ведмежій Горі зловісний ще й смертю

замученого там незабутнього Миколи Зерова, поета й літературознавця, що йому нема рівних. І це йому присвятив наш найновіший мученик-поет Василь Стус свій шедевр — вірш „Колеса глухо стукотять“:

*Колеса глухо стукотять,
мов хвиля об пором.
Стрічай, товаришу Хароне,
«і» з лихом і з добром.*

*Колеса б'ють, колеса б'ють,
кудись торують путь.
Уже додому не вернуть,
додому не вернуть.*

*Москва, Гора Ведмежа, Кемь
і Попів острів — шлях
за ґратами, за вартами
розбухлий на сльозах.*

*І знову: Вятка, Котлас, Усть —
Вим, далі — до Чіб'ю.
Рад-соц-конц-таборів Союз,
котрий Господь забув.*

*Диявол теж забув; тепер
тут править інший бог —
марксист, расист і людожер,
один за трьох.*

*Москва — Чіб'ю, Москва — Чіб'ю,
Печорський концентрак
споруджує нову добу
на крові і кістках.*

„На крові і кістках” — страшні слова і правдиві.

* * *

Посестра Ладі — Олена Теліга, блискуча постать української поезії й української боротьби за визволення, волю та державність, відома далеко й широко серед української діаспори. Їй присвячено багато праць літературних і публіцистичних. Невеликий кількісно її поетичний дорібок, але колосальний якісно, описаний, проаналізований, вивчений і коментований найбільшими нашими літературознавцями й публіцистами, на чолі з ідеологом українського націоналізму Дмитром Донцовим, що залишив нам книжку про Олену Телігу „Поетка Полум'яних Меж”. Їй він присвятив навіть вірш. По Донцову про Телігу писало багато-багато українців, ба й

чужинців. Варт лиш взяти в руки монументальну книгу „Олена Теліга — Збірник”, що виданий у Дітроїті-Нью Йорк-Парижі в 1977 році заходами Українського Золотого Хреста в ЗСА, щоб переконатися про пошану до поетеси літературних кіл нашої діаспори. В збірник, як не дивно, потрапила і стаття, де Теліжину лірику названо „альбомною”; статтю цю в свій час гостро скритикувала Марія Бачинська-Донцова, даючи гостру відсіч авторові статті (Ю. Шерехові). Марія Бачинська—Донцова радила авторові записати у свій альбом статтю Олени Теліги з 1941 року „Партачі Життя” до проблеми цивільної відваги. „Бо там, — каже М. Бачинська-Донцова, — багато говориться про нього. Не це, що писане про мужність і відвагу, бо він не лицар абсурду, він і не думає воювати, а радше хитрує: то хвалить, то ганить. А головне старається штовхнути Олену Телігу в тенета альбомної поезії, ... що пашила сантиментальністю, фразами і солодкавими фальшивими почуваннями, які прямолинійній і відважній поетці були зовсім чужі...”

Серед чужих, які прихильно писали про Олену Телігу, на особливу увагу заслуговує автор і поет, публіцист і літературознавець, поляк Юзеф Лободовський. Він оцінює лірику О. Теліги так високо, як ніякої іншої української поетки. Для нього вона як лірик „горує над Лесею Українкою!”

Це сильні слова. Особисто з ними мені самій тяжко погодитися, бо для мене Леся недосяжна й „найбільша поетка світу”, як і для Євгена Сверстюка. Але симптоматичні ці два судження, діаметрально-протилежні, від обох значних літературознавців про ту саму поетку.

Має Юзеф Лободовський і пояснення, чому Ладю Могилянську виключено з антології „Розстріляне Відродження”. Автор Лавріненко „нічого, видно, про Ладю Могилянську не знав”, — сказав Лободовський і запевняв, що Ладі Могилянській належить почесне місце в кожній антології української поезії і не тільки тому, що в неї біографія мучениці, але таки й через достоїнства її поезії.

Якщо треба коротко й ядроно схопити суть Ладіної творчости, то тоді треба парафразувати слова естонця Алексіса Ранніта, (недавно щойно померлого) сказані під адресою мистця св. п. Якова Гніздовського, що „творчість його не знала ні Маркса, ні Фройда”. Так само і творчіть Ладі Могилянської не знала їх обох. Але вона знала Бога, красу, гармонію, любов до Києва й України, та любов до життя й радості, хоч у трагедії доля її рідної країни.

Цей же добродій Лободовський, який присвятив Ладі Могилянській і Олені Телізі великий есей та зробив кілька прегарних перекладів з їх поетичного доробку у лондонських „Відомостях” (липень 1978) під назвою „Две розстшеляне поетки”, пише там, що народилася вона в родині відомого українського публіциста, літературознавця і письменника, родом з Чернігова, Михайла Могилянського. Був він активним російським „кадетом” проживав (з родиною?) в Петербурзі до 1917 року. В свій час відомий його

виступ проти Дмитра Донцова в газеті „Речь”, де був, — як пише про Могилянського Ленін, — „присяжним українознавцем”. Можливо через цей протидонцовізм і не покарали Могилянського потім у большевії, коли знищили обидвох його талановитих дітей: сина Дмитра, визначного журналіста (Дмитро Тась) і доньку Ладю, багатонадійну поетку.

Загнаний шиканами на глуху провінцію, Михайло Могилянський помер у 1942-му році. Вже далеко перед тим — за його панське походження і за симпатії до неоклясиків та загальне прозріння — в Україні його не друкували і не давали йому можливості науково працювати. Лободовський, пишучи про це, дивувався, чому батька Ладі Михайла Могилянського теж не розстріляли? На це, крім попередньої відповіді, можна сказати, що кара смерти часом буває легша від страждань життя, якому він був відданий на поталу: не легко існувати, знаючи, що життя його дітей стяте кривавою чекістською рукою: страшну ціну заплатив Могилянський за свою віру в російську демократію!...

Ладя, як бачимо, виростала в літературному середовищі, тож не дивно, що вже в свої 20 років пише не початкові, але зрілі вірші. Дебютувала вона в 1923 році поезією „Купальські трави”:

*Я не забуду, як ви співали,
Зелені трави, в Купайлин день!
Було повітря у день Купайли
Все золотее від їх пісень...*

*Що ви робили цієї ночі?
Куди дивились, що ви — такі?
Яке це диво відбили очі
Такі прекрасні, такі палкі? ...*

*А за рікою вже нас стрічало
Привітом місто у злоті бань...
Повстаньте, люди, у день Купайли,
Прокинься, місто, в піснях повстань!*

Цей заклик до Києва — її вічного міста у золоті церковних бань — прокинутися „в піснях повстань”, потім, в арешті, буде їй за оскарження. Це ж „зрада”, контрреволюція проти окупанта, а далі й заклик до збройного повстання — повалення большевицької влади... Параноїчні московсько-комністичні окупанти багато не потребували, щоб засудити Ладю Могилянську на каторгу і на смерть. І не саму її. Дуже швидко по ній заарештовано й замучено її любого приятеля поета Марка Антіоха, сина Миколи Вороного. І це Марком Антіохом теж захоплювалася Олена Теліга, — як писав ще К. Гридень, — і це для Марка Антіоха написала Ладя свою глибоко ліричну і в той сам час філософську поему, що так і зветься

„Осіння Поема”, про яку вже була мова на початку цієї статті.

„Осіння Поема” — п'ятичастинна балада, що має своєрідний діялог у першій і четвертій частині поміж „Ним” і „Нею”. Це сама Ладя і Марко. „Він” — втілення всього весняного, безтурботного й невинного, „Вона” — осінь і зріла глибока мудрість. Може й тому, що Ладя була на два роки старшою від Марка, тож була „дорослішою”, досвідченішою, як це буває з дівчатами, однолітками хлопців. „Осіння Поема” — це звідси зачерпнула Олена Теліга свій епіграф до „Подорожнього”.

В „Осінній Поемі” Ладі Могилянської є стільки „вічно-жіночого” чару, стільки романтичної замріяності, глибини і недомовлень, що поринаєш у них, як у загадкову казку. Тут є усе: і любов і правда, і краса і ерос, і ненависть і трагедія, і віра в Бога і надія. Але також смерть, бо „чорний крик над трупом знову криче”...

Він: *Що ж? Ти мені співала непогано,
Ти пестила, як друг, втішала, мов сестра...*
Вона: *Не знала я, вколисана в туманах,
Чи то любов, чи то жорстока гра...
—Ти не моя... ти ж тільки осінь-осінь,
Не хочу я твоєї глибини...
—Нехай світанком скам'янілі роси
Розкажуть пошепки мої надійні сни...
—Ти їх не слухай, зраднице лукава,
Дивись — твій сухоллист знов у тумані зник...
—Я мудрість випила до дна в достиглих травах,
До дна душі пройшов соподкий сік...
—Візьми, візьми назад свої дарунки,
Твій сухоллист мене не подопа,
—Та поверни мені мої цілунки,
Що, заворожена тобою, я дала...
—Що ж, не погано ти мені співала,
Втішала, мов сестра, і пестила, як друг...
—З якою мукою в нестямі цілувала
Я пальці довгії твоїх печальних рук...*

II

*Щодня все тануть голубі простори,
Щодня прозоріє замріяна печаль...
Тополі обнялись, і хтось смертельно-хворий
Одяг в останній раз бурштину і кораль.
Глибока осінь наче дно криниці,
Що вабить таємничо-тихим дном...
А в небі тануть дні... і пинуть в ірій птиці,
Черкаючись об мури хмар крилом...
Невже ж відважився ти тут зазимувати?*

Невже тобі такий міцний полон?
В сплетенні вій твоїх, в очей суворих ґратах
Заплутався пінивий юний сон...
Ну, що ж, зимуй. В одвічнім шумовинні
Нехай загасне полум'я турбот,
В таємнім шелесті і шепоті невпиннім
Є щастя для таких, як ти, істот...
А вчора — мов у сні (навколо жовтий жовтень,
І сон землі й мережаний туман...)
Учора над кущем засохлим і пожовклим
Я вчула ясно пахощі троянд...

III

Сьогодні голуби мої тривожні
Кружляють у осінньому танку...
Ти — тільки випадковий подорожній
На запашнім, завітчанім шляху...
Чи крук там очі виклював у трупа,
Ті очі, що ціловано не раз,
Чи так напитися схотіли спрагли губи
З криниці болю, з джерела образ.
Так дівчина над пісовим струмочком
На мостом перекинутій вербі
Співає тихим, тьмяним голосочком
Про сокола, що горлицю любив...
А потім схилиться і жалібно заплаче,
Що папороть у гаї не цвіла,
Що чорний крук над трупом знову криче,
Що сині очі стали мов із скла...
І прийде випадковий подорожній,
Немов би чув, неначе б знав усе,
І в подарунок чистий і урочий
Їй зайвину весни своєї принесе...

„Чорний крук над трупом знову криче”, над трупом України... — це вже образ катованої рідної землі, і тут Ладя перекликається з подібними трагічними строфами, частими у поезіях Марка Антіоха. (Його батько — до речі поет Микола Вороний, мав необережність добровільно повернутися в Україну з еміґрації, повіривши в амністію-брехню марксо-комуністичного окупанта в Москві; був заарештований і загинув разом з Марком у в'язниці). У цій „Осінній поемі”, повній символізму та переплетеній власною долею поетки, долею Марка і долею її України, є про „люті герці”, де вбивається прекрасне й молоде”, щоб знову відновитися і прорости й позеленіти, як у Шевченка, як у Законі Божому, в Псалмах. Це в четвертій частині:

*Так сталося... Порожня і велична
І знов холоне чорная земля,
І на скрижалах мудрих і одвічних
Вам присуд пишеться, спустошені поля...*

Він: *Ти хочеш знати, як чуже сумління
Кермує в мороці і зрячим і сліпим?*

Вона: *Це тільки так: в невпиннім шумовинні
Скоритися промінням золотим...*

—*Ти хочеш знати, як у лютім герці
Вбивається прекрасне й молоде?*

—*Це тільки так: твоє розбите серце
Знов золотою квіткою цвіте...*

—*Ти хочеш знати, як тьмяні мертві фарби
Живуть і дихають від дотику мистця?*

—*Це тільки так: сховай нетлінні скарби,
Пий трунок самоти в коханні до кінця.*

*Так сталося... В утомі без змагання
Ще раз скорилася покривджена земля...*

—*Ти хочеш знати, як губиться кохання?*

Це — вічна згуба для таких, як я.

Чи це було передчуття спільної долі Марка і Ладі? Її заарештовано в 1929 році восени, а в 1930 — заслано разом з братом Дмитром в каторгу на Ведмежій Горі, а потім під Москву, де українці-каторжани розбудовували, гинучи тисячами-мільйонами, канал Волга-Москва під батогом Френкеля, чи якого іншого Ягбди-Кагановича, що про них багато тепер написав Солженіцин. Тож мала всього 27 років, як назавжди перестала писати: а через сім років Ладя Могилянська була закатована...

І теж наче якимось не випадково, що і Ладя і Олена обидві мали всього 35 років віку, як їх постигла мученицька смерть: 50 років тому (рік 1937-ий) і 45 років тому (рік 1942-ий).

Пишучи про Могилянську, згаданий вгорі Лободовський висловив здивування, за що убито поетку, яка, здавалося б, не займалася політикою, не „робила революції“, не вела підривної діяльності? І відповів на своє власне питання: „Але напевно не сподобалася Москві красна баляда про Святого Юрія і той факт, що поетка відважилася друкувати свої вірші закордоном у місячнику, що виходив у Львові, націоналістичному і здицедовано протисоветському. Це, найправдоподібніше, вистачало, щоб був виданий вирок смерті“.

Справді: у вірші „Зимою не корали“ та у баляді „В День Святого Юрія“, — в Ладі спершу виступає Бог, Той „найдорожчий, що прощає“, а далі — Святий Юрій і Пречистая Діва. У її поезії дійсно відсутні (стверджу ще раз) мефіста сучасної доби — Маркс і Фройд. Бо

їм у дивосвіті рідного українського терему — в Ладіній поетичній оселі — нема місця і ніколи не було:

*Зимою не коралі,
Зимою скрізь сніги.
А на сніги упали
Мальовані гріхи...*

*Весною йду на прощу
Замолювати гріх.
Хто серцю Найдорожчий,
І хто миліш за всіх?*

*Веселії, барвисти
Веснянії стежки,
Цвітуть, мов аметисти,
Мальовані гріхи...*

*Прощальная неділя
Прощальним сном горить...
Я ж радощів хотіла...
Простіть мені, простіть.*

*Моя музична туго,
Тепер я не твоя!
Прости мені удруге,
Іду на прощу я...*

*Усі гріхи на прощі
Скажу я без прикрас.
Хай Той, хто Найдорожчий,
Простить у третій раз...*

*І я тепер свята,
Я помолюсь за всіх,
Бо я тебе кохаю,
Мій смарагдовий гріх...*

Київ, січень 1925

І ось нарешті Він — Весняний Юрій — Лицар осяйний. Це за цю поему заплатила Ладя своїм життям в часи сталінські, коли найгіршими посіпаками по всіх ГПУ і по всіх ЧеКа та НКВД були власне вороги Христа, вороги святого Юрія, вороги християнської України, які якраз тоді, в час арешту Ладі та в час арештів української національної інтелігенції,— зривали динамітом київські храми:— церкви, пам'ятники давньої архітектури з XI-XII століть. Нищили храми з каменю і розстрілювали „храми духу” українсько-

го, руйнуючи науку, поезію, літературу, культуру, мистецтво — і самих культуротворців. Ось він Ладін „Святий Юрій”.

*Не мені, не мені судилося
Сіять мак на твоїх полях...
Ой, Пречистая Діво, змилуйся,
Пом'яни в своїх молитвах...*

*В день святого весняного Юрія
До криниці по воду йшла...
Божевільною білою бурею
За криницею вишня цвіла...*

*Міліони прозорих метеликів
Прославляли життя і смерть...
Запашних міліони келехів
П'яним медом наповнені вщерть.*

*І стояла у сні під криницею,
Снила ніжно весняним сном,
Причастилась весни таємницею,
Золотим весняним вином.*

*І було, наче зоряна ніч, вино,
Помутились думки мої...
Тільки чую: — Хороша дівчино!
— Гей, коня мого напої...*

*Подивилась, а поруч стомлений
Білий кінь, як птиця, тремтів...
А на ньому хтось соняшним променем
В біло-злотнім убранні горів...*

*Ой, навіщо я подивилася?
Чарівний біло-злотний птах...
Не мені, не мені судилося
Сіять мак на твоїх полях.*

*Це ж його променисті кучері
Я тримала в своїх руках,
Як тугим перéвеслом мучила
Хвилю золота в пишних снопах...*

*Чи не його це очі вдосвіта
Я угледіла в небі колись,
Коли світлими росами хтось ривав,
Схід мережав брилянтами сліз? ...*

*Це ж для його убрання пишного
Золотило сонце сніги,
Гаптувало між білою вишнею
Самоцвіти свої дорогі...*

*Це ж його червоними маками
Усміхалися влітку уста...
І крижані крапельки плакали,
І зеркалилась в цебрах вода...*

*Та навколо святого Юрія
Білим сяйвом випись пелюстки...
Божевільною білою бурєю
Танцювали свої танкі...*

*Напувала коня похилого,
Помутилося все в ту мить...
І спитала вершника білого,
Може б в хату зайшов спочить?*

*Усміхнувся... На тлі зеленого
Золотою гадючкою спис...
— Чи нема на війні нареченого?
Ти за нього мені молись...*

*У нестямі до ніг схилилася,
Розтопила душу в сльозах...
Не мені, не мені судилося
Сіять мак на твоїх полях...*

*Тупнув кінь і знялася курява,
Закрутився далеко шлях...
Зникли очі святого Юрія,
Чарівний біло-злотний птах...*

*І, цілуючи білий слід його,
Проридала душа свій гріх...
Ой навіщо до раю світлого
Вводиш, Боже, вродливих святих?*

*
**

Рік 1987-ий. Цей рік. Як і кожного року українська діаспора — зокрема українське зорганізоване жіноцтво — влаштовуватиме по усіх місцях нашого розселення по вільному світі Дні героїнь, свято героїнь-мучениць. З кожної сливе української жіночої централі

надходитимуть — як цього і треба — щедрі й різноманітні матеріали для святкувань — відзначувань, де головну увагу приковуватиме до себе — заслужено і виправдано, блискуча постать поетеси й героїні Олени Теліги, далі Алли Горської, скульпторки й правозахисниці; Олени Антонів-Красівської, лікарки й членки Руху опору; як колись давніше — Ольги Басараб. Буде, без сумніву, багато цінного й цікавого про Телігу, Гарну Олену, Лену, як звали її приятелі.. Це Олена Теліга померла „гарячою смертю, не зимним умиранням” в окупованому нацистами Києві в 1942 році. І це Аллу Горську, дисидентку й діячку культури, замордувало Андроповське КГБ у Василькові в 1970 році.

Про Ладю Могілянську поетку, українську патріотку не згадували досі. А чи згадають тепер? Слід би було! Це ж якраз 50 років її мученицького кінця від розстрілу в 1937 році, після мук на каторжному шляху Соловок і Біломорського каналу. Заарештована „железним наркомом” НКВД Генріхом Ягбодою, пройшла весь жах будови Біломорського каналу, що його будував на українських переважно кістках інший „железний нарком” — Лазарь Кагановіч, що його дуже влучно називає „фахманом від українських справ” навіть такий зовсім не „буржуазний націоналіст”, як літературознавець проф. Григорій Костюк (див. його статтю в торонтонському журналі „Нові Дні” з листопада 1984 року, де Гр. Костюк обвинувачує Кагановіча у смерті академіка Михайла Грушевського. Стаття „Таємна смерть академіка М.С.Грушевського”). Кагановіч був організатором і виконавцем ще двох заглад українських — спершу розгрому „українського буржуазного націоналізму”, а згодом — страхітливої колективізації. Про ці два його вичини можна легко прочитати таки у „Большой Советской Энциклопедії” в томі 19-му, другого видання, рік 1953. В пізніших виданнях „БСЭ” гасло Кагановіча або змінене, або зовсім усунене. Смерть академіка Грушевського, смерть Ладі й Дмитра Могілянських, смерть Марка Антіоха-Вороного, як і сотень тисяч інших українських культуротворців — це не „доба Єжовщини”, а значно раніша доба..., хоч якраз про „Єжовщину” 1937 року так багато пишеться у світі та й у нас. Головні бо арешти всієї української національної інтелігенції та мільйонів українських господарів-хліборобів були проведені на переломі 1920-их і 1930-их років. Тоді заарештовано і Ладю Могілянську, тоді накладено печать на її співучі уста й надіто кайдани на руки молоденької поетки, „на пальці довгії її печальних рук”... Згадаймо ж її і принесім китицю свіжих квіток на її незнану символічну могилу.

ДЕКІЛЬКА ЗАВВАГ ДО СТАТТІ „МАЗЕПА: ІСТОРІЯ ЖИТТЯ І ЗРАДИ”

Написав Т. МАЦЬКІВ

Під таким наголовком підсоветський історик Люціан Вишневський, доцент і кандидат історичних наук, помістив статтю у журналі „Наука і суспільство”, за вересень 1985 р. ч. 9, (стор. 34-37). Причиною появи цієї статті, як пише автор, є те, що „час від часу буржуазна пропаганда повертається до особи запроданця українського народу Мазепи, виставляючи його у ролі так званого захисника інтересів України й народу. Але історичні факти — неспростовна річ. Вони засвідчують протилежне”. (стор. 34).

У своїй статті, повній суб’єктивності, автор, послуговуючись односторонніми й у більшості російськими джерелами, намагається представити гетьмана як „оусіблення зради та єзуїтської підступності” (там же). Автор завдав собі доволі багато труду повинаючи всілякі можливі „гріхи” Мазепи, однак представив тільки „одну сторону медалі”.

І так, Вишневський пише, що у 1663 році „під час походу польсько-шляхетських каральних військ на Лівобережну Україну, Мазепа залишає ставку короля й таємно дістається до рідного села поблизу Білої Церкви” (там же). Якщо Мазепа таємно покинув короля, як цього хоче автор, то як тоді пояснити факт, поданий у монографії про Мазепу колишнім професором Київського університету, Олександром Оглоблином. Він пише, що два роки пізніше, цебто в 1665 році, король надав Мазепі звання Чернігівського підчашого після смерті батька Мазепи, якого він, напевно за згодою короля, пішов доглядати. 1)

Вишневський закидає Мазепі, що „спеціальним гетьманським універсалом від 1701 року була узаконена дводенна та тиждень панщина” (там же). „Підданський стан селянства, власне основної його маси — посполитих, визначений був ще до гетьманства Мазепи, переважно за часів Самойловича. Підданські повинності — натуральні данини й різні шарварки, грошові данини (чинш), зародки панщини, — все це було ще до Мазепи”, — пише професор Оглоблин. 2) Своїм універсалом з 28-го листопада 1701 року, Мазепа тільки „фіксував звичайний тоді на Гетьманщині мінімальний розмір панщини”, як це зазначив історик Олександр Лазарев-

ський, який до речі вперше опублікував цей універсал у своїй праці під назвою „Описание Старой Малороссии”. 3)

У зв'язку з палатним переворотом у 1689 році, коли то Петро I перебрав владу від своєї сестри Софії, Вишневський закидує Мазепі, що він „виявив езуїтську спритність — хутко змінив орієнтацію”, і здобув прихильність царя. Тим часом, як пише відомий російський історик, Сергій М. Соловйов, у кругах Петра „були люди, які радили позбутися клієнта Голіцина, але другі думали інакше: дотепер зміна гетьманів наступала наслідком наявної зради, або коли цього домагалися українці (в оригіналі „мапоросіяни”). Коли ж цього не було, то тоді треба його ласками притягнути на свою сторону”. 4) Отже, де ж є тут та „езуїтська спритність”, коли доля Мазепи вирішувалася дорадниками молодого царя.

Далі Вишневський пише, що „перші контакти Мазепи з польським королем належать ще до кінця 80-х років XVII століття”, (там же, стор. 35). Які насправді були перші контакти Мазепи з польським королем, нехай засвідчить вже згаданий російський історик С. М. Соловйов, який пише:

„...До російського посла у Польщі, стольника Волкова, 16 грудня 1689 р., прийшов по знайомству шляхтич православної віри Подольський, який на королівському дворі був ‘покоєвим’. На цей раз Подольський приніс важні відомості... Приблизно три тижні тому, до короля прибув з Росії через Смоленськ чернець Соломон... Він привіз йому листа від гетьмана Мазепи, написаний ще тоді, коли гетьман був у дорозі з Перекопу до Батурина. Що в листі написано, Подольський сказав, що не знає, тільки що підпис не був гетьмана, а печатка була велика. Король приказав ченцеві перебувати в монастирі близько Жовки і не знає, як відповісти на цього листа, бо йому відомо, що царі відносяться до Мазепи і старшини прихильно”. 5)

Що Мазепа не писав ніяких листів до польського короля, засвідчив сам чернець Соломон Гродський, який сам листи підробляв і приносив до короля. У зв'язку з цим Соловйов пише:

„...У березні (1660) чернець Соломон прибув з України до Польщі і, не доїжджаючи півмилі від Варшави, затримався у селі Солка, де найняв студента (Марецького), щоб він написав листа від імени гетьмана Мазепи: один до короля, а другий до гетьмана Яблоновського. В обох листах було написано, що він, Мазепа, зі всім Військом Запорозьким хоче прийняти підданство його королівської величності. За написання листа чернець дав два єфимки, сам же підписав гетьмана і запечатав підробленою печаткою. Чернець зівстався у Солці, а студент поїхав до Варшави, де підпившись, почав хвалитися, як він заробив два єфимки, а на доказ показав чорновик. Про це донесено королеві, який казав привезти цього студента до себе, що у свою чергу

розповів як було. Через якийсь час до Варшави приїхав сам Соломон і вручає листа від гетьмана Мазепа. Одначе при конфронтації зі студентом, який показав чорновик, Соломон признався, що він і перед тим приїжджав з підробленими листами 6) і що він ніколи не був у гетьмана". 7)

Вишневський покликується на Н. Устрялова (1805-1870), який уважав, що Мазепа справді посилав ченця Соломона до Польщі, („История царствования Петра Великого”, СПб 1858, с. 479-480). Одначе вже М. Костомаров у своїй монографії про Мазепу вияснив цю справу зі Соломоном. Костомаров пише:

„...Устрялов, у своїй ‚Історії Петра Великого’, думає, що Мазепа справді посилав до Польщі цього ченця. Одначе на це нема ніяких доказів. Неможливо, щоб Мазепа, довіривши Соломонові таку для себе небезпечну справу, сам потім домагався, щоб його вислали до Москви і там, а не у Батурині допитували”. 8)

До речі, польський посол Ян Окраса, що приїхав у серпні 1691 року до Москви для вияснення афери з Соломоном, потвердив у розмові з високим російським урядником Іваном І. Чаадаєвим фальшування листів ченцем Соломоном. 9)

Твердження Вишневського, що Мазепа „неодмінно підписував свої листи — гетьман його королівської величності військ запорізьких”, не витримує критики. Як уже устійнено, Мазепа листів до короля не писав, то не міг їх підписувати „гетьман його королівської величності”, як це хотів би мати Вишневський, який без сумніву мусів читати Костомарова і Соловйова, якого до речі цитує у своїй статті. З цього виходить, що доцент і кандидат історичних наук свідомо і навмисне, говорячи делікатно, написав історичну неправду, й дальші його „наукові” докази втрачають достовірність. От, наприклад, Вишневський пише, що Мазепа „листувався з ревним єзуїтом, львівським єпископом Йосифом Шумлянським”, (там же, стор. 35). Там часом справа мається навпаки. Єпископ Шумлянський на поручення короля післав свого довіреного чоловіка, шляхтича Доморацького, з листом до Мазепа, який казай його арештувати, листа негайно вислати до Москви, а після допитів рівнож і самого Доморацького. 9а) (Соломон тричі привозив королеві листи в імені Мазепа. Удруге він привіз теж єп. Шумлянському, одначе, як уже згадано, Соломон ніколи у гетьмана не був і фальшував листи).

Відносно ж листа анонімового автора з 9-го березня 1690 року, який Вишневський уживає як доказ „перманентної зради” Мазепа у зв'язку з його переходом на шведську сторону, не витримує критики, бо як слушно завважив професор Оглоблин, „Мазепа не був у засаді ні москвофілом ні ворогом Москви, хоч добре знав трагічну історію українсько-московських взаємин... Він вважав за

можливе співжиття з Москвою на засадах Переяславської угоди Богдана Хмельницького, бо така була реальна дійсність, що її він одержав у спадщину від своїх попередників, і, здавалося, це була єдина можливість, у союзі й за допомогою Москви, здійснити головні українські національні цілі — супроти Польщі й супроти Туреччини (і Криму)". 10)

Хто знає, чи Мазепа був би не залишився і на далі льюальним, коли б Москва була льюальна супроти гетьмана. Під час Великої Північної Війни, „положення Мазепи було надзвичайно важке”, 11) пише Александер Брюкнер, російський історик німецького походження. Козацьке військо проти своєї волі мусіло брати участь у численних походах, за що не тільки що не діставало ніякої винагороди, але мусіло терпіти та зносити невигоди, обиди та побої від московських та наємних старшин включно. В Україні московські війська „своїми грабунками, підпалами, побоями та знасилуванням жінок пригадували радше карну експедицію як союзне військо”, пише кембріджський історик Л. Р. Левіттер. 12) Про ці „воєнні подвиги” московського війська проти безборонного цивільного населення знав і сам цар, який у своїй відповіді на листа Мазепи з 24 червня 1707 року виправдував ту поведінку воєнними обставинами. У зв'язку з тим цар видав приказ своїм військам, щоб на Україні „проходити скромно, не чиня никаких обид и разорения мало-российского краю жителям под опасением жорстокого нашего гнева й казни”. 13) Звичайно на обіцянках залишалось. Що більше, цар поручив Мазепі підпорядкуватися Меньшикову, який розпоряджався козацькими полками, неначе своїми власними, а московські старшини далі продовжували знущатися над козацьким військом. 14) Звичайні і надзвичайні податки, реквізиції для московського війська, воєнні, а зокрема фортифікаційні роботи не тільки на Україні, але теж в Прибалтиці та при будові Петербургу, вимагали багато робочої сили та різного матеріялу з великою шкодою для українського населення.

Незаконне збирання податків на Україні та втручання Москви у внутрішні українські справи, гетьманський уряд розглядав не тільки як порушення державного права, але слушно добавував в тому спробу повільної ліквідації автономної Гетьманщини. На воєнній нараді в Женеві 3-го квітня 1707 року, цар повідомив гетьмана про реорганізацію козацької армії, що по суті означало ліквідацію Гетьманщини. Окрім цього цар домагався, щоб Мазепа повернув Польщі Правобережжя. 15) Старшина, довідавшись про плян царя, дуже тим настрашилася, збиралася в домі генерального обозного Івана Ломиковського, радилася, як себе боронити, та читала „гадяцькі пакти”. 16)

Хоч Мазепа не брав безпосередньо участі у читанні „гадяцьких пактів”, то обережно виявив свої задуми деяким своїм однодумцям прилучити Україну як князівство до Польщі, виказуючи, що в таких обставинах нема іншої розв'язки. Таку пропозицію висловив гетьман ще в листопаді 1705 року в розмові з Пилипом Орликом,

коли довідався, що цар хотів вислати прилуцький та київський полки до Прусії, де їх мали переформувати на драгунські полки.

Мазепа як досвідчений український муж і політик дуже добре розумів національно-державні інтереси України і знаменито орієнтувався в тогочасній міжнародній політичній ситуації. Гетьман ясно бачив, що на випадок перемоги царя та його союзника польського короля Августа II., ще раз повторився б Андрусівський мир, що розділив би Україну на довгий час. Коли б одначе війну виграли шведи, то тоді Україна як союзник Москви, опинилася б у ролі підсудного і була б видана на ласку і неласку Польщі.

Мазепа, будучи певним, що цар хоче зліквідувати Гетьманщину, а його самого „уконтентувати” титулом „князя св. Римської Імперії”, що його гетьман справді одержав 1-го вересня 1707 року від царя Йосифа I.,¹⁷⁾ зваживши всі „за і проти”, вирішив получитися з могутньою тоді Швецією, ворогом так Варшави як і Москви, щоб забезпечити кращу майбутність для України. Шлях до шведського короля вів через польського короля Станіслава Лещинського, який ще в 1704 році зробив Мазепі пропозицію з'єднатися з Польщею, яку одначе гетьман відкинув. Від 1705 року посередником у переговорах поміж Мазепою, польським та шведським королем була княгиня Анна Дольська, рідна тітка Лещинського.¹⁸⁾ Подвійний договір між Мазепою а Карлом XII та Лещинським був підписаний в м. Сморгонях на Білорусі між 11-им лютого а 18-им березня 1708 року, або в м. Радозшовицях коло Вильна між 27-им березня а 17-им червня 1708 року.¹⁹⁾ У договорі Мазепа з Карлом XII говорилося про воєнно-стратегічні справи проти Москви, а у договорі з Лещинським була мова теж про політичне становище України, що як об'єднане князівство мало б бути злучене з Польщею та таких самих правах як Литва.²⁰⁾

Тому договір Мазепа з Лещинським треба уважати як тактичний маневр, що в першу чергу забезпечував українську територію від воєнної руїни на випадок шведської перемоги з одної сторони, з другої ж давав мінімум прав для України в системі Речі Посполитої. Формулюючи договір зі шведським королем, Мазепа знав, що не міг вимагати від нього повної незалежності для України, що суперечило б шведсько-польському договорі з 1703 року. Заключуючи договір з Карлом XII, гетьман одержав шведську гарантію забезпечення політичних прав, що йому давав Лещинський у договорі з Польщею, а це давало Мазепі значні користі як в зовнішній, так і внутрішній політиці.

Договір Мазепа з Карлом XII спирався на історичну традицію союзу України зі Швецією за часів Б. Хмельницького та І. Виговського, що жив ще в пам'яті тодішніх державників-старшин. Швеція була смертельним ворогом Москви, під пануванням якої була Україна. Тож не диво, що Мазепа шукав союзу з тодішньою могутньою і побідною шведською державою, далекою від українських кордонів, яка могла Україні допомогти та яка не мала ніяких агресивних замірів щодо її території. Про це наглядно можна

переконатися зі змісту другого українсько-шведського договору, що був заключений 8-го квітня н.ст. 1709 року у Великих Будищах, коли до Мазепи та Карла XII прилучилися запорожці.

Хоч оригінал цього договору не зберігся, то його можна реконструювати на основі точок, що їх подав Г. Нордберг, ²¹⁾ та на основі „Виводу прав України”, що їх уложив Пилип Орлик у 1712 році ²²⁾

У цьому українсько-шведському договорі з 8-го квітня 1709 року є ясно з'ясована ціль — цебто: повне визволення України з-під Москви та повернення давніх козацьких прав і привілеїв. ²³⁾ Козацька старшина, що ще пам'ятала українсько-шведські взаємовідносини, мала намір відновити союз зі шведами, як це було п'ятдесят років тому, тим більше, що всі попередні союзи з Кримом, Москвою, Польщею, Туреччиною та Семигородом себе не виправдали. Союз зі шведами в часі Великої Північної війни мав вигляди на успіх. Український народ був дуже обтяжений податками та терпів від знущань російського війська так, що навіть „найбільш покірливі перед московським пануванням люди починали нарікати, що так далі бути не може”. ²⁴⁾

На початку XVIII століття національна свідомість в Україні була далеко сильніша, ніж за часів Хмельницького, й українська суспільність, визволившись від польських впливів, ще не була зрусифікована, і за допомогою Швеції хотіла визволитися з-під російського панування. Щобільше, Грушевський, покликуючись на листи Пилипа Орлика, уважає, що старшина, здаючи собі з того справу, що цар хоче позбавити їх привілеїв, „була настроєна дуже активно і грала роллю чи не головну”, щоб відновити союз зі шведами. „Вона рішуче бажала використати даний момент в інтересах української політики, і Мазепі зовсім серйозно треба було рахуватися з можливістю, що коли він сам не стане на чолі цього перевороту, то старшина зробить його без гетьмана, проти царя і проти Мазепи, і протиставить Мазепі іншого гетьмана. Знаючи, як народні маси роздраженні на московське привительство і на вірного царського прислужника, Мазепу, за всі тягарі, які спадали на Україну за останні роки, Мазепа мусів вважати ситуацію незвичайно небезпечною для себе. І коли обставини склалися так, що балансувати між партією московською і шведською далі вже було не можна, то перехід до короля міг бути в очах Мазепи далеко скорше прикрою неминучістю, ніж приємною нагодою, гіркою потребою, а не актом свobodного вибору. Се могла бути для нього *dura necessitas* з огляду на становище старшин, та традиції української політики, ну — і на загальну ситуацію політичну”. ²⁵⁾

Безумовно, що одною з причин трагедії Мазепи було те, що не тільки народ, але навіть і його військо, яке він провадив до шведського короля, довідалося про Союз Мазепи з Карлом XII щойно перед самим переходом через ріку Десну (25-го жовтня 1708 року). Про союз Мазепи з Карлом XII довідався цар скорше, ніж український загал. Петро I, своєчасно використовуючи глибоку

релігійність українського народу, представив Мазепу у своїх маніфестах „з сього найзаслуженішого з-поміж гетьманів протектора православної української церкви, української школи і культури як богоотступника, тайного католика, що збирається на Україні завести католицтво чи унію. І українські ієрархи з царського наказу пишуть теж послання до народу, оповіщаючи, що всі, хто пристає до Мазепи і шведів, а відстає від царя, тим самим відривається від церкви православної”, — пише Грушевський. 26)

Варварське знищення Батурина, погроми в містах і селах, переслідування та засилання підозрілих на Сибір, всі засоби фізичного і психічного терору, огидні тортури й екзекуції козацьких старшин та козаків у Лебидині, 27) — все це „навелю такий страх на цілу країну, що не тільки більша частина України, а в тому числі і ті, що з прихильности до шведів були рішилися на повстання, залишилися по своїх домах, але і переважаюча кількість війська, що перейшла до шведів з Мазепою, перейшла до ворога назад”, — пише проф. Оглоблин. 28)

Хоч Мазепа робив усі старання, щоб прихилити український загал на свою сторону, український народ у таких обставинах не міг підтримати шведського короля, бо цар приказав вибрати нового гетьмана в особі стародубського полковника Івана Скоропадського, який мусів виповняти накази царя і воював проти Мазепи і шведів. Грушевський вважає, що задум Мазепи від самого початку не вдався, але гетьман „дунив себе надіями, що справа обернеться на його користь, тому намовив Карла зимувати на Україні і тим підірвав ще гірше свого союзника”. 29)

На Заході панує погляд, що шведський король програв битву під Полтавою та війну з Москвою тому, що послуухав гетьмана і звернув з наміченого шляху Смоленськ — Москва на Україну, що мало далекосяглі стратегічні і політичні наслідки, що їх оцінили вже сучасники. Одначе нема доказів, що Мазепа в 1708 році запросив Карла на Україну. Відносно цього спірного питання, англійський представник при головній шведській квартирі капітан Джеймс Джефферейс писав у своєму звіті з 7-го жовтня 1708 року: „...це є певне, що Його Маєстат післав свого емісара до Батурина, резиденції того Генерала Гетьмана, з запрошенням перейти на його сторону і побажання перезимувати на Україні, одначе я ще не певний, чи він на це погодиться”. 30) Навпаки, коли гетьман довідався, що шведський король змінив свій плян і повернув на Україну, сказав до Орлика: „Диявол несе його сюди. Усі мої плани зруйнує і потягне за собою російське військо вглиб України на її руїну і нашу загибель”. 31)

Шведський король був примушений звернути на Україну попросту тому, що шведській армії грозив голод, бо російська армія, відступаючи, застосувала тактику повного знищення. Похід шведського короля міг би був мати успіх, коли б, за словами деяких шведських учасників, шведські генерали були виконали своєчасно бойові завдання. Однією, чи не найбільшою, похибкою було те, що

шведський король, не доцінивши можливостей царя, вірив у своє воєнне шастя та був переконаний, що російська армія не поважить ставити поважного опору шведам.

Не зважаючи на трагічні наслідки битви під Полтавою, Мазепа став символом аспірацій українського народу і нерівній боротьбі за свою волю, що так знаменито це висловив Вольтер, пишучи: „Україна завжди прагнула бути вільною”. 32)

Сьогодні є вже зайвим обороняти політику Мазепи. Уже навіть особистий інтриган, і за словами російського історика М. Богословського, людина низької моралі, 33) царський фаворит „його світлість” А. Меншіков, відразу зрозумів і оцінив політичне значення кроку Мазепи і мусів признати у своєму листі до царя з 27-го жовтня 1708 року, що коли гетьман „це учинив, то не задля одної своєї особи, але задля всієї України”. 34)

Цього був свідомий і сам цар, думку якого висловив його посол у Голляндії А. А. Матвеев у розмові з радником Голляндських Генеральних Штатів ван Вредденом (6-го травня 1709 року): „...цар не може не турбуватися зрадою Мазепи, бо його думка може спричинити незалежну державу на Україні та ще з додатком земель польської країни збаламутить увесь козацький нарід”. 35)

Уже згаданий російський історик Александр Брюкнер (1834-1872), професор Дорпатського університету, пише у своїй праці про Петра I., що союз Мазепи зі шведським королем „не може бути більше неморальний, як союз, що його два роки пізніше заключив Кантимір, Молдавський господар, з Петром Великим проти султана”...., і тому політику Мазепи належить уважати як „айн майстерштїк”, а спробу визволення України з-під панування тодішньої малокультурної московської держави як „айн героїшер акт”. 36)

Уже багато безсторонніх чужинецьких сучасників не тільки що не осудили, але висловилися про нього як великого державного мужа та українського патріота. Наприклад, англійський посол у Москві, лорд Чарлз Вітворт у своєму звіті, з 10-го листопада 1708 року, висловлював дуже поважний сумнів, щоб 70-літній, бездітний, багатий гетьман, який мав прерогативи монарха, перейшов на шведську сторону задля особистих мотивів. 37) Пруський посол у Москві Георг фон Кайзерлінг, у своєму звіті з 21-го листопада 1708 року дослівно так пише про Мазепу: „...Одначе не можна думати, щоб цей чоловік, котрого нарід дуже любить і шанує, не мав своїх прихильників, тим більше, що козаки є дуже невдоволені з царського уряду, який жорстоко з ними поводить та часто нарушує їх вольності. Тож треба сподіватися, що, якщо не увесь нарід, то принаймні велика частина піде за його прикладом.” 38) Інший учасник, німецький історик Йоган Ведель Барділі, пише у своїх споминах, що коли цар домагався від султана видачі Мазепи, султан, покликуючись на Коран, не хотів видати „такого чоловіка, що так щиро боровся за волю, свободу та права свого народу, що витерпів стільки переслідувань за те, щоб тільки захоронити свій

нарід від упокорення під московським ярмом, і через те мусів шукати захисту спершу у шведського короля, а тепер у Туреччині". 39)

Шведський учасник і історіограф Густав Адлерфельт зазначає у своєму щоденнику, що „Мазепа від довшого часу мав добру причину нарікати на царя... і провадив кореспонденцію з королем Станиславом, якому дораджував, щоб він переконав шведського короля прибути на Україну і звільнити її з московського ярма". 40)

Німецький офіцер у шведській армії, підполковник Філіпп фон Штрагленберг пише у своїй праці про Північно-східню частину Європи й Азії, що коли Мазепа вивідав від царя, що він, маючи по війні вільні руки, справді хоче зліквідувати Гатьманщину, а козаків повернути на драгунів, гетьман „вирішив перейти на шведську сторону, однак його наміром було зробити цю країну незалежним князівством". 41)

Угорсько-німецький історик Йоган Христіян фон Енгель (1770-1814) у своїй Історії України й українських козаків, роблячи аналізу подій того часу, прихильно оцінив задуми Мазепа. Енгель пише: „...Коли взяти під увагу обставини, в яких перебував Мазепа у відношенні до Петра й як останній з ним обходився, коли це все буде належно вияснене, то тоді майбутній історик зможе легше вирішити, чи на гробі Мазепа мав би бути напис Юди чи Помпея, ...тож шведські дослідники не будуть самотні, що оправдали розрив Мазепа з Росією". 42)

У новіших часах не тільки всі українські дослідники цієї доби позитивно оцінили політику Мазепа, але і чужі поставилися прихильно до союзу гетьмана з шведським королем. Наприклад, німецький історик Отто Гайнц, автор відомої монографії про Карла XII, пише, що „було б запереченням самим у собі уважати майже сімдесятилітнього, бездітного гетьмана за безхарактерного авантюриста чи зрадника. Коли б йому залежало на особистих користях, то він не потребував би виставляти себе на небезпеку... Переговори, що їх вів Мазепа з королем Станиславом, мали на меті при допомозі шведського короля звільнення з-під московського ярма та з'єднання всієї України, що було природною ціллю тодішньої національної української політики" 43).

Англійська дослідниця Райнгільд М. Гаттон, проаналізувавши політику Мазепа на основі її доступних джерел, прийшла до висновку, що „мрією Мазепа було звільнити Україну з російського ярма" 44). Американський історик Роберт К. Мессі теж пише, що „мрією Мазепа була мрія його народу — самостійність України". 45).

Орест Субтельний, професор Йорк університету, вважає, що Мазепа не був самотнім, який старався боронити права своєї країни. І так, наприклад, Йоганн Р. Паткуль, представник лівонської шляхти, за допомогою польського короля і царя виступив проти Карла XII. (1697) в обороні привілеїв шляхти семигородський князь Ференц Ракочій II., при піддержці Людвіка XIV зробив постанову проти Габсбургів (1703-1711), Станислав Лещинський, як представник

польських республіканських кіл, при допомозі Карла XII, виступив проти Августа II., який намагався ввести в Польщі автократичну владу (на що дістав матеріальну поміч від царя), вкінці Дмитро Кантимір, господар Молдавії, що був пів протекторатом Туреччини, маючи допомогу царя, виступив з ним проти султана. 46)

---

1) О. Оглобин, „Гетьман Иван Мазепа та його доба”, Нью Йорк — Париж — Торонто: Записки Наукового Товариства ім. Шевченка (ЗНТШ), 1960, т. 170, стор. 14.

2) Оглобин, там же, стор. 94.

3) Оглобин, там же, стор. 99.

4) С.М. Соловьев, „История России с древнейших времен”, Москва: Академия Наук СССР, Институт истории, 1962, т. VII, стор. 486, („...Действительно, у Троицы были люди, которые советовали отделаться от голицынского клиента; но другие думали иначе: до сих пор гетманы сменялись только вследствие явной измены или желания самих малороссиян. А если не сменят гетмана, то надобно привлечь его на свою сторону милостями”).

5) Соловьев, там же, т. VII, стор. 487, („...К русскому резиденту в Польше стольнику Волкову 16 декабря 1689 года пришел по знакомству шляхтич благочестивой веры Подольский, который при короле исправлял должность покоевого (комнатного) дворянина. На этот раз Подольский принес важные вести. Недели с три тому назад приехал к королю из России через Смоленск монах Соломон... Он привез к королю письмо от гетмана Мазепы, написанное еще в то время, как гетман пошел от Перекопа в Батурин. О чем писано в письме, Подольский сказал, что не знает, только подпись не гетманской руки, а печать гетманская большая. Король велел монаху жить близ Жолквы в монастыре, и не знает, как отвечать на это письмо, ибо ему известно, что цари к гетману и ко всей старшине благоволят...”).

6) Ще у часі II. невдатного Кримського походу (1689), князь В. Голіцин підготував проти Мазепи інтригу. У тій цілі знайшов ченця Соломона Гродського й у порозумінні з ув'язненим у Нижньому Новгороді колишнім Гадяцьким полковником Михайлом Самойловичем, небіжем гетьмана Івана Самойловича, вислав його з підробленими листами від Мазепи до польського короля.

7) Соловьев, там же, стор. 488-9, („...В марте месяце (1690) монах Соломон возвратился из Украины в Польшу и, не доезжая полмили до Варшавы, в селе Солке нанял студента писать письма от имени гетмана Мазепы: одно к королю, другое к гетману Яблоновскому; в обоих письмах говорилось, что он, Мазепа, со всем Войском Запорожским жаает быть в подданстве у королевского величества; за работу студенту монах дал два ефимка, имя гетманское написал сам и запечатал поддельною печатью. Монах остался в Солке, а студент отправился в Варшаву, где пьянствуя с товарищами к корчме, он расхвастался, каким способом заработал ефемки, и в доказательство прочел черновые письма, оставшиеся при нем. Донесли королю, тот призвал к себе студента, и студент рассказал ему дело, как было. Чрез несколько времени приезжает в Варшаву и сам Соломон, прямо к королю, и подает письма от гетмана Мазепы; но тут сейчас же очная ставка со студентом, который подает и черновые письма для окончательной улики. Соломон должен был повиниться, повинился, что и прежде приезжал также с воровскими письмами, а у гетмана Мазепы никогда не бывал.”)

8) Н. Костомаров, „Мазепа и мазепинцы. собрание сочинений”, С. Петербург 1905 т. VI, стор. 422.

9) Соловьев, там же, стор. 502.

9а) Соловьев, там же, т. VII, стор. 489, („Мазепа стоял с войском в Лубнах, когда получил то страшное посольство: он велел отдать Доморацкого под караул, подвергнуть его питке, а письмо Шумлянського отправил немедленно в Москву, куда вслед за тем прислан был й Доморацкий”).

10) Оглобин, там же, стор. 5.

- 11) Alexander Büchner, „Peter der Grosse. Ostens Allgemeine Geschichte“, Berlin 1879, Vol. VI, p. 404, cf., Соловьев, там же, т. VIII, стор. 209.
- 12) L.R. Lewitter, „Mazepa“, „History Today“, Vol. VII, No. 9, (1957) pp. 593-4. „Cf., Robert K. Massie“, „Peter the Great. His Life and World“, New York 1980, p. 459.
- 13) „Письма и бумаги Императора Петра Великого“, Ст. Петербург-Москва 1887-1956, т. V, стор. 334.
- 14) Костомаров, там же, стор. 558-9.
- 15) Ibidem.
- 16) Ibidem.
- 17) Reichsadelsamt, Wien, Registerbuch XII: докладніше див.: Т. Мацьків, „Гетьман Іван Мазепа — князь Священної Римської Імперії“, „Український Історик“, т. III, ч. 3-4, (1966), стор. 33-40.
- 18) О. Прицак, „Іван Мазепа і княгиня Анна Дольська“, „Праці Українського Наукового Інституту“ (ПУНІ), Варшава 1939, т. 47, стор. 102-117.
- 19) М. Андрусяк, „Зв'язки Мазепи з Станиславом Лещинським і Карлом XII.“, ЗНТШ, т. 152, стор. 46-47.
- 20) Оглоблин, там же, стор. 275-8.
- 21) G. Nordeberg, Konung Karl XII's Historia, Stockholm 1740, Vol. I, pp. 901-5.
- 22) „Вивід прав України“ опублікував І. Боршак у журналі „Стара Україна“, Львів 1925, та Оглоблин у „Віснику“, ч. 5, (1954), стор.11-14.
- 23) Докладніше див.: згадану працю М. Андрусяка, „Зв'язки Мазепи з Станиславом Лещинським і Карлом XII“, ЗНТШ, т. 152, стор.35-61; згадану працю О. Оглоблина ЗНТШ, т. 170, стор. 258-305; Б. Крупицького, „Карло XII в старій і новій шведській літературі“, ПУНІ, т. 46, стор. 64-82; його, „Пляни Мазепи у зв'язку з плянами Карла XII перед українським походом шведів“, ПУНІ, т. 46, стор. 106-133.
- 24) М. Грушевський, „Ілюстрована Історія України“ (Вінніпег 1918), стор. 374. Грушевський докладніше аналізує українсько-російський конфлікт у своїй праці „Виговський і Мазепа“, „Літературно-науковий Вістник“ (ЛНВ), т. 46, ч. 12, (1909), стор. 419-420.
- 25) М. Грушевський, „Шведсько-український союз 1708 р.“, ЗНТШ, т. 92, 1909, стор. 12. Подібна аналіза теж у його праці „Виговський і Мазепа“, ЛНВ, стор. 421.
- 26) Грушевський, „Шведсько-український союз 1708 р.“, стор. 8-10.
- 27) Докладніше див.: О. Грушевський, „Глухів і Лебидин, 1708-1709“, ЗНТШ, т. 92, стор. 21-55.
- 28) Оглоблин, там же, стор. 324.
- 29) Грушевський, „Ілюстрована Історія України“, стор. 382.
- 30) Public Record Office in London, State Papers Foreign („PRO SP,“) 95, Vol. 17; („...certain it is that His Majesty has sent an express with letters to Batturyn, that Generalls residence, to invite him to take own party and disire winter quarters in Ukrainia, but I am not yet assured whether he has complied“, cf. R. M. Hatton, „Captain James Jefferye's Letters to the Secretary of State, Whitehall, from the Swedish Army, 1707-1709“, Historiskit Magasin, Vol. XXV, No. 1, 1953, p. 63.)
- 31) Костомаров, там же, стор. 615.
- 32) Voltaire, Histoire de Charles XII. Roi de Suède, Nouvelle Edition, Paris 1878, Vol. XVI, p. 236, („...L'Ukraine a toujours aspiré à être libre...“).
- 33) М.М. Богословский, Петр I. Материал для биографии, Москва: ОГИЗ 1948, т. III., стор. 228; Платонов, там же, стор. 534-5.
- 34) „Письма и бумаги Императора Петра Великого“, т. VIII, ч. 2, стор. 864-5, („...понеже когда он сее учинил, то не для одной своей особы, но и всей Украины рады“).
- 35) І. Боршак, „Мазепа. Людина й історичний діяч“, ЗНТШ, т. 152, 1933, стор. 23.
- 36) Bruckner, op.cit., p. 405, („...eine Handlung, welche im übrigen nicht unmoralischer war, als Bündniss, welches zwei Jahre später der Hospodar der Moldau, Kantemir, mit Peter dem Großen gegen Sultan schloss. ...bei entgegengesetztem Ausgange der Schlacht von Poltava, höchst wahrscheinlich als ein Meisterstück der Politik, als ein heroischer Akt der Emancipation Kleinrusslands von dem damals eine niedrige Kulturstufe einnehmenden moskowitzischen Reiche angesehen worden wäre.“)
- 37) Public Record Office, London, SP 91, Vol. 5., („...That is the Revolt of General Mazepa to the King of Sweden, with all his family and riches. The Gentleman is near seventy years

old, was extremely considered and relied on by the Czar, has no Child, but a Nephew, and has heaped up vast sums of money in that wealthy Province where governed so long with little less Authority than a Sovereign Prince").

38) B. Krupnycky, "Z donesen Kayserlinga, 1708-1709 rr.," PUNI, (1939), Vol. 47, pp. 25-27, ("...Jedemoch ist nicht wohl zu glauben, dass dieser Mann, der bey seiner Nation eben so sehr geliebet als geehret gewesen, nicht einen grösseren Anhang gehabt haben sollte. Zumahlen da die Kosaken sonder dem mit dieser Regierung von welcher sie sehr hart öffentlicher Verletzung ihrer Freiheiten tractiret worden, zufrieden seyn. Daher ist vielmehr zu besorgen, dass entweder der grosste Theil derselben dem Exampel ihres Chefs folgen werde").

39) J. W. Berdili, Reise-Bescheibung von Poltava durch das Desert Dzikie Pole nach Bender...., Stuttgart 1714, pp. 106-7, ("...so fand es doch an dem Türckischen Hof keinen Beyfall, indeme man die Raisons nicht von der Wichtigkeit zu seyn erachtete, eine solche Person zu extradieren, die vor die Freyheit, Sitten und Recht ihres Volcks so eyffertig sich bemühet und so viele Persecutionens und Torten nur darum erlitten, dass sie sich samt ihren Untergebenen nicht unter das Moscovitische Joch gedemüthiget, sondern solchen zu entgehen erstlich Königlichen Schwedischen und jetzo Türkischen Schutz suchen müssen").

40) G. Adlefeldt, The Military History of Charles XII, King of Sweden, London 1740, Vol. III., p. 16, ("...Mazeppa, who had for a long time a great reason to complain of the Czar... at the time that he carried on a correspondence by letters with King Stanislaus. The purpose of which was to prevail on the King to enter Ukraine and deliver it from the Muscovite yoke").

41) Philip J. von Strahlenberg, Das Nord-und Östliche Theil von Europa und Asia..., Stockholm 1730, pp. 251-2, ("...Hierzu hatte Mazeppa sich einer List bedient und von dem Zaaren selber eines und das andere ausgelockt, zu welchem Ende er nach Moscow gereiset... Daher dieser Mazeppa und seine Kosaken sich vorgestellt hätten, dass wenn der Zaar weiter freye Hände durch den Krieg bekommen würde... Aber seine Intention gewesen sey, dieses Land zu einem aparten Fürstentum zu machen").

42) J. Chr. von Engel, Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken..., Halle 1796, p. 322, ("...Wenn einmal die Lehre von politischer Moralität, worin Garve noch nicht alles aufgeräumt zu haben scheint, ganz berichtet, und das Verhältnis, worin Mazepa gegen Peter stand, und das Betragen des letztern gegen den ersten hinlänglich aufgeklärt seyn wird: dann wird der Geschichtsschreiber etwas zuverlässiger entscheiden können, ob Mazepas Grabschrift nach jener des Judas, oder nach jener des Pompejus einzurichten sey... so möchten die schwedischen Schriftsteller nicht die einzigen bleiben, welche Mazepas Rechtfertigung wegen seines Abfalls von Russland übernehmen").

43) O. Heinz, König Karl XII. von Schweden, Berlin 1936, Vol. I, pp. 247-8, ("...Es ist aber nicht angänglich und ein Widerspruch in sich, in dem damals wahrscheinlich bald siebzigjährigen kinderlosen Hetman, einen charakterlosen Abenteurer und Verräter zu sehen. Wenn ihm nur der persönliche Vorteil galt, dann hätte er sein gefährliches Spiel nicht zu spielen brauchen... Die Verhandlungen, die während des russischen Vormarsches Karls XII., zwischen König Stanislaus und Mazeppa geführt wurden, sahen ab, dass diese die erst heimliche, später offene Unterstützung des schwedischen Feldzuges belohnt werden sollte durch Hilfe bei der Abschüttlung des russischen Joches. durch die Wiedervereinigung der gesamten Ukraine... Das waren die natürlichen Ziele einer national-ukrainischen Politik").

44) R.M. Hatton, Charles XII of Sweden, New York 1968, p. 240, ("...the ambition of Mazepa (was) to free the Ukrainians from the Russian overlordship").

45) R.K. Massie, op.cit., p. 459, ("...Mazepa's secret desire was that of his people: Ukrainian independence").

46) O. Subtelny, „The Mazepists“, New York 1981, p. 10.

ТОРГІВЛЯ УКРАЇНИ В СТАРОДАВНІХ ЧАСАХ

Написав д-р МИХАЙЛО ПАЛАМАР

Наука археологія, поруч інших модерних наук з XVIII-XIX століть, посунула знання людини в давнину далеко поза межі писаних стародавніх джерел, даючи можливість стежити за розвитком матеріальної й духової культури та різноманітної господарської діяльності людства, а при тому й торгівлі в старинних часах. Властиво родово-племінний спосіб життя в давніх часах, здавалось би, не потребував такої діяльності як торгівля, бо тодішні господарські одиниці були звичайно самовистачальними, продукуючи все, що було необхідне для родини чи племені. Але за дослідями І. Шовкопляса, вже з другої половини кам'яної доби — палеоліту (40,000 — 5,000 років до Христа) на Мізинському поселенні при березі ріки Десни на Чернігівщині знайдено мушлі (черепашок) з Чорного моря і бурштин з Прибалтики. Отже, віддаль на кілька сот кілометрів від джерел сировини вказує на певні зв'язки з далекими місцевостями вже у давніх часах.

В палеоліті для виготовлення примітивних господарських знарядь вживано дерево, кремій і кістки великих тварин. Цю сировину, як і згадані мушлі та бурштин, вживано також і для виготовлення пізньопалеолітичних мистецьких виробів. З часів палеоліту на Україні поруч образотворчого мистецтва в різьбленому орнаменті було також і живописне, що у згаданому Мізині виконане на кістках червоною охрою, яке недавно виявлене; це є значною подією в історичній науці („Нариси стародавньої історії Української РСР”, Київ 1959, стор. 28). З другої половини палеоліту відомий також лук, який причинився особливо до поширення мисливства на Україні. В кінці цієї доби, тобто на передодні нової кам'яної доби — неоліту (5,000 -2,000 років до народження Христа) на українських землях появилось також примітивне (мотикове) хліборобство т. зв. Кампінського типу в археологічній науці, а згадане повище досягнення в мистецтві на Україні ще в часах палеоліту дає можливість кращого зрозуміння появи світової слави т. зв. трипільської культури, що розвивалась вже від початків неоліту, поширюючись від Чорного моря до околиць Київщини.

Тож нічого дивного, що дослідники новіших часів не є згідні з їхніми попередниками, які зачисляли населення українських земель

до відсталих полос, забуваючи, що Україна належала до кругів старої цивілізації Близького Сходу, мала багаті землі та сплавні ріки до Чорного моря — одного з головних комерційних центрів у стародавніх часах.

Вже з четвертого тисячоліття до Христа в дніпровському Надпоріжжі знайдено сліди човнів—однодревок (Я. Пастернак, „Археологія України”, стор.115), які вживано для риболовства, а ріки України, що впадали до Чорного моря, заохочували до плавби та комерційних зв'язків з Фенікійськими факторіями в чорноморських пристанях ще перед грецькою експансією в Причорномор'я. Поруч появи човнів та вживання луків у мисливстві з третього тисячоліття до Христа (за відомостями археолога Тереножкіна) в Запорізькій області також знайдено сліди двоколісного воза, що є доказом розвитку й сухопутної транспортації в стародавніх часах на українських землях.

Природні ресурси, поруч постійного хоч і повільного удосконалення людської праці та незначного зростання капіталу, починали відігравати чимраз то поважнішу роль в продукції господарських дібр на українських землях, так, що в кінцевій частині палеоліту (тобто Мезоліту) появились центри т. зв. мікролітичного промислу: один у північно-західній провінції центральних земель, а другий в південно-східній (Донеччина), де є сліди дальшого розвитку продукції господарських знарядь та товарообміну з Кавказом. Високоякісні волинські копальні кременя також давали можливість розвинути більш досконалі вироби (серпи, сокири, наконечники до списів та вістря до стріл, кинджали тощо), що сприяло торгівлі старинних часів з теренами Висли, Прибалтики та Словаччини, як і на Київщині, Буковині та Закарпатті (І. К. Свешніков, „Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III — на початку II тисячоліття до нашої ери”, Київ 1974, стор. 141).

Крем'яне виробництво, хоч і було досить розвинене на Україні, особливого впливу на розвиток торгівлі не могло мати. Значно більший поступ дала слідуєча доба після кам'яної, тобто мідяна. Мідь — перший метал в історії людства — була імпортована в III та на початку II тисячоліття до Христа на Україну головно з Малої Азії („Одесское обласное управление культуры, Записки Одесского археологического общества”, 1960, том I, стор. 29), але вироби з неї не могли вповні заступити крем'яних знарядь. Щойно винахід бронзи (стопу міді з домішкою іншого металу), значно твердшої за мідь, причинився до появи металургійних центрів та початків використання мідних руд Донбасу. В районі Бахмута знайдено більше 20-ти місць зі слідами стародавніх копалень з перших століть другого тисячоліття до нашої ери (Д. Я. Телегін, „Археологія Української РСР”, Київ 1971, том I, стор. 291).

Раніше була згадка про комерційні зв'язки південно-східнього мікролітичного промислу з Кавказом, а з часів виробництва з міді й

бронзи з Малою Азією. Отже, в добі бронзи особливо поширювалася торгівля й в Причорномор'ї, де іранці чи купці Сходу брали поважну участь, що мало бути пов'язане з появою т. зв. Кіммерійців — першої історичної назви для населення земель України на початку першого тисячоліття до Христа. Про це є деякі сліди, але археологи не зуміли виявити їхньої культури, бо залишки незначні, що може бути лише виявом участі купецтва Сходу в чорноморській торгівлі та можливо й у промислі, бо металургія в Азії розвинулась раніше. „Ім'я кіммерійців добре звісне з малоазійських джерел... це широке розповсюдження... якоїсь загальної назви, скорше географічної ніж етнографічної (подібно як це пізніше було зі скитами) могло бути чи греками чи може ще давніше їх попередниками в чорноморській торгівлі — фенікійцями або карійцями перенесене на Чорномор'я для означення тутешньої передскитської людности” (М. Грушевський, „Історія України—Руси”, том I, стор. 106-107). Грецький історик Геродот (з 5-го століття до Хр.) також згадував, що кіммерійці жили в північному Причорномор'ї з давніх часів, опираючись на прадавніх переказах, бо сам народився на південнозахідному побережжі Малої Азії п'ять століть пізніше, а Страбон (з II-го століття до Хр.) припускав, що це були „кімбри” — емігранти з північнозахідної Данії..

Посилена торгівля в північному Причорномор'ї та виробництво з металів (поруч хліборобства й скотарства) головно в південносхідних районах створювали соціальну диференціацію, що виходила вже поза межі родово-племінного співжиття та вимагала поширення адміністративного управління на певні райони, чого потребувала вже внутрішня й зовнішня торгівля. Отже з часів другої половини бронзової доби територія кіммерійців охоплювала терени північного Причорномор'я, де було вже досить поширене бронзівництво, будівлі з кам'яними фундаментами та укріплені городища зі своїми вождями-царями. Тут треба ще підчеркнути, що, за археологом П. Курінним і істориком Н. Полонською—Василенко, кіммерійці не прийшли з Азії, а лише зі середнього Подніпров'я. Раніше була згадка про сліди човнів та двоколісних возів у Надпоріжжі (з останньої частини кам'яної доби—неоліту), що тепер в добі бронзи та розвиненій чорноморській торгівлі знаходило широке застосування. Торгівля, промисловість і адміністрація в південних теренах України також вимагала письма. Уважають, що широкознані комерсанти фенікійці з Малої Азії причинились до появи письма в Греції, так і згадані комерсанти того ж Близького Сходу могли спричинитись до письма на Україні в часах другої половини бронзової доби, хоч тут, у степах Причорномор'я, були менш сприятливі обставини для його розвитку та можливості збереження слідів під час мандрівок кочовиків степами на протязі століть. Ця відомість не є несподіванкою для деяких філологів, бо за згаданим вже археологом П. Курінним, довголітнім дослідником на Україні та професором Українського Вільного Університету після Другої

світової війни, в південно-східніх теренах „знайдено посуду з випаленої глини в с. Алексанові, Осколі, Озюмі з написами на них. Знаки написів, очевидно, слябічної системи” („Передісторія та рання історія України на підставі археологічних джерел”, 1970, стор. 22). Це одна з причин, чому дослідники новіших часів заявляють, що південні терени України випереджували північні як у матеріяльній, так і в духовій культурі головно з часів розвитку промислу й торгівлі у Причорномор’ї та більших зв’язків з Близьким Сходом.

Вироби з бронзи на західні землі України привозили купці головно зі східньоальпійських теренів та угорської низовини, а з кінця VII століття до Хр. зі Семигороду й Закарпаття (Яблонським, Ужоцьким і Верецьким перевалами в Карпатах) та Подніпров’я (Д. Я. Телегін, „Археологія Української РСР”, том I, стор. 383). Металюргія як і торгівля бронзової доби мала особливий вплив і на слідоуючу добу, тобто на добу заліза, що почалася на Україні в VIII-VII стол. до Христа. Знання виготовлення заліза прийшло, мабуть, з Кавказу. Чисельну болотну руду на українських землях вживано у виробі заліза більш придатного для господарських знарядь та різної зброї, що витісняло дорожчі вироби з міді та бронзи. В VII-VI століття до Христа обробку заліза виконували вже й греки—колоністи на острові Березані недалеко від гирла Дніпра.

В добі заліза особливо сильно зросла чорноморська торгівля, до якої прибувало значно більше (як у добі бронзи) комерсантів з Ірану чи то Сходу взагалі, але їх тепер називали (за Геродотом) „скитами”, які мали завоювати українські землі на початку залізної доби. Тому, що деякі писані джерела згадували про прихід слов’ян з Балкану й угорської низовини на передодні середньовіччя, новочасним історіографам було вигідно або й інтересно помішувати Геродотових скитів на українських землях з часів появи залізної доби, тобто з VIII—VII століття до Хр. За досліддами археологів східні й західні слов’яни є автохтонами на своїх землях, а прихід Геродотових скитів в Україну є лише легендою, що він записав у своїй відомій історії перських війн (в околицях Атен) з греками. Коли він писав цю історію, то це могли бути й греки-учасники тих перських війн, але прибуття скитів мало бути понад два століття раніше та ще й віддалене на сотні кілометрів від Греції. Старинні писані джерела давали можливі відомості про гелленські й римські події, але про північних „варварів” звичайно доривочні згадки чи то й правдоподібні здогади...

За відомостями Геродота, скити мали вийти з Азії в VIII—VII століття до Хр., а в III столітті до Хр. (за пізнішими хронологами та сучасними археологами) під тиском їхніх співплемінників сарматів пересунулись на захід у пониззя Дніпра (Кам’янське городище) та, згодом, захопили простори західнього Криму. Що вони тримались Причорномор’я, низу Дніпра та Кримських побереж, то це доказ, що Геродотові скити були комерсантами в чорноморській торгівлі аж доки частина з них асимілювалась між слов’янами, а решта, головно

багаті купці-олігархи з охоронною ватагою, перейшли за Дунай під час напору кочових племен — гунів з Азії в кінці IV століття по Христі. В північному Причорномор'ї Геродотові скити залишили ряд т. зв. 'скитських' могил, які виявляють сліди великого багатства скитської верхівки, що могла дати лише чорноморська торгівля тих часів.

Отже перша історична назва населення України — „кіммерійці” появилася в кінці другого тисячоліття до Христа, а опісля була замінена на „скити” в початках залізної доби. Між іншим, назва скити у грецькій мові означає „стрільці з луками”, так що вона могла бути примінена греками до населення українських земель і багато раніше, бо лук на Україні мав широке застосування, головню у мисливстві, вже з часів пізнього палеоліту, неоліту, доби міді, бронзи та заліза, тобто задовго до появи письменства у греків і появи т. зв. батька історії — Геродота. Тому, що Геродот пов'язав назву „скити” з припливом комерсантів з Ірану, чи то купців Сходу взагалі, всі ті негативні та деспотичного типу описи (вживання сліпих невільників у скитському господарстві, скальпування і т. п.) ним подані, — якщо вони й могли бути дійсними, — про скитських вождів-королів належать до східних азійських купців, що прибули в північне Причорномор'я, а не до автохтонного слов'янського населення українських земель. Геродотова назва „скити”, зв'язана ним з Азією, створювала чимало труднощів також у термінології східньої Європи, так що й Геродот застосував до неї різні додатки як „царські скити”, „скити кочовики”, „скити землероби”, „скити орачі” і т. п. Деякі історіографи нових часів, радше суб'єктивно, а то й тенденційно, поміщують Геродотових скитів на землях України та ще й зі всіма негативними прикметами, згаданими вище.

Греки були другою чи може й першою по числі групою чужих купців, які були поважними учасниками у широковідомій чорноморській торгівлі в стародавніх часах. Посуваючись по бережжях Чорного моря, вони будували городи-міста звичайно при гирлах рік (Дністра, Богу, Дніпра, Дону) та на бережжях Криму, що творило вигідні тих часів водні сполучення з теренами українських земель та сприяло розвитку торгівлі. Греки також творили союзи городів-міст, які мали зв'язок головню водним шляхом Чорного моря, бо їх інтереси часто зударялись з іншими групами комерсантів, що таборились довкруги чорноморських бережжів. Між іншим, найкраще чи найважливіше грецьке поселення з VII століття до Христа було при Дніпробогському лимані; місто це звалось — Ольвією, тобто „щасливою” у перекладі з грецької мови, що могло означати добрий вибір місця для торгівлі, бож Дніпровим шляхом можна було досягти не лише степову, лісостепову, але й лісову смугу українських земель, чи може вигідне домовлення з місцевими мешканцями, тобто скитами.

Одним зі союзів грецьких осад (де були різні етнічні групи включно зі слов'янами) була Боспорська держава, яка вже з IV

століття до Христа очолювала ряд грецьких городів-міст західнього Криму, Кубані, східнього Приозів'я та околиці долішнього Дону з центром у Пантікапайоні (сучасному Керчі), що у перекладі з грецької мови значить „Рибний шлях”. Боспор був поважним експортером різних рибних продуктів, збіжжя, тваринництва, рабів, коштовних футер та багатств степового й лісового запілля. Подібні експорти робила згадана повище Ольвія, постачаючи в гелленський світ всякі добра українських земель, що давало величезні доходи грецьким колоністам. Багатство Ольвії манило й Олександра Македонського, армію якого завернули скити з північного Причорномор'я приблизно 331 року до Христа.

Поява амбітних вождів і можливі гострі кліматичні зміни на деяких теренах Азії та багатство з торгівлі у Причорномор'ї спричинили т. зв. мандрівку народів, чи радше кочових племен, в кінці IV століття по Христі, яка тривала кілька століть та втягнула у вир також деякі племена Заходу, головню готів — вихідців мабуть зі шведського острова Готланду. Вони врешті досягли й Північного Причорномор'я та були повернені у західню Європу. Все це спричинило упадок Скитської держави, чи то радше союзу племен Скитії та Римської імперії. Ці події також спричинили творення в IV столітті по Христі так званої Східньої Римської імперії — Візантії зі столицею Константинополем на межі Європи — Малої Азії, яка перебрала стародавню чорноморську торгівлю. Боспор і Херсон в Криму не були надто знищені та увійшли в політично-комерційну сферу Візантії й через них відновлялася причорноморська торгівля, а з нею проникали надбання античної культури й цивілізації на українські землі у середньовіччі.

...the attack on his (Ukrainian peasant) national heritage continued. The popular and patriotic culture of the Ukraine had long been sustained in the countryside by the blind bards — the Kobzars, celebrated by Shevchenko — who wandered from village to village, earning their keep by singing the old national songs and reciting the national ballads. Thus the peasantry were constantly reminded of their free and heroic past. This undesirable phenomenon was now suppressed. The bards were invited to a congress, and when they assembled they were arrested. Most of them are reported shot — logically enough, for they would have been of little use at forced labour in the camps.

Robert Conquest. "The Harvest of Sorrow", Oxford University Press, 1986.

МЕМЕНТО!

*Грім овацій звивається в вирі,
Сяють усмішки роблено-щирі.-
Це російські ідуть дисиденти
Пожинати апльодисменти.
Закрутились овації в вирі...*

Українці ж конають в Сибірі.

*Бенкети, бенкети, бенкети...
Пишних рож, хризантем букети...
Аж з Ізраїля гості вельможні,
Що надхнення нам дати спроможні,
Звеселили нам будні сірі...*

А страждальці вмирають в Сибірі.

*І книги друкують не-наші
Про терпінь переповнені чаші,
І за них добрі платимо ціни,
Бо то нібито для України,
Для запевнення в нашій вірі...*

Чорновіл же і далі в Сибірі...

*Поклонились професори ниці
До божка на ім'я Солженіцин,
Що хоч півукраїнського роду
На московський млин випляв всю воду,
Нас проочивши навіть в ГУЛагу
(Що ж, дрібниць не беруть під увагу!)
Танці йдуть в бенкетовому вирі...*

А страждальці ридають в Сибірі!

*І повчають нас псевдомесії —
Їх багато тепер серед нас
Цих любителів Малоросії,
Южноруського сапа й ковбас.*

Нам дають вони „циру” пошану,
Підкуривши в кадилі євшану,
Щоб забули ми кривду велику,
Щоб не чули останнього крику,
Щоб нам вуха і душі оглухли,
Щоб нам очі заслала полуда,
Щоб забули ми, як попухли
Під московським ярмом наші люди...

Українцю! Лишись яснооким
І не вір ти чужим пжепророкам,
Що дають нам копу деклярацій
І залигують нас до співпраці, —
Бо потрібні завжди гречкосії
Для Ізраїля чи для Росії.
Хтось вальсує в бенкетному вирі,
А святі погибають в Сибірі...

To this figure of three million or more children dead in 1932-4, we must add the victims of dekulakization. If, as we have estimated, some three million dead are to be reckoned in this operation (not counting the adults dying later in labour camp), all accounts agree that the proportion of child deaths was very high, and all in all it can scarcely have been less than another million, again mostly the very young. To those four million odd victims of actual infanticide we should perhaps append the number of children's lives ruined or deeply scarred in the various ways we have noted: but this is beyond quantification.

Robert Conquest, "The Harvest of Sorrow", London, Oxford University Press, 1986.

Яр СЛАВУТИЧ

ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ СТУСА

I

Бота вбиває поетів. Сталін мистців щонайкращих
Довго виводив на скін. Стуса добив Горбачов.
Завжди стріляють у мозок, нищать знеможене тіло
Ті, що не в силі спинити мислі визвольної лет.

II

*Поетогубці, вольностей кати,
Що стали пострахом навколо Крémлю,
Ви осквернили благодатну Землю
І чисте небо, й зоряні Світи!*

*Нащадки вбивця, вбивці правоти,
Не скаже Бог: „На суді відокремлю
Всі ваші злочини”. Йому я внемлю —
Кремлівський клір до плахи повести!*

*Стоять ряди опричників суворих
На мавзолею смертолюбних хорах,
Де хижо скалить граненим клинком*

*Очей чавуни сталінська подоба —
І дротяним звисає канчуком
Тавро диявола з низького лоба.*

III

*Ти не самотній, Стусе, в Колимі
Чи десь на рвистих берегах Байкалу:
Важкі вітри виспівують зимі
Твій красний вірш із болю і металу.*

*Мільйони душ у пралісах густих
Єднають сили праведного труду.
І на чолі їх сам Архистратиг
Веде убивців генія до суду.*

1985

УКРАЇНКА

*Я сьогодні зустрілась з іконою
У господі значної людини:
Літня жінка дивилась утомою
З невідомсго майстра картини.*

*Сонце образ її золотило.
Як зустрілись очима — впізнала:
Я оцю непокорену силу
Вже не раз у житті зустрічала.*

*Із душею посвяти преповною,
Від якої ставало тепліш;
Із рукою до болю мозольною,
Що голубить могла найніжніш.*

*Із по вінця турботою в серці,
Із відвічною вірою в Бога —
Це вона на трудних перехрестях
Людям легшу давала дорогу.*

*Три кути в своїй хаті тримаючи,
У війну не питала: чи слід?
Коли, їсти сама ледве маючи,
Полоненим ділила свій хліб.*

*Не питала тоді: хто і що той він,
Як давала йому половину, —
У той час він їй був тільки матері син,
У той час він був їй лиш людиною.*

*Скільки раз, скільки раз зустрічала я
У біді це осяйне лице,
Де життя кожну зморшку позначило
Небуденнсго світла вінцем.*

*Я спитала: кому ким доводилась
В цій родині селянка оця
Із природношляхетною вродою,
Як саме найсправжніше життя.*

*Ким — спитала, — кому тут доводилось
Це відвічне долання розпук,
Ця сторінка з правдивої повісти? ...
А тут жив її перший онук.*

Збірник „Слово” ч. 10

Святослав Ігоревич

ЗАСТУПНИЦІ

*Грім, вогонь і блискавиця,
І смертельний сміх...
За село їх, де каплиця,
Вивели усіх...*

*Взяпи, взяли хлопців триста
Рано до зорі...
О, поглянь на них, Пречиста! —
Квилять, квилять проквиляють
на воротах матері...*

*Курить ладан ранку тьмяно,
Небо прилягло до стріх...
— Хто в вас, хлопці, отаманом,
Хай умре за всіх...*

*Квилять тіні у тумані,
— Доленько моя.
Із каплиці вийшла Пані
І сказала: Я...*

ДОРОГОЮ ЦІНОЮ

Написала ЛЮБОВ КОЛЕНСЬКА

Ще кілька лиш хвилин — вони звінчаються і ввійдуть на дорогу тих, що вже колись були перед ними і після них. І либонь будуть щасливі. Запорукою їхнього щастя є їхні вдачі: одверті, щирі, одне до одного вирозумілі та ніжні. Власне це про — Олюньку Дорош і Маркіяна Філінського.

У кімнату безцеремонно вплигує сонце, розглядається довкола і сідає на ослінчику. Вітер відкриває долоні — і крізь вікна несеться оп'яняючий запах георгінії і сонцем насичених гарячих півоній.

Олюнька роздумує, наморщує брови і ходить по кімнаті. Враз її погляд зупиняється на спинці крісла, на сніжнобілій шлюбній сукні і вуалеві із віночком роменових квітів. — зодягнутись би в нього швидко, забути про давнє, відкласти його геть, оподалік. Хай прудко верстається її і Маркіяна шлях, хай пишним і квітчастим килимом стелиться на ньому щастя.

Так. Відкласти б усе болюче і про ніщо не думати! І раптом: чи справді цей шлюбний вуаль білий чи може... чорний він? Ні! — борониться перед важкими думками Олюнька, адже в сьогоднішній день про минуле не годиться міркувати, його ж бо давно замкнула в собі ота гірська річка, правда, змережана вербами, але непаскава...

Нагло здається Олюньці, що коло неї сильний вихор розгойдав важкі дзвони — і вони гудуть, зливаються у різкий пекельний галас, розшарпують кожну клітинку її мозку... І вона ніби чує дихання чиєсь поблизу себе і мов якась настирлива істота силоміць підводить її повіки і наказує їй дивитись. І в цій хвилині Олюньку проймає тривожна думка, що вона мусить ще раз побачити все від початку, від чого наново і наново вмиратиме душа...

* * *

І Олюнька перестає ходити, а сідає при вікні і вдвляється кудись у далечінь, у простори, де навіть часові немає меж... Враз, здається, підіймається вгору туман і перед Олюнькою в осінньому густому дощі — вони всі, герої оцієї гіркої драми:

Вадим Дорош — її батько,

Анна — її мати,

вона — Олюнька,
сестричка її — Гафійка
і Тиміш — її братик.

Відкритий віз — і вони на ньому: поза спину вкрадається холод і хочеться бодай на мить відпочити. Та й властиво навіщо їм утікати, адже назирцем за ними — советські війська.

Словаччина гостинна; тамешні газдині не відмовляються їх нагодувати. І хоч і коло них — куцо з харчем, частують їх молоком, гарними пшеничними коржами, запрошують їх на нічліг. Але їм треба далі.

Їдуть. Проїжджають сотні миль. Зупиняються у Чехії. Ось якийсь село під горами, що ані його назви, ані отої річки, що в той час пінилася і зривала береги, — не пригадати.

І ходять вони по селу, ходять... Впрошуються до хати, навіть уже не до хат, а до stodol чи клунь, аби не під відкритим небом. У нікого не зворушується серце... — здригається від спогаду Олюнька. — А може й бояться прийняти. Аж якось, хвала Богу, вибігає з однієї хати чоловік один і їх зупиняє. Виявляється, що у нього є ключі з однієї порожньої хати. У властителів її — немовля, і вони, лобоюючись налетів, виїхали до своїх батьків. На від'їзду попросили отого чоловічюгу відчинити хату якимсь добрим людям, щоб і про їхній дім дбали і самі могли користуватись всілякими плодами з їхнього саду і городу.

І перед Олюньчиними очима наново відживає вид на їхню хатину — невеликий сад і город біля неї та й майстерня, вона щось на подобу кузні. І в ній батько — то розламане колесо до воза направляє, то упряж чи обруч до діжки, аби було всім їм на прожиток.

І зажили вони хоч у невеликих гараздах, але якось мирно, по-Божому. І виrozumіння у них одне до одного — велике, і любов, що рівну їй, либонь, важко знайти. Дивно може, але відмалечку батьки їх навчали нетерпимости до ворогів їхніх, до... червоних, бо й поміж народом тоді говорили, що на душі, мабуть, і гріха немає, коли оцим ворогам не простити...

* * *

Проволіклась осінь у тому селі. Пережили вони зиму. З леготом вітру надлетіла до них весна та й літечко заглянуло у їхнє село, а потім знову приходила осінь, зима. І так рік за роком, то взимку крутило хуртечами і віхолами, то занурювало їх літо у спекотні, гарячі соняшні струмені.

Та з Олюньчиних думок не сходить їхня остання провесна разом у тому селі. Бачить вона їхню хатину і дерева — все в блиску провесняного молодого сонця, наче в золоті білому... По стежках, узліссях, полянах і левадах — ніжні проліски і підсніжки у леготі

стрибають то тут, то там, ніби розрадувані малята в білесеньких сорочечках. І в серці провесни іде тиша — уся така криштальна, свіжа.

На ріці ламається, скресає крига глухим, начебто роздвоєним звуком. Здається радіти б можна, але — не нашій матері... Часто вона сумовито і зажурено дивиться на батька, а іноді навіть розпач змигує в її очах. Та й ще досі Олюньці вчувається слова, що їх вона каже батькові:

— Уже стільки років пройшло, а ми ще тут. Пригадуєш?... Олюньку ми ще малою сюди привезли, а Гафійка і Тиміш народились таки у цьому селі. Досі якось влада не чіплялася нас. Але у них є свої власні ... ходи. Скажи, а що як одного дня червоні зловлять нас у свою пастку? В цьому вони не абиякі майстри. А тоді, — і вона показує на річку, — ми, як крига розбита ота, — попливемо кожний окремо. Нам треба звідсіля геть!

— Анночко, — заспокоює її батько. — Чи не бачиш, що річка божевільна. І про весна лише...

— Он крига вже тане. І хай не сьогодні, хай завтра, але підемо! Промисляти ж можна... — і, підводячи свої темні брови, мати схлипує болем.

— Нам, Анночко, треба ще довго почекати, — спам'ятує її батько, — А тоді бере її ніжно за руку і веде до вікна. А мати то на батька, то у вікно дивиться. І гарна вона така: коса густа, пишна, нижче пояса і великі проймаючі глибинами очі. Відколи Олюнька її пам'ятала, мати ніколи не сплітала коси вгору так, як велів звичай заміжнім жінкам, а по-дівочому, і пускала її на рам'я. Либонь тому, що любив отак батько.

— Анно! Глянь ще раз! Хіба не бачиш як річка котить хвилі і жбурляє їх бурним валом вище берегів. Навіть і пізніше... Як ми зможемо нашу дріботу перевести через річку. Правда, Олюнька виросла вже, але Гафійці всього вісім років, а Тиміш ще майже не сходить із рук твоїх... Як тоді нам?... — і стежку різку поміж батьковими бровами карбує жура.

Та мати не вгаває:

— Вадиме, поки ще нас не чіпають наші „єдинокровні”, але як довго? Добре, припустім, що залишать нас у спокої, але за їхнім звичаєм, нас напевно розділять: тебе і мене пішлють на всіляку роботу, Бог-зна де, а Тимоша потягнуть у військо... Та й Олюньці вже чотирнадцятий іде, і ще два роки — три, і свататимуться до неї женихи. А що як якийсь політрук пристане до неї? Від такого не відчепишся: він доти не дасть їй переходу, аж доки він свого не здобуде. Та й Гафійка чи Тиміш? Скажи, як нам їх виховувати, щоб вони колись своєї Церкви і народу не цурались? Щоб одного дня їх перевертнями не побачити?... А що ти вдієш, як колись наш Тиміш увійде в хату яничаром? Уже краща від того смерть... Та й скажи так, Вадиме, що корисного принесе наше виховання, коли йому протидіятимуть школи і всілякі клуби? Отут і трагедія.

А потім знову йдуть собі дні, мов одмірені чотки, рівно, без несподіваних хвилювань. Здається, мати примирилась. Мовчить. Але в Олюньки таке відчуття, ніби мати вичікує, що хтось увійде в хату і принесе всім спасіння.

Надворі ж розквітає уже весна—чарівна, зріла, тепла. Кучерявляться верби, голубіє небо і насвітанку простягає свої рожеві губи вітрові — і аж тремтить від його полум'яного, молодого поцілунку. А сонце таке ласкаве, начебто в ньому вже щось трохи людського.

Та одного дня мати зриває мовчанку і вся складається благанням перед батьком:

— Вадиме, забув? Нам на свободу треба... Нам усім! По селу ходять чутки, що когось запроторили у в'язницю. Може чув?..

— Це, можливо, один випадок. А ми, думаю, виживемо, — і ми і наші діти, — це їй обережно каже батько.

— Виживуть наші діти, кажеш, Вадиме, — аж кипить від пересердя наша мати. — Може й так, може й виживуть, але вже не будуть зовсім наші... Не дай Бог, стануть відщепенцями від свого народу, хай і несвідомими, бо може не розберуть усього того, що намелять їм на усяких мітингах. Тому, Вадиме, чуеш! На волю нам треба! Щоб діти наші, немов ті тополі, що на Павловій сусідній межі, росли простісінько, не схибивши з правдивої дороги... Всього нам лиш оту річку треба перейти...

— А що, Анно, як нам не пощастить і нас застрелять або у в'язницю посадять? Хіба забула? Та ж стражники зараз коло річки по цьому і по тому боці.

Супиться батькове чоло і з гортані виходять слова здавлено якось:

— Ти, Анночко, необережна стала, наче птах отой, що до сонця летить безумно!

— Хіба і на хвилину ти міг подумати, Вадиме, що мною кермує вигадка химерна, а не справжня конечність?

* * *

Хилиться Олюнька ще нижче над підвіконням, задумується і очі її темніють, темніють, бо знає, що оце зараз знову перед нею розкриється чергова картина — і в ній...

Осипується житами літо і надходить день, якого Олюнька ніколи не зможе забути, бо й посьогодні... І ніби оце нині вона бачить, як в хату входить батько — і погляд його спрягається із материним в одне суцілья, наче належить не двом, а одній людині. І батько каже:

— Добру вістку несу тобі, Анно. Говорив з одним чоловіком і він приобіцяв сьогодні вночі запросити стражників у свою хату, мовляв, на свої уродини. А там — не його це вина, коли стражники в похміллі

забудуть... „повинність супроти вітчизни своєї! Значить, нині, Анночко...

Дивиться Олюнька на матір свою і не впізнає її, бо обличчя материне, ніби місяць молодий — сіяє...сіяє... Підходить вона до батька, бере його руку, несе, прикладає до обличчя...

— Та все ж ще, Анно, подумай... Великий це риск. Недавно буря була і річка жахлива...

— Над чим нам думати, Вадиме?! Ми тут не люди.

Сідають вони обоє за столом і ми біля них. А там мати опускає голову свою на батькове плече. І у волоссі її такий свіжий, ласкавий відблеск, ніби вона щойно помила його коханому своєму назустріч... І батьковий погляд лине, іде до неї — ніжність у ньому, але й смуток безмежний, начебто видніє у ньому приреченість якась, якої він від близьких своїх вже не годен відвернути.

І пригадує Олюнька, як вона тоді болісно вражена поглядом батькових очей і, щоб будь-що сказати, запитує:

— Може нам, мамо, треба вже збиратися в дорогу?

Але мати лиш заперечливо хитає головою і в якомусь особливому піднесенні говорить:

— Уже немає що робити нам, Олюнько. Я сподівалась, що колись до цього прийде, і все приготвила. Ще й у кожний вузлик увіткнула нам по рівній пайці трохи грошей. Щоб про випадок...

— На батьковому обличчі збентеження і він перестріває погляд материний німим, хвилюючим питанням...

Та вона спокійно каже:

— Чого ти, Вадиме? Добрі господарі повинні завжди бути приготовані на все!

І очі її — одна сталь. Кудись поділась їхня ніжна волошковість. Здається, це не її вже очі, а когось чужого, вперше баченого. Та це триває тільки мить, вона зараз знову обводить нас зором несього-світньої ласкавости.

І в цій хвилині Олюньці за чимось жаль, хоче вона цей мент затримати назавжди, щоб усе було так, як є тепер, щоб лиш вони усі були разом... І тоді з грудей її видобувається протяжне благання:

— Мамо, прошу, не йдім нікуди! — і аж сама здригається вона від свого дивного голосу. Гафійка жалісливо кривиться, хапає матір за руку і судорожно її тримається. У цю ж мить мати нахилляється над нею, над Гафійчиним личком, ніби над квітом білої півонії, — і Гафійка, опам'ятавшись, випускає материну руку, але потім, немов сполоханий звірок, чіпляється одвірка і кричить у якомусь сердешному безум'ї:

— Я боюся, мамо! Я нікуди не піду. Я заховаюсь... — Мати горне Гафійку до себе гладить її русу голівку — і поволі Гафійчині плечі затихають від нестримних ридань.

Тоді мати кожному із старших дає по клункові і дуже спокійно і врочисто каже:

— Вадиме, ми вже готові!

На прощання обіймаємо один одного без слів, німо, торкаємось

устами, щоками, начебто ті люди, що за хвилину можуть втратити зір та й хочуть запам'ятати кожную рисочку своїх рідних. І в тиші отій стаємо на коліна перед іконами.

Заки ще вийти вже біля дверей мати і батько ще раз тісно пригортаються, ніби це вони щойно на порозі свого вінчання. І Олюнька бачить, як Гафійчині зіниці поширюються, темніють переляком, ніби у сполоханій сарни в передчутті неминучої небезпеки, і знову вона заходиться плачем. Враз Гафійка стихає, мов хтось невидний вирвав їй із грудей всі почування.

Батько гасить лямпу. Всіх відокремлює темрява, але вони відчують, що в них б'ється одне серце, хай нерівне і неспокійне своїм ударом, але воно одне...

Зненацька, здається, хтось пошепки передає наказ:

— Не зволікайте! Час уже! Виходьте!

І вони ідуть.

Північ своїм чолом торкається неба. У деяких хатах ще світиться. З одного боку села, з Павлової хати, несуться розгульні пісні, грає гармонія. Це він певно частує стражників, думає Олюнька.

Ніч холодна, але обличчя зрошують краплини поту, що збігає на шию, на рамена... В горлі гірко і аж до болю в ньому пересихає, а ноги слухатись не хочуть, такі важкі і олив'яні, і глибоко вгрузають у землю. Стараються вони іти безшелесно, але їм здається, що їхні кроки дуднять стоголосо... Та нічого вже, щоб лише ближче річки...

Нарешті їх загортає ніч. Іноді трісне, сполошить спокій суха гілка під ногами, зашарудить, перебіжить, перелякає їх якась звіринка, та й нога спотикнеться об стовбурець й защемить болем. Але вони ідуть і далі швидше і швидше, тривогою гнані. Ось уже чагарник, а там, хвала Богу, зруб. Та й річка хвилює близьким шумом. Одне лиш, що на отому зрубі легше стражникам їх побачити...

На перед їхнього походу висувається швидко Олюнька. Вдома вони ще про те домовились, і батько пояснив їй дорогу. За нею — мама із малим Тимошем на руках, а далі, либонь, щоб мати всіх на оці — Гафійка з Вадимом.

Ідуть. — а в душі такий неспокій, що він якоюсь живою, голосною істотою кричить на весь ліс... Надають ходи, щоб лиш швидше — ще заки з-поза хмари прохопиться місяць і їх зрадить. На хвилину пристають — перед ними дихає холодом непривітна річка.

Лячно вступати у воду, але й немає часу баритись, ще чого, і стражники прочуваються з похмілля, і місяць вийде з-за хмар... Покищо благословенна темрява, лиш гомін річки... Раптом на Олюнчине рам'я хтось кладе руку... Нею проходить трепіт, але миттю вона заспокоюється, здогадується, що це певно мати дає їй знак, щоб ішла, не стримувала інших.

Олюнька входить у воду. — І ніби сталевий ніж із долоні — з її думок вихоплюється спогад; і вона знову вертається до кімнати і бачить свою сукню весільну і шлюбний вуаль. Їй легше від того,

адже вона не там у холодних хвилях ріки, а тут, у кімнаті, і незабаром прийде Маркіян і Тиміш, — борониться вона від споминів, що знову на неї наступають.

Але ласкава добра мить відходить і із ще більшою силою Олюньку оточують спомини, ніби зваблivi мавки, що за їх сміхом пустотливим криється загибель.

І Олюнька знову вступає в річку. Крок один, другий... Камені дуже ховзькі і вона спотикається. Уважливіше треба... І вже обережно ставить свої стопи, намацує кожний камінець.

А річка клекотить, мов навіжена. Хвилі летять, кружляють. Вода їх обіймає крижано-холодними сіробурими вінками. Ой, леле... Значев'я на небо впливає, погойдуючись у сафірах, місяць, наче велетенський театральний прожектор жбурляє, осліплює гострим сріблнстим промінням воду, зруб і людей.

Олюнька вже коло берега. Раптом — плі — і, плі-і-і, в повітря вклинцюється різкий постріл, а потім ще один... Вона бачить, як мати похитнулася і змагається з хвилями, щоб не піти на дно. Але води її тягнуть далі і далі; враз її підхоплює вир. І тоді... тоді вона зводиться, либонь, останками сил, розмахується і кидає Олюньці Тимоша, а очі її напружено дивляться на Олюньку, говорять, посилають їй своє останнє доручення... Олюнька хапає на руки Тимоша і від раптового руху вона заточується і малоощо не падає, але рятують її гілки верби. Вона затримується. І бачить Олюнька, як її матері вже немає. На тому місці видніє тільки чимраз темніший багряннй пояс... Там теж її батько, з ним Гафійка тягне його кудись убік, але він однією рукою тримає її, а другою розгортає воду, шукає за Анною...

Зненацька знову повітря зриває налет куль. Мить, і Олюнька вже не бачить ні батька ні Гафійки. Лиш там, де вони, розцвітають ніби маки — стежноку у потойбіч...

Враз повітря наново розшарпують стріли, і на березі видно чийсь силюети; вони маячать, гойдаються у світлі місяця. Це певно стражники... Один з них приклякає і націляється в місце, де Олюнька. А вона стоїть, начебто вросла в воду, начебто їй однаково, житиме вона, чи її застрелять. Навіщо ж і рятуватися їй, коли її любі поховані на дні річки. Та раптом у свідомості виринає одним-одне ім'я: Тиміш! І враз вона схиляється, прилягає щільно до води та йде до берега, ховаючи собою Тимоша. Вона ще чує стріли, але вже нічого не боїться і думки її мертвіють. Зненацька схлипує Тиміш. І тоді з віддалі далекої-далекої надходить до неї різкий сигнал — це, здається, мати:

— Підведися, бери на руки Тимоша і йди! Ти мусиш себе і його зберегти! — І слова оті, ніби материні, виривають її з отупіння. І хоч біль навпіл крає їй серце, бо сирота вона на цьому велетенському світі, але для Тимоша Олюнька підводиться і починає йти — дерев'яним манекеном, якому хтось надав напрям.

Тиміш, заколиханий ходою, окутаний теплом Олюньчиного

тіла, вмовкає, а Олюнька — обмочка, обмерзла — наосліп бреде далі. Ноги в неї тяжіють, а голова — гаряча, розпалена, аж моторошно. Очі її раз-у-раз разяць різкі світла блискавиць...

Олюнька ще останками сил, тримаючи Тимоша, осувається на землю. Вона вже лиш повзе по землі, б'ється об пеньки, а тіло тяжіє так, ніби воно олів'яне. Нагло їй мутиться, мерехтить в очах. І Божа Благодате! — вона стрімголов летить у якісь світи, перекидається ніби в калейдоскопі, але їй добре, тепло, легко... Думки кудись пливають..аби так лиш довше, аби так лиш назавжди, щоб ніколи не прокидатись. Так — назавжди-и... назавжди-и, назавжди — и — и.

* * *

Олюнька підводить важкі повіки, розглядається довкола і бачить незнайому їй кімнату. В кімнаті гарно: ясні завіси, квіти, ясні меблі — крісло -гойдалка і біля нього ослінчик. І враз начебто гостра шпага протинає густу, мрячну заслону, і Олюнька бачить — річку перед собою, що із клекотом шаленим котить свої хвилі, бачить своїх рідних — матір, батька і Гафійку, що зникають, кануть одне за одним у безодню, ніби їх ніколи й не було... — А як це вона? Як вона могла покинути їх? — Жаль гірким клубком підкочується до горла і давить у гортані. Їй хочеться закричати вголос, видобути ввесь отой біль назовні, щоб полегшало трохи... А очі Олюньчині, як після посухи — порожнє дно, не зронять бо вони ані однієї сльозини. Олюнька не ворухиться, голос застряг у горлі, лежить вона, сповита в кам'яний біль.

Зненацька скрип. Олюнька підводить повіки. Двері відхиляються і входить оградна жінка. Мить якусь вона стоїть на порозі, а потім наближається до Олюньки і, нахилиючись над нею, говорить чужою мовою. Олюнька впізнає ту мову, але ніби зумисне кладе поміж собою і жінкою заставу, і не хоче розуміти її.

— Говорите по-німецьки? — запитує жінка.

— Так, — ледве чутно признається Олюнька, бо знає, що коли скаже правду, мусить ще раз глянути правді у вічі, мусить побачити їх знову...

Жінка підсовує Олюньці чашку і лагідно припрошує її пити:

— Пийте, моя люба, вам треба сил...

Але Олюнька заперечливо похитує головою. Тоді жінка насилу годує її бульйоном і швидко — різко говорить:

— Може не хочете жити? ! Тоді чому не залишились у лісі вмирати? ! А то прийшли сюди. Треба було вам... зразу без ніяких церемоній! — наповнюють кімнату терпкі її слова. І жінка насилу намагається покласти в Олюньчин рот шматочок бісквіту. Олюнька проте відштовхує від себе непрохану самаритянку і повертається до стіни.

Знечев'я, поза стіною Олюнька чує чиєсь жалісливе квиління, а потім уже зовсім голосний плач дитини. — Невже це її братик, невже

це Тиміш?!

Вона хапає жінку за руку:

— Хто це плаче? Скажіть мені?

— Жінка спочатку мовчить, а потім з особливою м'якістю кладуться її слова:

— Якось зразу не хотіла вам про все оповідати. Знайшли вас недалеко мого дому всю закутану в придорожний пил. Помили ми вас, поклали в ліжку. А ви маячили. Кидались, бідна. Думала — не переживете...А принесли вас сюди з маленьким хлопчиком. Чи він ваш брат?

З Олюнькою діється щось лихе. Ніби якесь пересердя до всього світу. Вона відвертається до стіни і нічого більше не хоче чути, нікого більше не хоче бачити. Навіть Тимоша?! Бо й навіщо, коли інші не живуть?

Але блиском ясним враз у душу думка: — Та ж це мій братик — Тиміш...Тиміш?!

А жінка не вгаває і суворо проказує слова:

— Коли ви жити не хочете — це ваша справа. Відомо, що на цьому світі безодня горя, а ще більше — таки безглуздя. Та усе ж він ваш брат.

Жінка йде в сусідню кімнату і зараз же звідтіля повертається, кладучи Олюньці Тимоша на коліна, майже їй наказуючи:

— Заспокійте його! Він, бідненький, хворий ще...

А Тиміш, либонь, ще в гарячці, мов не впізнає Олюньки, жалісно плаче:

— Мамо...

І від того слова в Олюньчиній душі крихітку відлягає... І вона колише Тимоша, потім годує його. На його личку, ніби на трояндовій пелюстці — роса, сльоза загублена блистять...

Жінка виходить. Олюньку охоплює наново неймовірний жаль за своїми рідними, і вона заходиться безтямним плачем, аж здригаються їй від нього рамена... І сльози нестримно біжать по щоках, мов прорвалася нагло закам'яніла гребля. Хвилин кілька і застигають вони, ніби від холоду якогось. І Олюнька знову деревіє, здається, що навіть коли б її усю присипали землею, вона не заперечила б, не ворохнулась би...

У кімнаті появляється із Олюньчиним вузликом та сама що й перше жінка. Вона простягає клунок і притьмом виходить, мабуть, аби Олюнька, очунявшись, не відмовилась його взяти. І справді, спочатку Олюнька відкладає його набік, але таки згодом бере — адже його приготували у дорогу материні руки...

І наче несвоя виймає звідтіля убрання, ще одну пару взуття і калитку. Відчиняє її Олюнька, а там, крім грошей, папірець і матір'ю записані рядки. Олюнька хоче його згорнути. Боїться. Здається їй, торкається, наче живої рани. Відтак вона читає цю записку, чи радше тепер — завіщання Олюньці від матері її.

„Олюнько! Моя любя дитино! Кожному з вас у калитку поклала

оцих пару слів. Коли б щось трапилось комусь із нас у дорозі, може і мені, заопікуйся тими, що залишаються, — батьком, Гафійкою чи Тимошем. Завжди тримайтеся разом. І пам'ятай! Хай доти не спочинуть твої кроки, аж доки не станеш справжньою, свободною людиною... Чесно живи, не криви душею, навіть якби за це прийшлося заплатити найвищою ціною — життям. Бо що саме життя? Ніколи не забувай, з якого ти народу. Люблю, дитино моя, усіх вас понад усе, понад життя. Хай Бог провадить у свободу! Твоя мама”.

Дивиться вона у вузлик далі і знаходить там світлини — її рідних. Тулить їх до себе, ніби хоче передати їм, вдихнути у них життя. І враз прошита страдальним, різким болем — ще раз крізь сльози бачить їх усіх востаннє серед хвиль...

А тоді підіймає Тимоша на руки і йде з ним до вікна. Там відгортає завісу і дзвінким прозорим голосом каже:

— Глянь, братіку, на оцю доріжку в сонці. Нею вдвійку ми підемо!

У Тимоша замкнені очі. Він спокійно спить, нагрітий сестриним теплом.

* * *

Тиша сплітає білі аж прозорі руки, вигладжує Олюньчині думки, ніби сповиває їх у ясну шовкову пастель. На спинці крісла — біла шлюбна сукня і вуаль із віночком роменових квітів. І поволі, поволі усмішка розхиляє її уста, бо їй пригадується Тиміш і їхні роки разом.

Неспокійний отой брат Тиміш; здається, зовсім вдачею своєю у матір пішов. Як малим був, то слухався Олюньки ще тоді, коли їм довелось мандрувати впоперек Європи; чи врешті, потім, допливши до берегів Америки, манюсеньким ще хлопчиком він був тихою, спокійною дитиною і кожне Олюньчине слово було йому законом. Коли він підріс, вона уважала, що йому треба розповісти і про батьків його, і про Гафійку, і село оте, і річку, що її рідних не зберегла. Від того часу він наче не той став. Не так, щоб її більше вже не слухався, але бунтуватися почав, висловлювати бажання різні, іноді і чудасійні. Щось ніби переорало його душу... А там він кинувся — в книжки. Читав, горів увесь, особливо цікавився картами України, Чехо-Словаччини. Одного ж дня заповів Олюньці, що коли віросте, то прилучиться до якоїсь тури і поїде спочатку в Україну, а відтак на Чехо-Словаччину, щоб відвідати те село, де „розламалась їхня доля”, — як оповідала Олюнька. І на оту злощасну річку він піде і розпитає у селі, ачей скажуть йому, чи знайшли тіла батьків його, і Гафійку. На кладовище піде сказати їм, що Олюнька і він — вільні.

Сьогодні, — думає вона, Олюнька, про свого нареченого, — початок нового і доброго — доброго в Маркїяні. Коли вони прибились двоє з Тимошем до американських берегів, — саме батьки Маркїяна прийняли її у свій дім. Допомогли вони ростити й

вивести в люди Тимоша та і її післали до школи. Йшли роки, і вони з Маркіяном наче з двох дрібних окремих гілок зростались в одну сильну галузь, зростались в любов, в одне духове суцілья. І сьогодні ще хвилинка — і вони поберуться.

Враз стукіт у двері. І на порозі — Тиміш:

— На хвилину лиш. Ти ще не одягнулася? Там уже всі готові. І Маркіян.

— Як добре, що ти прийшов. Вгадав, якраз ще перед вінчанням хотіла бачити тебе, братіку. Для мене завжди — ти одним - один найрідніший.

— Власне тому. Заки хтось інший, хочу побажати тобі не лиш від себе, але й від батька й матері і Гафійки, щоб ти завжди, Олюнько, щаслива була, щоб завжди була вільна, як той птах. Дорогою ціною наші рідні заплатили за твою і мою свободу. Тому... — Замовкає Тиміш і діамантовим блиском зрошує його очі сльоза. А там ще добавляє:

— Швидко, сестричко, готова будь у свою нову дорогу. — Обійняв він Олюньку, поцілував і рвучко вийшов.

І знову Олюнька сама. Підходить до крісла, продовжує вбиратися: наперед у сукню білу, а там у вуаль отой... І в цю ж мить у саме серце Олюньчине оксамитово кладуться ще раз Маркіянові слова:

— Моя Олюнько, для мене ти завжди будеш сніжнобілою панною, або ні, краще — польовою русалкою у роменовім вінку.

І дві голови — Олюньчина чорновопоса, із відблиском синяви у її кучерявих, і Маркіянова — ясночуба, русява, зближаються одна до одної, і сходяться у зустрічі п'янкій їх уста: кружляють вони біля себе, спалахують солодкою тугою, згоряють вогнем, а тоді поволі розходяться із спомином ніжності великої.

Час! — Олюнька кінчає зодягатись, бере в руки китицю білих трояндових пупляшків, тихо замикає за собою двері. А в грудях — зорею жевріє щастя.

* * *

Дзвоном золотим розгойдується сонце, а на небі — прозора і ласкава голубінь. Пахнуть липи. Під вікнами збирається хор джмелів.

На міському ратуші вибиває четверту. У вітальні гомін. Ще час від часу відчиняються двері — і гуртом або одинцем входять гості. Очі всіх звернені вгору: чекають на Олюньку.

Вона поволі сходить униз — „біла панна чи польова русалка у роменовім вінку”, — як назвав її суджений. Тиша полоще голоси, згущується до гомінкого металічного звуку. Олюнька на мить пристає коло балюстради сходів, очі її зупиняються на матеріному

портреті й вона низько клонить перед нею голову, і в очах відгомін і сльози і усмішки ніжної.

Хвилину стоїть Олюнька, а тоді вона знову йде із високопідведеною головою. Іде саме так, як хотіла б її бачити у цьому моменті її мама — гордо випрямленою, вільною людиною. Вона вже на останній східці. До неї підходить Тиміш — ставний, високий, як колись її батько, та й погляд волошкових материних очей виходить їй назустріч. Він бере її галянтно під руку і, всміхаючись, каже:

— Ну що, сестричко, підемо!

Ступаючи у їхній слід, іде за Олюнькою Щастя, воно несе предовгий трен відданиці Олюньки з прадавнього роду Дорошів.

Ах, як п'ярко пахне квіття липи, як сильно вдаряє біля вікон у тон весільний хор джмелів...

Внизу чекає Маркіян. Крім Олюньки він нікого не бачить — задивлений у неї, наче в свою королеву, задивлений у її дівочий роменовий вінок, який ще сьогодні вона йому подарує.

* * *

Хтось Невидний угорі безшелесно відчиняє книгу буття Вадима, Анни, Олюньки, Гафійки і Тимоша Дорошів та й закарбовує на новій картці знаменну подію, коли це року Божого того то і того, в храмі святої Анни, в Заокеанській Україні злучилися в одно два прадавні українські роди — Дорошів і Філінських.

Мейплвуд, 12-го червня 1986 року.

... There are 10 nuclear power plants located in the populous Ukraine, out of the 41 so far built in the Soviet Union. The biggest of all the sites is that just outside Chernobyl.

The Worst Accident in the World: Chernobyl, the End of the Nuclear Dream, by Nigel Hawkes, et al. (London, Heinemann and Pan Books, 1986).

РОДИННІ БУДНІ

(триптих)

Написала *ОЛЬГА КУЗЬМОВИЧ*

ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ

Уляна в'їхала автом до ґаражу і довшу хвилю сиділа в ньому без охоти іти у хату. Вечір з товаришкою був надсподівано приємний. Вони їли у елегантному ресторані, Льорейн сердечно старалася піддержувати добрий настрій, одна свічечка на малому коржіку нікому не впадала в очі, а з чаркою вина бажала Уляні лише успіху в праці. Про цю працю говорили здебільша, бо ж це була одна з нечисленних спільних тем. Справ родинних ніхто не торкався, числа років, що саме були причиною вечора, ніхто не питався.

Уляна уявляла собі таке святкування серед своїх давніх пластових подруг і усміхнулася.

В хаті у батьків світилося, і Уляна старалася нишком просмикнутися до своєї кімнати в надії, що вони не почують. Ще добре не встигла скинути нагортку, як біля її дверей зашаруділи капці мами і двері обережно відхилилися.

— А ми чекали на тебе, дитинко. Я спекла твого улюбленого „наполеона”, хочемо тобі побажати...

Уляна вирушила слухняно за мамою до вітальні.

Батько піднісся із свого м'якого крісла, на столі пишався „наполеон” і вишикувалися дбайливо запаковані дарунки.

— Многая літа, Уляночко! — розцілували дочку. Уляна чемно дякувала, хвалила смачне солодке і думала, як виминути звичайні випитування і завваги.

— А ти ходила на вечерю в мужеському товаристві?

— Ні, з товаришкою з бюра.

— Пішла б ти, Улю, часом десь поміж наших людей, а то зовсім відчужишся...— впала тиха заввага.

— Мамо, я довго ходила між своїх так, як ви хотіли. Тепер вже хіба можу з цим скінчити?

— Чому не запишешся до Союзу Українок? Там стільки твоїх ровесниць.

— Власне, вони усі мають родини, говорять про мужів і про клопоти з дітьми, а зі мною не мають ніякої спільної теми.

— Ні, це тобі так видається. А ось перед годиною дзвонила Оленка, хотіла побажати від себе і від Юрка. Питалася, коли можна з тобою довше поговорити.

— Що поговорити? Випитатися, чи маю вже приятеля? Або чи не вписалася до клубу лезбійок? — Уляна не могла стримати свого роздратування.

Батько відкашлянув, поглянувши з докором на дочку: — Улю, чи мушиш бути до нас такою прикрою? Ти думаєш, що ми не переживаємо того, що в тебе немає своєї родини?

Уляні стало ніяково за свою шорсткість. Вона замовкла, закінчила їсти солодке і, вибачаючись пізньою порою, попрощалась, обіцяючи дарунки розпакувати у „себе”.

Відітхнула глибоко у своїх чотирьох стінах. Поставила пачечки і простяглася на тапчані. Очі перебігали по так добре знайомому устаткуванні, а за ними навздогін її думки.

Як довго вона вже живе у цій кімнаті? Ось там альбом ще з часів її юнакування, знімка з градуації, медведик у гуцульському капелюшку — єдиний подарунок від першої любові — Андрія; маленька картина Труша від бабуні, — все від років на тому самому місці так, як вона. Та ж сьогодні кінчає 40 років! На молодість немає вже місця і, здається, немає місця на „князенка на білому коні” і романтичну любов з „гелліендом”.

Перед очима Уляни промайнули силуетки тих потенціальных „князенків”: Андрій, з яким сиділи при ватрах, тримаючись за руки; Юрко, що скоро перескочив до Оленки; Джек, який першого їх вечора „сам-на-сам” хотів закінчити його у ліжку, і вкінці спокійний нескмплікований Сем, що справді її любив, пропонував одруження і чекав. Вона однак не мала серця зірвати ані з ним, ані з батьками, які відкидали з принципу кожного не-українця.

Скільки років проминуло від того останнього „князенка” — старалася знову рахувати, як вже не один раз того вечора — п’ятнадцять?

Як багато змінилося зі ці роки. Сьогодні зв’язок із Семом не був би здається аж так трагічним для батьків; навіть її пластовий курінь змінив погляд на мішані подружжя.

Але вірного Сема давно вже немає біля неї...

Що з того, що залишилася з батьками, як тепер співжиття з ними стало таке важке?

Уляна піднялася з лежачка і поволі роглядалася, роздумуючи над своїм життям. Шкода, що вона не вродилася пізніше, тоді як її брат. Йому вже не ставлено ніяких вимог, що і як має робити. Він міг повести своє життя, як хотів.

А може це вона сама завинила, що так сталося? Завинила своїм бажанням всіх задоволити і не викликувати ніяких гострих ситуацій?

В лазничці перед тушом скоро ковтнула пілюлю на сон, знаючи, що пакосні уродинові думки не дадуть заснути. Вже витираючись,

старалася зробити ще один підрахунок того дня, скільки разів бувала дружною на весіллях товаришок.

Спомини, спомини, а сьогодніня таке нецікаве...

Підійшла до дзеркала і у ясному світлі критично поглянула на сиві волосинки у волоссі, зморщки, що зарисувалися біля уст і вже не дружні груди.

Чимскоріше загасила світло і лягла у холодну постелю.

Остання думка перед сном билася, немов зіпсована грамофонна стрічка, на одному місці: „Чи було це варте? Чи було це варте? Чи було це варте?“

ВІН

Над озером стояв літній вечір, і щоденні купальники зі щебетливою дітворою помандрували до своїх колиб. Тільки золоте сонце, що не зайшло ще за дерева, купалося самотно у спокійному плесі води.

На дошках, звичайно гамірливих, було пусто, і я насолоджувалася спокоем. Стежкою із лісу надійшло двоє молодих людей з великим псом на ливочці. Розмовляючи тихо, вони розташувалися біля води. Вона з добре вже заокругленою фігуркою спустила ноги у воду, він приговорював до пса, що просився у озеро. Здавалось, ця молода пара була в повній гармонії з тим літнім вечером, як ось із другої сторони лісу появився добре вже старший чоловігя із друскою, перевішеною мотузком на шиї.

— А я за вами шукаю, бо мама просили, щоб ви були за півгодини на вечері, — звернувся він по-українському до молодої жінки.

— Я хочу скупатися — мама почекає, — відповіла молода жінка.

— А ти вважай, не пливи сама на озеро у твоєму стані. Хай він піде з тобою.

— Муж не може залишити пса, хіба що ви, тату, будете пса тримати. — Щось шепнула з чарівним усміхом молодому чоловікові, він притакнув і передав ливочку в руки старого, і обидвоє пірнули у воду. Пес рвонувся за своїм паном і старий ледве міг його вдержати, приговорюючи: „Цить, сядь спокійно, він зараз вернеться!“ А далі зі запитом у голосі: „Чи ти розумієш мене, чи також американець?“

Молода пара гралася у воді, а батько ходив по березі з псом: — Марусю, вертайся, не пливіть так далеко!

Вкінці вони припливли, і батько продовжував розмову з дочкою, немов зятя і не було біля них: — Мама казала назбирати по дорозі борівок, то ходи зі мною, а то, диви, банька ще майже порожня.

— А він, що? Таж він залишив авто біля головної дороги.

— Хай собі їде автом, він і так не вміє збирати ягід, а ще до того

цей псисько.

Молодий мужчина спокійно грався із собакою, не звертаючи найменшої уваги на незрозумілу йому розмову і либонь не знаючи, що вона торкається його особи.

Маруся була видимо невдоволена і роздражнено відповідала батькові на його завваги.

— Чи ви, тату, мусите бути такі прикрі? Ми завдали собі труду, щоб приїхати до вас на неділю, а ви цілий час немов невдоволені нами.

— Що з того, що приїхали, як ти не хочеш з нами залишитися на кілька днів. Хай він собі сьогодні їде до Нью Йорку, а ти залишися. Вже і так не працюєш.

— Як я можу? Ми ще маємо клясу „Лямаз“. А я й хочу бути з ним тепер. Ви забуваєте, що він батько моєї дитини і буде зі мною в часі породів .

— От, щось таке вигадали, начебто це було потрібне. Побачимо, чи йому стане відваги. Але ходи вже, ходи!

Молода жінка, немов наперекір батькові, пригорнулася до свого чоловіка і прошепотіла йому щось на вухо. Вкінці, поцілувавши його, рушила за батьком.

Ще з лісу нісся батьків голос по тихому озері: — Була б вийшла заміж за Петра, було б все інакше. а то якогось чужого надибала та ще і дитина буде чужа...

Вкінці над озером залягла знову тиша.

Він посидів ще трохи, вдивляючись у воду і промовляючи лагідно до собаки, а далі піднісся і рушив самотньо у протилежному напрямі, ніж батько з дочкою...

ВОНА

Наталка схилилася над вишивкою і звичним рухом підсунула капосні окуляри, які чомусь при вишиванні завжди зісувалися на кінець носа.

Під її вправними пальцями чорна нитка швидко розводила границі узору — три хрестики наліво, три угору, три хрестики наліво, три угору, — а думки йшли навздогін за чорною смужкою на білому полотні.

— І де це її Юрко знову на цілий вечір пропав? Напевно пішов десь з цією американкою, що від якогось часу щораз більше бере його в полон. Ніяк не переконає мене її нібито сердечний усміх, — ствердила у думках пані Наталка, — вона просто хоче здобути мого Юрка. А я стільки років хоронила його перед зазіханнями різних дівчат, які тільки і роблять все можливе, щоб змусити хлопця до женячки. А тепер чи не зловила його ця чужинка, бо Юрко немов не той самий став?

Наталка знову підсунула окуляри і на хвилину перервала вишивання, вслухаючись у тишу пізнього вечора. Скільки то разів сиділа так минулими роками, слухаючи, чи не іде син, чи не вбіжить у хату з молодечим запалом і розповідатиме про свої переживання. А скільки разів лежала у тиші ночі, відчуваючи, що і Василь не спить, — обоє чекали так відомого звуку Юркового авта на подвір'ї, щоб щойно тоді, знаючи, що він щасливо повернувся, засипляти спокійно.

Наталка хапає знову іглу і розводить свої узорі — три наліво, три угору, — а думки перескакують з одного спомину на другий, як ця циганська дорога, що позначає вишивку.

Якесь тепло проникає їй аж до серця, як пригадує ніжність сина у важкі місяці недуги і смерті її мужа. Вони залишилися удвох і Юрко, самозрозуміло, замешкав знову у родинному домі, щоб опікуватися матір'ю. Що сталося тепер із ним? Чому уникає спільних вечорів з нею? Чи ця надмірна праця у бюрі не є лише вимовкою для матері? Чи не стоїть за цим оця „американка"? А що буде як?... — насувається неспокійне питання, але Наталка відкидає його негайно, — ні, це не можливо! Її Юрко такий гарячий... івець, активний в українській громаді. Хіба не може в'язатися з чужинкою?! І що він у ній бачить? Та ж мав багато кращих українських дівчат. — Тепер Наталка жаліє в серці, що відмовляла Юрка від кожної, бо їй здавалося, що ні одна не пара її синові.

Тишу кімнати і роздумування пані Наталки перервав звук авта, а відтак скоро вже скрипіт ключа входових дверях.

Наталка підняла голову, скинула окуляри і чекала.

Юрко увійшов у кімнату і зі здивуванням запитав: „Мамо, а ти чому ще не спиш? Та ж це вже північ!"

— Чекала на тебе.

Юрко похилився над мамою, щоб привітатися поцілунком, а вона відразу відчула запах жіночої парфуми, помішаний з вином.

— Ти вже знову десь ходив з нею? — кинула з докором мати.

Юрко обурився: — Мамо, я ж не малий хлопчина, що має здавати звіт, куди ходить і що робить!

У Наталки мигнули в очах злі вогники, як вона з притиском відповіла:

— Так ти не хлопчик, але *моїм* сином ти завжди залишишся (на слові *моїм* можна було вичути особливий наголос) — і я ніколи не погоджуся, щоб якась-така мені тебе забирала.

Слова, що були тільки продовженням попередніх думок Наталки, впали необачно, як трунутий важкий камінь у провалля, і нагло після цього запала глуха тиша. У цій напрузі почувань і думок поволі й тихо пролунали слова Юрка:

— Мамо, я не є твоєю власністю. Я мушу колись вкінці відорватися і розпочати своє життя. Я потребую не лише мами, але родини. Бетсі не є „сяка-така". Вона для мене куди вартісніша, як не одна із українських дівчат, і я її люблю. Прийми до відома, що вона вже вкоротці стане твоєю невісткою, чи ти хочеш, чи ні, і тому перестань

з погордою говорити про неї „вона”...

Мати спустила очі на вишивку, а її уста звузились у шнурок:

— Як можеш мені таке зробити? Я ж тебе виховала, випестила. Ти був для мене усім, а тепер ця чужинка ближча тобі від рідної мами! Як ти можеш в'язатися з нею? Батько боровся в УПА... Дідо помер у Казахстані. А ти зраджуєш родину і свій нарід? Як ми маємо стати перед нашою громадою, коли я завжди так гостро виступала проти мішаних подруж? А я тобі кажу сьогодні — ти мусиш вибирати, або вона, або я, бо я їй другою матір'ю ніколи не буду! Усвідом собі це, хіба що вона тебе так перекрутила, що ти зовсім осліп! — голос Наталки дрижав, а довго прихований жаль виливався цілою струєю на звичайно спокійне плесо її поведінки.

В якомусь приступі одчаю вхопилась, як за останню остою, за полотно, що лежало на її колінах, і тремтячими руками старалася насилити іглу чорною ниткою.

Піднесла голову, як стукнули двері і у тиші ночі різко загуркотів запалений мотор у Юрковому авті...

Расул Гамзатов

РІДНА МОВА **(уривок)**

*Все уві сні безглузде і неждане.
Мені приснилась нині смерть моя.
В пекучий день в долині Дагестану
Лежу поранений смертельно я...*

*І, чуючи аварське рідне слово,
Напівпритомний, я збагнув одне:
Не лікар, не чаклун, а рідна мова
Вернути може до життя мене.*

*Хай інша мова іншим гоїть рани,
Я буду тільки рідною співати,
І, якщо завтра в нас її не стане,
То я сьогодні ладен смерть прийняти.*

(Із збірки „Мій Дагестан”).

Федь ЛІСОДІД

КОНЦЕРТ „ТРІО”
(ЯЛТАМ, ПОТСДАМАМ і ТЕГРАНАМ)

Творці лукавих змов і зрад
В ентузіязмі перемоги
В собі вбачали концентрат
В будові „нової епохи”.

Взаємні усмішки облич...
А камінь — в пазусі готовий
„Для вирівнювання протиріч”
В гнучкій дипломатичній мові.

Зійшлись до купи „співачи”
Зі Сходу, Заходу, з-за океану:
„Вершинні АСИ”, не абиякі —
З арт-офер їх вже добре знані.

Чекалось — зійдеться „КВАРТЕТ”,
Але — зійшлося лише „тріо”.
Четвертий?!... Йому зась на те!
Він наші заміри підрие!”

Мотив пісень був ось який:
Систему світу розвалити
Й під гегемонством „ліваків”
Світ обернути в сателіти.

Їх партитура — повинь зрад,
Система нот — колючі дрóти
На сплетеннях тюремних ґрат
На долю націй і народів.

Втрійку зробили кілька проб
(І все — в найбільшій таємниці:
Не сміє знати ввесь народ,
Про що співатимуть ці птиці).

По цьому — рушили в турне.
Спинились спершу в Тегерані:
— „Таємний спів от тут почнем
Уривком нашої програми”.

Їх співу акомпаньямент:
Джаз скорострілів і гармати
І танків грім, як дирегент:
„Темпо — фортіссімо тримати!”

Продовження перенесли
До Ялти... Знов конспіративно.
„Музичний супровід” шалів —
„Тріо” працює інтенсивно!

Далі — літак... „Гел, Потсдам!”
„Тріо” дає концерт заключний:
Дає накази тут і там.
Летять в народи стріли влучні!

У „тріо” — вже захриплий спів.
Один співак зійшов зі сцени...
Його заступник прилетів.
І далі „спів” звучав шалено.

Ніби було вже й по війні,
Але гриміло ще завзято,
Співало „тріо” день і ніч
І в будні і в чергове свято.

В концертних виступах воно,
Програма йшла зігзагувано:
В собі — був кожний ПАТРІОТ
Й свій голос вивищав завзято.

Гарячка переробки мап,
Зміна політик і кордонів.
Ще акомпаньямент гармат
Для „тріо” грав у грізнім тоні.

Спів „тріо” гучно так гримів,
Що відчинив скриньку ПАНДОРИ
Не як легенду або міт,
А натуральну. Всі потвори

Повилізали, розповзлись
По всіх кутках земного гльобу
І лихо людям рознесли
І людоповство і хвороби,

Тюрми, кацетні табори,
Мільйони гнаних і голодних...
Світ ніби у вогні горів
У катастрофах надприродних.

Копюча павутинь дротів...
І — ЛЮДОЛОВЛЯ, ЛЮДОЛОВЛЯ!
Мільйон дресованих катів
Людську вирішували долю...

І безліч масових могил,
Маскованих під вигляд „парків”:
Катині, Винниці докіль —
І катівні для всіх прошарків...

Вважали „Тріо” спів — за гимн
І переможцям слави оду,
Але... то людям був загин
І панахиди для народів!

Співали: „В перспективі МИР
Ця пісня людності приносить”...
Оформився в натурі ЗВІР,
Мряки і розбрату, й хаосу.

„Тріо” замовкло. Його „джаз”
В уми й серця цілих народів
Влив дикий міжнародний сказ
Афер, терору, заколотів.

В цілому — і гуло й рево!
Наслідувачів — легіони
У міжнародний світ пішло,
Щоб „ТРІО” спів не захопонує.

П. С.

А акомпаньямент із танків і гармат
Та з грому бомб, ракет, шипіння газів,
В перенапруженні завзявся світ тримать
В дикунським стані крахового сказу.

В торнадовім дикунстві розганяв
По чужинах скитальські міліони.
З трибун ревів, що скінчилась війна,
А в дійсності — гримить у вибухах агоній.

От так в заокенську чужину
Нас занесло військовеє торнадо,
Бо „тріо” джаз і нас не обминув,
Як тягарем завзявся доконати.

Оляглось „тріо”, але його спів
Звучить анатемою світу перманентно.
Всю людність, наче спрут-давун схопив
І душить злобою на морі й континентах.

Невже ж от так обдурені краї
Свого становища негодні зрозуміти?
Бо то ж було всього лише їх три,
Чи ЛЮДСТВО те не всіли ще ЗМІНИТИ?

Здемаскувати той триособовий жах,
Що людство все заплутав павутинням,
Більмо наклавши на його очах,
„Табу” наклавши на людські хотіння?!

Навже умер Тарасів ЗАПОВІТ
І вмерли ПРАВЕДНІ ЗАКОНИ ВАШІНГТОНА,
А світ залпав злий утопічний МІТ,
Що беззаконня гніт проголосив „законом”?!

Іван Світличний

В. СТУСОВІ

*У нас нема —
зерна неправди за собою.*

Т. Шевченко

*Коли твій вистражданий злочин,
Твоя окрадена любов,
Тоді нехай в чаду обмов
Ганьблять тебе ганьбою збочень,*

*Відступництва, і зрад, і змов, —
Той чорний суд тобі ні по чім
І ти в пусті й холодні очі,
Як в прірву, глянеш знов і знов,*

*І будуть глузи, глум, погорда —
Тобі найвища нагорода, —
І ти на проби й гарт готов,*

*Ти крізь Мордовії й Сибіри
Нестимеш гордо світло віри
Й свою незраджену любов.*

(Із збірки „Гратовані сонети”)

НАКАЗ Є НАКАЗ

Написала ЄВГЕНІЯ БОЙКО-ДІМЕР

Оберст Гайнц Штольц, комендант окупованого українського містечка, обідав. Простора їдальня, розмальована гумористичними карикатурами солдатів та панночок — „Фройляйнс” зі зграбними довгими ногами, була майже порожня. Лише в кутку гучно сопів над зупою перекладач-німець з Волги Кньюппель. Його сопіння ображало музичний слух оберста. Взагалі він віддавав перевагу їсти зі своїм лйтенантом у затишній невеличкій вітальні, де накривався стіл на двох і під час обіду подавали горілочку. Але лйтенант саме знаходився у від'їзді в службових справах. Повнотіла молода подавальниця-українка з товстими темними косами, обкрученими навколо голови, поставила перед ним волову печеню, нарізану шматочками, варену картоплю, підливу-соус та горох. Оберст почав їсти, замислено дивлячись у відчинене вікно.

„Яке тут надзвичайно блакитне небо ,— подумав він, — зовсім як дома”, — згадав він свою рідну Саксонію, і його очі, теж блакитні як небо, вкрилися вологою. Подихи травневого вітерця, що інколи долітав знадвору ,ворушили вже посріблене на скронях волосся і пестили його суворе бліде обличчя.

Раптом вітер приніс з собою уривок незнайомої йому мелодійної пісні. Оберст прислухався. Голос був свіжий, зовсім ще дитячий, гнучкий та чистий і свідчив про те, що його власник мав добрий слух. Оберст поклав серветку на стіл, встав і, підійшовши до вікна, виглянув на вулицю. Недалеко, на старому пеньку, сидів хлопчик років дев'яти-десяти. Він намагався прив'язати мотузкою відірвану до самого закаблука підшву черевика і при цьому наспівував.

Оберст з насолодою слухав і дивувався: „Який чудовий голос!” Він згадав хор знаменитих „Віденських хлопчиків”.

— Гей, хлопчику! — крикнув він співакові, — ком маль гер, — зробив він знак рукою, щоб той підійшов.

Однак хлопчина, побачивши німця, зірвався з місця та стрімголов побіг вулицею, боязко обертаючись.

— Кнюппель! Приведи сюди хлопця! — кинув оберст перекладачеві, — он того, що в сірій сорочці з розірваним черевиком.

— Яволь! — підскочив, як на пружинах, солдат і, віддавши честь, стрілою вилетів з кімнати. Оберст задоволено потер долоні. Він любив поквапливість, з якою виконувались його накази. Саме слово „наказ” діяло на нього магічно. На залізній дисципліні тримався фронт, армія, цілий Третій Райх. „Без слухняності у виконанні наказів була б загибель”, — говорив він. Тому оберст вимагав абсолютної покірності від своїх підлеглих і сам сліпо та безумовно виконував всі накази начальства. Солдатам це було відомо, як і його любов до музики, тому вони між собою називали його „музичним наказом”.

Оберст Штольц бачив у вікно, як Кнюппель гнався за хлопчиком по безлюдній незабрукованій вулиці. Втікач був спритний, але мотузок видно розв'язався, і відірвана підошва утруднювала біг. Тільки в самому кінці вулиці його наздогнали. Коли розчервонілий від довготривалої погоні солдат втягнув у двері важко задиханого хлопця, оберст вже спокійно сидів за столом, розправляючись з залишками м'яса на тарілці.

Хлопчисько все ще пручався і намагався вирватись. Кнюппель глянув на полковника, чи вдарити,— запитував поглядом.

— Залиши його, — наказав оберст.

Солдат відпустив пійманого, що великими карими очима з тривогою дивився на оберста, на його блискучий монокль і різнобарвні смужки на грудях. Яскраві фарби відзнак за військовій заслуги і уніформа робили на хлопця велике враження. А оберст, відсунувши від себе тарілку, в свою чергу уважно розглядав дитяче перелякане засмагле обличчя з куценьким, вкритим ластовинням носом. Пасмо світлого волосся нависло на самісінькі його очі.

— Як ти називаєшся? — запитав оберст через перекладача.

— Сергій, — відповів хлопець.

— Де ти мешкаєш і з ким?

— В слобідці, з матір'ю.

— А де твій батько?

— В армії.

Оберст трохи зморщив чоло. А Сергій, відчувши, що німець ставиться до нього прихильно, став сміливіший і відповідав на питання жваво та ретельно. Незабаром виявилось, що йому вже відомі кілька німецьких слів. Він навіть відважився доторкнутися до офіцерського капелюха.

— Який гарний, — захоплено вигукнув він.

Оберстові Сергій зразу сподобався.

— Для мене заспіваєш? — запитав німець.

— Заспіваю , — з готовністю відповів Сергій. — Зараз? ... Що ви бажаєте?

— А ось ту пісню, що співав перед будинком.

Хлопець склав руки на грудях, як справжній артист, і, набравши в легені повітря, почав:

*„Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива...”*

Тоненька шийка тремтіла, ніби у соловейка, що виводить трелі. Мелодія линула легкокрило й вільно. Оберст, відхилившись на спинку стільця, заплющив очі і, здавалося, цілковито перенісся в мрії. На його устах заграла усмішка. Знову заплющив очі, насолоджуючись співом.

— Вундершен! Чудово! — похвалив він, коли пісня скінчилася. — Тяжко навіть збагнути, що в такій глушині знайшовся подібний голос і правдивий талант.— Він потиснув брудне рученя малому виконавцеві і запропонував: — Будьмо друзями.

— Будемо друзями! — завзято повторив Сергій.

— Лише погано те, що в тебе подерлись черевики. Ще застудишся. А з таким голосом треба бути дуже обережному. Кнюппель! — звернувся оберст до перекладача, — принеси пару шкарпеток та накажи, щоб полагодили черевики.

— Яволь, Герр Оберст! — Солдат знов перервав свій обід і з подертими черевиками вибіг з їдальні.

Повернувшись, Кнюппель був надзвичайно здивований, коли побачив свого грізного шефа, що роз'яснював щось незграбними жестами хлопцеві. Останній посміхався та з апетитом їв обід. А в вікні привітливо гойдалася гілка клену і вулицею переможним маршем крокувала весна.

На півночі містечко межувало з болотом. Взимку, коли вода замерзала, діти любили бавитися у прогалинах між очеретом та осокою. Вони сюди приходили звідусіль на ковзанах або з санками. Пустуни інколи вивертали з ополонки верші для ловлення риби. Маленькі рибинки з відкритими ротами підстрибували на кризі, поки не замерзали. Влітку ж там водилася різна дрібна дичина, але найбільше тільки жаби там вечорами влаштовували свої концерти, і потяг з поблизької залізничної колії порушував тишу своїми тяжкими зітханнями. Поруч насипу між болотом і лісом, як гриби на зеленій луці, біліло кілька хатин. В одній з них жив Сергій. Тепер він простував з містечка по шпалах додому, щось насвистуючи собі під ніс. Йому було весело від доброї погоди, від нових шкарпеток, смачного обіду в комендатурі і від того, що оберст його називав „Віденським хлопчиком”. Збігши з насипу, Сергій перестрибнув

через тин і опинився перед своєю хатою. Двері були замкнені. Він постукав і прислухався — всередині почулась якась метушня, потім кроки, скрипнув засув і на порозі з'явилася мати.

— О, це ти? — прошепотіла вона. З її обличчя зникла тривога. — Йди, йди сюди.

Хлопець помітив, що з матір'ю відбулась надзвичайна метаморфоза. Її щоки зарозживілися, сірі очі збентежено сяяли, а уста щасливо посміхалися. Вона, здавалося, помолодшала на кілька років.

— У нас гість дорогий, — урочисто промовила.

І тоді в кухню увійшов виснажений, зарослий чорною щетиною чоловік у старенькому одязі з чужого плеча. В ньому, подібному до волоцюги, Сергій зрештою пізнав батька.

— Тату, — радісно кинувся він батькові на шию.

Після перших хвилин п'янкої зустрічі син довідався, що батько з осени знаходився в полоні під Києвом, мало не вмер з голоду, але три тижні тому втік. По дорозі якась добросердечна жінка дала йому поношене вбрання. Йому доводилося вдень спати в клунях або в стогах соломи, а вночі обережно прокрадатися через ліси та яри, обходячи шляхи і села.

Мати змусила Сергія присягнути, що він нікому ні одним словом не видасть батька.

Лише за вечерею вона помітила на синові німецькі шкарпетки і злякалася:

— Звідки це вони в тебе?! Через них ми матимемо клопіт. Хтось побачить — донесе.

— Я їх не вкрав, — ображено відповів хлопець.

— А де ж ти їх взяв? На вулиці знайшов, чи що?

Сергій оповів про сьогоднішню пригоду. Батьки слухали уважно.

— Від німців добра не чекай, — вимовив батько.

— Не ходи більше до комендатури. Ні ногою! Чуєш? — попередила мати.

Але, всупереч заборонам Сергій таємно продовжував відвідувати комендатуру. Там солдати його пестили, обдаровували цукерками, помаранчами і різним домашнім печивом. Німецьку мову він опанував швидко. Хлопець з оберстом зовсім потоваришував і ділився з ним всіми своїми дитячими новинами. Йому так хотілося відкрити приятелеві свою таємницю про батька, але, згадавши присягу, яку він дав матері, в останню хвилину стримувався. А мати, зауваживши, що син продовжує зв'язки з комендантом, впала в розпач:

— Боже мій! Боже мій! Дивись, ще нікчемний хлопчисько занапастить батька...

Батько, який переховувався в когось на горищі і тільки іноді крадькома приходив додому, побив Сергія. Але незабаром все змінилося: батько взагалі перестав навідуватись до хати. Мати про нього навіть не згадувала. Лише Сергій став помічати її незвичайні

приготування: сушилися сухарі, у вузлики дбайливо зав'язувалися харчі... Одного разу Сергій вислідив матір — вона поспішала до болота. Там вона сіла в човен і відштовхнулась веслом від берега. Вже темнішало й човен незабаром зник з поля зору. Хлопець догадався, що батько перебуває на острові. Казали, що там водиться „нечиста сила”, а по ночах ходить привид, що світиться фосфоричним світлом. Ось на цьому острові і перебував батько, а мати возила йому харчі, — зрозумів хлопець.

Одного разу оберст Штольц вирішив поїхати на полювання і взяв Сергія з собою. Для цієї забави було вибране болото, яке кишіло дичиною. Човен безшумно плыв між очеретами. Оберст сидів на кормі з рушницею напоготові. Сергій на носі човна спустив босі ноги в прохолодну воду і пильно дивився на всі боки.

— Ой там! Мерщій! — схвильовано крикнув він, помітивши качку, яка піднялася вгору з осоки і полинула по небесній блакиті. Пролунав постріл. Качка, склавши крила, впала десь у чагарник. Почались розшуки.

Доннерветтер! — вилаявся оберст, — так, мабуть, ми нічого не привеземо сьогодні додому.

Це вже була друга втрачена качка, і невдачі почали його дратувати.

— Кнюппель, греби ось туди, — наказав він, — будемо стріляти качок над землею, — показав він рукою на острів недалеко від них, над яким якраз кружляли дві сполохані качки.

— Туди не треба! — Туди не треба! — Збентежився Сергій. — Там...нечиста сила, вона топить людей... — белькотів він.

Він зараз менше всього думав про нечисту силу — він думав про батька, який ховався там у кущах. Не зважаючи на те, що хлопцеві кортіло зовсім ще недавно довірити свою таємницю оберстові, тепер його опанував страх і він за всяку ціну вирішив перешкодити висадці на острів. Сергій нервово крутив гудзика своєї сорочки, що незабаром вирватий з тканини впав на дно.

Біля берега мисливців зустріли нові труднощі: водорослі, перемішані з ряскою, сповільнювали рух човна. Коли кінець-кінцем вони пристали до берега, оберст звернувся до Кнюппеля:

— Піди обдивися острів, але візьми з собою рушницю.

Солдат, накинувши ланцюга на корч, зник в густих позах.

— А ми з тобою пошукаємо тут гарну галявину для відпочинку, — запропонував оберст малому.

Сергій продовжував сидіти на своєму місці, неначе скам'янів.

— Який ти дійсно боягуз, — розчаровано промовив оберст. Він, залишивши рушницю на перекладині, виплигнув на берег і також зник у кущах.

У Сергія думка працювала швидко. Він пересів на середину човна й наліг на борт. Нестійка плоскодонка захиталась. Він наліг знову на борт. Човен зачерпнув води. Сергій працював з усіх сил, послідовно налягаючи то на один, то на другий бік. Розгойданий човен нарешті перекинувся. Сергій пішов на дно. Розплющивши

очі, він побачив, як під ним занурилась у темряву рушниця й ще раз тьмяно блиснув його відірваний металевий гудзик. За ними, булькаючи, поволі пішов слідом кошик з бутербродами. Сергій зробив сильний змах руками вгору і, опинившись на поверхні, жадібно набрав повні груди кисню. Він напружено грів під себе воду, але коріння водорослів, як гадюки, обвивали все його тіло, ряска налипла на віі. Жах стиснув його серце.

— Рятуйте! — закричав він. — Ря-туй-те! ...

Вода, що в ній завжди він почував себе як вдома, не тримала його. Він борсався у воді безпомічним цуцням. Йому ще раз пощастило випливати — і на мить він побачив, як оберст на березі поквалливо скидає чоботи. Сергія знову покрила вода. Вона була якась дивна на смак, в'язка та лізла до горла...

Отямився він вже на траві. Кнюппель метушився біля нього і дорікав своєму начальникові:

— Добре, що я повернувся вчасно. Ви самі могли втопитися, Герр Оберст. Хіба можна так легковажно ризикувати власним життям!

Оберст Штольц, весь мокрий, нерухомо сидів на виверненому бурю дереві і відкашлювався, — рятуючи хлопця, він сам напився води.

Виладок з Сергієм — зіпсував і настрої і пікнік. Крім того згубилася мисливська рушниця. Знайти її в мулі на дні не вдалося. Вирішили негайно повертатися.

— Вибачте, що я попсував усе, — щиро проговорив Сергій.

— О дурниці, мій „віденський хлопчику“, — поплескав його по плечу оберст. — Для мене було радістю врятувати мого маленького приятеля.

Сергій, не дивлячись на погрози і докори матері, продовжував бути в комендатурі постійним відвідувачем. Там він з солдатами співав німецькі пісні. В розмові зі своїми товаришами на вулиці він інакше не називав коменданта, як „мій оберст“. Офіцер Штольц у вільний час розмовляв з ним ніби з дорослим про своє рідне місто, про сина, який був десь в Африці, та про те, що Третій Райх повинен перемогти, бо в німців добра організованість і дисципліна, яка рятує від анархії. Хлопець не розумів, що таке „анархія“, як і багато чого іншого, але був ретельним слухачем, і тому розмови на цю тему провадились часто. Слово „бефель“ (наказ), яке безупинно вживав оберст, в уяві Сергія було чимсь матеріальним, тяжким, як величезний рухливий гвинт, що проходив через гранітну скелю, яка називалася Третім Райхом.

В кінці липня мати припинила таємничо відвідувати острів. Майже в той сам час зникли два хлопці та одружений сусід — останні представники чоловічого населення слободи. А незабаром пішли чутки про партизан — українських повстанців. Ліс безконечний і густий, — кого тільки не сховають під своїми кронами могутні дуби. Велетенські ясени перешіптуються над сонними озерами. Берести сплелися з осокорами довгими гілками, неначе обіймають-

ся сміливі лицарі. Німецькі загони посійно прочісували ліс, але хіба прочешеш всю лісову гущавину, де ховаються звірі і люди. Облави нічого не давали. Після кожної з них мати Сергія з полегшенням зітхала. А повстанці ставали все більш зухвалими. Воне не тільки нападали на автоколони в лісі, але й займались саботажем у самому містечку.

Непомітно надійшов вересень. Одного разу Сергій прокинувся від гучних вибухів, що долітали з лісу. Почалася перестрілка з рушниць, різко й коротко застрочив кулемет. Мати в цю ніч не заплюшувала очей. Вона вибігала кілька разів на подвір'я і, прислухаючись, дивилася туди, де понад лісом жевріла заграва, або, не запалюючи світла, непорушно сиділа за столом; її бліде обличчя примарним колом викреслювалося в кволих проміннях молодика.

На світанку, коли все затихло, до них прибігла збентежена сусідка:

— Повстанці пустили під укiс потяг з боеприпасами, — повідомила вона.

Цей тривожний день видався сонячним і прохолодним.

Опiвднi до слободи прийшов загiн нiмцiв. Солдати оточили поселення і почали зганяти всіх мешканців на майдан серед містечка. Діти плакали й тяглися за материнськими спідницями. Німці підштовхували тих, які відставали, прикладами в спину, кричали, лаяли, гнівалися. Люди боязко збилися в гурт. Окрім жінок, підлітків та дітей, там були кілька старих бабусь і один дід. Сергій стояв біля матері. Він придивлявся до німців, але не знаходив між ними ні одного знайомого. Хоч на солдатах був зелений уніформований одяг, такий, як і в тих, що в комендатурі, але на їхніх пілотках виднілись черепи. Сергій знав, що це СС-есеси. Він намагався завести розмову з одним із солдатів, але той йому не відповів. Незабаром з'явився зі своїм загоном „його оберст” — полковник. Сергій занепокоївся. Можливо, оберст його ще не помітив — надія знову спалахнула в голові хлопця.

— Герр Оберст, — вигукнув він і кинувся до свого друга. Але вояк-есесовець, заступивши шлях, відштовхнув його брутально в обличчя. Приголомшений хлопець замовк. Він не розумів, чому оберст... чому ж оберст його не захистив? Навколо плакали жінки і діти. Це все Сергій бачив, наче уві сні і як у сні він слухав офіцера-есесовця, який читав „Наказ”. Перекладав читане Кнյуппель з комендатури. В цьому наказі кілька разів повторювалося слово „розстріл”. Сергій більше не стежив за змістом наказу. Слово „наказ” гуло в його вухах. „Наказ”, неначе гвинт, вкручувався в його поранене серце. Він раптом зрозумів, що оберст за нього — сина повстанця. — не заступиться...

Почулася команда, і їх погнали, як отару овець, у напрямі яру. Сергій йшов, не обертаючись, ковтав сльози і дивився собі під ноги. Там, на дорозі, подекуди повзли дощові черв'яки, шукаючи м'якого ґрунту. На траві ще мерехтіли всіма барвами, як діаманти на сонці,

крапельки роси. Сергій був босий. Мокра трава холодила йому ноги, він тремтів...

А оберст не дивився вслід групі людей під конвоєм, що віддалялася. Він сів до авта; його погляд був порожній, без усяких емоцій. Він не змінився на виду, коли зустрів похмурий погляд Кнюппеля; не змінився й тоді, коли за гаєм в яру застрочив кулемет... Той гуркіт нещадно прорізав тишу, прокотився понад очеретами і, відбившись луною над островом, замовк у густих непрохідних лісових хащах.

Іриней ВЕРЕС

НА ЮВІЛЕЙ ЦАРСТВА ТИРАНІЇ

*Це не Ленін крокує по світі —
не для нього отой привілей;
його впхнули в глухий мавзолей,
а з ним — Марксові старозавіти.*

*Що не вмів врятувати Распутін,
як останній засів царський трон, —
відновив, мов святий забобон,
піп, що зріс у Тифлісі забутім.*

*На руїнах старої імперії
він по трупах дійшов до Кремля,
де заблисла червона зоря,
мов маяк, цій кривавій містерії.*

*З корогвами, із співом, із криком
потягли на Червоний майдан,
де розсівся червоний тиран,
що на „сонце” змінив свою пику,*

*і, зневірившись Богу, він з бісом
упокорив терен володінь,
над яким залягла чорна тїнь
Джугашвілі — попа із Тифлісу.*

РОЗШУК ЗА ОЛЕКСАНДРОМ ВЕЛИКИМ

Написав ЛЕВ ЯЦКЕВИЧ

Здається, немає на світі другої людини, що за такий короткий час довершила б так багато, як король Олександр Македонський, загально відомий під найменням Олександра Великого. Вистачить згадати, що він за несповна десять років був королем Греції (336-323 до Христа), володарем Персії, фараоном Єгипту та імператором Азії. Ніхто в історії перед ним і по ньому не виявив стільки мілітарного таланту, стратегічної геніяльності та політичного почуття дійсності, як Олександр, цей син маловідомого короля напівварварської грецької провінції Македонії.

Але геній Олександра Великого виходив далеко поза межі військової стратегії й адміністрації. Як студент Арістотеля і великий шанувальник Гомера, він був носієм грецької культури та цивілізації, що її під назвою гелленістичної культури поширив на всіх підбитих територіях стародавнього світу. Але досі мало хто з історичних знавців старався здерти з його обличчя тисячорічний саван мітів та легенд, що окутали щільно його справжню особовість і життя. Зробив це американський історик та біограф Р. Л. Факс — згідно з поширеною тепер ЗСА та й у світі тенденцією стягати з п'єдесталів одних великих особистостей (щоб ставити на їх місце інших...). Дехто робить це „розвінчування”, на мою думку, дуже переконливо і слушно, дехто ні. Р.Л. Факс, науковий член Магдален коледжу, лектор стародавньої історії Оксфордського університету в його книжці „Розшук за Олександром Великим” належить до тих авторів, з якими пишучий ці рядки погоджується.

Відлунням цього біографічного „бестселлера” була археологічна мандрівна виставка тієї самої назви, що почала свій дебют у травні 1980 року в Національній Галерії Мистецтва у Вашингтоні, згодом впродовж наступних чотирьох років була переміщена до шістьох найбільших музеїв ЗСА та Канади. До найцінніших експонатів цієї виставки слід віднести стародавні скарби, клейноди, мистецькі вироби та зброю, які недавно відкрив у гробі македонського королю Філіпа II, батька Олександра Великого, грецький археолог проф. Маноліс Андронікос.

Рідкісна оця виставка стала дійсністю заходами та фінансовою допомогою Національного банку Греції, грецького Міністерства культури та американської корпорації „Тайм”. Відвідувачі виставки

звертали увагу на стародавню скульптуру, що представляє голову Олександра Великого (частково пошкоджену) з піднесеними вгору очима та кучерявим волоссям. Ця скульптура являє з себе зразок пізньої гелленістичної доби, в яку невідомому мистцеві вдалося втілити своїм долотом всі героїчні прикмети цього мілітарного та політичного титана стародавньої доби. Люди, що оглядали цю виставку, не всі були свідомі безпрецедентного впливу тієї унікальної людини, витисненого нею на цілу нашу історію та цивілізацію людства. Цей вплив можна порівняти до потужної радіації далекої зорі, яка почалася кілька тисяч років тому й триває до сьогодні. І так слід пояснити безперервні студії та шукання за тією зорею в глибинах нашої історії.

У висліді кількохсотлітніх студій та історичних аналіз постаті Олександра Великого оплетена вінками легенд, ланцюгом мітів і суперечности. Тільки в одному були всі автори згідні, а саме, що Олександр Великий був геніяльним та блискучим полководцем античного світу. Його молодість проходила в оточенні й атмосфері, якраз під смак сучасним психіатрам — його мати Олімпія ненавиділа свого чоловіка македонського короля Філіпа за його віроломність та пристрасть до воєн. Його вчитель Арістотель вчив його, що жінка — це недосконала форма чоловіка, й тому найбільшу цінність становить не жіноча любов, а чоловіча приязнь. Олександр змалку заправлявся до воєнного ремесла та військової карності, що в тодішніх часах вважалися найбільшою чеснотою кожного високо уродженого юнака.

Скромність — принесена в світ Христом — не була в тих часах наявна, і Олександр тієї чесноти не мав. Він був певний себе, навіть самозакоханий, радо приймав похвали і підхлібства. Таємницею його харизми та великої популярності було те, що він посідав небувалу гордість і снагу, що стали рушійною силою усіх його вчинків і дій до останніх хвилин його життя. Його віра в самого себе та вміле користування на той час уже знаними театральними ефектами впліталися в основу його особливого чару, що полонив його довілля.

В 335 році до Христа по скритовбивчій смерті короля Філіпа-батька, Олександр на 20-му році життя став македонським королем у розсвареній та виснаженій довготривалими війнами державі. Своє володіння він почав від об'єднання розсварених племен та приготування походу на Персію для звільнення з-під її панування декількох грецьких прибережних міст, що, до речі, було завжди мрією його батька. Перський король Дарій не був рівня Олександрові; він втік з поля бою, залишаючи напризволяще свою жінку з дітьми. Олександр був шляхетним переможцем. І замість жорстоких і безпощадних воєнних звичаїв (про такі можна багато зачерпнути з Біблії, наприклад), Олександр виявив свою лицарську і великодушність, віддаючи родині Дарія королівські почесті.

Ніхто не знає докладно, коли Олександр вирішив підбити „світ”;

це мабуть сталось у Єгипті, у святині Віба, де він прийняв те священне призначення як своєрідну волю богів. Хоч він фізично був сином свого батька Філіпа, але він любив, коли його називали сином Зевса-Амона. (Аммон, Амон — найвище божество Теб у Єгипті, первісно представник плідності природи. Після політичної перемоги Теб коло 2000 до Хр. Амон стає найвищим богом цілого Єгипту й зрівнюється з Ра — мемфійським богом сонця (Аммон-Ра). Греки називали його Зевес-Аммон, а римляни Юпітер-Амон.

Від тієї хвилини життя Олександрове стало барвистим ланцюгом побід, тріумфів та неймовірних багатств, з яких поважну частину він розподілив поміж своє військо, елімінуючи прийняту досі методу грабунків і воєнної здобичі.

Олександр Великий не має рівного собі в історії стосовно своїх підбоїв, які охопили буквально цілий Схід та Єгипет. Якщо б він жив довше, — немає сумніву, що він приєднав би до своєї імперії територію сьогоднішньої Англії. Автор Р. Л. Факс приглядається цьому титанові Стародавнього світу зблизька і змальовує його так „як справді було”.

Почнемо від скритовбичої смерті його батька Філіпа, що була першою ланкою дальших скритовбивств усіх можливих претендентів до македонського престолу та його світової імперії. Духовим інспіратором тих усіх вбивств була згодом Олександрова мати Олімпія, але їх співучасником був ...сам Олександр, що було загальною таємницею в цілій його імперії, — як твердить Р.Л. Факс.

Олександр мав зпівідувати також багатьох своїх довірених генералів і співробітників, наче „шкідливих комах”, за найменший голос критики чи невдоволення. Це славні генерали: Філот, Кляйтос та Каллістен. Цей останній був, до речі, Олександровим найближчим другом; він врятував життя королеві в битві з персами під Граніком (334 рік). Олександр бив його власноручно в часі бенкету за те, що генерал мав відвагу покепкувати собі з орієнтального позування Олександра, наче сина Зевеса та Амона.

Каллістен, сестрінок Арістотеля, займав у штабі Олександра становище державного історика. Він був настільки необережний, що публічно виявив своє обурення проти незгідних з грецькими звичаями чобобитних і цілування рук. За те Олександр закував Каллістена в ланцюги і казав бігти за військом впродовж цілого походу до Індії. Каллістен Індії так і не побачив, він помер з виснаження.

Суттєву поправку до опису постаті Олександра, завойовника Сходу, впровадив теж австрійський історик Шахермаєр у своєму творі „Олександр Великий”, книзі на 724 сторінки, виданій кілька літ тому накладом Австрійської Академії наук. Історик звернув увагу на те, що в стародавньому світі на кожному місці підкреслювано небуденну фізичну красу Олександра. Але і такі похвали зазнали „ревізіонізму” сучасних археологів, які студіювали портрети та різьми з обличчя Олександра. Вони звернули увагу на

асиметрію обличчя короля. І так, швейцарський професор археології Ернест Бертер закріпив, що шия Олександра Македонського в усіх портретах уложена скісно до осі симетрії обличчя, а носова хрястка і ліва частина чола перехилені дещо наліво. Ще в XIX столітті два французькі лікарі виявили погляд, що Олександр Великий хворів на „Тортіколіс” (кривошийництво). Цей фізичний недолік Олександра Македонського потверджує проф. Шахермаєр, пояснюючи, що цей косметичний недолік виник у нього у висліді деформації шиї в часі породу. Проте ця легко скривлена шия не перешкодила Олександрові Великому, найбільшому завойовникові світу, досягти вершин історії.

Олександр Македонський був першим модерним полководцем Стародавнього світу, який оснував свою воєнну тактику на внутрішній мобільності війська та вмінні достосувати його ударну силу проти багатократно сильнішого противника. Маючи 40.000 війська, полководець, використовуючи стратегічну слабкість свого противника, зумів розгромити півмільйонову перську армію та промстити собі шлях до підбою світу.

Аналіза духової особовости Олександра, проведена Р. Л. Факсом, підказує читачеві деяку аналогію з постатями націонал-соціалізму. А тепер модно про ці речі писати. Постать Олександра, проте, позначена і певним трагізмом — він занадто вчасно виступив зі своєю понаднаціональною ідеєю світової імперії та східньо-західнього братерства. Чи добре це чи зле, але він був першою людиною світу, що виступила з ідеєю світової держави та світового уряду, основанийого на можливості расовокультурного стоплення. Наслідком ідеї схрещення Сходу зі Заходом прийшло до відомого весілля в Сузі (Персія), де тисячі його вояків та старшин одержали наказ одруження з персіянками. Сам Олександр Великий започаткував це „міжнародне” весілля одруженням з найстаршою дочкою перського короля Дарія III. (Ідея одружувати представниць підбитого народу з переможцями — синами окупаційної сили — відома і в українській історії. Знаємо, наприклад, як за часів гетьманування Брюховецького мусіли українки виходити заміж за російських дворян, про що є в Кулішевій „Чорній Раді”. Є про таке у творах й інших українських письменників).

Олександр запланував також переселити частину населення з Азії до Європи і навпаки, сподіваючись, що обидва ті континенти через вимішання крові та обмін звичаями можна буде об'єднати й так створити нову націю. (У нього і тут є наслідувачі, які „вимішують населення”...) Крім плянування своєї Евразійської імперії, Олександр мав намір включити до неї також цілу північну Африку, Іспанію, південну Францію та Італію. З тією метою король започаткував побудову великої корабельної фльоти, яка мала б стати основним засобом пересування та зносин у тій новій велетенській імперії. На жаль, Олександрові не судилося здійснити своєї великої ідеї, бо 10-го червня 323 року до Христа він нагло помер начебто на запалення

легенів, яке вив'язалося у нього з давно незагоєної рани. Він помер у Вавилоні, в місті, яке зробив столицею своєї імперії.

Підбиті Олександром землі розподілили між собою його генерали. І так погас палаючий смолоскип завоювань і перемог, військовий небачений геній, якого можна було б врятувати одним антибіотиком, якщо б Олександр Великий народився 2,300 літ пізніше.

Ярослав КУРДИДИК

Я ВІК ПРОВІВ...

(ПРИСВЯТА СЛ. П. ВАСИЛЕВІ СТУСОВІ)

*Коли постука в двері двороздільні
Смерть стобезжална й скаже впрохолодь:
— „Залиш свої нездійснені маріння
І чимхутчіш — збирайся у поход!” —*

*Скажу я: „Смерте, дай ще раз поглянуть
В мого життя скуйовджену глибіню,
На цикл борні, імпровізації і пляни
Всіх діл моїх, дєрзань і недодій!”...*

*Я ж вік провів у зношеній шинелі,
Копав окопи й бився врукопаш,—
Й розрив стрілен, як брязкіт тарантелі,
Ще попотить відлуннями з УПА...*

*І друзів крик, болючий і пронизний,
Просякнув наскрізь все моє ядро —
Вмирать не страшно. Хочу лише визнать,
Що я відходжу з гордливым чолом, —*

*Бо я ж — момент борні, що не вгавала,
Й зробив, що зміг, — і ви за це простіть,
А як вчинив я для Вітчизни мало —
То ви за це мене не осудіть...*

Лонг Айпенд, Н. Й., вересень 1985.

ТОРЖЕСТВО НАДАННЯ КАРДИНАЛЬСЬКОГО ІМЕНІ БЛАЖЕННІШОМУ ОТЦЕВІ МИРОСЛАВОВІ ІВАНОВІ

Написав † Єпископ ВАСИЛЬ ЛОСТЕН

У році 1985-му описав я моє паломництво до наших українців у Бразилії. Може дехто подумає собі, що єпископи нічого не роблять, тільки роз'їжджають по світі ніби тому, щоб відвідувати других, для своєї приємности. Насправді наші подорожі трапляються рідко і не завжди для звичайної потреби. Відомо всім, що в Бразилії поруч із започаткуванням ювілею Тисячоліття Хрищення Руси-України відбулася Синодальна Конференція, а трохи перед тим Срібний Ювілей Апостольського Екзархату у Франції. Згодом наспіла вістка, що Святіший Отець Іван Павло II номінував Главу Української Церкви Мирослава Івана Любачівського Кардиналом та що в суботу 25-го травня 1985 року відбудеться їх інсталяція, що возрадувало всіх єпископів та рівночасно заставило їх змінити свої пляни у своїх дієцезіях, щоб стати учасниками цього небувалого торжества у Римі.

Не мав я змоги поїхати до Парижу на Ювілей, бо у чарівній Бразилії напав мене однак „вайрус”, що змусив мене триматися хати. Одначе я подбав, щоб там репрезентували мене два всесвітліші отці із моєї Дієцезії в особах Архимандрита Віктора І. Поспішила та митрофорного протоієрея Матея Берка, які на ділі виповнили своє завдання із належною почесстю. Мені самому вдалося полетіти до Риму в середу 22-го травня і замешкати в Колегії св. Йосафата на Джанікольо. Їх Блаженство повернули день раніше із Бразилії й Аргентини, де вони відвідували многі наші поселення. Цього вечора взяв я участь як співцелебрант у Богослужбі, на якій монсеньйор Едвард Іген був ординований Архієпископом Ньюйоркської Архідієцезії.

Місто Рим було переповнене прочанами усього світу. Тому то наші отці, а разом із ними наші паломники, мали деякі труднощі приміститись у Вічному Місті. Із ЗСА, приміром, прибуло понад дві тисячі гостей тільки з Архієпископом Нью Йорку О'Коннором, не

враховуючи сотень інших, що прибули на інсталяцію своїх 28-ми номінатів на кардиналів із інших країн світу, щоб стати учасниками цієї небувалої церемонії.

Субота 25-го травня 1985 року стала знаменним торжественним днем не тільки для нас, але також для Вічного Міста Риму. Був це справді соняшний весняний день. Дійсна, урядова інсталяція відбулася у приміщеннях самого Ватикану під час засідання Консисторії з участю Папи й всіх кардиналів з метою пригадати їм, що вони є інтимними дорадниками Святішого Отця, зобов'язані під присягою зберігати всі таємниці, що їм сам Папа виявить. Опісля всі кардинали вийшли із Базиліки св. Петра у своїх багрових (малинових) киреях, які надавали цій процесії характеристичного кольориту, що ще від Середньовіччя презентується тут.

Інші кардинали зайняли свої місця на вищих сходах, коли ми, єпископи, засіли один східцем нижче. Побіч єпископів можна було бачити тисячі-тисячі духовенства, монашества й мирян, що густо зайняли цілу площу св. Петра і місця між колонами, що вінком святих оточують саму площу. Можна сказати, що зібралося понад 2,000 людей на самій площі, не враховуючи тих, що зайняли протилежну Алею Конкордату, що від ріки Тибру провадить до Базиліки св. Петра.

Точно в десятій ранку вийшов Святіший Отець й зайняв своє місце на підвищенні Базиліки. Був це вхід без усякої традиційної помпи. Пригадав я собі, як то минулими роками несено Папу у Лектиці на раменах восьми мужів, що виглядало незвичайно маєстатично, коли багато народу могло бачити Папу з тієюрою на голові, подібною до мітри наших єпископів, обведеною трьома королівськими коронами.

Відмовивши належні мольби, вислухавши читання Благовістя, Євангелії та Апостола, один із нових кардиналів привітав Папу, якому Він сам відповів. Слідувала рецитація „Вірую” та виголошення присяги новими кардиналами. Опісля приступали вони по черзі до Папи, щоб одержати „поцілунок миру” та берет на голову. На голову нашого Отця Блаженішого Мирослава Івана Святіший Отець поклав ковпак малинового кольору. Рівночасно Папа проголосив, яку Церкву призначено для кожного нового кардинала. Тут сталася небувала новість: наш Блаженіший Отець одержав церкву Божої Премудрости, що ми, українці, знаємо її під назвою Святої Софії. Вона відтепер є пресвітеріяльною святинєю, відданою під виключну опіку та авторитет Їх Блаженства. Ця традиція існує від непам'ятних часів, однак призначення Св. Софії як окремішньої Церкви для українців-католиків яскраво свідчить про любов Івана Павла II до нас, українців. Наш світлої пам'яті Кардинал Йосиф Сліпий здвигнув храм Св. Софії як осередок величного почитання для всіх українців, прикрасивши його пречудовими мозаїками, що змальовують сцени Старого й Нового Завіту, а також пам'ятні картини із нашої Церкви. Мистцем у виконанні цих мозаїк є проф.

Святослав Гординський, який був теж учасником цього торжества, перемігши всі недуги. Коли наступить викінчення цього храму, він стане монументальною пам'яткою мозаїчного мистецтва в Римі та місцем прощі тих, що доцінюють мозаїку.

Вполудне сонце почало пригрівати, що відчули старші єпископи, що мають обмаль волосся на своїх чубах. Звичай вимагає, щоб усі сиділи з відкритими головами у присутності Папи, хоч трудно було триматися цього звичаю в цей день. Торжество закінчив сам Папа коротким словом також і українською мовою.

ПОБАЖАННЯ — ГРАТУЛЯЦІЇ КАРДИНАЛАМ

Треба тут сказати, що існує певна комплікація у складанні візитів і градуляцій обраним кардиналам. Часто їх приятелі, що прибули із-за океану, бажали б зразу стрінутися з ними, щоб змісця зложити їм свої побажання. Деякі стараються відвідати кількох кардиналів, звичайно тих, що їх Папа призначив як урядників до свого Папського Двору. Неможливо це тому, бо муситься відвідувати кожную кардинальську резиденцію окремо, а це забрало б много труда, клопотів їзди та часу. Тому то Свята Столиця зарядила, що прочани побачать своїх нових 28 кардиналів у Ватикані, у різних кімнатах. Час на зустріч було визначено на 5-ту годину в суботу по полудні. Наш Кардинал прийняв усіх наших прочан у „Галерії деї Параменті”, досить просторій кімнаті. Кожний гість вписувався до книги відвідувань, а тоді приступав до Кардинала, щоб зложити йому свої щирі побажання. Справді було це незвичайне видовище, коли кожний тиснувся до Кардинала, щоб висловити свою радість і задоволення із цієї світлої події, що теж українці мають свого Кардинала. Зрештою, не треба тут згадувати, що іншим кардиналам це не пощастило із-за великого числа відвідувачів, щоб кожному дати поцілувати свій перстень. Була нестерпна гаряч, а сперте повітря душило горло. Не можу собі уявити, як наші американські прочани успіли побачити своїх кардиналів, коли прочан було тисячі, та годі було нарікати, бо це було універсальне торжество всієї Соборної Апостольської Католицької Церкви.

Згадаю тут, які єпископи були на цьому привітанні: Митрополит Максим Германюк (Вінніпег), Митрополит Стефан Сулик (Філядельфія), єпископи — І. Прашко (Австралія), Платон Корниляк (Німеччина), Іннокентій Лотоцький (Чикаго), Роберт Москаль (Парма), Михайло Гринчишин (Франція). Немає тут змоги назвати всіх прочан, українців та іноземних, а були між ними високі достойники, кардинали, нунції, єпископи, державні мужі, дипломати, монашество, духовництво, миряни, — і всі вони одним серцем й одними думками горнулися до їх Блаженства, щоб у ласкавих й щирих словах передати їм свою радість із цього свята.

ПАПСЬКА БОГОСЛУЖБА

Прийшла неділя, день 26-го травня 1985 року — теплий,

приємний день із сонцем за хмарами. Вже о годині 9:30 ранку вся площа св. Петра вилповнилася многотисячною юрбою прочан, що вже не терпіли сьогодні від вчорашньої спеки. Під час Богослужби кардинали одержали спеціальні перстені, одначе у дусі II-го Ватиканського Синоду — перстені простенькі, покриті сріблом, без дорогого каменя. Папа знов привітав усіх, тут також привітав нас по-українському.

Опісля наші миряни згромадилися у Св. Софії, кардинальському храмі Іх Блаженства. Тут Іх Блаженство відправив молебень; Митрополит Стефан привітав нашого Кардинала в імені всіх українців, а Блаженіший Отець виголосив проповідь, що появилася в пресі. Собор був вщерть виповнений вірними, що було подиву гідне, бо годі собі було колись уявити, щоб стільки нашого люда із діяспори зібралося у Вічному Місті. Слідувало торжественне засідання Українського Католицького Університету. Представники всіх наукових інститутів з усіх континентів вітали Кардинала у авлі, висловлюючи свою втіху, що така взнесла почесть припала Українській Католицькій Церкві. Закінчено засіданням загальною гостиною, а для єпископів і вибраного числа світських — стількох, що можна було примістити, — приготована була парадна вечеря.

Одначе Святіший Отець не гаяв часу. Зараз по Богослужбі він полетів до м. Салерно, що розташоване у Неаполітанській затоці, звідкіля повернувся він другого дня. О годині 6:20 ми всі українці подалися до Ватикану, бо Іх Святість приобіцяв нас прийняти. Дещо я непокоївся, що прибуде мале число наших прочан, і сама авдієнція випаде не надто світло. Та, на диво, простора авля Папи Климента VIII виповнилася по береги священиками, монашеством, мирянами чоловіками й жінками, приятелями і знайомими собі взаємно українцями. Згадати тут треба групу католицьких вчителів із Авсбургу (Баварія, Німеччина), що зорганізували Східньо-Християнський Хор, і для їх єпископа Платона Корниляка виконують ту саму службу, що Візантійський Хор у Голляндії. Сама Климентинська Авля має спеціальне значення для нас, українців, був це наш Папа, що заключив у 1596 році Берестейську Унію, об'єднавши нас знову з Римом.

Піснею та чолобитним вітанням Іх Блаженства прийнято Святішого Отця. Папа урочисто відповів усім по-українському. Тепер я мав незламне переконання, що Іван Павло II-й не тільки є головою Вселенської Церкви, ба, що більше, є він нашим другом, нашим щирим сусідом. Кардинал зложив Папі подарунок, а Іх Святість згодився стати до знімок із різними групами: священиками, монахинями, молоддю, єпископами й іншими. Трохи вив'язалася метушня від фотографування, та Папа ввів з неї висмикнутися, щоб піти до другої кімнати, де чекали його словаки із своїм новим Кардиналом Юзефом Томком.

Патріарх-Кардинал Мирослав Іван Любачівський (справа) з автором спогаду-репортажу Владикою Василем Лостеном.

ПРОДОВЖЕННЯ ТОРЖЕСТВА

Після відбуття авдієнції з Папою ми всі подалися до американського амбасадора в Італії, який zorganizував прийняття в честь трьох американських кардиналів: Лява, архієпископа Бостону; О'Коннора, архієпископа Нью Йорку, та нашого Мирослава Кардинала Верховного Архієпископа для українців. Подібне прийняття було дане у вівторок увечорі американським амбасадором до Ватикану.

Їх Блаженство Кардинал Мирослав Іван у свою чергу дня 28-го травня, 1985 року, у вівторок запросив на полуденок усіх єпископів, спеціальних гостей, всіх українських приятелів Риму, людей із урядових кіл Італії й у Ватикані; під час полуденку Митрополит Германюк виголосив принагідну промову.

Сам Блаженіший Отець два дні пізніше залишив Рим, подаючись до ЗСА. Метою Їх було відвідати якнайбільше парохій, церковних організацій, найбільше вірних у ЗСА й Канаді. Першою Їх візитацією був Клівленд 2-го червня в Церкві Св. Петра й Павла, де Кардинал Мирослав Іван Любачівський майже 12 років був священником-сотрудником.

КОЛЕГІЯ СВ. ЙОСАФАТА — УКРАЇНСЬКА ДУХОВНА ОАЗА

Коли тільки я прибуду до Риму, завжди мешкаю в Папській Колегії Св. Йосафата. Вигоди, що ви Їх тут зазнаєте, не можна порівняти до комфорту деяких американських мотелів чи готелів: панує тут апостольська скромність. Одначе, кожний, хто тут перебуває, без сумніву, коли залишає Колегію, відчувається душевно оновленим. Справа в тому, що всюди тут зустрічається з запалом і пильною посвятою пошани до Господа. Живе тут 31 богослов; з них вісім є вже священниками, які продовжують свої богословські науки для одержання магістерки або докторату у різних ділянках знань. Репрезентують вони загально світовий характер Української Католицької Церкви. Прибули сюди ці богослови з Аргентини, Бразилії, Канади, ЗСА, Югославії, Австралії, Чехо-Словаччини. У розмові з ними я старався скріпити Їх постанову стати священниками на службі Бога у нашій рідній Церкві, коли існує велика Їх потреба, а наші люди на правду дуже вдячні за Їх посвяту стати священниками. Священикові не треба шукати за вірними, вони шукають за ним, все готові віддати признання, пошану та любов кожному священникові за його працю для них.

Скаже кожний: що вартувала б ця чи інші семінарії, якщо б не провадили Їх віддані справі Божій і Їх вихованню самі управителі? Отець Софрон Мудрий, що рівночасно є професором у Папському Інституті Східньо-церковних Студій, посвятив 25 років свого трудолюбивого життя на виховання майбутніх священників. Він не тільки Ректор, але при цьому виконує багато інших обов'язків,

видаючи платівки й магнетофонні стрічки надхненної церковної хорової музики, літургичні посібники, різдвяні рецитації, як також вірші наших визначних поетів. Йому до помочі є духовник о. Родіон Головацький, ЧСВВ, та о. Василь Медвідь молодший, меткий віцедиректор, доглядач питомців, взірцевий в обов'язках і праці.

Перебуваючи в Колегії, мав я щасливу нагоду стрінутися із монсеньйором Іваном Мартиняком, Генеральним Вікарієм для українців католиків у полудневих околицях Польщі. Він сказав мені, що натеper існує там 90 місійних станиць, що обслуговує їх понад 60 священників. Він подав мені інформації про друкування молитовників за фонди американських українців; про виготовлення молитовників дбає Архиепископ М. Марусин. Отець монс. Іван Мартиняк просив, щоб єпископи, священники, а також наші люди відвідували наших вірних у Польщі, бо це усуне всяку ізоляцію та заохотить українців у Польщі зберігати в дальшому нашу українську спадщину. Згадав він також, що остання візитація Архиепископа Мирослава Марусина сильно причинилася до пожвавлення релігійного життя серед наших людей. Він був щасливий перший раз у своєму житті за 22 роки своєї священничої праці бути учасником Понтифікальної Літургії у сослуженні всіх Ієрархів. У сприянні йому, його апостольській праці я був щасливий допомогти йому пожертвою від Стенфордської Дієцезії.

Відомо, що в Римі працюють інші Семінарії. Отці Василіяни посилають своїх визначних студентів до Риму, щоб вони спеціалізувалися у різних галузях богословських знань. Отці Студити мають кількох своїх студентів; також Отці Салезіяни провадять Малу Семінарію, що вповні є на утриманні Папи. Називаючи римські семінарії, ще хочу згадати про Міжєпархіяльну Семінарію для українців у Оттаві в Канаді, ректором якої є о. Йосиф Андрієшин. Семінарія ця тепер начислює біля 40 богословів. Вкінці, що ж вартувала б Колегія св. Йосафата в Римі, коли б у її підвалі не проживали достойні Сестри Служебниці та не готовили таких кулінарних потрав, що — можу щиро заявити — мають право дорівнювати паризьким або італійським ресторанам.

Насичений духовною атмосферою, що панує у Святому Місті, серед наших зібраних у ньому українців із усіх континентів по наших українських заведеннях, я переконався, що між нами існує нерозривний зв'язок не тільки кровний, але й духовний, що видимо ілюструє нашу самобутність і завзяту наснагу жити, посвячуватись і безперервно працювати для добра нашої Помісної Церкви та нашого українського народу. Повернувся я додому з цією кріпкою постановою ще краще працювати для нашої Української Церкви, щоб вона багатіла духовенством, монашеством, вірними й стала непереможною твердиною проти зазіхань безбожного комунізму, у лоні Вселенської Церкви у непохитному проводі нашого Вселенського Архирея.

НЕЗАБУТНІЙ МАЕСТРО ВАСИЛЬ АВРАМЕНКО У МОЇЙ ПАМ'ЯТІ

Написав ВОЛОДИМИР ЛУЦІВ

Писати про таку людину як маестро Василь Авраменко — справа трудна, а трудна тому, що він був „більший від самого життя”. Це була людина такого формату, що у ньому збігалися і перехрещувалися цікаві і часто суперечні ціхи рідкісного характеру.

Як більшість мистців, він мав тонку душу, був життєрадісним, захоплювався до білої гарячки, коли бачив якусь можливість показати наш танок і то у більшому масштабі, за розмахом йому притаманним. Він міг у ту саму хвилину щиро сміятися, а зараз сваритися, плакати, перепрошуватися та цілуватися. Коли пригадуватися над його прикрим і важким дитинством, неможливістю одержати ніякої елементарної освіти, то вислід його життєвої праці, подорожі дослівно по цілому світі, вміння танком і своєю особистістю захопити десятки тисяч, а то й більше української молоді, а тим самим вщепити їм любов до свого народу та зберегти пару поколінь перед асиміляцією, — можна розглядати тільки як справу подиву гідну.

Мабуть мало хто так його знав, як я. Крім частих зустрічей у різних країнах світу ми обмінялися декількома сотнями листів, з яких около 150 зберігається у мене від маестра Авраменка. Маестро завжди мене дивував і захоплював. Уся його енергія була спрямована у сторону танку, фільму, виступів, а одноразово у сторону самого виповненого змістом життя. Він мав шалену витривалість і силу. Йому навіть у похилому вже віці вистачало спати декілька годин. Ніколи не курих і ненавидів людей, що курили. Не раз звертався до курця словами: „Якби ви були порядною людиною, то не курили б”.. Алькоголь не пив і не терпів людей підпятих чи тих, що п'ють. Був енергійний, непосидючий, їздив скрізь, здавалося, весь час. Недавно появилася про нього книжка (перший том), якої я, на жаль, іще не маю, але, абстрагуючи від цього, я хочу радше поділитися із читачами пережитими спільно моментами з Авраменком у час нашої довголітньої (22-річної) дружби і співпраці, яка нераз була така лагідна й весела, як поміж добрим батьком і сином, а нераз така бурхлива, що доводила до прямих сварок. Всі, що інтимно знали цю ексцентричну постать, знають також, що з його відходом українська

спільнота у цілому світі втратила не тільки, як його називали, Батька українського народного танку, але рідкісну феноменальну особистість, яку я можу у зміслі ексцентричності та екстравертності порівняти до таких особистостей, як маляр Далі, піяніст Лібераче, комік Боб Говп і другі. Так, це був Авраменко, із смертю якого вмерла також і певна епоха.

Іноді його думки і ідеї дотикали рамок геніяльності, а іноді — цілковитої безвідповідальності, але, не зважаючи на ці великі розбіжності, вони були завжди оригінальними.

У 1959 році життя і обставини звели нас віч-на-віч у перший раз. Признаюся, що до того часу я ніколи не чув про Василя Авраменка, крім одної маленької згадки у пресі, що в тому часі для мене не мала ніякого особливого значення.

Наша зустріч була такою оригінальною, як і дальші понад 20 років цього незабутнього знайомства.

Перед приїздом до нашого дому у Лондоні він потелефонував, що приїде за дві години, а справді прибув таксівою через 20 хвилин, вступив через поріг, обнявся і зразу впав на коліна, кажучи голосно, рятуйте, бо справа пропадає. Таким зворотом справи моя дружина і я, стоячи у коридорі, були приголомшені. Такий був початок нашої зустрічі.

Заки приступити до розказування спільно пережитих епізодів, треба у першу міру ось що сказати: Василь Авраменко прізвище синонімне з українським народним танком. Уродився він у селі Стеблів 22-го березня 1895 року. У 1978 році йому влаштовано ювілеї з нагоди 50-ліття його мистецької діяльності у ЗСА. Вже у 1921 році, перебуваючи у таборі для інтернованих військ У Н Р у місті Калуші, він створює гурток танцюристів, з яким згодом об'їжджає Галичину, Волинь, Холмщину й Полісся. Далі побував він у Німеччині та Чехо-Словаччині. У 1925 році переїздить до Канади та засновує у Торонто свою першу Школу народного танку.

До важливих виступів треба зарахувати виступ його і його школи у 1926 році на Світовій виставці у Торонто. У 1931 році — у славному театрі Метрополітен у Нью Йорку, де декілька сот танцюристів брало участь. У 1933 році — на Світовій виставці у Чикаго, показуючи перед сотнями тисяч відвідувачів наш танок й народне мистецтво. Був знаменний його виступ на травнику Білого Дому у Вашингтоні перед дружиною президента Рузвельта. І т. п.

У 1937 році випускає він на еміграції перший звуковий фільм „Наталка Полтавка”. У тому часі — це була історична подія. Далі слідуєть фільми „Запорожець за Дунаєм”, „Трюмф українського танку”, „Маруся” тощо. Хор під батуту славного Олександра Кошиця виступає у одному із фільмів. Танком і фільмами він збудив любов у тодішньої молоді до свого рідного і цим дав їм отой застрик гордості і почуття приналежності до великого народу. Ось заслуга цього великого народного артиста.

Помер маестро Василь Авраменко 6-го травня 1981 року о годині 1:25 рано у день св. Юрія Переможця.

Рисунок мистця-майлара з Австралії Леоніда Денісенка

Попри різні таланти, які він мав, одним із них був талант для реклами. Він був першорядний пропагандист та вмів захоплюючо говорити. Вірив в те, що говорив, навіть тоді, коли дана справа не мала найменшої шанси бути переведеною у життя; як всі знають, ходив і їздив у чорній, легко вишиваній чумарці з медалями на грудях та різними прапорами у руках. При чому було так, що наколи він був, скажім, у Англії, то український прапорчик був більшої величини як англійський, а всі інші були менші. Це правило він примінював до кожної країни. Він мав свій власний спосіб рекламувати фестивалі і так усім віддавав честь, наприклад, „Гльорі ту Юкрейн“, „Америка“, „Канада“, „Інгленд“ і т. п. Слава Україні, Америці, Канаді і т. п. Любив творити комітети і залюбки виступати у театрах, які мали королівську назву. У Лондоні, в 1960 році, винайняв найбільшу залю у Англії — „Рояль Альберт Гол“ на приблизно шість тисяч місць. А тому, щоб винайняти цю залю, треба було дійсно мати Комітет, то він намовив перебуваючого тоді у Лондоні достойного сенатора Павла Юзика, щоб той фігурував як його секретар, і так винаймлено цю залю. Коли вже зближався день отого фестивалю, то Авраменко наказав мені, щоб я дав велике оголошення „у королівській пресі“. Треба було багато аргументів, щоб його переконати, що королева не має свого часопису. Ставав він залюбки до фотографії і мав їх тисячі (більшість зроблена дешевеньким апаратом). Носив у своїх торбах і течках хіба тисячі адрес, а у двох великих кишенях — стільки різних паперів і документів, що було аж дивно, як він у цьому всьому розбирався. Любив і то дуже китайські страви, які називав „ЧОПСУЙ“. До чаю або гарячої води давав багато меду чи цукру, але краще меду. Всі розмови починалися і кінчалися плянами майбутніх виступів, фестивалів, фільмів.

Його гумор був унікальний. Бувало ми посперечаємося і я кажу: „Більше не можу з Вами працювати. Ви тепер такі дурні потягнення робите, що то безглуздя“. А він до мене з криком: „Ви мене ображаєте, ви кажете, що я тепер дурний, а це неправда. Я дурний уже з уродження!“ Не раз у ресторані у доброму гуморі каже: „Дорогий, вибирайте усе, що хочете, їжте, скільки попало, — тільки не забагато і незадорого!“

Єпископи, сенатори, посадники міст, лікарі, письменники, артисти були його учнями, тому то він усіх знав і його знали усі!

Він знав, як пізнавати різних людей; одного дня, будучи у Єрусалимі, мова, очевидно, про жидів, питаю його; „Скажіть мені до лиха, як то Ви пізнаєте отих галицьких жидів?“ А він мені: „Як пізнаю? Зовсім просто! Дивлюся йому у вічі і голосно кажу — Слава Ісусу Христу! Як він відповідає „Слава навіки;“ то я й знаю, що він галицький жид“. Просто, — правда? У тому ж Єрусалимі є монастир—колегія, де навчаються на майбутніх греко-католицьких священників коло сотні молодих арабів з Палестини, Сирії, Ливану тощо. Туди ми і заїхали, бо маестро мав показати на фільмі українські танки, а згодом пробувати і практично.

Фільм прийшов добре, а коли почали уставляти хлопців у ряди і тримати руки на клубках, то це забрало більш як півгодини; тоді маестро, уже сердитий, каже: „Тепер я вже знаю, чому вони програють із жидами, бо не можуть навіть у ряд як слід стати“...

Одного дня нас запрошено на прийняття до фортеці Давида у Єрусалимі. Ці прийняття влаштує що певний час посадник міста — тоді був Тедді Колек, — бо це потрібна реклама для туристів, а подруге — це витворює певну атмосферу стабільности. Під час такого прийняття посадник міста стоїть перед входовою брамою і вітається із запрошеними гостями, які держать у руках запрошення, що їх попередньо двічі перевіряють урядовці безпеки. Такі події фільмують для телевізії та знімають для преси.

Перед прийняттям кажу я до маестра:..Не беріть отої 'кучми' на голову у таку спеку і лишіть оті прапори дома, бо інакше не піду з Вами." Погодився. Ідемо. Маестро без шапки, без прапорів, тільки має на собі легенький плащ. Перед брамою багато людей стоять у черзі. Посадник вітається з кожним. У більшості — це елегантна публіка, телевізійні апарати і журналісти з преси стоять біля брами. Перед нами, можливо, п'ять пар людей. Раптово маестро зняв плащ, під плащем чумарка з медалями. Бачу вже на голові козацьку кучму і „славні" прапори вже в руках. Як на наказ, телевізійні апарати, фотографи і „усяка всячина", як це залюбки говорив Авраменко, звернулися у нашу сторону. Як ми підійшли до посадника, у нього з дива очі засвітилися. Мабуть, подумав „усякі чуда вже бачили в Єрусалимі, але такого чуда ще не було". На другий день рано газета „Єрусалем Пост", яка появляється англійською мовою, помістила про цю подію замітку. Оце був Авраменко!

Говорили ми цілими днями і вечорами про все, а коли вже майже все згадали, тоді він із притаманним йому гумором згадував про свою родину. „Молодим юнаком їздив я, — каже, — аж під Владівосток, де були мої брати, усі на знаменитих посадах. Один мив трупи у трупарні, один носив чай чи кипяток у копальні, а третій був сторожом в одинокому у тому місті готелі. Усе разом 'гармонізувало' — каже Авраменко — із моїм фахом у дитинстві, як 'супер пастуха'. У п'ять років ходив за курми і качками. У шість — за гусьми, у сім — за ягнятами, а там — за телятами, а тоді дістав підвищення, щоб за коровами ходити, а на кінці — за кіньма, і усе це за пару чобіт у рік не для мене, а для мого батька, якому мій господар оці чоботи давав. Нераз, — каже Авраменко, — я, як хлопець, хотів собі відібрати життя. До десяти років не їв при столі, тільки на порозі чи у стайні як була сльота."

Очевидно, що отаке дитинство мусіло мати свій вплив на кристалізацію характеру, а далі — на цілий його життєвий шлях та спосіб самого життя.

Будучи у Владівостоці, перший раз у своєму житті бачив і чув Авраменко українську п'єсу, а радше — оперету „Наталка Полтавка" із Садовським, ансамбль якого зовсім випадково туди заїхав, щоб для українців, які перебували там, завезти трішки України.

Василь Авраменко перед в'їздом до Єрусалиму 1971.

Авраменко захопився цією постановкою так, що зовсім не міг спати майже тижнями, а найбільше його мучило те, що він бажав щоб ще раз побачити, а якщо ні, то хоч прочитати цю історію. Але ж читати він не умів. Тоді випросив священника, щоб той його азбуки навчив. І так і було. Одна буква денно. Цілий Божий день писав одну букву. Згаданий великий артист Садовський був отим світилицем для молодого Авраменка, а „Наталка Полтавка” і Котляревський були тими стовпами, тією силою, що оформила у молодого юнака національне почуття, любов до свого українського та шалене хотіння, — як він каже, — служити народові своїми „чобітьми”. Навіть будучи вояком армії УНР, згадує, що Отаман Симон Петлюра мав йому сказати: „Василю, з тебе буде кращий танцюрист, як вояк”.

Великий диригент і музикант Олександр Кошиць небагатьма словами знаменито окреслив характер і працю маестра Авраменка; він писав у 1927 році: „Мало бути балетмайстром. Треба ще знати душу народу, його історію, його пісню, його побут... У Авраменка все суто національне, так конденсовано національне, так сміло і гордо зроблене, що коли дивитися на нього, то по неволі захоплення заставляє швидше працювати серце і почуваєш, що за плечима виростають якісь нові крила національної гордості: хочеться крикнути на весь світ: Дивіться, всі гнобителі, що зневажали й поневолювали наш нарід, над ким ви робили вашу мерзенну роботу. Дивіться уважно, й у вас язик не повернеться сказати: не було, нет і не может быть, а скажете: було, є і буде на віки і віки! І це все зробив молодий стрункий білявий хлопець з обличчям селянського пастуха...”

Авраменко мабуть тому, що перейшов таку важку пробу життя, був натуральним, що англійці називають, 'сурвайвер', він умів вийти майже із кожної замотаної ситуації, у яку він нормально сам влізав у першу міру. А влізав тому, що був повний ентузіазму, повний життя. Усякі біганини, „штрапаці”, невігоди — це було нормальне явище, щоб тільки щось діялось, щоб якась робота проходила. Він не рахував годин і час його дуже не турбував. Багато часу забирало йому творення різних комітетів; вписування різних відомих особистостей за почесних членів такого чи іншого фестивалю. Розгортав часами справи так, що важко було якось вложити це на рейки „респектабельности” і певного порядку. Його розмах ідей і фантазія працювали куди скоріше, чим настанова і життєвий спосіб пересічних українців, з якими він працював. Не враховуючи сюди надзвичайну любов, що він мав до танку та взагалі до народного мистецтва, він був свято переконаний, що має сповнити велику місію в усякий спосіб і усякими засобами.

Один із його сильніших „атутів”, можна б сказати — певною технікою була майже цілковита настирливість-впертість. Пригадую отакий випадок. Сидимо у редакції найповажнішого жидівського часопису мабуть у світі „Гаарец”, який появляється у Тель-Авіві на мові „гібрік”. Говоримо про евентуальний фестиваль українських пісень, танків і музики. У повному моменті головний

редактор Говів Каанан, родом зі Львова, не даючи собі ради з Авраменком, звернувся до мене з загадковою міною і голосно заявив: „Пане Луців, чи ви є певні, що той ваш Авраменко не є часом з роду Авраама?”

Або ще інший приклад: Авраменко їхав у товаристві свого доволі знаного приятеля з Оттави св. п. проф. Біберовича з Америки до Канади чи навпаки, не пригадую. У той час треба було мати візу, але Авраменко не мав часу на такі „дурниці” як візи, тому рішився їхати, як їздив „нормально”. Мав такий „травел документ”, довгий, як гармонія, і так печатками завалений, що, щоб у цьому розібратись, то напевно треба було б „спеца” із Еф-Бі-Ай для розшифрування того. На кордоні поїзд став і два пограничники ввійшли до вагону. Просять паспорти. Проф. Біберович дає свій; вони переглянули і віддали. Авраменко, знаючи, у чому справа, виймає з чумарки газету „Вашінгтон Пост”, яка була вже так покладана і стільки раз у руках, що ледве держалася купи. На ній світлина маестра із панею Елеонорою Рузвельт, яку поміщено під час виведення гагілок школою Авраменка на травнику Білого Дому, у день її уродин. Три десятка дітей чепурно убраних із китицями квітів оцим віддали шану цій Першій Лейді. Треба додати, що коли перевіряли документи маестра, як входив до саду Білого Дому,— бож дітей не перевіряли, — то виявилось, що „технічно” він нелегально живе у ЗСА, і зразу таки дали доручення, щоб ту справу наладнати. Обидва пограничники подивилися на газету і один каже: „Ов! Ю енд Фіrst Лейді? Вері найс, — паспорт”. Тоді Авраменко усе гарно згорнув і витягає телеграму від Президента Айзенгавера, також уже пом'яту, бо не одні очі і не одні руки цю телеграму в руках тримали. Та сама процедура — „Оув! Ю фром Президент Айзенгавер? Вері найс. Паспорт!” Тоді маестро вже звертається до проф. Біберовича і каже: „Показую їм Рузвелтову, показую Айзенгавера, — запитай їх, якого дідька вони від мене хочуть?” — Очевидно, забрали його із поїзда і треба було Єпископові заручитись за маестра, але таки пустили. Зарадний був він, а тому, що мав різні клопоти із перевозженням своїх апаратів та фільмів на границях, то вийшов із ситуації так, що вислав усі апарати на адресу єпископської резиденції у Мюнхені. І дійсно, усе прийшло без ніяких проблем. Про такі чи інші випадки у житті маестра можна б томи писати. Його заклич до Ієрархії, до українського народу, до українських організацій — це знову інша цікава тема.

До мене часто писав: Усе кидайте і негайно сюди приїжджайте! — Чи то було у Австралії, Нью Йорку, Тасманії, Мюнхені чи у Римі, — бо зробимо велике чудо... Його поява у чумарці з прапорами, у кучмі або у великому чорному капелюсі звертали увагу на себе. У Єрусалимі жидівські і арабські діти часами підходили до нього, низько кланялися, бувало цілували у руку та називали „ексцеленцією”. Коли уважно прочитати слова Олександра Кошиця про Авраменка, то важко багато до того додати. Від себе можу хіба те додати, що я гордий і радий, що наші життєві шляхи перехрестилися

й що я мав нагоду з ним співпрацювати і пережити цікаві хвилини, подорожувати тисячі миль, з'їсти гори китайської страви, або як він її називав — „чопсуй”.

Авраменкові труднощі ніколи не кінчалися і він з ними боровся як змій. Труднощі були фінансові. Труднощі із багажами. Труднощі із розумінням з боку громади його праці.

Минулого року я провів з ним чотири дні у його мешканні у Нью Йорку. Його студія була обвішана афішами, світлинами, завалена різними книжками і документами. Усе це віддзеркалювало оту велику енергію, яка добігала кінця. Жив Авраменко надзвичайно скромно, а я сказав би — у біді. Не раз він згадував, що через його руки перейшло більше як три мільйона доларів, а може й більше, але чому він так жив, на те склалися такі причини. По-перше: він був дезорганізований на людину таких плянів і такого розмаху. Йому треба було мати адміністратора, то овочі його праці були б копосальні. Друга справа — це те, що фільми, якими він хотів увіковічнити різні історичні події, коштували його десятки, а то й сотні тисяч доларів. Фільми із конгресів, соборів; фільми із різних бенкетів, концертів; з різних ансамблів, як Візантійський хор, хор „Гомін”, народний балет „Орлик”; великі маніфестації; відкриття пам'ятників тощо: одним словом, історичні матеріали, важливі для наświetлення української діяльності у діаспорі. Усе це коштувало багато і велика кількість цього матеріалу чекає на викінчення і оформлення, щоб її належно зберегти для історії і майбутніх поколінь. Оце є причина, чому так багато грошей людських, позичених пішло, але не для добра життя Авраменка, а для нашої історії. Нехай люди, яким можливо маестро був винен гроші, нехай дивляться із того боку, бо для себе він нічого і нічого не взяв, бо його цілий особистий маєток — це були три чорні легенькі вишиті чумарки, чотири чи п'ять вишиваних сорочок, у яких завжди ходив, пара убрень, які йому подарував один із наших єпископів, і це, властиво, було все.

За кожним разом, як ми прощались, він завжди плакав. Його родинна трагедія, про яку не любив говорити, і усвідомлення собі, що орлом йому вже не літати, а у додатку — усякі крадіжки і насильства, які він бачив із свого вікна на 14-й вулиці, так його налякали, а також і різні хвороби останніми часами, що він майже нікуди вже не виходив. Щораз менше чув, а на одне вухо дуже мало, що його журило, бо не завжди чув дзвінок телефону. У розмовах часто згадував спільних знайомих, як д-ра Мирослава Антоновича, Євгена Пасіку, Ярослава Бабуняка, Івана Процика, Ярослава Кулиничка і багатьох інших людей, які в один чи другий спосіб вплелися у його життєвий шлях, чи навпаки. Як ми останній раз прощались у листопаді 1980 року, то і маестро і я відчували, що це останній раз. Він щиро плакав. Більш як колинебудь просив здоровити мою дружину Лесю, моїх донечок, знайомих та просив усіх цілувати. Із лєтовища я обіцяв йому потелефонувати, що і зробив, але він мабуть не чув цього телефону.

Щоб ще краще показати його особу, спосіб думання, гумор і щирість, пляни і уяви та мрійництво, хочу зацитувати уривки з його багатьох до мене листів, при чому листи не конечно у порядку хронологічному, але щоб насвітлити його щоденне життя, яке мінялося весь час. „Дорогий Мій... Повідомляю Вас про два чуда: 1. став громадянином Америки і тепер легше буде їздити; 2, підписав контракт на п'ятиповерховий дім і розгорну тепер працю на широку скалю, Нью Йорк, 1961 р.”

„Дорогий, тепер навіть рідний і дорогий Маестро,... щодо мого здоров'я і обставин, то нахожуся у страшнім положенню... Ми мусимо найти спільну дорогу нашої праці. Коли розумно поставити справу, то це може принести користь нашій справі, бо нема багато часу. Америка і Канада... все переходить на грабунки і вбивства, особливо Америка. Я не проти чорних як людей, але їм дано такі права, що властиво столиці Вашингтона немає. Нью Йорк граблять. Торонто також — вже чорнії; а наші: дальше тільки партії і партії. Мене зарізали оті фільми... На все добре, Ваш. В. А. 1977 р. Нью Йорк.

„Дорогий... за цінного листа дякую. Така то вже моя доля, що проти мене киринять... Оті поїздки ‚Гомону‘ і ‚Голляндських козаків‘ — це чудо, але їх треба окремо зняти на фільму і показувати, але треба б поїхати до Голляндії, щоб їх навчити два танки, то це було б чудово! Щодо Клуня ‚Чайки‘, то треба б, щоб Ви найшли там патріота, щоб зняв їх на фільму... це потрібно для історії. 1977 р.”

„Дорогий Маестро... я знаю, що незвично Вам читати, що я Вам випоминаю, але як буду жити, то це, що я можу зробити для справи, — це тільки один Бог знає. Вітаю Вашу дружину і малі принцеси і Вас, як короля української пісні і бандури. Ваш більше як приятель. Голівуд, 1971 р.” „Дорогий мій, я дуже радо буду з Вами кооперувати,... тут страшні клопоти. Ідійоти, що зробили з Ніксоном! Добре, що він сам зрезигнував. Тут і в Канаді різні страйки і різні клопоти, але українці не перестаються сваритися. Є добрі вигляди, що поїду до Голляндії, Франції, Швайцарії, ну і таки доконаємо з Туреччиною і Грецією, де були козаки; про це пізніше. Бабуняка також не скривдимо. Ваш більше як приятель. 1974 р.”

„Дорогий,... маю геніяльний плян і хочу, щоб був виконаний під Вашим доглядом.... Вибачте за великі помилки, але я не доктор варіатів і не є всезнайко, а тільки чобітьми говорю — по наказу пророка Т. Шевченка: Дам лиха закаблукам, дам лиха закаблам, достанеться й передам ... І цим Бог мені поміг прославити Україну. Ваш В. А. 1976 р.”

„Лист телеграма — телеграма лист! Фільму прошу негайно повернути, бо вона мусить іти до Австралії... Не згадуймо минуле. З Вами можна робити чуда, але Ви мусите мене розуміти, що мені минуло 81-ий рік... а ще до того страшно нищать... 1976 р”.

„Нехай оті непорозуміння ідуть із старим роком у забуття. Я у страшних матеріальних клопотах, бо рятував фідьму ‚І-ший‘, яка коштує кілька тисяч, ‚Другий СКВУ‘ — знову кілька тисяч; ансамблі

— знову кілька тисяч, а на викінчення треба добрих кілька тисяч... Матеріал знаменитий, але я дуже перемучений і б'юся як риба об під. Ваш В. А. 1974р."

„Лист телеграма — телеграма лист! Дорогий, вітаю і родину з Великодніми святами та Вашими успіхами... Маємо багато неприємтелив, але на дурноту нема ради... 1974р."

„Дорогий мій... Не будемо дальше сваритися. Той єпископ — то свій чоловік, він уже протестує (йдеться тут про архієпископа Капуччі, грекокатолицького, якого заарештовано нібито за співпрацю з Палестинським визвольним рухом), думаю, що Рим заплатить за свого ‚костомера‘, ... а для жидів гроші не смердять! Так що тим нам не треба журитися, але якщо б нас покликали на свідків, то будемо мати дармо харч і дорогу! Не кажу ‚гоп‘; поки не перескочу; у мене в Канаді щось налагоджується великого... дай то, Боже, нашому теляті вовка з'їсти. Велика справа. Дещо вже вдалося. Ваш В. А. Торонто 1974 р.

П. С. Ви пишете, що з Вами завжди той самий клопіт... я не знаю, який Ви мали клопіт зі мною ??? Це мені цікаво”.

„Дорогий мій... перший лист до Вас на новій машинці. Слушайте! Прошу забути за те, що я Вас образив, бо я хочу забути і забуду. Справа України важливіша як різні непотрібні сварки. Запрошую Вас на добрий ‚чапсуй‘ ... і то не тільки можу жидівськими грішми заплатити, але також і іншими, бо якби не мав українських, то не мав би ніколи і жидівських... Хоч тяжка дорога, але я таки несу тяжкий хрест на українську Голгофу, щоб на цій Голгофі засяяло сонце Вільної Української Держави, де Ваша славна бандура і голос заспівають: ‚Вже Воскресла Україна‘. Дай Боже! Шануючий Вас В. А. 1974 р.”

„Дорогий... Ні вітру ні хвилі із Вашої України... Так рішається моя доля, що десь 25-го буду у Єрусалимі.... Мене будуть брати на фільму ‚Горе Ізраїля‘, після Франка, тож хочу і Вас уставить... Це буде чудово. Будемо ще в Австралії, бо буду вже в Японії, то вже близько... Люблячий Вас В. А.”

„Мій Дорогий.... У жидів таки буду робити все, щоб був фестиваль. Повинен приїхати сенатор Юзик, Діффенбейкер, майор Дзюба, Антін Рудницький із сином. Він мав би диригувати найбільшою жидівською симфонічною оркестрою. Так за два тижні мав би навчити жидів пару українських пісень. Роблю старання, щоб дочка Ніксона також була. Буде фестиваль. — „Трибут Америці, Україні, Ізраїлю ... Ваш В. А. Єрусалим 1973 р”.

„Дорогий мій,... тут мене прийняли зразу дуже зле, навіть немає слів як зле! А потім мене приймали більше як короля, а потім — як Христа після великого в'їзду до Єрусалиму пальмами вітали — Осанна; а на третій день розп'яли —... То мене так само, хоч не фізично...”

„Австралія

Дорогий Маєстро і Ваші рідні Леся і маленькі королеви!

Читав Ваш допис — прикрасно! Чому не написали, що Аврамен-

ко ходив з пасками? Хоч Ви мені не пишете, але я дійсно, як Марко по пеклі, товчуся. Я переїхав всі великі міста — одні вмерли, другі вмирають, а треті чекають смерти, а ті, що ще думають жити, один другому перерізують горло з тими релігіями. Боже, Боже! За які гріхи Ти нас, українців, караєш, що стільки добра зробили для світу? 1972 р.”

„Дорогий Мій... Тепер там будуть із Папою наші Владики, здається у лютому, якби мені вийшло, то також варто й мені там на зло поїхати. Тепер стараюся врятувати якимось архіви... Ваш, більш як рідний. В. А.”

„Дорогий Мій... Ваш лист нервовий... пишть чи телефонуйте негайно, щоб ми здибалися, але не так, як Ніксон з Брежневим чи я з тими нещасними політиками... До великого діла. Ваш В. А.”

„Дорогий Маестро, ... Ваш репортаж пішов повністю крім тих двох рядків, де Ви пишете, що варто Авраменкові допомогти. Це помогло б, але на дурноту і неприхильність нема ради. Дістав уже шість листів, що захоплені репортажем, носять Вас і мене понад небеса, але ані слова за одного доляра. Така доля! Це просто жах, але нема ради. Я розписав алярмуючі листи. Щоб дістати гроші і ще дещо зняти. Многая Вам і Вашій рідні літа! 1971 р.”

„Дорогий, як бачите, готую бомбу! Закінчу добру роботу на честь і славу Богові і Україні.”

„Дорогий Мій... коли б я тут не робив дурниць, то і доброго нічого не зробив би. Біда коло мене. Якби не снідання, то не маю навіть на їжу. Мене перенесли на третій поверх. Чекаю на поміч. Кажете, що Вас не слухаю, так не є. Ви по своєму робите, а я по своєму, але так як можу. Другий би вже здурів, а мене не треба дурнити, бо я від уродження дурний! Єрусалим 1971 р.”

„Дорогий Мій... Сьогодні рішається велика справа, яка має вдатися на честь і славу Богові і нашій дорогій Україні... Мушу витримати, бо я стільки часу і людських грошей стратив, що не можу звідси втікати і як же втікати, як немає грошей на дорогу? 1971 р.”

„Дорогий Мій... я вже не живу, а доживаю. Чи мені треба так тинятися? Та міг би десь там підтинню, як то кажуть, конати. Я сам собі не вірю і сам до себе кажу: 'Бог дав Тобі талант, але розуму не дав'. Я міг би мати мільйони, я їх відкріся, а віддав своє життя для служби України і її народові чи то на полі танковим, чи фільмовим, навіть на полі великих фестивалів, то цей нещасний Авраменко ані професор, ані доктор, але відчинив двері до найвищих достойників і сказав, що Україна живе... Пишете, що хочете мені допомогти, але ми маємо інакше брати справу. Ані я Вам не потребую помагати, ані Ви мені; я дивлюся, що ми разом маємо допомогти справі, а вже справа обом нам pomoже.... За другі геніяльні справи будемо радитися... цілую Вас Ваш В. А. 1971 р.”

„Дорогий Мій... Народний Союз змінив до мене відношення і навіть прислав допомогу. Так ухвалило засідання. Це добре, бо

‘Свобода’ є найважливіша газета.... Тепер моя справа. Я був потовчений, упав зі сходів з тими апаратами біля головної брами, що входиться до Святого Міста, і так, що навіть кров’ю окропив ті каміння і був у шпиталі 10 день. Слава Богу, що чудом нічого не полаmano. Навіть у шпиталі не марнував часу; тепер працюю день і ніч. Маю вже добрих танцюристів, вивчив жидів і арабів трішки танцювати.... Більше як шануючий Вас В. А.”

„Дорогий,... а вже ж такого чуда не було. Собаки гавкають, значить їдемо. А ще можна сказати, що собаки догавкалися і мусять зацікавити, ‘бо праця нас з неволі вирве’, бо ця праця дійсно відчинила вікно, в яке тепер глипають усі ті невіри... Таке докажемо, що світ не бачив. Дай Боже втерти носа всім!”

„Дорогий... був у чудового і щирого маестра Григорія Крука у Мюнхені — знамениті його твори, особливо ті, що шурують підлоги. Він прекрасний чоловік... Ваш В. А. Мюнхен 1960 р.”

„Дорогий... я мусів свою поїздку до В’єтнаму відложити, бо у грудні не зовсім добре, бо за цей час маю бути у Швейцарії у Єремєєва, у Швеції, Голляндії і Мюнхені і у Відні. Стараюся зловити щось доброго. Ваш В. А. 1969 р.”

„Дорогий Мій... Справи будуть добрі. Хочу зробити фестиваль у честь Собору в найкращій залі Риму; думаю, що можна буде дістати техніків Ватиканської студії. Я написав до Процика і Кулинича. Як приїдете, то може нас прийме Митрополит Сліпий і ми зможемо взяти фільму із цієї зустрічі. Хай живе боротьба і сила і віра у нашу перемогу! 1967 р.”

„Дорогий Маестро... Мені самому прикро, що ми тільки гарні слова пишемо, але це не залежить тільки від мене чи від Вас. Я позицій своїх не здав без бою і таки йду вперед з добрими людьми. 1967 р.”

„Любий Маестро... Фестиваль намічався на половину березня. Я Вам вишлю оту нашу писанину, — страшно що робиться, не можете повірити. Б’ють в газетах, але знову і їх луплять, началася ціла революція, мов бій у В’єтнамі. Стараюся поїхати до В’єтнаму з фільмом. Там моїх 200 хлопців воює. Щиро цілую, Ваша морока. В. А. 1966 р.”

„Дорогий... в першій мірі великий жаль, що я Вас не бачив. Я полетів літаком до Нью Йорку, а мою валізу перенесли до „Пан Американ” і не було валізи з фільмами п’ять днів. Я був дійсно стурбований...З новим роком Божого щастя, здоров’я і многих літ прожити на славу Богові і Україні! Христос Родився, хай в Новім році відродиться вільна Україна! Ваш, хоч каліка, але духом сильний В. А. 1965 р.”

* * *

Можна б наводити уривки із цих листів без кінця. Писати дослівно цілу книжку, але я хотів трішечки кинути світло на один факт, що майже в усіх листах маестра Авраменка, які писані

Маестро Авраменко вітає прибулого до Єрусалиму тенора і бандуриста Володимира Луцева у 1971.

короткими фразами, дуже часто зі собою не пов'язаними, бо відносилися до попередніх листів або взагалі давніших справ, але скрізь у них промінює невгасаюча любов до України, до її проблем. Він весь час турбується і переживає недоліки і непорозуміння поміж українцями, і для нього так, як і для багатьох, оті усякі сварки за неважливі справи були незрозумілі. У його листах є усе, але найбільше таки віри і оптимізму у те, що він робив. В одному із листів від травня 1969 р. пише: Хотів би з Вами щось зробити атомного. Може на Венеру поїдемо. Там ще нікого не було!..."

Оце був Авраменко, маестро „екстраордінер” — надзвичайний. Мистець, пробудитель молодих сердець, людина великих ідей, патріот, якому доля судила не бути у школі, але зате осідлала місією — запалити любов у молодих серцях до українського народного мистецтва, а тим самим, як було сказано, врятувати десятки тисяч цієї молоді, народженої у Канаді і ЗСА, перед асиміляцією. Він цю місію виконав так як умів і так як міг. Василь Авраменко уже увійшов до української історії і його заслуги є варті великої монографії, яка б у повноті і ширині насвітлювала життєвий шлях і його творчість.

Нехай ці скромні рядки стануть, може, у пригоді комусь, хто буде братися за це діло. Маестро знав дуже багато людей, що написання монографії не повинно б бути великою проблемою. У той гідний спосіб ми вшанували б його пам'ять та працю для українського народу.

Великий народний мистець, добрий чоловік і щира душа нехай з Богом спочиває. Таким і був незабутній у мой пам'яті Маестро Василь Авраменко.

Лондон 1981 р.

„ТЕПЛИЙ КОЖУХ, ТІЛЬКИ ШКОДА, НЕ НА МЕНЕ ШИТИЙ...“

Написав *ЕВГЕН Я. КУРИЛО*

(Спогад актора)

Евген Курило
(Театр „Заграва”, 1936)

Після незвичайно успішного турне у 1936 році з релігійною драмою „Голгота” Меріям-Лужницького, написаною на зразок відомих релігійних видовищ в Оберамергав у Німеччині, репертуарний арсенал молодого українського театру „Заграва” під мистецьким керівництвом Володимира Блавацького збагатився „бомбою ще більшого калібру” — драмою „Камо Грядеши” за твором Сенкевіча „Quo Vadis?”

На пропозицію Блавацького написав тоді Лужницький на основі повісті Генрика Сенкевіча „Quo Vadis” дві драми: „Вініцій і

Лігія" та „Смерть Нерона”, які тісно з собою пов'язані тематично творили цілість — драму у двох частинах „Камо Грядеши”.

Пригадую, — а це скоро буде півтоліття тому, — як після якоїсь театральної вистави в С. ми йшли з Блавацьким в одному напрямі міста на наші гостинні мешкання. Того дня до полудня відбулася в нас читка нової драми „Камо Грядеши”, якою усі члени театру були захоплені так, що увесь день тільки про неї велся між нами розмови. У кожного і кожної з нас леліялися таємно думки-мрії про котрусь із вимірних для себе ролей. Очевидно, що й мені зразу марилося про одну з головних ролей у цій драмі: Вініція або Петронія, але зараз же реальні думки приходили і проганяли з мозку фантастичні мрії, бо я був у „Заграві” не сповна рік і тільки ставив перші кроки на сцені українського професійного театру, тож наче „не доріс ще” до таких ролей. Вкінці я переконав себе, що кожною ролею, яку мені Блавацький призначить, я повинен радіти, а все ж цікаво було дізнатися, яка мені припаде?

— Ну, що ви думаєте про „Камо Грядеши”? — спитав Блавацький, як тільки ми вийшли з театру.

— Чудова, прегарна драма. А коли ви, директоре, думаєте починати проби?” — спитав я.

— Не скоро це! Перш усього ми мусимо добре подумати, застановитися, чи ми спроможні взагалі братися за таку постановку, яка вимагає коштовних костюмів і декорацій.

— А все ж ви думаєте її ставити...

— А вам хочеться знати, якої ролі вам сподіватися, а не те, коли почнемо проби. Правда? — сміючись, відповів Блавацький.

Такий однак був „закон” у Блавацького, що про обсаду ролей ставленої ним п'єси актори довідувалися тільки напередодні першої проби з написаного ним особисто оголошення.

— Ну? А яку роль ви хотіли б дістати?

— Я кожною буду вдоволений.

— Бачите, з обсадою ролей будуть не малі проблеми, — продовжував директор. — Немає в нас відповідних людей на повну обсаду. От візьмім для прикладу вас. Яку з більших ролей я міг би вам призначити в „Камо Грядеши”, коли у вас поважні мовні дефекти. Те ваше „л”, „вавка” замість „лавка”, „вожка” — замість „ложка”. „Куриво” — це не ваше прізвище, а „Бвавацький” — не моє. Та ще й те „коструbate” ваше „р”... Яку більшу роль з такою вимовою ви можете грати? Та й не кожному епізодичну я можу вам дати. Вам треба інтенсивно працювати над вимовою.

Ми дійшли до дому панства Г., де гостював Блавацький, а мені ще кілька десятків метрів треба було підійти далі.

— Добраніч!

— Добраніч, директоре!

Після таких уваг відносно моєї кострубаті вимови я був збентежений, знаю, що ніякої більшої ролі мені не сподіватися, а навіть ставив собі питання, що я взагалі роблю в театрі? Чи не краще буде, як я покину свої фантастичні мрії про кар'єру актора? Але після того вечора я почав вперто і послідовно працювати над виправленням мовних моїх дефектів. Виписував слова з буквами „л” і „р” ; де тільки міг найти „безлюдне” місце, найчастіше ранками у театральних залах ще заки починалися проби, і,

притискаючи язик до піднебіння, пробував вимовляти ті слова. І навіть тоді, коли у мандрах з театром ми заїхали на двотижневе перебування до Заліщик. — тієї справжньої української „рів'ери”, і усі члени театру від ранку до заходу сонця обсмалювалися на соняшній чи тінистій пляжах або мокли у розкішних водах Дністра, я блукав стежками і доріжками заліщицьких піль, голосно читаючи різні ролі або цілі розділи книжок, і старанно вимовляв „л” і „р”.

Котрогось вечора у перерві між діями комедії „Еспанська муха”, Блавацький зійшов зі сцени і, жартуючи, сказав: „Панство! Чи ви завважили, що Курило навчився вже говорити? Він уже правильно вимовляє усі слова з „л” і „р”.

Кілька днів пізніше Блавацький проголосив обсаду „Камо Грядеши”. Я удостоївся одної з головних ролей, виміряної мною ролі римського патриція Вініція, а виконанням її вже у перших виставах добув собі признання ширших кругів театральних глядачів та загальне захоплення гарної статі, від підлітків починаючи, а на бабунях — кінчаючи, бо вже сама роля Вініція, героя—любовника за змістом драми, принесла мені великий успіх, а виконання її в крузі таких акторів, як В. Блавацький (Петроній), Н. Лужницька (Лігія), Л. Боровик (Нерон), „Пінот” – Рудакевич (Хілон), В. Левицька (Попея), М. Степова (Евніце), і Совачева, Істоміна, Сердюкова, Сердюк, Паздрій, Е. Левицький та інші — закваліфікувало мене у ряд провідних акторів українського театру.

У пізніше писаних своїх споминах покійний В. Блавацький писав: „Молодий актор Євген Курило в ролі Вініція здобув собі велике признання, а Ярослав Рудакевич в ролі Хілона підсилив свою славу, здобуту виконанням ролі Юди в „Голготі”.

На одній з останніх проб перед прем'єрою „Камо Грядеши” Блавацький сказав мені: „Генку! Не тому ви дістали ролю Вініція, що виправили дефекти вашої вимови, а тому, що з самого початку, коли прийшлося мені вирішувати обсаду „Камо Грядеши” я бачив Вініція у вас. Я вірив, що ви справитеся з ним. Тому забудьте за всі ваші „л”, бо це вас зв'язує, а дайте того Вініція, що скривається у вашій душі”.

Кожна вистава „Камо Грядеши” у кожній місцевості, де загощила з нею „Заграва”, проходила при заповнених по вінці залах. У більших містах ставилося по дві, а то й по три вистави, по два дні кожна, а по менших — по одній.

У перервах між кожною дією, а в більшості — після кожної вистави, десятки дівчат, жінок, а то й мужчин товпилися біля гардероб, щоб дістати на програмках і на знімках автографи поодиноких акторів, а найбільше їх доводилося підписувати мені. Під час однієї тільки вистави у Львові я підписав понад сотню автографів, про що писало тоді „Діло” у статті „На ринку автографів”.

До Львова ми приїхали на три вистави (по два дні кожна), а четверту грали останнього дня нашого перебування, обидві частини разом. Заінтересовання нашими виставами було велике і то не лише серед українського глядача, але й серед поляків.

Григор Лужницький у книзі „Театр”, видання Об'єднання Мистців Української Сцени (ОМУС), у статті „Український театр після визвольних змагань”, розділ „В. Блавацький і „Заграва””, на ст. 42-43 пригадує: „Дирекція бібліотеки і видавництва „Осолінеум”,

маючи виключне право власності на видання твѳрѳв Г. Сенкевіча, звернулася до дирекції 'Заграви' з проханням дати дозвіл на переклад сценічної адаптації 'Кво Вадіс' — 'Камо Грядеши' на польську мову."

Пригадую, як В. Блавацький прочитував нам листа дочки Г. Сенкевіча п-ні Корніловічової, в якому вона висловлювала сердечні гратуляції авторові драми Гр. Лужницькому, реж. В. Блавацькому за постановку вистави й усім виконавцям за мистецьку гру.

У Львові ми грали в залі „Театру Різномодностей”, де приміщувався тоді польський „Театр Жолнежа”. З акторами того театру ми зустрічалися в коридорах, знайомилися, розмовляли і зразу нав'язалися між нами куртуазійні професійні відносини. Більшість з них була на кожній нашій виставі.

Вранці котрогось дня мій колега „Пінот” — Рудакевич наказував, щоб я нічого не плянував на вечір, не умовлявся на якусь рантку, бо „щось велике організується”, але про те нікому не вільно згадувати. А під час вечірньої вистави розкрив передо мною таємницю, що директор „Театру Жолнежа” хоче з нами обома говорити.

„Капітан Єжи Любінські естем”, — зарекомендував себе директор польського театру. „Сердечне гратулює за Вініціюша і бардзо мі пшеємне пана познаць”, — і запропонував перейти з ним і двома акторками, з якими мене і „Пінота” познайомив, до недалекого „Атляса”.

В каварні „Атляс”, де звичайно сходився увесь артистичний світ Львова, чекало нас ще кілька акторів і акторок, з якими ми познайомилися вже в попередніх днях. Почалися куртуазійні розмови, гратуляції, випивка з приставкою, а перед вечерею один з польських акторів підніс тост за дальші успіхи „колегуф-артистув” українського театру .

Коли товариство почало розходитися і нас залишилося лиш п'ятеро, Любінський почав серйозну з нами розмову, запропонувавши нам обом працю в його театрі з трирічним контрактом і платнею 570 злотих місячно. Як не від випивки, то від такої пропозиції могли закрутитися наші голови. Нашої відповіді він не вимагав зараз, але щоб ми рішилися до десяти днів і, коли ми згідні прийняти його оферту, тоді приїхати для підписання контракту. Він розумів положення Блавацького, якщо б ми відійшли з „Заграви”, тому був згідний, щоб ми залишалися, поки Блавацький не найде можливості заступити нас іншими акторами.

Ми вийшли від „Атляса” пригломшені такою принадною пропозицією. Хто орієнтується або пам'ятає часи польської окупації Галичини, той знає, що 570 злотих місячно — це була платня, яка могла хіба лиш приснитися українському акторові .

Ми йшли мовчки через ринок, а густий дощ прохолоджував наші гарячі від випивок і несподіванки голови.

— Курило, — обізвався „Пінот”. — Я йду з тобою до готелю. Ти хіба не думаєш спати цієї ночі?

В готелевій кімнаті, де вже віддавна спали наші колеги: пок.

Орко Левицький і П. Оперман, ми з „Пінотом” шепотом розмовляли до ранку, снуючи фантастичні картини нашого майбутнього, яке змальовувалося у принадних ясных кольорах. А рівночасно питали один одного: „А, що скаже Блавацький, довідавшись про наше рішення відійти з 'Заграви'?”

Ранком, коли ми прийшли до театру з наміром ще до початку проби розповісти про все Блавацькому, він навіть не відповів на наше „добридень”, бо звав уже, що Рудакевич і Кирило покидають „Заграву” і будуть акторами „театру, польського жолнежа”, як інформував Муру Степову, яка рівночасно з нами увійшла до гардероби. Це мабуть один з наших колег, якому ми спати не дали, чув нашу розмову і поспішився вранці принести новину Блавацькому. А під час вистави, коли ми, як Вініцій і Петроній, стояли з Блавацьким на виході на сцену, він з докором сказав: „Такого, я ніколи не сподівався від вас, Генку”.

Наступного дня — це була остання наша вистава у Львові — йшли обидві частини „Камо Грядеши” разом одна за одну — для шкль. Був на цій виставі тодішній Отець-ректор, а пізніший наш Блаженіший Патріярх Йосиф Сліпий, з питомцями Богословської Академії, який після вистави зайшов за куліси висловити Блавацькому і всім акторам своє признання. Я мав честь знати Отця-ректора ще з 1929-30 років, коли то їздив з ним по Бойківщині в околицях парохій Лавочне, Жупане, Тухолька, Оравчик і інших за експонатами для музею. Отець-ректор погратулював і мені та говорив за мною кілька хвилин: „Ви осягнули те, чого бажали. Щастя вам Боже на майбутнє”, — такими словами попрощав Отець-ректор.

Був у театрі на цій виставі й батько мій, який вже бачив тричі „Камо Грядеши”, але, супроводжуючи як машиніст міжнародні поспішні поїзди на лінії Грігоре — Львів, користаючи з вільного часу, відвідав сина у театрі.

Після вистави я супроводив його до залізничної станції, де він ночував у службовому готелі. Користаючи з гарної погоди і хочаки свобідно розмовляти, ми йшли вулицями Сикстусською, Льва Сапіги і алеєю Фоша. Я розказував батькові про майже казкову пропозицію мого переходу на працю в польському театрі, а він мовчки слухав, на ходу пахаючи файку, а, приставши на мент, сказав: — „Це гарно, дуже принадна оферта... і перспектива для тебе краща і платня... не те що в мандрівному українському театрі”. А коли я у захопленні продовжував свою розповідь, він пристав, перестав пахкати файку і, дивлячись прямо перед себе, по короткій павзі сказав: „Лиш дивися, сину, прислухайся, що тобі каже твоє серце. Щоб не вийшло в тебе, як сказав, здається, Шевченко: „А серця немає й не було ніколи, тільки шматок м'яса...”

І глянув просто мені в вічі, а в його погляді я відчув докір. Глибокий докір, що збентежив мене і вибив із стану захоплення тією справою, про яку я розказував йому. Я пробував перейти на іншу тему. Питав про матір, про сестру, про знайомих у

Станіславові, але моє намагання говорити про щось інше — не виходило, бо щось таке закралося у мою душу, що я не вмів пов'язати слів у речення. Та батько, здається, й не слухав моєї паплянини. Раптом він зупинився на ходу і, задивлений кудись у далечінь, спитав: „Ти не пригадуєш собі, Генку, у якій то поемі сказав Шевченко: ‘Теплий кожух, тільки шкода — не на мене шитий?’”

Тут повинен я згадати, що обоє, мої і батько і мати, знали чи не на пам'ять багато віршів і частин із поем Т. Шевченка та часто у розмовах вставляли деякі цитати із них. Крім того моя мати обожала Лесю Українку, а батько захоплювався ще й Руданським.

Ми перейшли впоперек вулицю Городецьку на алею Фоша, і тепер батько перебрав ініціативу та й почав мені розповідати різні станіславівські новини, змінюючи дотеперішню тему нашої розмови.

А коли дійшли до залізничної станції, ми попрощалися. Він обняв мене, поцілував у чоло і, держачи за рамена, сказав: „Ну, бувай здоров, сину! Пильнуй себе. А відносно того переходу до польського театру, то заки рішив — подумай, прислухайся, що тобі скаже серце. Та й подумай про той кожух, що на тебе шитий”.

Я їхав до готелю трамваєм і у стукоті коліс, у їх свисті і рипінні на поворотах вулиць, у галасливих трамваєвих дзвінках я чув батьків голос і прислухався, що мені наказує серце, моє серце, а не той „шматок м'яса”, що товчеться у грудях.

До ранку я не заснув. Роздумував, кури́в, вставав, то знову лягав, а в вухах, мов безупинно бриніли батькові слова, наведені за Шевченком, про той не на мене шитий кожух. І чомусь соромно мені стало. І я вирішив. Вирішив і заспокоївся, але спати не було вже часу.

Ранком у постійних мандрах театр „Заграва” переїжджав на два дні до Щирця, тоді до Миколаєва і до Стрия. У поїзді присівся до мене „Пінот” і тільки почав говорити про польський театр, як я перебив йому, розповів про мою з батьком розмову, після якої я вирішив, що, мимо такої принадної пропозиції переходу на працю в Театр Жолнежа, я вирішив залишитись у „Заграві”.

Рудакевич назвав мене різними епітетами, включно з крутієм і свинею, та й кілька днів не обзивався до мене.

Того ж дня я найшов нагоду, щоб підійти до Блавацького, коли він був сам, і заявив, що не відходжу з театру, на що він піднявся з крісла, подав мені руку, кажучи:

„А хіба Ви мені заявили, що відходите? Це ж були тільки сплетні. А втім — ви дуже розумно рішили. Дякую вам. А як 'Пінот'? Чи теж змінив своє рішення?”

— Покищо ні. Але я вірю, що змінить, — відповів я.

Після гостювання театру у Щирці і Миколаєві, прийшов день переїзду до Стрия, і тоді я рішив вискочити до Львова, щоб при нагоді полагоджування інших справ відвідати Любінського та подякувати йому за його оферту. Я був заскочений, всідаючи до залізничного вагону, коли заважив Рудакевича зараз же за мною. Він

сів напроти мене, а затагнувшись димом, погасив нервово недокурка, заговорив:

— Слухай, друже, я вчора після вистави говорив з Блавацьким і заявив, що залишаюся в „Заграві”. Знаючи, що ти їдеш до Львова і напевно відвідаєш директора Театру Жолнежа, щоб дати йому відповідь, хотів я ще вчора з тобою домовитися, що й я поїду, але ти вже вийшов був з театру, а сьогодні ледве тебе наздогнав. Ти знаєш, що твій тато навів свою думку у словах Шевченка про той „теплий кожух” і той кусок стерва у грудях .

— Не стерва, а кусок м'яса. — Поправив я.

— Хай буде м'яса. Але рішення обох нас доказує, що в грудях наших не стерво і не м'ясо, а таки серце.

— Українське серце! — доповнив я.

— То якого дідька ми їдемо до Львова?

— Поступити, як джентлмени і подякувати Любінському.

— Таке рішення годиться чарки!

— А покищо перекурім! — І простягнув я до „Пінота” папіросницю.

Ми відвідали Любінського і він був заскочений, що ми не скористали з такої принадної його пропозиції, а прощаючись з нами, сказав: „Я розумію вас, панове. Вам не дозволяє на це гордість українського актора”.

Любов Забашта

НА ТАРАСОВІЙ ГОРІ (уривок)

*Кобзарю, й тут ти чуєш битви дужі,
Рече Дніпро і мчать козаки,
І краше грім, і битви харалужні
Лишають слід огненний на віки.*

*Підносить меч розплати Гамалія,
Тарас Трясило мчить на коні,
І Україна в бою кров'яніє,
Горить і не згорає у вогні...*

МОЄ ЗНАЙОМСТВО ІЗ СЛАВНИМ ПОЕТОМ ГАЛИЦЬКОГО ПОДІЛЛЯ

(До 115-річчя народження Богдана Лепкого)

Написав БОГДАН ОСТАП'ЮК

В Тернополі проживала на вулиці Гаєвій наймолодша сестра Богдана Лепкого Олена Ремеза. Іван Ремеза був одним з найздібніших урядовців у податковому уряді в Тернополі. В роках 1918-19 під час нашої державности був він керівником цього уряду. Його дружина, пані Олена, мала дар розповідати і часто розказувала про свою родину, особливо про свого найстаршого брата Богдана, якого дуже любила та шанувала. Мої батьки жили у дружніх сусідських відносинах з подружжям Ремезами. Я з великою насолодою прислухувався до оповідань сестри поета і в душі відчував велику симпатію до нього. Мені й не мріялось тоді, що незабаром буду мати нагоду не лише бачити поета, але часто його зустрічати, відвідувати.

Після матури у 1927 році вирішив я виїхати на студії до Кракова, який тому, що польський уряд завів у Львівському університеті т.зв. „Нумерус клявзус”, був тоді найбільшим скупченням української студіюючої молоді. Краків з Ягайлонським університетом був у той час найбільшим науковим центром у Польщі. На всіх його вищих школах (університет, Академія мистецтв, Гірнична академія, Рільнична школа, Вища Торговельна Школа) студіювало біля 2.000 українських студентів з Галичини, Волині, Полісся та Лемківщини.

Як лише пані Ремеза дізналася про те, що я їду до Кракова, написала поручаючого листа, який я мав вручити її братові Богданові. При кінці вересня 1927 року, після свята Чесного Хреста, приїхав я до Кракова. Наступного дня після приїзду був я вже на вулиці Сенаторській ч. 19, другий поверх, де жив Богдан Лепкий з родиною. Його висока постать з дещо взад відхиленою головою, притрушена сріблом, догори зачесане волосся, високе чоло, сині очі, усмінене обличчя і його баритоновий голос, — все це зробило на мене дуже приємне враження. Признаюся, що йдучи сходами на другий поверх, мав я трохи трему, але вже після перших слів поета повернулася мені рівновага.

Прочитавши листа від своєї сестри, Лепкий зразу відрекомендував мене своїй дружині і двом донькам як „доброго знайомого і

сусіда Оленки". З цього часу й почались мої часті відвідини у панства Лепких. Цьому сприяла ще й та обставина, що я найшов собі випадково мешкання недалеко Сенаторської вулиці.

Панство Лепкі були незвичайно гостинні; їх дім (не власний) був відкритий не лише для мистців та науковців, але й для широкого загалу нашого студентства. Дім Лепких був у Кракові українським островом серед польського моря, був тим шматком України, де кожний забував, що він у стародавній польській столиці.

Не було майже одного дня, щоб у Лепких не було гостей. Треба подивляти надзвичайну працьовитість поета, який після довгих „відсиджувань” з гістьми пізно вночі знаходив час для своєї поетичної і літературознавчої творчості.

Я тоді ще не знав, що Лепкий любив малювати. Він спершу студював в Академії мистецтв у Відні, згодом перейшов на філософію. У вітальні поета висіли на стінах побіч картин відомих наших мистців-малярів — Івана Труша, Олекси Новаківського, Михайла Бойчука (відомий прекрасний портрет поета у молодому віці), Миколи Івасюка, Осипа Куриласа, Петра Холодного старшого, — також і його власні картини — „Мадонна з дитятком”, „Портрет Шевченка” та інші. Це була справжня картинна галерія.

Часто бувало, що oprіч мене відвідували Лепкого й інші студенти, яких він запрошував на чай. Після чаю переходили ми всі до вітальні, де Лепкий, покурюючи люльку, розповідав цікаві епізоди з давноминулого. У цих оповіданнях згадував він про таких славних людей, як проф. Михайло Грушевський, Ольга Кобилянська, Михайло Коцюбинський, які в переїзді через Краків його відвідували. За словами Лепкого, Грушевський був надзвичайним педантом у всіх дрібницях і трохи „заштывний” у відношенні до інших. Про О. Кобилянську висловлювався Лепкий з найбільшою теплотою: він дуже цинив її ніжність та незвичайну скромність.

У домі Лепких зустрічав я таких мистців та науковців, як мистецтвознавець проф. Дам'ян Горняткевич з дружиною (тоді ще незаміжною Дарією Брикович); мистець-скульптор Сергій Литвиненко з дружиною Надією; д-р Василь Витвицький (тоді ще студент музикології), диригент студентського хору в Кракові, д-р Мирон Лятишевський, маляр Андрій Лепкий з дружиною Олею, які жили у тому самому домі на першому поверсі. Оля, відома співачка, сьогодні заміжня Ястремська, яка у великій мірі причиналася фінансово для збереження архіву поета; д-р Юліан Ґеник-Березовський, тоді ще студент, визначний мистець слова; проф. Роман Брикович; д-р Ярослав Ґеник-Березовський, тоді студент медицини; Богдан Кабарівський, мій шкільний товариш Володимир Пастригач, вірші якого любив слухати Лепкий, та інші.

До постійних відвідувачів Лепкого належав проф. Д. Горняткевич, який завжди дискутував з Лепким на культурно-мистецькі теми. Він опрацьовував та зшивав цінні книжки, які Лепкий привіз з Берліну і які займали цілу кімнату. Ці книжки — це, мабуть, було одиноке багатство поета.

На знімку: внизу з лівої сторони молодша дочка Лепкого Софія, за нею Дарія Горняткевич, третя — старша дочка Наталка. У другому ряді сидить зліва Ольга Ліщинська, всередині поет Лепкий, поруч нього дружина Олександра; стоїть зліва д-р Мирон Лятишевський, з правого боку — Богдан Остап'юк.

Світлив проф. Дам'ян-Горняткевич

Дуже часто, коли у Лепких не було гостей, сидав я за піано „Безендорфер” і починав грати пісні, які я вивчив ще вдома із збірника Дениса Січинського „Ще не вмерла Україна” та співаника „Сурми”, які я гармонізував у різних тонаціях та варіантах. У той час Лепкий працював у своєму кабінеті, відхиливши від вітальні двері. Коли я перестав грати, щоб не перешкоджати поетові у його праці, — він мені казав: „Грайте, Богдане, грайте! Ви добре гармонізуєте наші пісні”.

У моїй пам’яті зберігся образ: Лепкий при праці у своєму кабінеті. Саме тоді писав він „Полтаву”. Через відхилені двері від вітальні бачив його, як він, покурюючи свою улюблену люльку, опершись об фотель, потонував у задумі. Перед ним лежав на столі рукопис, а побіч нього — багато книжок. На плечах поета лестився біля шиї кіт Бурко. Смеркалося. Крізь вікно у вечірній імлі майорів над Вислою недалекий Вавель. І яка дивна іронія долі! Лепкий — оцей добровільний скиталець, який більшу частину свого життя прожив у цьому стародавньому місті, саме тут написав свій найбільший прозовий твір трилогію „Мазепа”. Дивлячись крізь вікно на Вавель, він, мабуть, на крилах думок летів на Україну у староденний Батурин...

* * *

Після закінчення викладів і семінарів у Ягайлонському університеті повертався Лепкий додому. Він не їхав трамваєм, хоч додому було біля 15 хвилин ходу, бо любив іти пішки. Часто-густо і я повертався з університету і разом з іншими студентами, зустрівши поета, ми супроводжували його „плянтами” додому. „Плянти” — це чудова алея зелені, квітів, декоративних кущів, з лавками до сидження, яка вінком оточувала найстаршу частину Кракова. Саме на цих місцях були колись охоронні вали міста. Ми йшли разом з поетом осіннього дня, коли передвечірнє сонце освітлювало на деревах золото-багряне листя, що падало під наші ноги; Лепкий зупинявся, малуючись красою природи. Ми подивлялися тоді ніжну душу поета-маляра. В час проходів він розказував нам про Краків, його історичні пам’ятки і, що дуже характеристичне, часто знаходив сліди впливу нашої культури на польську.

Одного разу гурток студентів під проводом Лепкого оглядав історичний замок Вавеля і поет звернув нашу увагу, що на стінах каплиці Зігмунда були написи нашою глаголицею. „Це, — казав він, — вказує на те, що її розмальовували мистці-малярі з України”.

Іншим разом ми оглядали цінні музеї Кракова: „Музеум Народове”, Чарториських, Дідушицьких, Чапських, де експонувалися чимало українських історичних пам’яток таких, як козацька зброя, одіж, прапори та інші козацькі інсигнії. В одному музеї висів на стіні „гарап Богдана Хмельницького”. Чи він справді належав Хмельницькому, — ми не знали... Під час революції в 1917-18 роках та й раніше польські магнати, які мали на Україні свої посілости,

вивозили потай багато цінних українських історичних пам'яток вагонами. Вони стали згодом зав'язком оцих музеїв у Кракові.

Проходжуючись з Лепким плянтами, опинилися ми аж на вулиці Аріяньській, недалеко залізничної станції. Нараз Лепкий зупинився і, вказуючи на вікно одного будинку на першому поверсі, сказав: „Бачите, тут у цій кам'яниці мешкав колись Василь Стефаник”. У свій час Стефаник студіював медицину в Кракові, часто відвідував поета і був з ним у дружніх відносинах аж до смерти.

* * *

Звичайний професор Ягайлонського університету, згодом і сенатор, Богдан Нестор Лепкий викладав історію української літератури в „Колегіум Новум”. Будинок старого університету містився на вулиці св. Анни. Тут була найбільша наукова бібліотека в країні, вона нараховувала понад один мільйон книжок. Виклади відбувалися від 1-ої до 2-ої години після полудня. Після викладів Лепкий вів семінари. Хоч я студіював хемію та придодознавство, постановив я слухати виклади Лепкого, які були незвичайно цікаві.

У Краківському університеті була триместральна система, і Лепкий дбав про те, щоб кожний триместр становив цілість у його викладах. І так в одному триместі викладав про Шевченка, у другому про Франка, у третьому про Лесю Українку і так далі. Проф. Лепкий був прекрасним викладачем. Слухати його лекцій було для нас справжньою насолодою. Ще й досіль зберігається у моїй пам'яті постать професора, як він стоїть за катедрою, зложивши руки, злегка прижмуривши очі, ніби задивлений у глибину віків, промовляючи слова м'яким баритоновим голосом, і вони назавжди западали у наші серця. Лепкий на лекціях робив дигресії, вплітаючи у виклад маловідомі деталі, що збагачували зміст його лекцій. Пригадую собі, як Лепкий, викладаючи про Шевченка, приніс нам два автографи Тарасових поем, які зберігалися у Краківському музеї. Це була для нас велика несподіванка, бо оце вперше побачили ми автентичне письмо Великого Кобзаря.

У моєму альбомі зберігається знімок Лепкого, що його я зробив під час викладу в листопаді 1928 року. Знімок під оглядом технічним не дуже вдалий: в той час падав дощ, у залі було слабе освітлення, проте, ця пам'ятка мені дорога. Можливо, що це одинока світлина професора під час викладів на Ягайлонському університеті. І яка велика шкода, що ніхто з нас не записав його голосу на звукозаписній плівці не лише викладів, але його промов, доповідей на різних святах, ювілеях, зібраннях.

У той час можна вже було це зробити, бо ось Юліян Генік-Березовський зробив кілька записів своїх деклямації. Принаймні проф. Дам'ян Горняткевич зробив під час похорону поета в Кракові маску з його лица і таким чином зберіг для прийдешніх поколінь його миле, шляхетне обличчя.

Про ширість і незвичайну товариськість поета у відношенні до своїх студентів свідчать такі приклади. Одного разу після викладів звернувся поет у коридорі університету до мене з проханням дати йому закурити, бо він забув удома свій тютюн. Очевидно я з радістю почастивав професора своїм невибагливим студентським „тютюнцем”, а Лепкий, набивши улюблену люльку, з якою ніколи не розставався, запропонував мені піти з ним „на баранячі флячки”. Лепкий запровадив мене до „Гавелки”, відомого на той час краківського ресторану, і там я спробував не лише „флячки”, але й чарку „крупніка”. Він був щедрий до нас і в щоденному житті, чому ми поважали його ще більше й уважали його нашим духовим батьком.

Кожного року 4-го листопада Лепкий відзначав свої уродини. Звичайно в той час приходили до нього представники громадських та студентських організацій з привітаннями і побажаннями. Корпорація студентів „Чорне Море” уповноважила мене як делегата зложити Лепкому побажання з нагоди дня народження. Я вивчив напам'ять текст побажання і, приїхавши на Сенаторську вулицю, став виголошувати слова привіту. Після кількох моїх речень Лепкий з усмішкою зупинив мене: „Перестаньте, Богдане, декламувати!” І я мусів зупинитися: він не любив пози, штучності... Подружжя Лепкі запрошували студентів на прийняття. На одному такому прийнятті була також сестра поета Оля Ліщинська, дружина каноніка о. Івана Лішинського з Мразниці біля Борислава, проф. Дам'ян Гарняткевич з дружиною Дарією, д-р Мирон Лятишевський, одна артистка-малювальниця, добра приятелька поета (прізвище її я призабув). Дам'ян Гарняткевич зробив знімок з цього свята, який я зберігаю як цінну пам'ятку.

Дізнавшись про те, що я є фотоамастор, Лепкий дав мені зробити йому копії з родинних кліш, що я радо виконав. Один знімок за це я дістав на пам'ятку. На ньому є дедикація поета. Це фото зблідло, бо зроблене було на так званому денному папері, вже і обличчя не дуже пізнати, але підпис поета на другому боці світлини зберігся знаменито, на мою превелику радість.

Перебуваючи на вакаціях у свого вуйка, управителя школи в Поручині, у 1928 році зробив я знімок із славної 300-літньої церкви в Поручині і з новозбудованого будинку приходства. Лепкий тішився, коли я привіз йому ці світлини після вакацій до Кракова.

* * *

Часто під неділю чи перед святами приходили до панства Лепких приятелі, знайомі та студенти. Пані Лепка запрошувала нас на чай і солодке; після цього переходили ми до вітальні, де господар дому на прохання одного з нас розказував події зі свого життя, з ранньої молодості, коли ще був учнем Бережанської гімназії. Лепкий оповідав, а вечірній сумерк оповивав вітальню. Світла не

світили; ми не бачили його, лише чули його голос, заморожені чаром його слова. І неначе у молитовному скупченні слухав я оповідання з казки його життя.

Одного разу під час дискусій на певну літературну тему, показав поет слухачам великого формату книгу, багато ілюстровану й люксово видану. Це був переклад німецькою мовою нашого славного твору з XII сторіччя „Слова о полку Ігоревім”. „Ось як німці видали в перекладі наш славний твір; ми ще не скоро здобудемося на таке люксове видання”, — із сумом зауважив поет.

Лепкий — оповідач любив також слухати. Тоді звертався до Юліяна Геніка-Березовського з проханням продекламувати щось із Осипа Федьковича, Стефаніка чи Франка. Очевидно Юльцьо, як ми його звали, ніколи не відмовляв, і полилася поема „Довбуш” співця Зеленої Буковини:

*„Гей, ци чули, добрі люди,
Перед ким то звірі стинут?
А за ким то молодиці,
А за ким гівчета гинут?”*

*„То наш Довбуш, наша слава,
Пан капітан на Підгір’ї,
Красний, красний, як царевич,
Років двадцять і чьотири”...*

Лепкий і ми, зачаровані мистцем живого слова, слухали співця Гуцульської землі. Кілька років тому купив я платівку із звукозаписом реcitaцій Юліяна Березовського, яку видало Об’єднання Українських Письменників „Слово” в Канаді. Ця платівка воскресила у моїй пам’яті незабутнього Юліяна, пригадала літературно-мистецькі вечори в домі Лепкого. Я мав щастя часто зустрічати Юліяна у Лепких та слухати цього чародія-мистця живого українського слова. На жаль, немає на цій платівці поеми „Довбуша” Федьковича, яка була шедевром і яку Юліян так прекрасно декламував гуцульським діалектом. Репертуар його мистецької реcitaцій з кожним роком збільшувався; до згаданих входили ще поеми Шевченка, Лепкого та інших поетів, які він згодом на багатьох сценах виконував. Серце моє з жалю стискається, коли згадаю, що Юліяна вже давно немає в живих. Він відійшов несподівано й передчасно у вічність 6-го травня 1952 року в Торонто, на 46-му році свого життя.

Опріч мистецьких декламацій Юліяна, мав я нагоду в домі Лепкого також слухати сольоспів брата Юліяна Ярослава. (Зараз д-р Ярослав Генік-Березовський, відомий лікар і громадський діяч, проживає в Канаді у місті Гемільтоні). При фортепіановому супроводі старшої дочки Лепкого Наталі співав він сольо „Фінале”, музика Дениса Січинського, слова Лепкого, „Розжалобилася

душа моя у смутках непомірних” і „Гетьмани” до слів Шевченка; співав „Синю чічку” Михайла Гайворонського та інші. Він мав гарний героїчний тенор і співав тоді у студентському хорі та солістом був на концертах і на різних наших імпрезах у Кракові. Ми всі подивлялися силу, красу та мелодійність його голосу.

* * *

Попри свої обов'язки професора Ягайлонського університету, попри інтенсивну літературно-наукову та поетичну працю, Богдан Лепкий завжди знаходив час для участі у громадському та студентському житті Кракова. Він належав до філії Т-ва „Просвіта” у Кракові, бувши одним із найстарших її членів; брав участь у засіданнях Виділу, виголошував доповіді на різних національних святах, концертах та інших імпрезах. Разом з проф. Іваном Зілінським належав також до гуртка „Рідної Школи”, де обидва були дорадниками у справах шкільництва.

У Кракові була українська греко-католицька церква св. Норберта, яку австрійський уряд декретом з дня 26-го лютого 1808 року передав українцям Кракова. Ця парафія була під юрисдикцією Перемиського єпископа. У цій церкві був величавий іконостас, виготовлений пізніше за проектом Яна Матейка (1838-1898), цікавий не лише своїми іконами, бо був не з дерева, а мурований. У мій час парохом церкви був о. д-р П. Хрущ. Кожної неділі після Богослуження збиралися та вистоювали під церквою, — як це є всюди у нас звичаєм, — громадяни, професори і студенти, серед яких ніколи не бракувало Б. Лепкого. Він тут дружньо вітався зі знайомими, студентами і радо вступав у розмови з ними на різні актуальні теми.

Лепкий брав жваву участь у житті Української Студентської Громади, що у 1920-их роках налічувала понад 700 студентів і зі своїми численними скціями вела активну діяльність. Тут поет дав цикл викладів з історії української літератури. Зокрема поет цікавився літературно-артистичною секцією і був її дорадником; на його пропозицію секція одержала назву „Ладо”. Лепкий ніколи не упускав таких національних свят як Перший Листопад, Шевченкові роковини, річниця смерті Головного Отамана Симона Петлюри та інших імпрез, влаштованих студентами в університетській залі або у Старому Театрі. Тож своєю особистою участю та порадами причинився поет до піднесення національно-культурного рівня діяльності громадського і студентського життя у тодішньому Кракові.

* * *

Перед виїздом у 1929 році на вакації з Кракова додому запропонував я поетові Лепкому приїхати до Тернополя з відчитом. „Дуже гарно, Богдане, — говорив Лепкий, — але мені не випадає самому напрошуватися. Я вам пораджу, зверніться до ‘Учительської Громади’ в Тернополі, нехай вона мене офіційно запросить, і тоді я

дуже радо приїду". Я так і зробив, — звернувся до д-ра Никифора Гірняка у цій справі. За кілька днів „Учительська Громада” офіційно запросила Б. Лепкого, який тоді перебував на вакаціях у свого швагра о. Петра Смика у селі Жовчеві біля Рогатина. Лепкий мав на публіки приміщення, вікна якого виходили у сад. Тут він працював і творив, дуже часто міняючи перо на малярську палітру і малюючи образи до місцевої церкви.

Минув липень — серпень, а професор Лепкий не давав про себе знати. Було зустрічає мене д-р Гірняк і питає: „Ну, що ж з вашим прелегентом, Богдане, не чути?” Мені й самому не дуже приємно було слухати цього, і я попросив пані Ремезову, сестру поета, написати до брата в цій справі. В половині вересня 1929 року повідомив Лепкий свою сестру й „Учительську Громаду” про день свого приїзду. В Тернополі все заворушилося, неначе у вулицю. На мурах міста появились великі афіші, які сповіщали про приїзд поета. У день приїзду Лепкого зібралися на залізничній станції представники „Учительської Громади”: проф. Ілярій Брикович, проф. Іван Боднар і д-р Гірняк, а далі представники „Просвіти”, „Рідної Школи”, представники духовенства з о. д-ром Миколою Конрадом на чолі, „Союзу Українок”, „Молодої Громади” та інші представники культурно-освітніх установ Тернополя. З’явилось чимало польської поліції, тайної та мундурованої, яка була немало здивована, коли побачила так багато „гайдамакуф”, але на щастя, обійшлося без інциденту. Біля 4-ої години по полудні прибув на станцію станиславівський поїзд. Вже здалеку побачив я у вікні добре знайому мені постать. Лепкий приїхав в товаристві своєї молодшої дочки Софії. Після сердечних привітань і вручення квітів наших пань, Лепкий поїхав до своєї сестри на Гаєву вулицю.

Того ж дня, кілька хвилин перед сьомою годиною вечора, історична зала „Міщанського Братства” була по береги заповнена молоддю усіх шкіл та громадянством не лише Тернополя, але й доколичних сіл. Лепкий не почувався добре, він трохи простудився і захрип. Майже в останній хвилині перед відчитом присутній на залі лікар д-р Вітошинський дав Лепкому лік, який злагіднив хрипку. Від громадянства міста Тернополя привітав поета на сцені проф. І. Брикович, загально відомий і заслужений культурно-освітній діяч Тернопільщини (арештований більшовиками в червні пам’ятного 1941 року, він загинув на Сибірі). Лепкий, подякувавши щирим словом за привітання, почав читати уривок з другої частини тоді ще не друкованої „Полтави”. Це був уривок про зустріч гетьмана Мазепи з Мотрею Кучубеївною на руїнах Батурина. На залі, заповненій до останнього місця, запанувала тиша, хоч маком сій. (Багато людей стояло надворі при відчинених дверях). Глибоким баритоном почав читати поет: „Ось, Мотре, де ми зустрілись?” — „Там, де й розпрощались, Іване Степановичу”, — пригадуються мені ще й досі перші слова поета. Після останніх слів — залунали довготривалі оплески присутніх як вияв пошани й подяки поетові за його приїзд і увагу до нас.

Після відчиту перейшов Лепкий у товаристві громадських представників до недалекої залі „Української Бесіди”, де було приготовлене прийняття з багатьма промовама, тостами, після чого Лепкий ще довго розмовляв зі земляками, яких через воєнні події давно не бачив. У сердечно-товариській атмосфері згадував Лепкий професора Івана Боднара, який ще студентом часто перебував на приходстві в Поручині і Жукові, помагаючи молодшим братам і сестрам у науці. Лепкий дякував проф. Василеві Безкорвайному, що брав його вірші до своїх музичних композицій. (Помер у 1966 році у Баффало на 86 році життя). Останнім з’явився на прийнятті д-р Степан Баран, відомий адвокат, оборонець у польських судах українських націоналістів. Він почав дискусію з Лепким про положення нашого народу в підсоветській Україні. Це був 1929-ий рік. Початок розправи большевиків-зайдів з українською національною інтелігенцією. Тоді якраз розпочалися арешти передових діячів під замітом приналежності до СВУ (Спілки Визволення України) та СУМ (Спілки Української Молоді). Сотні й тисячі свідомих українців опинилися тоді за ґратами, приречені на знищення, на чолі з акад. Сергієм Єфремовим, арештованим якраз в серпні того ж року (1929). Це була цікава і майже віща розмова...

Біля півночі залишилися в залі „Української Бесіди” поет з дочкою, його швагер Іван Ремеза, проф. Пилип Гайда і автор цих рядків. Мені було не надто приємно, що місцеві громадяни перші пішли додому, залишивши гостя. Тут кинулися ми за таксівою або фіякром-дорожкою, але на вулицях міста було пусто. Це був жидівський „Судний день”, а вони були візниками. Прийшлося поетові пішки йти два кілометри з нами до Гаєвої вулиці.

Другого дня познайомив я Лепкого з Василем Семчишином, скромним і симпатичним журналістом, що працював урядовцем у канцелярії „Просвіти”. Він видавав тоді в Тернополі літературний журнал „Чар-Зілля” (арештований большевиками в сорокових роках пропав без вісті). Семчишин запрошував Богдана Лепкого поміщувати уривки з своїх недрукованих ще творів у „Чар-Зілля”, на що Лепкий дав згоду. Наступного дня від’їхав Лепкий до Жовчева.

Виступ Б. Лепкого у нашому місті залишив незабутні враження серед наших громадян. Чар його живого слова мав благодатний вплив на нашу молодь, серед якої було багато таких, що бачили поета вперше. Такі зустрічі лишаються в пам’яті назавжди.

* * *

Коли напровесні 1944 року вдруге сунули орди Сталіна на нашу землю — Західню Україну, покинув я з родиною рідні пороги і, рятуючи життя, пішов у скитальську мандрівку. Ще короткий час зупинився над срібнолентим Сяном, але коли Червона армія смертоносно зближалася до Сяну, залишив я і цей останній клаптик рідної землі.

Під час скитальської мандрівки зупинився я коротко в липні 1944 року у Кракові. Богдана Лепкого вже не було в живих. Спочив поет вічним сном 21-го липня 1941 року і був похований у Кракові на Раковицькому кладовищі. На превеликий жаль, я не мав змоги відвідати дорогої мені могили поета, бо моя вимушена мандрівка щойно розпочалася. Я помолвився за спокій душі поета і подався у дальшу дорогу. У моїй пам'яті ожили давні, незабутні спогади про мої відвидини у поета в цьому місті.

Письменник, журналіст, композитор стрілецьких пісень Роман Купчинський (він же фейлетоніст Галактіон Чіпка), один з близьких приятелів Лепкого, написав у „Свободі” 21-го липня 1951 року в статті „Велике Серце” у 10-ту річницю смерти поета такі слова: „На Раковицькому кладовищі, в далекому і чужому Кракові, стоїть могила. На тій могилі напис: ‚Богдан Лепкий’. Уже 10 років лежить у тій могилі одне з найбільших сердець, одне з найшляхетніших українських сердець. Одне з найбільших, бо зміщало у собі безмежну любов до рідного народу і велику приязнь до людини. Одне з найшляхетніших, — бо не знало злоби ні зла. Билося це серце завжди дуже лунко на загальну і поодинокую долю, боліло над невдачами нашого минулого і тремтіло перед неясним майбутнім. Може й тому так змучилося, може й тому помер поет на те серце. Прийде час і ми перенесемо Богдана Лепкого на рідну землю, а його серце зложимо там, де спочиватимуть серця найбільших героїв українського народу”.

Спочив поет на Раковицькому кладовищі, недалеко від тих, що „по таборах і тюрмах карались довгі годи”, поруч колишніх полонених воїнів УГА, які померли в Домб'ю і були поховані на цьому кладовищі в окремій ділянці. Багато праці вложили українські студента у „Товариство Опіки Военних Могил” ще за життя Б. Лепкого. Ми пекливалися цими могилами, упорядковували їх, насаджували квіти, і кожного року на Зелені Свята громодно відвідували їх з Богданом Лепким. Отець-парох Павло Хрущ відправляв панахиди при участі студентського хору.

Спочив поет побіч своїх „Хлопців”, про яких колись писав:

*„Спіть, хлопці, спіть,
Спіть, хлопці спіть,
Про долку   ю тихо сніть,
Про долку   ю вітчини,
Чи ж мож   іути кращі сні?”*

Другий вірш, неменш цінний і незабутній, написав Лепкий у Кракові в 1910 році — „Видиш, брате мій”. Син Богдана, д-р Ростислав Лев, написав у „Свободі” в жовтні 1963 року статтю „Правда про Журавлі”, у якій подав пояснення до виникнення цього вірша, цитуючи слова свого батька: „Я повертався в Кракові з театру, де йшла драма Висп'янського „Нощ Листопадава”. Під ногами шелестіло пожовкле листя, а над головою вився крик

відлітаючих журавлів. Вірш склався немов сам від себе, без мого відома й праці. До нього підобрав музику мій брат Лев Лепкий, старшина Січових Стрільців, і ця композиція стала улюбленою стрілецькою піснею". Ось цей вірш:

*„Видиш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі у вирій.*

*Чути: кру! кру! кру!
В ч у ж и н і у м р у "...*

І яке дивне, незбагнуте співвідношення (асоціація) цих двох віршів до Богдана Лепкого! Він помер на чужині і спочив вічним сном недалеко своїх „Хлопців", що снять і досі про долю-волю України...

* * *

Добігає 70 років з часу, коли я мав щастя й шану пізнати у Кракові Богдана Лепкого. Я любив його та поважав, неначе рідного батька (мій батько, колишній старшина української військової жандармерії, загинув на Україні разом із тими сорокома тисячами воїнів УГА, Української Галицької Армії, коли „мені тринадцятий минало").

Ніколи не забуду того, як проф. Б. Лепкий по-батьківськи опікувався мною, ходив просити своїх колег-професорів у справі прийняття мене на студії фармації, хоч тоді його заходи й не увінчалися успіхом. Я мусів з Кракова виїхати на студії закордон.

Роки перебування у Кракові в оточенні великого поета Богдана Лепкого, його родини та приятелів належать до найбільш щасливих у моєму житті. Нехай ці рядки спогаду про незабутнього учителя, славного поета Галицького Поділля, професора Ягайлонського університету будуть виявом моєї пошани до його особи у 115-річчя його народження. Він напевно із оселі своєї душі спозирає духовними очима на рідні йому Крегулець, Бережани, Поручин, Жуків, віллу в Черчі, з якої він з трудом виїхав у 1939 році, рятуючи від большевиків своє життя. Це останній раз тоді Богдан Лепкий ступав по рідній землі.

З ПЕКЛА ДО РАЮ

(ЕПІЗОДИ МОГО ЖИТТЯ – БУТТЯ)

Написав ЯР. КЛИМОВСЬКИЙ

Всі ми, що після Другої світової війни приїхали до Америки, пережили в якійсь мірі, більшій чи меншій, справжнє пекло. Про „пекло” писалось багато, тому на відміну хотілося б написати дещо про рай (читай про Америку)

В полудне, 2-го червня 1951 року після одинадцяти днів плавби з 10-річною донечкою вийшов я в ньюйоркській пристані з корабля „Дженерал Стюарт”. На підставі ілюстрацій статую Свободи я уявляв собі на багато вищому постументі. Казали, що в Америці доляри лежать на землі. Це було моє перше розчарування на цьому континенті. Зате мушу похвалити великодушність ЗУАДК’у, Злученого Українсько-Американського Допомогового Комітету, бо від його представників у самій пристані дістав я два доляри, що їх я розтратив таки там же для моєї доні, щоб наш приїзд пам’ятала ціле життя.

Ще того самого дня надвечір приїхав я до свого спонзора, до міста „Братньої Любови”. Моїм спонзором був Только Радванський, давній мій театральний колега і друг; він же чекав на мене на залізничній станції. Я замешкав сам у мого друга, доню на перші дні взяли до себе мої театральні друзі Левицькі. Віра як жінка розуміла, що дівчинка відчуває потребу матері, була для моєї доні-півсирітки справжньою мамою; і з цих „перших днів” зробилися чотири тижні; словом, піклувалася донею аж до часу, коли я вже мав власне скромно обладнане помешкання. Мою вдячність справжнім приятелям — Вірі і Геневі Левицьким занесу аж на „Факс-Чейс”, а як зустрінусь з ними колись у засвітах, то і там, сповнений вдячності, не пушу їх із моїх обіймів.

На другий день, у неділю, як звичайно пішов я до церкви. При вході до церкви приємно було зустрітися з Левицькими, що прийшли з трьома дітьми, третьою дитиною була моя Ніночка. Признаюся, що я не є побожною людиною, але як віруюча людина щиро молився і дякував Богові за Його опіку та ласку.

З підшуканням праці якось мені не щастило, тому я на третій день поїхав до недалекого Честера, в якому парохом був о. Микола Збир, мій колега з гімназійних часів, щоб там розглянутися за працю. Він і його мила дружина не лише зустріли мене приязно, але запросили мою доню на ціле літо, щоб його провела з їхніми дітьми. Переночувавши в гостинному домі о. Збира, на другий день я підшукав працю, а на третій день я вже працював автогенником у фабриці танків-повзунів, у якій на кожній зміні працювало десять тисяч робітників.

Моя Ніна ходила до недалеко віддаленої школи. Господарили ми вдвійку. Сніданок я приготував собі сам в год. 5-ій уранці, бо доїздив до праці. Можливо, що я був би перенісся постійно жити в Честері, але, коли я одного дня прийшов до праці і вже хотів лізти в танк, щоб автогеном вичищувати його з піску, підійшов до мене „кольоровий” і сказав мені, що перед кількома годинами в цьому ж танку згорів автогенник із чинної шихти; набралось, каже, в танку забагато газу і, як він запалив торч, вибухнув газ. Після цієї розмови я зголосив форманові, що я відходжу з праці. Він не питався про причину, казав зачекати і, заки я переодягнувся, приніс мені чека; на тому закінчилась моя праця для американської Армії в часі Корейської війни.

У найближчу неділю я довідався, що, поки я почав працювати в Честері, я мав шансу дістати добре платну працю у Філядельфії. Одна зичлива людина переказала через свого друга, який мешкав біля мене, що в одній фабриці недалеко мого мешкання можу дістати працю. „Друг” — сусід, що мав у той час постійну працю, не повідомив мене, сам перейшов на рекомендовану мені працю, а коли друг „друга” запитав, чому мене не повідомив, відповів: „а..., бо він „французький песик”.

Немає ради. Шукаю праці; найкраще увечорі піти до Горожанського Клубу, а там можна зустріти багато людей, а між ними можуть трапитися і добрі люди, що можуть допомогти. Горожанський Клуб — це не клуб, у якому можна переглянути часописи, журнали чи заграти шахи. Там цього „барахла” немає, зате є горілка, якої лиш захочете і скільки схочете. Я, безробітний, ні від кого горілки не приймаю і нікого не частую та сам не п’ю, бо цього робити не вмію. Сновигаюся поміж людьми, шукаючи людини. Раптом мені дорогу заступає мґр Д. із світлячками в очах, мабуть уже добре собі потягнув, звертається до мене зі словами: „Я тебе вже давно шукаю, бо знаю, що ти свій хлоп, тому хочу з тобою запити брудершафт”. Ситуація доволі незручна, а відмовити — значить придбати собі ще одного ворога. У кишені маю всього-навсього п’ять доларів. „Ходім до престолу”, — пропонує мґр Д.

Немає ради. Йду, сідаємо, а він до гершта бари: „Два мартелі! Ти мартусю любиш, га?”

Мовчу, але бачу, що він грошей не те що не кладе на прилавок, але навіть не думає сягати по них до кишені. Кладу своїх п’ять

долярів, бартендер із моєї п'ятки взяв за коньяк. Випили. Магістер Д. добре мене обслинив, при чому питається: „Може ще по одній?“. Мовчу, але мигнула думка: тепер напевно він заплатить, а він з фасоном: „Репіт, пліз“. Коли бартендер забирав гроші з ляди, не без причини я подумав, що те „репіт, пліз“ відноситься як до коньяку, так і до моїх грошей. Магістер мій, задоволений, обняв мене і знову: „Ще по одній?“ Я встаю, кажу: „Дуже дякую, але я мушу йти до хати, дитина чекає на мене“.

На другий день, у неділю під церквою, підступає до мене мгр Д. і починає мене перепрошувати. „Та це нічого, — кажу, — забудь!“ „Як забудь? — відповідає, — та я додому приніс твою парасолю“. Но, то він добре набрався, — подумав я, коли дотепер ще горілка з нього не вичахла. Я ж жодної парасолі не мав, втім і дощу не було. „Де маю принести, — питається, — щоб ти собі її забрав?“ Щоб відчепитися, кажу: „Де хочеш? А він: „Залишу в Медведя“. „Будь здоров!, — кажу, — якраз уже Богослуження починається“.

Менш-більш два тижні після того я зайшов до годинникаря Медведя, а він: „Візьміть собі свою парасолю, що її приніс ваш колега“. „Може, — кажу, — зайду пізніше і заберу, тепер іду ще в одно місце“. „О, ні — каже Медвідь, — краще заберіть зараз“. Хоч-не-хоч забрав її і ця парасоля була моєю першою на новому поселенні. На кожний спосіб, ця непогана парасоля в якійсь мірі скомпенсувала мені кошти „брудершафту“.

З власного досвіду знаю, що ініціали замість прізвища трохи інтригують читача. Щоб заспокоїти вашу цікавість, відкрию рубець отого „Д“, але тільки рубець. Отож той Д., заки піти на правничі студії, був на студіях у Духовній Академії у Львові і називався Диявол. Тодішній ректор аж заломив руки, а за мент промовив: „І якже ж ми будемо диявола святити?“. Ректор звернувся до Диявола і піддав думку, щоб він змінив собі прізвище. Диявол це зробив, змінив на гарне прізвище скомбіноване з імени свого батька; з Диявола залишилося тільки само Д., бо ім'я батька починалось буквою Д.

* * *

Я став на працю при будові автострад. Вісім годин хильцем великим, важким залізним дрюком підбивав камінці під шини для бетону. Можна собі уявити ту мою працю в немилосердну спеку серед куряви, що її витворювали вантажні авта, возячи все потрібне для будови бетонових шляхів. У магазині із різними знаряддями до праці була вправді такого роду залізяка, наполовину легша, але форман-італієць і чути не хотів, щоб мені її видати.

Одного дня приходжу до магазину, а чолов'яга, що в цьому магазині працював, видає мені залізяку. Я без слова беру її і йду до своєї праці. Виявилось, що ті хлопці, які працювали понадгодиново при бетоні, втопили мій дрюк-залізо в цементі, загладили — і камінь у воду (читай: залізяка в цемент). От, файні хлопці, подумав я, зрозуміли положення ближнього. Та довго я не працював малим

інструментом. По кількох днях приїхала Комісія й вирішила, що раптовий скрут дороги треба злагіднити. Пішли в рух пневматичні молоти, розкололи шмат бетону і ...видобули з нього мій важкий залізний дрюк, що його мені приніс мій „дорогий” форман із радісними словами: „Яро, юр геджет”. Малим дрючком я ще працював до кінця робочого дня, п'ятниці, а на другий тиждень мав я повернутися до великої залізяки. На півгодини перед кінцем праці я пішов до канцелярії по чека, що означало, що я скінчив і з цим підприємством. У понеділок пішов я до компанії будови мостів. Змісця мене прийняли, змісця став на працю. Приділено мене до бригади вантажників. Видно, що форман мене пожалів, хотів мені дати дещо легшу роботу, споглядаючи на мене співчутливим оком. Менш-більш за дві години велить мені лізти нагору по вистаючих гаках високої дерев'яної споруди до помочі теслярам. Зі страхом Божим я якось видрापався по гаках нагору. Гаки, на моє щастя, були сильно прибиті, й тому я не впав у глибоку ріку, з якої був би не вплив, бо пливак я нікудишній.

Один із теслярів глянув на мене, поблідлого від страху, сказав, що, мене на помічника не хоче, при чому свиснув, на того, що їздить величезним двигуном, щоб отим двигуном я з'їхав надоліну. Я подякував за приємний спуск униз і сказав йому, що зійду вниз по гаках. Він підсміхнувся, певно зрозумів, що я хочу шварцуватися, тобто скористати на часі. На долині підійшов до мене форман і сказав, що для мене роботи немає, та все таки мені виплачено за цілий день.

Ще цього самого дня увечері я довідався, що є праця в міських водотягах. Думаю, „водопроводи”, то не дерев'яна вежа над рікою; вони прокладені низько, небезпека не грозить. Прийняли мене до праці. Худощавий невеличкий ростом форман каже йти за ним, відкриває двері величезної слабо освітленої шопи, ступаю декілька кроків і раптом хрусь, заломлюється дошка підлоги і моя ліва нога в зігнилій підлозі, а права, як у присядці. Виймаю подряпану ногу зі словами „Ай квит”, а форман: „ю ол райт”, думаю яке там „ол райт”, як нога в крові. Форман сказав: „вейт, ай бі бек радавей”. За не цілих п'ять хвилин вертається автом, промиває мені ногу якимсь пекучим плином, бандажує її везе до шпиталю. У шпиталі зробили що слід і казали прийти за три дні. По трьох днях зняли бандаж, дали посвідку та веліли зголоситися в канцелярії водотягів. Там зустріли мене дуже чемненько і дали чека за повний тиждень праці.

У найближчу неділю, на пікніку, на фармі Стендеровича поставили мене на ліве крило в м'ячових змаганнях „олдбоїв”, навіть говорили, що я дав кілька дуже добрих центрів. До речі, з моїх центрів було двоє воріт.

Після змагань підходить до мене сусід і каже: „Я знаю, що ви не працюєте, поїдете завтра зі мною до Морріставну, там будують фабрику”. „Добре, — кажу, — буду на вас уранці чекати під хатою”. Задержалось, пожалься Боже, — авто, входжу до нього як п'ятий. В

авті розгортається розмова на тему пияцтва і виузданого батярства; я мовчу, вдаю, що дрімаю. Товариство щоправда мене не займає, натомість, вертаючись із праці перед в'їздом до Філядельфії, стаємо перед першим шинком — „барою”. Один із них звертається до мене й каже: „Чи хочете чекати в авті, чи підете з нами?” „Розуміється, що піду з вами”, — відповідаю, а в думці: як не піти, та ж колеги по праці. Ще вступив з ними до двох пропінацій, бо зовсім виполоскався з грошей, а потім уже чекав у авті, докладніше — спав у ньому. О годині 12-й ночі я був дома. Так я домочив до кінця тижня, бо це повторювалося кожного дня; подякував, зглядно заплатив за „фірманку” і сквитував.

Тепер хочу коротенько розказати, як я шукав мешкання. Найбільше наших людей у Філядельфії мешкало при вулиці Френклін і Сьомій вулиці. Шукаю мешкання на 6-ій і 5-ій вулицях, де вправді мешкали наші люди, але вже не так густо. Власниками мешкань до винайму були переважно люди мойсеєвого віровизнання. Вступаю до однієї хати — немає мешкання; вступаю до другої, третьої — те саме; йду далі, а власник до мене: „Ю джуїш?”, Кажу — „но”. У наступній хаті це саме питання і ця сама відповідь. Тепер я вже знаю, що відповісти, якщо ще хтось мені поставить подібне питання. Дзвоню, виходить мужчина атлетичної будови середнього віку. Я йому кажу, чому я його турбую, а він, як попередні: „Ю джуїш?” Я на це: „мікст”, а він — „санава ..... гераре”, і до мене, а я вже не сходжу із сходів тільки зробив один скок і швидко ходою, не оглядаючись, зрезигновано повертаюся до Толькового апартаменту.

Заки підшукав я собі мешкання, мав пригоду з Яськом К.

Ясько у Львові був знаний із його почуття гумору і витівок. Витівки, очевидно не завжди вдалі, не покидали його на еміграції в Німеччині. Людина, кажуть, по якомусь часі змінюється, тож я думаю, що Ясько в Америці з уваги на відмінні обставини, відмінний спосіб життя, дещо зміниться. Де там.?!

У розгарі одного балю, на якому ми були з Тольком, ні звідси ні звідти з'явився Ясько, підходить до мене і каже: „Я в тебе сплю”. На це я йому відповідаю: „Поперше, я ще не маю свого мешкання, а подруге — там, де тимчасово живу, немає зайвого ліжка”. Яськові, я помітив, не було це, як кажуть, до шміги, бо, відходячи від мене, сказав: „То я піду до готелю, як ти такий колега”. Признаюся, що Ясько зіпсував мені гумор і забаву, бо він поруч усіх мінусів, як кожна людина, мав добре, шире серце: не раз, не двічі став мені в пригоді.

Відпровадивши даму, з якою перетанцював я три останні танці, вертаюся до хати. Прошу уявити собі мою міну: переступаю поріг, а Ясько в моєму ліжку, а біля нього стоїть велика гальба пива. Виходить, що не він, а я мушу піти до готелю. Не було ради, я запросився на нічліг до моїх сусідів-приятелів, у яких була одна вільна умебльована кімната. Вони теж були на балю, так що вони ще не спали, тож я спеціально їх не турбував. Приятелі зрозуміли

мою ситуацію і, як виглядало, радо мене переночували та вранці ще запросили на сніданок. У хаті застаю Яська в доброму настрої. Питаюся, як спалося, чи бува не було йому загарячо? А він: „Ніколи в світі! Я відчинив собі холодильник і спав як пан”. Ясько з гостинним Тольком уже поснідали. Ми ще трохи поготорили, і Ясько, дружньо попрощавшись, від'їхав до свого столичного міста, а ми з Тольком пішли до церкви на співану Службу Богу.

Кожної неділі, звичайно, ми споживали обід поза домом, тож після Богослужби вступили на обід до Войтановського, що свого часу мав власний ресторан у Стрию. Пообідали, пішли до хати. Охолоджувача в нас не було, тому звичайно випивали чи не цілу цистерну води. Надворі спека і вологість, а в хаті теж не краще. Іду до холодильника напिताся помаранчевого соку. Відкриваю холодильник, з а нього на мене вдаряє гаряч. Ого, подумав я, вже прощай, холодильник! Телефоную до Яська й розповідаю, що сталося з холодильником, при чому питаюся, що маємо тепер робити? А Ясько преспокійно: „Не треба нічого робити, залиши так до зими, а тоді, як знайдеш — заощадиш на опаленні хати”..

* * *

Рад-не-рад я далі ще працював на т.зв. сезонних роботах. Робочий сезон звичайно тривав півроку, я другого півроку був на безробітті. Чеки, зглядно, сума грошей, виписана на них, не дуже то вистачала на прожиток двох осіб, тому в часі мого безробіття звичайно пускав я в рух своє концертно-театральне підприємство, щоб сяк-так зрівноважити свій бюджет. Вправді були доходи, але були і розходи, а один раз навіть мусів затягнути борг, щоб заплатити зв'язані з імпрезою видатки. У тому скрутному часі якось трапилась мені одна імпреза, і я вирішив добре її розрекламувати. Занурений в думках, іду до друкарні, раптом вискакує собака і роздирає ззаду штани, а тіла на щастя собачі зуби не діткнули, та все ж, до краю схвильований, я миттю до лікаря. Лікар дав мені лік на заспокоєння і виписав мені лікарське свідоцтво. З цим лікарським свідоцтвом я пішов до обезпеченової компанії, адресу якої дали мені співчутливі власники собаки. В обезпеченовій компанії погодився, як кажуть, полюбовно, дістав добре відшкодування й цими грішми заплатив затягнений довг, а „добрі люди” казали, що я розплатився....„задньою частиною тіла”.

Завершуючи ці мої фрагментарно зібрані спогади, хочу розповісти ще одну немилу пригоду, що трапилась мені в останніх днях мого самостійного життя, тобто коли я був ще вдівцем. Тому, що до куховарства не маю хисту, я вирішив замовити широкорефлексовані обіди в американській суспільній опіці. На обіди в пропорції того, що я за них платив, не можна було нарікати, одне лише не було мені до вподоби, що жінки, старші за мене, які приносили мені обіди, кожного разу мене питали „гав ю філ?”. І то в той час, коли я рішив

женитися. Між іншим, з оцими жінками я умовився, якщо мене не буде дома, хай обід залишать на веранді.

Одного разу я забарився довше, бо в нашому поштовому уряді без довгих черг не обійтися. Приходжу до хати, а в хаті руїна — в кухні вибите вікно, все, як кажуть, міш-маш; у їдальні така сама картина, а на додаток на підлозі лежить розбита дорога мистецької вартости ваза, що за нею мені маркотно й досі. Заходжу до сусідки німкені, що ізза паралічу роками не виходить з хати, питаюся по німецьки, що сталося і як це сталося. А вона каже, що це зробила поліція, яку заалармувала Суспільна служба; коли вони принесли обід, а вас якраз не було дома та крім цього ваш охолоджувач ішов цілою парою, вони дзвонять, а їм ніхто не відкриває дверей, то вони думали, що вас шляк трафив (так німці говорять). А що вони мали робити?. Та ж треба якось до трупа дістатися і з ним зробити порядок. Гм? „ніхт вар?“.

Після цієї немилої пригоди так щасливо для мене склалися обставини, що я одружився. Тепер мені птичого молока не бракує, живу собі, як у Бога за дверима, тому всіх старих парубків і вдівців намовляю, щоб ішли слідом за мною, бо самітна людина особливо під сучасну пору на цьому ускладненому світі не живе, а клигає.

Олесь Бердник

ДІДУ СЛАВУТО

*Діду – Славуто, батьку безсмертний,
Знаєш ти давні часи...
Звідти, від наших предків далеких,
Вість принеси...
Гей принеси*

*Потім від нас забори наші думи,
Пісні і казки на хвилю збирай. —
Дальнім нащадкам через століття
Все передай...
Гей передай!*

АФЕРА о. ОЛЕКСІЯ ПИЛИПЕНКА

Написав СТЕПАН КУРОПАСЬ

Виглядає це на детективний роман, а було воно так: не пам'ятаю дати, але літо — липень-серпень. Коли я збирався в неділю йти до церкви, я дістав телефон такого більш-менш змісту: „Я називаюся о. Олексій Пилипенко, католицький священик, що має маленьку парохію в Буенос Айресі, Аргентина. Я привіз зі собою сина Ігоря, який скінчив медицину у Відні, і я хочу примістити його десь в Америці в шпиталі на практику. Я мешкаю тимчасово в Бісмарк готелі, а вашу адресу дістав 'по зв'язкам', мені рекомендували в Чикаго вас, який міг би мені допомогти і для Ігоря знайти мешкання. Коли міг би я вас побачити?" На це я відповів: „Я вам до услуг, отче Олексію Пилипенку, і негайно їду до вас до готелю, а там докінчимо розмову". Я виїхав і по дорозі і думав, що щось воно не так, бо священик О. Пилипенко повинен би бути православним, а має маленьку, парохію католиків. Де взяв він гроші на дорогу? Де дістав гроші платити престижеский готель у центрі міста? Чи він дійсно священик і чи Ігор є лікар?

Надходила Друга світова війна і я мав „по зв'язкам" клопоти з різними людьми, які не були тими, за яких себе видавали. Але про це іншим разом. Думаючи, по дорозі я пригадав собі, як д-р Лука Мишуга, повернувшись із Відня, де у відомому арбітражі німецького фон Рібентропа і італійського графа Чіано, міністрів закордонних справ відповідно Німеччини і Італії, обкроміли молододержаву — Карпатську Україну і забрали від неї Ужгород, Мукачєво і Берегово, звітував на зборах Головного Уряду Українського Народного Союзу. В одному місці звіту він згадав, що молодий студент медицини українець Пилипенко ввійшов до радіової станції, де вирвав мікрофон з рук промовця і по-німецьки заявив: „Україна ніколи не признає вашого арбітражу, панове міністри!" Студент втік заки прикликали поліцію і пропав у натовпі на вулицях міста. Всякі пошукування за ним були без вислідку. Чи це той самий студент — тепер доктор медицини, приїхав до Чикаго? Я стрів о. Олексія Пилипенка на коридорі готелю; до кімнати він мене не просив, бо я йому запропонував йти до церкви на Службу Божу о десятій. Він радо згодився, самозрозуміло, додав, що треба Богу помолитися. У вестибюлі готелю ще він легітимувався, мав різні візитівки від міністрів Німеччини, Естонії, амбасадорів Англії, Італії, ну і

Аргентини, та кардинала і єпископа Буенос Айресу.

По дорозі автом до церкви я думав, що найкраще буде, поки підемо на Службу Божу, зложити візиту ігуменові, парохові о. Амвросієві Сенишинові, ЧСВВ. Отець Сенишин, пізніший Митрополит УКЦеркви, прийняв нас сердечно, подякував мені за поміч новоприбулому, переглянув візитівки і доручення о. О. Пилипенка і попросив його прийти на обід до парахіального будинку по Службі Божій. Рівночасно повідомив, що о. Пилипенко може приходити до церкви св. Миколая і відправляти Службу Божу, коли лише хоче, найкраще ранками, і обов'язково приходити потім на сніданок.

Під час Служби Божої ми з о. Олексієм сиділи в першому крилосі і були предметом подиву, коли отець ігумен приходив до нас з Євангелієм до цілування. „Хто він такий — гарний, здорової будови священник?“ — питали мене парохіяни, коли ми вийшли з церкви. Ігумен запросив і мене на обід, але я відмовився, мовляв, ви обидва маєте певно більше про що поговорити, і я не хочу бути вам у дорозі. Отцеві Пилипенкові я обіцяв відвідати його на другий день, що я й зробив. Він був приємно заскочений товариством і розмовою з ігуменом і священниками. Розповів мені на мій запит, як це так, що він — родом з Волині — а став католиком? Я знав з історії Церкви, що царська Росія наvertsала католиків Холмщини і Підляшшя на православ'я, і о. Пилипенко заявив, що він є власне одним з таких католицьких священників, що не піддаються і не прийняли православ'я.

Ігоря я не бачив, бо він затримався в Нью Йорку, а, як приїхав до Чикаго, я примістив його у родини Розалії Сидорик в українській дільниці міста. Подружжя мало сина одинака, який під час вакацій купався і втопився. Пані Сидорик дуже втішилася молодим гарним Ігорем, буде його обслуговувати і не хоче заплати ні за мешкання, ні за харчі. Ігоря я влаштував на практику в Бельмонт шпиталі, де мені сказали, що він може там замешкати. Ігор рішив вчитися англійської мови і тому йому буде вигідніше мешкати у пані Сидорик, а по трьох мовляв місяцях він перейде до лікарні.

Все йшло по плану. Я возив о. Олексія у вільних від праці хвиликах по околиці міста і передмістях, брав його на обіди, запізнав його з полковником Олександром Шаповалом, редактором гетьманської газети „Наш Стяг“, та іншими визначними українцями Чикаго. Наш гість мав фотографічний апарат і ми знімалися тут і там та політикували на тему, хто виграє війну і як це станеться. Аж нараз клопіт: Ігор сказав мені, що батько десь пропав, у готелі його нема, але все ще там він зареєстрований, не випровадився; кімната заплачена. Ігор додумувався, що якісь бандити зловили батька, бо як інакше думати про Чикаго? На головній поліційній станиці нам з Ігорем сказали „донт ворі“ — себто, не журіться, ми знаємо де він є, його ніхто не зловив. Пані Сидорик, перестрашена, телефонувала, що до неї прийшли „агенти“, перевернули хату, і що в хаті шукали чогось. Вона не знає, про що йдеться, і вимагала, щоб я Ігоря забрав.

Що це має означати? Ігор, видно, не був втаємничений в діла батька і дивувався, що батько не повідомив його, а я дивувався, що навіть ФБІ не хоче мені сказати, що сталося з отцем Олексієм. Ігор замешкав у лікарні, а батько за тиждень знову з'явився в готелі, начебто нічого не сталося. Він повідомив мене, що поліція та Федеральне Бюро Інвестицій його переслухували як недавно прибулого чужинця з Аргентини, країни, яка щось затіяла з німцями.

Моє враження було, що о. Олексій був тоді на службі німецької розвідки, а по переслуханні ФБІ перейшов на службу американської. Від того часу він у наших розмовах завжди нападав на німців і радив українцям, які тоді чекали, що Німеччина розіб'є Польщу, не вірити, щоб Німеччина допомогла Україні визволитися. Український Залотий Хрест влаштував десь під осінь імпрезу „День Жінки”, і я запросив о. Пилипенка на головного промовця на те, щоб зібрати більше публіки. Промовцем Головної Управи УЗХ була Марія Демидчук, теперішня пані Чучман, яка живе в Торонто. Отець Пилипенко — добрий бесідник з вірною граматику української мови, виголосив вогненну промову, в якій натаврував гітлеризм і всіх німців, які у своєму „Drang nach Osten” хочуть зробити з України, згідно зі заповітом „Mein Kampf”, свій колонізаційний терен.

Мені дорікали слухачі, дорікала і пані Демидчук і УСХрест, чому я вибрав такого промовця. Хай перше Гітлер розіб'є Польщу, а тоді хай такі, як Пилипенко, говорять, як розбити Советський Союз. Щоби прислужитися Америці, від якої діставав вже платню на заплата готелю і на життя, о. Олексій рішив розкрити німецьку організацію „Бунд”, яка мала парамілітарні відділи по всіх великих містах Америки. Члени Бунду носили уніформи, влаштовували маневри і співали „Wacht am Rhein”, „Deutschland über alles”. Оповідав він мені, що має вже контакт з провідниками Бунду, але не згадував нічого, що хоче їх розконспірувати. „Я рішив влаштувати бенкет в Бісмарк готелі для проводу Бунду, — говорив мені під час одної зі зустрічей, — і прошу вас взяти участь”. Я згодився, але заявив, що прийду пізно, бо не можу звільнитися скорше з праці, а треба буде поїхати додому перебраться.

Думки підказували не йти. Знав бо я, хто платить йому за готель, а хто ж заплатить за бенкет? І чому о. Олексій хоче вшанувати якраз Бунд? Але цікавість перемогла! Як я приїхав до готелю і ввійшов до бенкетової залі, то побачив кілька сотень бундистів в уніформах і кількох людей з фотоапаратами, які фотографували всіх, кого попало. Отець Олексій підписував рахунок за бенкет, а побачивши мене, повідомив, що хоч і пізно, але я можу ще дістати вечерю! Я подякував і скоро вийшов, бо не хотів попасти на знімку.

Рахунок за імпрезу виносив біля двох тисяч доларів! З того часу я о. Пилипенка в Чикаго не бачив. Ранні газети повідомляли, що Федеральне Бюро Інвестицій розкрило підривну організацію німців Бунд; ФБІ має знімки чільних гітлерівців; головну квартиру на

Вестерн авеню замкнено; голові Бунду вдалося втекти, але поліція є на його сліду. В пресі не згадували нічого про о. Пилипенка.

За кілька днів появилася довша стаття о. Пилипенка в газеті „Дейлі-Таймс“, де він змалював спосіб викриття бундистів, які, мовляв, у змові з гітлерівською Німеччиною мали вести широко закреною акцію саботажу і диверсії в американській індустрії на випадох, якщо б ЗСА вступили до війни по боці альянтів. І справді, не берег стейту Нью Джерзі підводний човен висадив двох експертів саботажу, яких зловили і з місця розстріляли без суду, бо в Європі вже йшла війна, а президент ЗСА Френклін Рузвельт заявив, що він видасть „executive order“ про будову Арсеналу Демократії для озброєння Америки і Альянтів.

Статті о. Пилипенка продовжувались; газета платила йому сім центів за слово, як я пізніше довідався. Одного дня я побачив у згаданій вже газеті знімку полк. Олександра Шаповала і репортаж, як Гетьманська Організація співпрацювала з бундистами Чикаго, влаштовуючи спільні маневри на приказ гетьмана Павла Скоропадського...

Слідуюча стаття — думав я — з моєю світлиною буде про мене і про ОДВУ, Організацію Державного Відродження України, але такої не було. Отець Пилипенко розказав мені пізніше в готелі Мартінік на 33-ій вулиці в Нью Йорку, що я йому помагав і його синові, то він мене пожалував.

Америка вступила у війну, і я вже о. Олексія не бачив два чи три роки. Його син Ігор повернувся до Аргентини і служив як лікар в аргентинській армії. Виїхав він, не попросившись; чи знав він про діяльність батька — не знаю. А зустріч в готелі Мартінік?! Головна Контрольна Комісія УНСоюзу, членом якої я був, чи то пак — контролери під час контролі замешкали в тому готелі. Одного дня головний предсідник УНСоюзу Микола Мурашко запросив контролерів на вечерю. Під час вечері портер готелю викликав мене і повідомив, що „якийсь фадер“ хоче мене бачити. Я вийшов і побачив о. Пилипенка, про якого вже довідалися ширші круги. Знав про нього як агента і Микола Мурашко. „Чим можу служити, отче Олексію, давно я вас не бачив? Де ви пропадали?“— Привітав я його. А він: „Знаєте, в мене часу обмаль, але я хочу вам допомогти, бо ви допомогли мені. Я маю список українців в Америці, які будуть арештовані на днях. Є там Січинський, Мишуга, Галичин, — почав вичисляти він, — є там і ви. Я можу постаратися викреслити Ваше прізвище з цього списку, але це буде коштувати“. Я відповів йому, що мене не буде коштувати це ані centa, бо я нічого протизаконного в ЗСА не робив. „Дякую за пересторогу“,— сказав я і ми розійшлися. Я його більше не бачив; аж кілька літ пізніше мене ФБІ кликало до Вашингтону, а чого — мені не сказали. В убікаціях по боках у малих кімнатах сиділи люди, призначені до депортації. Мені казали перейти біля кімнат і занотувати, може я кого пізнаю. На моє здивування в одній кімнаті при столику сидів о. Олексій. Я його міг бачити, а він мене ні. Чи його депортували, — я не знаю, але він

повернувся до Аргентини, і з газет я довідався, що він вже не католик, а православний єпископ соборноправної Церкви. Кілька літ пізніше він приїхав до ЗСА і причинився до роздвоєння в цій Церкві. Про це більше може сказати о. Биковець у Дітроїті, де о. Пилипенко, вже як єпископ, перебував. Він повернувся до Аргентини, де і помер.

Я вже було забув про аферу о. Пилипенка, як до мене зголо-сився журналіст Доналд Воррен з Енн Арбор, Миш. , у товаристві своєї дружини в січні 1986 року. Сиділи ми в моїй хаті і він повідомив мене, що вже кілька літ шукає матеріалів про перебування о. Пилипенка в Америці. Я розказав йому все те, що тут я написав, а він додав ще більше. Він дуже втішився моїми інформаціями, бо він не знав нічого про діяльність о. Пилипенка в Чикаго. Він пише книжку про о. Пилипенка і він думає, що це буде „бест-селлер”. Неправдою є, що о. Пилипенко приїхав насамперед до Чикаго. Цей журналіст має документи про діяльність отця Олексія в стейті Конектикат, має листи від священникового сина д-ра Ігоря і він вибирається за кілька днів до Аргентини на побачення з тим лікарем д-ром Ігорем Пилипенком, щоб далі збирати і студіювати джерела для книжки. Обіцяв він мені вислати книжку, коли вийде з друку. А в міжчасі читачі Альманаху УНС будуть знати вже щось про легендарного отця Олексія Пилипенка.

The Ukrainian famine of 1932-33 is the most appalling atrocity in Stalin's dreadful catalogue of crimes. It was also the occasion of a grave failure on the part of "responsible" American and European journalists.

...The sympathy of these reporters for the "socialist experiment" in the Soviet Union led them to ignore the famine — and more benign Soviet misdeeds such as the Great Terror of the late 1930s — in order not to provide ammunition to Moscow's enemies....

З Редакційної із щоденника „New York Post”, 24-го вересня 1986, з приводу висвітлення фільму продюсера Славка Новицького „Жнива Розпачу” на телевізійній програмі Віппіяма Ф. Еакпі тієї ж дати.

МОЯ СЛУЖБА В ПОЛЬСЬКОМУ ВІЙСЬКУ І ПЕРШІ КРОКИ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Написав СТЕПАН ЯВОРСЬКИЙ

У вересні 1941 року я був звільнений перед закінченням терміну мого ув'язнення з советського табору примусової праці на підставі договору між советським урядом і урядом Польщі на вигнанні, що перебував у Лондоні, Англія. В половині лютого 1942 року я зголосився до польського рекрутаційного бюро в Аральську, Казахстан, з наміром вступити до польського війська, яке тоді формувалось у Советському Союзі. Тому, однак, що я не приховував своєї української національності, мене разом з іншими українцями, які бажали вступити до польського війська, відіслали до советського офіцера, який вербував охочих до советських робітничих батальйонів. Очевидно, ані я, ані інші українці не схотіли іти на службу до советських формацій. Дехто з українців повернувся до своїх родин, а я переїхав до іншого рекрутаційного пункту в містечку Горчаково, в Узбекистані. В цьому пункті я не признавався до української національності і був прийнятий до війська як поляк. Тут слід зазначити, що в перших місяцях формування польської армії в Советському Союзі українців, білорусинів і жидів, які були польськими громадянами в 1939 році приймали до польської армії разом з поляками. Однак з початком 1942 року, коли советський уряд обмежив кількість осіб, які мали становити польську армію, польські рекрутаційні пункти почали відкидати національні меншини, а приймали лише поляків. Після того лише ті українці або білорусини, які бездоганно володіли польською мовою і які не признавались до своєї національності, могли дістатися до польської армії.

Мене офіційно прийняли до війська 28-го лютого, 1942 року. Я був включений до піхоти 9-ої дивізії Польських Збройних Сил, яка тоді формувалась у тому районі Узбекистану. Два дні після прийняття до війська я захворів на плямистий тиф і незадовго після того був перевезений до військового шпиталю в Маргеляні, недалеко від Горчакова. Після чотирьох тижнів перебування в шпиталі мене звідти виписали і відіслали до військового центру, де мене приділили до іншої дивізії, бо в міжчасі 9-та дивізія була перенесена до Палестини. Я був приділений до 7-ої дивізії, яка

стояла в містечку Керміне, недалеко від Самарканду в Узбекистані.

Мене призначили до 23-го полку піхоти, розташованого в селі Кенімех, і там я проходив військовій вишкіл. В наслідок епідемії червінки, я захворів і на цю недугу, але не признавався до неї, бо боявся, що знову пропущу нагоду виїхати поза межі ССРСР. В той час були чутки, що наша дивізія має бути перенесена на Середній Схід. Так і сталося. Під кінець липня 1942 року нас перевезли з Узбекистану до порту Красноводськ у Туркменії, а звідти через Каспійське море до Паглеви у Персії. Опісля ми переїхали до містечка Канакін в Іраку, де нас включили в британську військову систему.

Весною 1943 року я зголосився добровольцем до польського летунства, і після іспитів і докладних медичних оглядин мене прийняли на вишкіл у польські повітряні сили. З Канакіну ми переїхали до Гайфи в Палестині, а опісля — до Суезу в Єгипті. Першого травня 1943 року ми попливли французьким кораблем „Іль де Франс“ навколо Африки, відвідуючи по дорозі Ріо-де-Жанейро в Бразилії, місто Фрітаун в Ліберії, Західня Африка; врешті заїхали до порту Глєсго в Шотляндії. Подорож тривала 53 дні. В скорому часі нас перевезли до міста Кіркгам, біля Блекпул, де нас було офіційно включено в ряди польського летунства, яке було цілковито інкорпороване в систему британського летунства (Роял Ейр Форс).

Перших дев'ять місяців служби в летунстві були присвячені інтенсивному навчанню англійської мови і певних елементарних наук, необхідних для летунів (метеорологія, фізика, мапознавство і т.п.). Влітку 1944 року ми розпочали фактичний летунський вишкіл, в моєму випадку, — з ділянок навігації. Я вибрав фах навігатора, сподіваючись, що мене пошлють на кінцевий вишкіл до Канади. Так, однак, не сталося, бо кінцевий вишкіл був перенесений з Канади до Айл оф Мен, тобто на малий острів між Англією та Ірляндією.

Я закінчив свій вишкіл у квітні 1945 року, місяць перед кінцем війни. Тому, що я до того часу опанував добре англійську мову, а за час перебування у Советському Союзі вивчив досить непогано російську мову, мене спрямували на курс для перекладачів російської мови при Лондонському університеті (Лондонська Школа слов'янських і східноєвропейських студій). Я вже раніше познайомився з канадськими українцями, які були zorganizовані в Асоціації Українських Канадських Вояків (Ukrainian Canadian Servicemen's Association) і під час моїх студій у Лондоні я майже кожного дня заходив до їхнього приміщення. Щораз більше українських вояків, які служили в польських збройних силах, заїжджали до домівки Асоціації Українських Канадських Вояків і цим до певної міри утруднювали положення управи того товариства. Хоч провідники товариства радо приймали своїх співвітчизників з польської армії, їхні ресурси були обмежені і, можливо з тих причин, голова Асоціації Богдан Панчук часто звертався до мене з порадою створити подібне товариство українських вояків польських збройних сил. Очевидно, обставини українців, які служили в

польських збройних силах, були зовсім інші, як ті, в яких перебували канадці українського роду. Якраз багато з тих українців, які вступили до польських військових відділів у Советському Союзі, були примушені ховати свою національну приналежність і фігурувати офіційно як поляки і римо-католики. Все такі поради сотника Панчука мені подобалися, і я почав радитись про таку можливість з іншими українцями з польських збройних сил.

Якраз у той час приїхав з Канади до Лондону Святослав Фроляк якого я знав ще з дому, тому що він кінчав гімназію в Станиславові. Виявилось, що він був призначений на ті самі курси для перекладачів російської мови, на які я ходив. Дуже радо С. Фроляк погодився допомагати мені в організуванні Товариства українських вояків з польської армії. В міжчасі я нав'язав контакт з Володимиром Солов'єм, який був офіційним репрезентантом української меншини при Польському уряді в Лондоні, з майором Сергієм Нагнибідю, сотником Юрієм Сальським, сотником Михайлом Опаренком (всі три з польського летунства), з Юрієм Єнкалою і з Микитою Бурою, який був директором канцелярії у тогочасного головного капеляна для православних українців у польській армії єпископа Сави.

Всі ті, з якими я радився, схвалили проєкт створити організацію українських вояків польської армії. В результаті при активній допомозі Панчука і Фроляка, я надрукував заклик до вояків польської армії, летунства і до моряків і вислав копії цього заклику до тих вояків, адреси яких ми могли дістати. Найбільше адрес ми отримали з Манчестеру, де вже роками існував так званий Український Товариський Клуб (Ukrainian Social Club), на чолі якого був Йосиф Лісньовський. Решту адрес ми дістали з канцелярії Асоціації Українських Канадських Вояків у Лондоні. Цей заклик був підписаний мною як ініціатором цього проєкту, і адреса, на яку ми сподівались отримати відповіді, була адресою Асоціації Українських Канадських Вояків у Лондоні.

Одним з перших, які зголосилися з наміром вступити до нашої організації, були Гриць Драбат і Василь Олеськів, які пізніше відіграли поважну ролю в розбудові Союзу Українців у Великій Британії. Протягом кількох тижнів ми отримали понад сто листів зі зголошеннями приступити до товариства. Зголосився тоді і Петро Пігічин, з яким я служив в тому самому відділі, не знаючи, що він українець, і який опісля став редактором першої газети нашого товариства „Наш Клич”.

Тоді з покійним Микитою Бурою, колишнім послом до польського парламенту з Волині, ми пішли до генерала Копанського, шефа штабу польських збройних сил, з проханням, щоб він дозволив українським воякам польської армії належати до запропонованої організації. Він не лише погодився дати дозвіл, але пообіцяв проголосити по всіх відділах польських збройних сил, що така організація твориться та що українці можуть до неї зголошуватися.

Тоді то ми і „охрестили” нашу організацію Союзом Українських Вояків Польської Армії.

Заки цей союз був остаточно оформлений, я успішно закінчив курс для перекладачів російської мови і мене відправили у вересні 1945 року до північної Німеччини, до Головної Кватири Братанських Повітряних Сил (Air Division Control Commission for Germany). Два дні після мого від'їзду був оформлений тимчасовий провід Союзу Українських Вояків Польської Армії, на чолі якого став Микита Бура, а секретарем — Юрій Єнкала.

Перші загальні збори Союзу Українських Вояків Польської Армії відбулися 19-го січня 1946 року в Единбурзі, Шотландія. На цих зборах було рішено прийняти назву організації „Союз Українців у Великій Британії”, в скорочені СУБ. На цих зборах я не міг бути присутнім, але я вислав з Німеччини привіт і побажання. Під час моїх відпусток з Німеччини, які я нормально проводив у Лондоні, я помагав новій управі в їхній праці. Організація росла просто на очах.

В кінці грудня 1946 року я повернувся до Великобританії і вступив до так званого Польського Корпусу Переселення (Polish Resettlement Corps). У березні 1947 року я почав працювати для Українського Центрального Допомогового Бюра, яке очолював Богдан Панчук. Хоч моя постійна праця була в Центральному Українському Допомоговому Бюрі, я частинно працював і для Союзу Українців у Великій Британії. Я дізнався з преси, що в південній Німеччині почали масово видавати українські книжки і журнали, і я почав замовляти для СУБ'у книжки від видавництва Мирослава Стиранки і від Українського Видавництва у Мюнхені. Так почала лась при СУБ'і книгарня, яка опісля стала головною фінансовою базою організації.

В міжчасі, до Великобританії почали масово приїжджати українські робітники з Німеччини і Австрії на працю в сільсько-господарських установах і в фабриках. Почали прибувати українські вояки з польської армії Андерса з Італії і з Середнього Сходу. Між ними був мґр Теодор Данилів, який незадовго став генеральним секретарем СУБ'у. Врешті в 1947 року приїхала з Ріміні, Італія, українська дивізія „Галичина”. З рамени Центрального Українського Допомогового Бюра я відвідував майже всі табори українських робітників, а також табори українських воєнних полонених. В грудні 1947 року Союз Українців у Великій Британії був офіційно інкорпорований і зареєстрований як харитативна організація. В тому ж 1947 році я закінчив працювати в Центральному Українському Допомоговому Бюрі і перейшов на постійну працю в Союзі Українців у Великобританії як директор книгарні і видавництва (в тому часі газета „Українська Думка” стала офіційним органом СУБ'у). На цій позиції я залишився в СУБ'і аж до часу моєї еміґрації до Канади у вересні 1948 року.

ДВА ТЕАТРИ У ЗАЛЬЦБУРЗІ

Написав ІВАН ГОШ

В 1945 році ініціативою відомої акторки Ганни Совачевої був організований Український Драматичний Театр при таборі „Легенер Казерне” в м. Зальцбурзі. Театр очолили основоположники Ганна Совачева, Амброзій Маруненко, Іван Бондаренко, Микола Шліхутка, В. Зацерковний, Михайло Соханівський, М. Гай, В. Проценко, Є. Сташків. Ці актори взялися до праці з великою любов'ю та ентузіазмом, щоб практично здійснити задум Г. Совачевої. Власними силами вони зробили декорації, костюми, бутафорію. В цьому ж 1945 році вже були показані п'єси на одну дію, а саме „Кінець любови” та „Бувальщина”. Режисерську працю в п'єсах ділили між собою Г. Совачева та І. Бондаренко. Люди, сповнені любови до своєї батьківщини і туги за своїм рідним театральним мистецтвом, зустріли п'єси з великим одушевленням, бо вони стали розрадою для українських скитальців на чужині. За короткий час існування театру театральний склад побільшився акторами з театральним досвідом. До театру приєдналися: Іван Гірняк, Марія Гірняк, О. Луговий, Д.Д. Чайка, Г. Чайка, Г. Гуменна, Л. Крушельницька, В. Козаченко, І. Гудзовський, В. Гай, І. Красножоний.

Довідавшись про побут акторки Клавдії Кемпе в м. Ляндеку, яка працювала при Музично-драматичному театрі під мистецьким керівництвом режисера і корифея української сцени Йосипа Гірняка та режисера опери Семена Бутовського, Клавдію Кемпе — відому акторку в театрах Галичини „Тобілевича”, „Стадника”, „Заграва”, Ганна Совачева запросила до праці в Українському Театрі Зальцбургу. Молоді любителі театрального мистецтва Ірена Рашевська та Микола Голодик включилися до праці в театрі. Поважний склад досвідчених акторів уможливив взятися до постановки більших п'єс з українського репертуару, а саме „Ой не ходи Грицю...”, „На ясні зорі”, „Невольник”, „Чорноморці”, „Інваліди”, „Пошились у дурні”, „Степовий гість”, „Ой. Морозе, Морозенку”, „Мартин Боруля”, „За двома зайцями”.

Вистави ці мали різноманітний характер, тому режисери

працювали по-черзі: Г. Совачева, А. Маруненко, О. Луговий, Д. Чайка. Виконавцями у п'єсах були актори — Г. Совачева, К. Кемпе, М. Гірняк, Л. Крушельницька, Г. Гуменна, В. Козаченко, М. Слюсарівна, І. Рашевська, І. Гірняк, А. Маруненко, о, О. Луговий, І. Гудзовський, І. Красножоний, М. Голодик, В. Галібчук. Український Драматичний Театр славно записався в історію культурного життя скитальщини. Досконалою грою актори давали велике моральне задоволення та надію на краще майбутнє нашим людям по всіх таборах Австрії. На окреме вирізнення заслуговує одна з передових акторок Українського Драматичного Театру Клавдія Кемпе-Гош. Вона своєю появою на сцені та переконливою грою в таких п'єсах, як „Ой, не ходи, Грицю” в ролі Марусі та в „Чорноморцях” в ролі Цвіркунки, залишила незабутній спогад у серцях тих, що бачили її на сцені; це справді була талановита, Богом обдарована акторка. Її хосенну працю не тільки на сцені, але і в таборовому громадському житті, як виступи на академіях, в літературних вечорах, таборова рада належно оцінила, надсилаючи Клавдії Кемпе-Гош лист-признання за підписами голови табору В. Качмаря, секретаря проф. Мирона Мосори та голови Міжтаборової ради інж. Григоря Мельника.

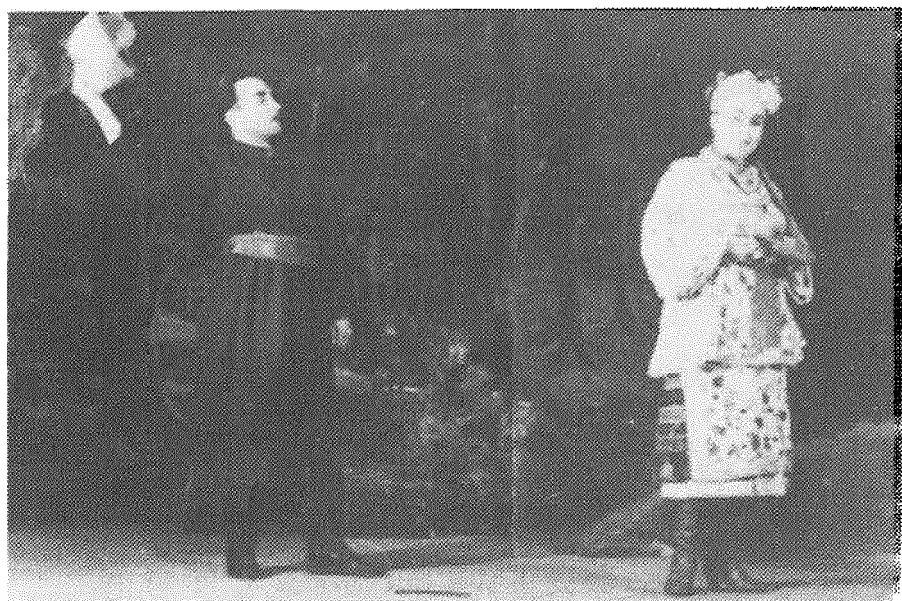
В Листі читаємо: „Просимо ласкаво прийняти сердечну подяку від Таборової Ради та цілої нашої Української громади за Вашу безкорисну та повну посвяту працю на Українській сцені за час перебування в нашому таборі. Ваше пламенне слово знаходило живий відгук серед скитальської спільноти та ще цупкіше зв'язувало нас усіх з нашою батьківщиною. Хай Всевишній винагородить і зберігає Вас у здоров'ї і силі, щоб Ви і далі могли працювати для добра і слави української нації у далекій чужині та в кінці щоб вернулися на нашу рідну вільну Україну”.

Правління Спілки Українських Науковців, Літераторів і Мистців в Австрії дало високу оцінку праці артистки К. Кемпе-Гош, прийнявши її в члени спілки по секції театрального музичного мистецтва.

Крім Українського Драматичного Театру в таборі „Легенер Казерне” в Зальцбурзі був зорганізований у другому таборі „Лексенфельд” Оперний Ансамбль під керівництвом відомих мистців з України Семена Бутовського, режисера, актора, колишнього співака театру Миколи Садовського, та балетмайстрів і солістів балету Харківської та Київської опер Вадима й Ніни Сулімів. До складу Оперного Ансамблю належали професійні співаки — ссолисти: Віра Козулькина, сопрано, Харківська опера; Іван Гош, тенор, соліст Дніпропетровської та Львівської опери; Микола Чалий, бас, соліст Харківської опери; Ю. Ковінько, тенор, соліст; М. Шкурат, бас; В. Баранович, баритон; Наталка Куліш та Маргарита Роговська — сопрани, всі ці співаки були з гарними голосами і виконували свої партії в операх з великим успіхом. При Оперному Ансамблі був добрий хор та оркестра, до якої належали професійні музиканти піаністи проф. Меланія Байлова, Леся Вахнянин

„Чорноморці” — Якова Кухаренка. Сидять (зліва направо): І. Луговий, М. Слюсарівна, М. Гірнякова, піяністка Марія Сливинська, К. Кемпе, І. Гірняк, В. Козаченко і М. Голодик.

Опера „Катерина”, музика Миколи Аркаса. Галина Бутовська — Катерина та Іван Гош — Андрій.

та Маруся Сливинська. Хор і оркестру провадив талановитий музикант, хормайстер і диригент Петро Окопний.

На протязі років 1946-1949 були показані українським та неукраїнським глядачам такі опери: „Запорожець за Дунаєм”, режисер Г. Совачева; „Катерина”, режисер С. Бутовський, „Наталка Полтавка”, режисер С. Бутовський; „Кармен”, режисер В. Сулима. Ваконавцями головних партій в опері „Кармен”, наприклад, були В. Козулькина — Кармен, Іван Гош — Хозе, М. Чалий — Ескамілью.

Еміграція закінчила творчу діяльність Українського Драматичного Театру та Оперного Ансамблю, діяльність, яку вже не вдалося потім розвинути тут, в Америці, хоч ми опинилися в багатих достатками заокеанських країнах. Зате протягом трьох років свого існування в Австрії Оперний Ансамбль в місті Зальцбурзі давав велику духову насолоду для українських мешканців таборів, американців, які працювали по своїх адміністраціях, а навіть для австрійців, які належать до одних з найбільших в світі любителів і знавців доброї музики, вихованих на давніх мистецьких традиціях. Українська опера та українська драма у виконанні цих двох театральних колективів залишили незабутній спомин у всіх слухачів, що мали нагоду подивляти чудову гру цих наших акторів драми та оперних співаків, які своїм виконанням були на дійсно високому мистецькому рівні. Це все було сорок років тому.

Тарас Мельничук

В ТЮРМІ 25-го ЛЮТОГО 1979 РОКУ...

(уривок)

*...І карцери зимні і автомати...
Руки за спину, без шнурівки взуття,
І кожна хвилинка, як етап в небуття.
І ментовська форма, — у пику тобі.
І шмони наголо: „Сніміть труси!”
І холод, і голод, і хліб як ясир.
Хапаються сльози за колючі дроти:
У Сибіру морози — на Україні хрести...*

А. РУДНИК

ЧОГО ШУКАЄШ ?

*Чого шукаєш щастя між чужими?
Чому шукаєш те, чого нема?
Ти не рівняй нічого до України,
бо буде це як літо і зима.*

*Тебе тепленьке сонце гріє влітку
і вітерець шумить у деревах;
Не знайдеш ти нічого між чужими,
бо рідна мати — все є лиш одна.*

*Бо рідний хлопець чи дівчина мила
все будуть ближчі, бо то кров одна.
Роби, що хочеш, відвертайсь від цього,
та не побореш, буде все дарма.*

*Бо прийде час і серце переможе,
За горло стисне й потече сльоза...
Тоді згадаєш Матір-Україну
і все, що рідне, що його нема.*

*Тож не шукай ти щастя між чужими,
Бо це міраж, це булька миляна.
Тому вернися знов до свого Дому,
де є любов і щастя, і весна!*

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ —
НЕОБХІДНА КНИЖКА ДОМА І В ШКОЛІ!

ПОДБАЙТЕ,
щоби в кожній публічній бібліотеці була
повна і стисла двотомова

Енциклопедія України
В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

UKRAINE
— A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

UNIVERSITY OF
TORONTO PRESS

U **UKRAINE**
— A CONCISE
ENCYCLOPÆDIA

ЦІНА:

Том I	\$ 75.00
Том II	\$ 85.00
Хто замовить ОБА ТОМИ платить	\$140.00

включно з пересилкою

Замовлення і належність ТІЛЬКИ ЧЕКАМИ або ПОШТОВИМИ
ПЕРЕКАЗАМИ (М О) слати:

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.
30 Montgomery Street ■ Jersey City, N.J. 07302

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ! • ЧИТАЙТЕ! • ПОШИРЮЙТЕ!

СВІТЛО

THE LIGHT

ВИДАЮТЬ ОО. ВАСИЛІЯНИ

ВИХОДИТЬ ЩО МІСЯЦЯ У ВИГІДНІМ ДО
ЧИТАННЯ ФОРМАТІ З ГАРНОЮ, МИСТЕЦЬ-
КОЮ ОБГОРТКОЮ.

ПЕРЕДПЛАТА ТІЛЬКИ 11.00 ДОЛ. РІЧНО

КАЛЕНДАР „СВІТЛА” — \$6.00 ДОЛ.

Адреса:

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: (416) 535-6483

Ваші знайомі чи рідні будуть Вам вдячні весь
рік, коли як Різдвняний Дарунок замовите для
них „СВІТЛО”.

• • •

ДРУКАРНЯ ОО. ВАСИЛІЯН

ІЗ ВЛАСНОЮ ПЕРЕПЛЕТНЕЮ

виконує сумлінно й за умірковані ціни всякі дру-
карські роботи: ЧАСОПИСИ, ЖУРНАЛИ, КНИЖ-
КИ, ВІДОЗВИ, АФІШІ, ЛЕТЮЧКИ, КАНЦЕЛЯ-
РІЙНІ ДРУКИ, КОВЕРТИ, ВІЗИТІВКИ, ВЕСІЛЬНІ
ЗАПРОШЕННЯ, ДРУКИ У ДВОХ АБО Й БІЛЬШЕ
БАРВАХ, ТОЩО.

The Basilian Press

286 Lisgar Street ■ Toronto, Ont., Canada M6J 3G9 ■ Tel.: (416) 535-6483

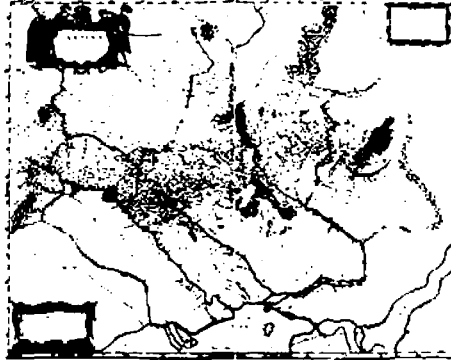
ENGLISH EDITION

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

Edited by Volodymyr Kubijovyč

The alphabetical, multi-volume *Encyclopedia of Ukraine* will be welcome in the home of every Canadian and American of Ukrainian descent. Based on twenty-five years of preparation by over 100 scholars from around the world, it will provide a first-rate guide to the life and culture of Ukrainians both in Ukraine and in the diaspora. This major scholarly project represents a completely revised and updated version of *Entsyklopediia Ukraïnoznavstva* and has been prepared under the auspices of the Shevchenko Scientific Society (1955-81), the Canadian Institute of Ukrainian Studies (1976-81), and the Canadian Foundation for Ukrainian Studies (1976-81).

ENCYCLOPEDIA OF UKRAINE

VOLUME I (A-F): First of Four Volumes

\$119.50

\$115.00 + shipping & handling \$4.50

First volume of a major work of Ukrainian scholarship in the diaspora

968 pages containing approximately 2,800 entries

Illustrated throughout

Over 450 illustrations in black and white; 5 color plates

83 maps, 6 of them in color

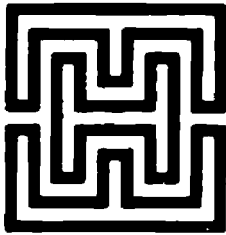
Large color fold-out map of Ukraine with 32-page gazetteer bound separately in same binding as book; the two volumes wrapped together

ORDER NOW AND SEND A CHECK FOR \$119.50 to:

SVOBODA BOOK STORE

30 Montgomery Street, Jersey City, N.J. 07302

New Jersey residents add 6% sales tax

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці

вітає

Відділи і Членів Українського Народного Союзу та Читачів „Свободи”

й просить їх стати прихильниками й добродіями цього найстаршого українського наукового Товариства, яке під проводом Івана Франка, Михайла Грушевського й інших вчених стало справжньою академією наук і вдержувало зв'язок з цілим науковим світом. Відновлене в ЗСА 1947 р. і в 1949 р. в Канаді, НТШ продовжує давню діяльність, зокрема ж бере участь у міжнародних конференціях і влаштовує свої, друкує нові твори, головню в українській мові, щоб не забракло української книжки на полицях наукових бібліотек світу. НТШ веде й постійно доповнює 40,000 томову українознавчу бібліотеку і цінний архів, які переховуються для добра української науки в новопродбанім домі в передовій дільниці Нью Йорку. Щоб продовжувати цю працю НТШ потребує постійної допомоги українського громадянства. тому прохаємо Вас:

1. Станьте членами-прихильниками НТШ з вкладкою 25 дол. річно;
2. Зложіть свою пожертву на видавничий фонд НТШ;
3. Купуйте книжки надруковані НТШ, зокрема історичного й літературного змісту. Набажання вишлемо наш каталог книжок;
4. Не забудьте у свому заповіті зробити щедрий запис на НТШ, що б воно жило й працювало для нашої науки і народу навіть, як нас не стане.

Наша адреса:

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY, INC.

**63 Forth Avenue
New York, N.Y. 10003**

Д-р Ярослав Падох
голова

Д-р Леонід Рудницький
науковий секретар

ФУНДАЦІЯ УВУ В АМЕРИЦІ

**Нам надзвичайно приємно поінформувати українську громаду про діяльність
Фундації Українського Вільного Університету (УВУ) в Америці.**

УВУ заснований 17-го січня, 1921 р. у Відні групою українських професорів, діячів культури і колишніх вояків українських армій. При кінці 1921-го року УВУ був перенесений до Праги, а в році 1945-му до Мюнхену, де діє сьогодні в новонабутому власному будинку.

Щоб забезпечити дальший розвиток вільної української науки, в 1975 р. було створено Фундацію УВУ. Фундація визнана Федеральним урядом, як неприбуткова інституція. ВСІ ПОЖЕРТВИ й вкладки на Фундацію МОЖНА ВІДТЯГАТИ ВІД ПОДАТКУ.

В 1986 РОЦІ ФУНДАЦІЯ УВУ при ВАШІЙ ЩЕДРІЙ ДОПОМОЗІ виплатила 140 стипендій для українських студентів на різні студійні програми УВУ. (Стипендії покривали оплати за навчання і кошти прожитку); фінансувала академічний курс „Порівняльний фолкльор; українські народні пісні і бандура”, фінансувала курси англійської мови і українознавства на протязі трьох семестрів для біженців з Польщі на УВУ в Мюнхені. ФУНДАЦІЯ дала дотації на видання збірника „Масариківської конференції” і збірника „Розстріляне відродження”, у французькій мові, яку УВУ організував спільно з університетом Сорбони в Парижі. ПРИ допомозі щорічної студійної програми СТЕЖКАМИ БАТЬКІВ по ЄВРОПІ поставлено ПРОПАМ'ЯТНУ ПЛИТУ в кол. концтаборі Дахау, проголошено творення ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ МАРТИРОЛОГІЇ, зложено квіти на могилах вояків-українців у Фельдбаху, Монте Касіно, в кол. концтаборі Дахау. Частинно осягнено визнання українського вкладу і українських жертв під Монте Касіно. При монастирі і чині Бенедиктинів покликано ПОСТІЙНИЙ ФОНД ПОМИНАЛЬНИХ ВІДПРАВ, з процентів якого щороку ченці монастиря будуть відправляти Богослужби і Панахиди за впадших українських вояків. СТУДЕНТСЬКІ комітети „Дахау” і „Монте Касіно” при Фундації УВУ розгорнули широко закроєну корисну загально національну діяльність.

В минулому році Фундація УВУ мала понад 1.300 ЖЕРТВОДАВЦІВ, а це доказ великого зрозуміння громади для української науки. ВІРИМО, ЦО І ВИ своєю пожертвою чи датком станете членом цієї великої патріотичної УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ ПОЗА МЕЖАМИ БАТЬКІВЩИНИ.

МЕТА ФУНДАЦІЇ — створити ОДНОМІЛЬЙОНОВИЙ ФОНД, який допоможе забезпечити дальший розвиток української науки у вільному світі.

ТОМУ УПРАВА ФУНДАЦІЇ звертається до ВАС з гарячим проханням стати членом Фундації або скласти пожертву в міру Ваших спроможностей. Коли Ви пожертвували раніше або вже є членом Фундації — ПРОСИМО ВАС підвищити свій ВКЛАД.

Управа Фундації: Петро Гой, В. Лучків, І. Буртик, Яр В. Моцюк, Т. Воляник, Б. Дацків, О. Луцька, Н. Олесницький (правний дорадник)

Чеки виписувати на UFU Foundation та висилати на адресу Фундації УВУ:
UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.
203 Second Ave, New York, N.Y. 10003

ТРОФЕЇ ФІЛЬМУ „ЖНИВА РОЗПАЧУ”

Набувайте знаменний англомовний фільм

„ЖНИВА РОЗПАЧУ” **(“HARVEST OF DESPAIR”)**

про штучно створений голод в Україні 1932-1933 рр.

½ інч. касетка VHS або Бета	\$100.00
¾ інч. касетка Commercial	200.00
16 мм. одногодинний фільм	960.00
Випозичення фільму	200.00

Купіть касетку або фільм вашим

ДІТЯМ — ЗНАЙОМИМ — ШКОЛАМ — БІБЛІОТЕКАМ — ПОЛІТИКАМ

1985 року фільм нагороджено вісім разів першою нагородою і золотою медаллю на форумі International Film Festivals, його вибрано як один з найкращих престижових фільмів у New York Film Festival, Lincoln Center.

Фільм і касетки фільму можна також набути французькою мовою.

Замовлення та кореспонденцію просимо адресувати:

UKRAINIAN FAMINE RESEARCH COMMITTEE
ST. VLADIMIR INSTITUTE

620 Spadina Avenue, Toronto, Ont., Canada, M5S 2H4

Tel.: (416) 923-3318

З великої вдячності і пошани до світлої пам'яті

о. крилошанина

АТАНАСІЯ ЛЕВИНСЬКОГО

*довголітнього катехита при 2-ій Українській державній гімназії
в Чернівцях, Буковина, великого і Щирого приятеля, Батька-
Опікуна і Добродія для шкільної молоді*

мґр Василь Мизак

*уфундував при Філядельфійській Українській Католицькій
Митрополичій Архиепархії, 12-го жовтня 1984 р.*

**Постійний залізний Стипендійний Фонд
в сумі 10,000.00 (десять тисяч) ам. доларів
для вишколювання питомців української католицької
Богословії.**

*До участі в побільшенні цього фонду своїми пожертвами
запрошується колишніх учнів св. п. о. Атанасія, як також рід-
них, приятелів і знайомих покійного о. Атанасія і фундатора.*

*Чеки або моні-ордери виписувати на Ukrainian Catholic Arch-
diocese із заміткою "for Myzak's Fund" і переслати їх на адресу:*

**UKRAINIAN CATHOLIC ARCHDIOCESE
815 North Franklin Street, Philadelphia, Pa. 19123**

Подав мґр Василь Мизак

ЦЕНТРАЛЯ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ АМЕРИКИ (ЦУКА) UKRAINIAN NATIONAL CREDIT UNION ASSOCIATION

2351 W. Chicago Ave. • Chicago, Illinois 60622

312/489-0050

**УКРАЇНСЬКІ КООПЕРАТИВИ — ГОРДИСТЬ НАШОЇ ГРОМАДИ
ТА ЇХ ВЕЛИКІ ДОСЯГНЕННЯ.**

КООПЕРАТИВИ

- полагоджують всі роди банкових услуг
- платять вищу дивіденду як банки й щадниці
- видають всі роди позичок на нижчі відсотки як банки й щадниці
- кожний член має безплатне життєве забезпечення:
  - а) на вкладах до 2.000
  - б) на позичках до 10.000
- ощадності кожного члена забезпечені Федеральною Агенцією — NCUA до суми 100.000 дол.
- служать всіми родами інформацій в українській і англійській мовах.

КООПЕРАТИВИ Є СПІЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ УСІХ ЧЛЕНІВ.

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ЧІКАГО, ІЛЛ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
НЬО ЙОРК, Н Й

Українська Православна Кредитова Кооператива
НЬО ЙОРК, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ДЖЕРЗІ СІТІ, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
НЬОАРК, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
РОЧЕСТЕР, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ТРЕНТОН, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ДЕТРОЙТ, МІЧ

Українська Стейтова Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ПАРМА, ОГАЙО

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СВ АНДРІЯ
С БАНД БРУК, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ЕЛІЗАБЕТ, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
ІАРТФОРД, КОНН

Українська Кредитова Кооператива
ОСНОВА
КЛІВЛЕНД, ОГАЙО

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
БАЛТИМОРЕ, МД

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
СУМА
ЙОНКЕРС, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ФІЛІАДЕЛФІЯ, ПА

Українська Кредитова Кооператива
ВАШІНГТОН, Д К

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ЧЕСТЕР, ПА

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
СІРАКУЗИ, Н Й

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ТАССЕЯК, Н ДЖ

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
САМОПОМІЧ
ПІТСБУРГ, ПА

Українська Кредитова Кооператива
МІННЕАПОЛІС, МІНН

Українська Кредитова Кооператива
БУДУЧНІСТЬ
ДЕТРОЙТ, МІШ

Українська Кредитова Кооператива
МІЛВОКІ, ВИС

Українська Федеральна Кредитова Кооператива
БОУФФАЛО, Н Й

Українська Кредитова Кооператива
ЛОУРІН, ОГАЙО

Українська Братська Кредитова Кооператива
СКРІНТОН, ПА

Українсько-Американська Кредитова Кооператива
МАННІ, ФЛА

Українська Братська
Федеральна Кредитова Кооператива
БООТОН, МАСС

Українсько-Американська
Кредитова Кооператива, Арізони
ФІНІКС, АРІЗ

Українська Кредитова Кооператива
ТРИЗУБ
КАНТОН, ОГАЙО

Українська Кредитова Кооператива
КЕРГОНКСОН, Н Й

Українська Кредитова Кооператива
ЛЬОС АНДЖЕЛЕС, КАЛІФ

Українська Харчева Кооператива
САМОДОПОМОГА
ЧІКАГО, ІЛЛ

Українська Видавнича Кооператива
ЧЕРВОНА КАЛІНА
НЬО ЙОРК, Н Й

**УКРАЇНЬСКА
ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА
„САМОПОМІЧ”
в Нью Йорку**

вітає

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

*як Українську Заморську Твердиню з його працею й осягами
впродовж його, більше 90-літнього існування в користь
Української Громади на Американській Землі та всього Укра-
їнського Народу на його рідній землі й країнах його поселення,
й бажає якнайкращих успіхів у майбутньому!*

УФКК „САМОПОМІЧ” в НЬЮ ЙОРКУ

- це найстарша і найбільша українська кредитова кооператива на американській землі — її майно вже досягає суми сто мільйонів доларів;
- вона дає своїм членам усі основні банкові услуги на значно корисніших умовах, чим інші американські установи;
- крім того дає зовсім безплатне життєве забезпечення для своїх членів до висоти \$2,000.00;
- все служила дешевим і корисним кредитом, при чому дає зовсім безплатне забезпечення до висоти \$20,000.00 на випадок смерти чи сталої непрацездатности довжника;
- рік-річно уділяє допомоги для наших шкіл, молодечих, культурних, мистецьких і інших громадських організацій — чим уможливляє їхнє існування й працю.

Self Reliance (N.Y.) Federal Credit Union

108 Second Avenue, New York, N.Y. 10003

Tel.: (212) 473-7310

САМОЛОМІЧ

**35 РОКІВ СЛУЖБИ
УКРАЇНСЬКІЙ ГРОМАДІ
В ЧІКАГО**

**35 YEARS OF SERVICE
IN CHICAGO**

SELFRELIANCE

**UKRAINIAN
FEDERAL CREDIT UNION**

2351 W. CHICAGO AVE., CHICAGO, IL 60622

TEL: 312/489-0520

**УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА**

САМОПОМІЧ

в Дітройті, Миш.

**ПЕРША УКРАЇНСЬКА КРЕДИТІВКА
яка впровадила
ВІЗА і МЕСТЕРКАРД**

Видає позички на всякі потреби на догідних умовах, як також
платить квартално високі відсотки за ощадності.

ЗАХОДЬТЕ ЗА БЛИЖЧИМИ ІНФОРМАЦІЯМИ ДО НАС!

Три бюро для Ваших послуг!

ВОРРЕН — WARREN

**26791 Ryan Road, Warren Mich. 48091
Tel. 756-3300**

ДІТРОЙТ — DETROIT

**7346 Michigan Avenue, Detroit, Mich. 48210
Tel. 841-2390**

ГАМТРАМК — HAMTRAMCK

**11838 Jos. Campau Avenue, Hamtramck, Mich. 48212
Tel. 891-4100**

Українська Федеральна Кредитова Спілка

Належати до своєї рідної установи — це шляхетна ціль — обов'язок всіх українських громадян

УКСпілка є кооперативною фінансовою установою, яка працює для добра української спільноти в Рочестері. Вона організує, об'єднує і співпрацює з усіма українцями та завжди простягає їм свою допоміжну руку

УКСпілка з'єднала у своїх рядах українську громаду, допомогла збудувати українські церкви і бізнесові підприємства своїх членів, дала членам безплатне життєве забезпечення на ощадності і позички, платить за ощадності вклади і сертифікати по можливості найвищі дивіденди і уділює позички на догідних умовах і найнижчих відсотках. Що більше нас буде в кооперації, то більше буде наша збірна громадська сила

ROCHESTER UKRAINIAN FEDERAL CREDIT UNION

831 Joseph Avenue ■ Rochester, N.Y. 14621 ■ (716) 544-9518
(716) 338-2980

Не для зиску, не для мипостині, але для обслуги!

Your security starts at your credit union

У ВАШІЙ
КРЕДИТОВІЙ СПІЛЦІ

ВИ!

Є ВАЖНА ОСОБА

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ

**ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА**

„САМОПОМІЧ”

**558 Summit Avenue, Jersey City, N.J. 07306
Tel.: (201) 795-4061**

ФІЛІЯ в ТРЕНТОНІ:

981½ S. Broad Street, Trenton, N.J. Tel.: (609) 695-1043

Ф.К.К. „Самопоміч” в Джерзі Ситі, Н. Дж. була заснована в 1954 році. На терені Трентону діє філія Ф.К.К. „Самопоміч” в Джерзі Ситі, яка обслуговує членів кредитівки з Трентону і околиці.

Подаємо до відома короткий перелік обслуг з яких можуть користати члени кредитової кооперативи:

1. Дивіденда на звичайних ощадностевих контах 7%, виплачуємо квартално.
2. Усі щадничі конта обезпечені державною агенцією до 100,000 дол.
3. Оплачуємо життєве обезпечення за членів на звичайних щадничих контах до 2,000 дол.
4. Усі консумційні позички членів обезпечені на випадок непрацевдатности або смерти до 10,000 дол. Кредитівка оплачує обезпечення.
5. Видаємо 6, 12 і 30 місячні сертифікати. Платимо більші відсотки як комерційні банки.
6. В кредитівці можна відкрити Пенсійний фонд ІРА. Платимо тепер 9.5%, начислюючи відсотки квартално.
7. Приймаємо безпосередньо від уряду чеки Соціального Обезпечення для своїх членів.
8. Відкриваємо щадничі конта для дітей.
9. Видаємо різні роди позичок на догідних умовах та на відсотках менших як в банках:
  - а. Морґеджові позички
  - б. На купно авта
  - в. На особисті потреби/купно меблів, направа дому, консолідація довгів, весілля, похорони і т. п.
  - г. Студентські позички
  - г. Низько відсоткові позички забезпечені ощадностями
10. З чистого зиску уділяємо допомоги нашим школам і молодечим, культурним, мистецьким та іншим громадським організаціям.

Ставайте членами та користайте з обслуг, які дає українська кооперативна фінансова установа.

**УКРАЇНЬСЬКА ШАДНИЦЯ
У ФІЛЯДЕЛЬФІЇ**

*YOU CAN SATISFY ALL YOUR
FINANCIAL NEEDS AT*

**Ukrainian Savings and
Loan Association**

8100 Roosevelt Boulevard
Philadelphia, PA 19152
Tel. (215) 331-1166

1321 W. Lindley Avenue
Philadelphia, PA 19141
Tel. (215) 329-7080

HOURS:

Mon. thru Fri. .... 9 AM to 3 PM
Friday ..... 9 AM to 7 PM
Saturday ..... 9 AM to 12 Noon

ALL DEPOSITS ARE INSURED UP TO \$100,000 BY FSLIC.

З ПРИВІТОМ

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

42-ий ВІДДІЛ ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

в Пассейку, Н.Дж.

ІВАН ХОМКО, *предсідник*

РОСТИСЛАВ ГАЛАБУРДА

заст. предсідника

ВАРВАРА ТИЖБІР

касир

МАРІЙКА ДУПЛЯК

пресовий референт

ІВАН БЛИХА

фінансовий секретар

ВАСИЛЬ МАРУЩАК

рекордовий секретар

АНГЕЛА СОВИН

господар

ОПІКУНИ ХВОРИХ:

Анастасія Марушак, Володимир Оліярник

ПРАПОРЩИКИ:

Станислав Коваль, Василь Гавроняк

МУЖІ ДОВІР'Я:

Василь Гаргай, Франко Мартин

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

Юліян Котляр, *голова*

Василь Мочула

член

Тихон Шевчук

член

GALANS

in the Ukrainian Village

2212 W. CHICAGO AVE. / CHICAGO, IL 60622
(312) 292-1000

Плити і касети ..... 10 дол.

**ЩИРА ПОДЯКА ВАМ
ЗА ДРУКОВАНЕ СЛОВО. Євшан**

YEVSHAN CORPORATION

P.O. Box 125 Station St. Michel
Montreal, Que. Canada H2A 3L9 514 727-6849

RECORD PRODUCTION — DISTRIBUTION
MAIL ORDER SERVICE — PUBLICITY

IMMIGRATION SERVICE
NOTARY PUBLIC
TRANSLATION
PARCELS TO POLAND

1987 TOURS TO - UKRAINE - EUROPE
POLAND

Northwestern Travel Bureau, INC

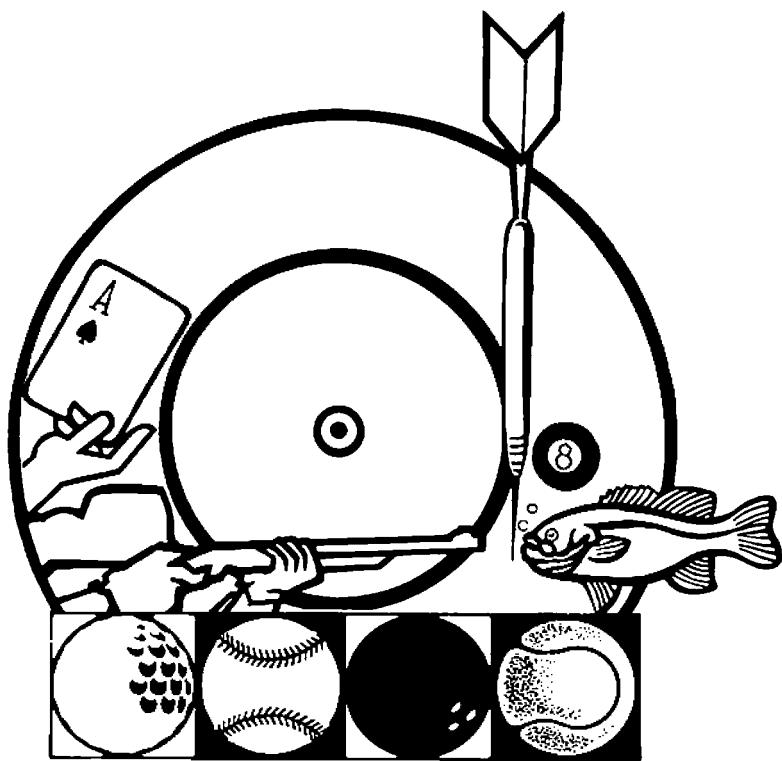
---

849 North Western Ave. CHICAGO, ILL. 60622

PHONE (312) **278-8844** or **489-5353**

The Sportsman's Tavern

245 outwater lane garfield, nj 478-9885

CONSTANTYNE AND JOYCE STRUK

Sunnyland Realty

855 N. Park Avenue Apopka, Florida 32703

Stephen Kowalchuk - Realtor

(305) 886-3060

Member of:
National Association of Real Estate Boards
Florida Association of Realtors
Orlando-Winter Park Board of Realtors
National Institute of Farm and Land Brokers
Apopka Area Chamber of Commerce

„КЛАПТИК УКРАЇНИ” на ФЛЬОРИДІ

Де квіти цвітуть цілий рік, де сонечко гріє, трава зеленіє, тут мінеральні джерела — скупаєтесь і почувєтесь неначе в Черчу біля Рогатина в **Українському Селі.**

Тут розвагові атракції світової слави: Дізнi Ворлд, Ебкот Сентер, Де Ворлд, Сиркус Ворлд, Голл оф Фейм та інші, які відвідують мільйони туристів з цілого світу.

Наша околиця розбудовується скорим темпом — одна з найшвидших у Америці. В околиці цих, світової слави атракцій та близько нашої Централі, у нашому Українському Селі, будують нові доми, початкова ціна за одну мешканєву одиницю \$47,900. Передбачається податок \$350 річно. Маємо близько Українського Села добрі і гарні площі під будову хат 100 x 140 в ціні від 13,500 дол. Можна набути з малою готівкою.

Також маємо інші продажі, купна та інвестиції в Українському Селі та околиці.

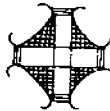
*Compliments
to
Ukrainian National Association*

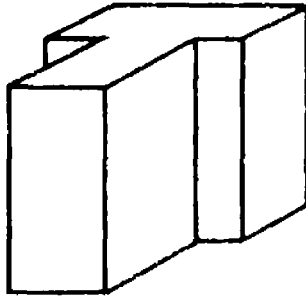
**A. A. BOOK and
PAMPHLET BINDERY, INC.**

100 6th Avenue

New York, N.Y. 10013

Telephone: 925-2537-8

TOTAL SETTLEMENT SERVICES INC.

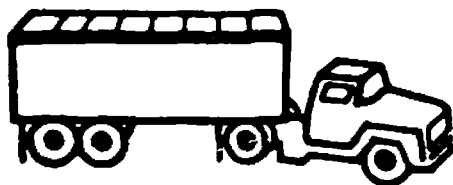
Appraisal One

Myron M. Bytz
President

**REAL ESTATE APPRAISERS —
RESIDENTIAL, COMMERCIAL, INDUSTRIAL**

(201) 584-7474

**P.O. Box 221
46 Main Street
Succasunna, N.J. 07876**

J. P. SERVICE UNIT, Inc.

TRAILER REPAIR SHOP

**P.O. Box 2249
Northlake, Illinois 60164**

JAROSLAW S. PERUN

(312) 343-2240

УКРАЇНСЬКИЙ ПОГРЕБНИК

ПЕТРО ЯРЕМА

ЗАЙМАЄТЬСЯ ПОХОРОНАМИ

В

BRONX — BROOKLYN — NEW YORK — QUEENS

І ОКОЛИЦЯХ

ПОНАД 75 РОКІВ СОЛІДНОЇ ОБСЛУГИ

**КОНТРОЛЬОВАНА ТЕМПЕРАТУРА
МОДЕРНА КАПЛИЦЯ ДО УЖИТКУ**

Phone (212) 674-2568

Established over 75

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

OVER 75 YEARS OF DIGNIFIED SERVICE

AIR CONDITIONED CHAPELS ■ CHAPELS AVAILABLE IN ALL LOCATION

**A FAMILY CONCERN SERVING
ALL COMMUNITIES**

129 East 7th Street

New York City, N.Y. 10009

УКРАЇНСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО

South Bound Brook Monument Co.

РАЇСА ХЕЙЛИК, *Власник*

**Приймаємо замовлення і ставимо пам'ятники, мавзолеї, статуї
з різних гранітів, марморів і бронзи на цвинтарі св. Андрія в С.**

Бавнд Бруку, Н. Дж. та інших цвинтарях в ЗСА.

Address.

45 Mountain Avenue, Warren, N.J. 07060

(201) 647-7221

(201) 647-3492

— CUSTOM DESIGNER —

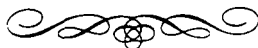
Phone: (201) 964-4222

LYTWYN & LYTWYN
Ukrainian Funeral Directors

UNION FUNERAL HOME

1600 Stuyvesant Avenue (corner Stanley Terr.)
Union, N.J. 07083

AIR CONDITIONED • ОБСЛУГА ЩИРА і ЧЕСНА

- Our Services Are Available Anywhere in New Jersey.
- Також займаємося похоронами на цвинтарі в Бавнд Бруку і перенесенням Тлінних Останків з різних країн світу.

ПАМ'ЯТНИКИ

з різних ґранітів, ставимо на цвинтарях св. Андрія в Бавнд
Бруку, св. Духа в Гемптонбургу, та інших.

ВІДОМА СОЛІДНА ФІРМА

Cypress Hills Monuments

**ВЛАСНИК — УКРАЇНЕЦЬ
ВОЛОДИМИР БІЛЯНСЬКИЙ**

К. М. КАРДОВИЧ і О. ЛОБАЧЕВСЬКА

800 Jamaica Avenue ■ Brooklyn, N.Y. 11208

**Tel.: (718) 277-2332
(718) 277-2592**

- Відкрито кожного дня, в суботу включно, від 9-5 по пол., в не-ділю від 10-4 по пол.
- На бажання і для вигоди клієнтів радо заїдемо до Вашого до-му з проєктами й порадами.

VINCENT KULINSKI MEMORIALS

809 S. Main Street

Manville, N.J. 08835

MONUMENTS ERECTED IN ALL CEMETERIES

Tel.: (201) 722-3130

Evenings: (201) 469-0299

**Т-во „СВОБОДА”,
25-ий ВІДДІЛ УНСОЮЗУ
в Джерзі Ситі, Н. Дж.**

вітає

Український Народний Союз

Уряд і Члени

Губиться мова... Тратиться Народ...

**ДРУКУЙТЕ ПО-УКРАЇНСЬКИ !
ВИКОНУЄМО ВСЯКІ ДРУКАРСЬКІ РОБОТИ:**

Книжки ♦ Журнали ♦ Летючки ♦ Шкільні матеріали
Білети ♦ Афіші ♦ Програмки ♦ Стрічки
Фірмові друки ♦ Візитівки ♦ Образці

*Наша спеціальність — гравіровані весільні запрошення
з українськими взорами.*

Trident Associates Printing
P. O. Box 614
Buffalo, New York 14240

Українська Друкарня
„ТРИЗУБ” ®
у Бофало, Нью Йорк

Phone: 716-691-8404

UKRAINIAN PRINTERS

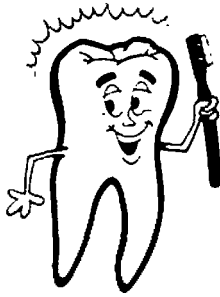
Personal and Commercial Printing:

Books ♦ Journals ♦ Newsletters ♦ Educational Material
Tickets ♦ Posters ♦ Program Books ♦ Ribbons
Office Forms ♦ Business Cards ♦ Memorium Cards

Our Specialty:

Engraved wedding invitations with Ukrainian designs.

We Deliver — U. S. and Canada

**BOHDANA A. SWYSTUN-RIVES
D.M.D., D.D.S.**

One Portland Avenue (corner Lexington Avenue)
Clifton, N.J. 07011
(201) 546-6697

DENNIS S. FLYNN
Perth Amboy, N.J.
424 East Avenue

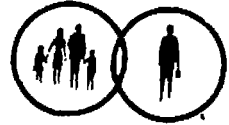
BRENDAN J. FLYNN
Edison-Fords, N.J.
23 Ford Avenue, Fords, N.J.

**FLYNN & SON
FUNERAL HOMES, INC.**

"A Family Tradition Since 1900"

826-0358

(201) 548-4365

Д-р ПЕТРО РІВЕС

(PETER A. RIVES, M.D.)

РОДИННА МЕДИЦИНА
(FAMILY PRACTICE)

Медична опіка для цілої родини, медичні тести, знімки, мала хірургія, шпитальна опіка і догляд в домах для старших (Nursing Home). Д-р Петро Рівес є в медичній управі (Faculty) шпиталю і є медичним директором для дому старших.

BEST WISHES TO THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION
from

ANGELO'S

SERVING THE UKRAINIAN
COMMUNITY IN LONDON

ITALIAN BAKERY FOR ALL SPECIAL OCCASIONS

ANGELO'S ITALIAN BAKERY

Owned & Operated by FIRENZE BAKING LTD

438-9863

130 THOMPSON IF BUSY CALL 438-9101

LONDON, ONT., CANADA N5Z 2Y6

Office Hours by Appointment

Arthur N. Hryhorowych, M.D.

*PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION
SPORTS MEDICINE
MUSCULO-SKELETAL PAIN SYNDROMES*

(212) 529-5966

**140 2nd Avenue
New York, N.Y. 10003**

Phone: (212) 694-3350
130 SECOND AVE
NEW YORK, N.Y. 10003

Bankers Federal Savings and Loan Association

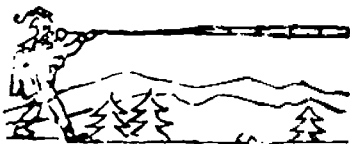
**130 Second Avenue
New York, N.Y. 10003**

JOHN F. DOLAN
Manager

MARY RESZITNYK
Asst. Manager

Нема то як на

СОЮЗІВЦІ

оселі Українського Народного Союзу

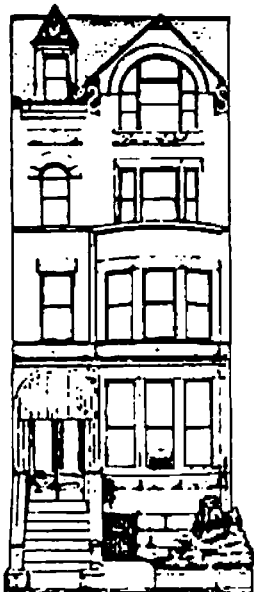
- Найкраще місце відпочинку і вакацій в Кетскільських горах біля м. Кергонксон, Н. Й.
- Гірська природа, відновлені кімнати, домашня кухня, 8 тенісових кортів, відбиванкові площі, олімпійського розміру басейн, мистецькі і розвагові імпрези та багато інших угодінь.
- Ідеальне місце для товариських зустрічей, з'їздів, весіль і т. д.
- 10% знижки для всіх членів УНСоюзу!

SOYUZIVKA — Ukrainian Nat'l Ass'n Estate

Kerhonkson, N.Y. 12446

(914) 626-5641

Tax Consulting and Financial Planning

Holding on to your money, reducing your taxes, and arranging your finances to meet present and future goals is a complicated and demanding task in today's world. **Fireside** provides comprehensive tax consulting and financial planning services geared especially to professionals, homeowners, and small businesses.

FIRESIDE TAX CONSULTING

909 UNION STREET
BROOKLYN, NEW YORK 11215-1401
718-622-1560

MICHAEL ZAPLITNY, E.A., C.F.P.

KOBASNIUK TRAVEL INC.

Your leading Ukrainian-American Travel Agency

Established 1920

66th Business Year

**WORLDWIDE AIR & SHIP TICKETS ■ CRUISES ■ HOTELS
FOREIGN & DOMESTIC TOURS ■ CAR RENTALS**

**Immigration and Visitor Documentation
Ukraine and Eastern Europe Tour Specialists**

SEND FOR OUR 1987 TOUR BROCHURES

Vera Kowbasniuk Shumeyko
President

Anthony Shumeyko
Insurance Broker

157 Second Avenue

(212) 254-8779

New York, N.Y. 10003

NEEDHAM FUNERAL SERVICE INC. MEMORIAL CHAPEL

Lloyd Needham — Bill Pfaff

Tel.: 434-9141

520 Dundas Street
London, Ont., Canada N6B 1W6

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР у Лондоні, Онт., Канада

- Об'єднує українців міста Лондону і околицю;
- Побудував власними силами та працею дім, що служить усій громаді;
- Дає приміщення: Відділові Комітету Українців Канади, Курсам Українознавства, Молодечій Танцювальній Групі, Українській Кредитовій Спілці та іншим організаціям;
- Вдержує велику українську бібліотеку;
- Влаштовує культурні та товариські імпрези;
- Піддержує морально й матеріально всі акції, спрямовані на добро української справи.

Якщо будете в Лондоні, Онт., просимо відвідати УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР!

Адреса:

London Ukrainian Center

**247 Adelaide Street South, London, Ont., Canada N5Z 3K7
Tel.: (519) 686-9811**

BULLDOZER & SHOVEL SERVICE

EXCAVATING

TOP SOIL — DRIVEWAYS INSTALLED

George & Bill Dworetzky, Inc.

LANDSCAPING AND GRADING

**8-01 Lake Street
Fair Lawn, N.J. 07410**

(201) 796-5134

ЯРОСЛАВ І ЙОГО ВАРЕНИКИ

**ПОЯВИЛАСЯ В ПРОДАЖІ ЩЕ
ДРУГА ФОРМА НА БІЛЬШІ
ВАРЕНИКИ!**

**Чудовий винахід для господинь!
Прекрасний подарунок для знайомих,
для дочки, невістки чи внучки!**

**При замовленні не забудьте подати
Вашу адресу!**

Форму можна набути, висилаючи \$10.00

до:

**JERRY CHLYPNIACZ
4836 W. Henderson
Chicago, IL 60641.**

SOUTHWEST CHAPELS

**8230 S. Harlem Avenue
Bridgeview, Ill. 60455
496-3344 & 496-3355**

Tel.: (312) 227-1653

REAL ESTATE ■ INSURANCE ■ INCOME TAX SERVICE

CHICAGO REALTY

PETER HUCUL

REAL ESTATE BROKER ■ GENERAL INSURANCE BROKER

ALL LINES OF INSURANCE

842 N. Oakley Boulevard

Chicago, Ill. 60622

Greetings from

UNA Branch 200

JOHN PRYHODA, *Secretary*
RR 1, Box 109 A
Kerhonkson, N.Y. 12446

GLEN CAIRN EMA FOOD MARKET

FRESH FRUITS AND VEGETABLES
MEATS AND GROCERIES

Hours: Mon, Tues., Wed., Sat.

9:00 a.m. — 6:00 p.m.

Thurs., Fri.

9:00 a.m. — 9:00 p.m.

280 King Edward Avenue
London, Ont. Canada N6B 3V3

ВЕСЕЛКА

*Журнал
для
української
дитвори.*

КОЛЬОРОВІ ІЛЮСТРАЦІЇ

ВИХОДИТЬ КОЖНОГО МІСЯЦЯ У ВИДАВНИЦТВІ „СВОБОДА” ЗАХОДАМИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Річна передплата становить у ЗСА — 8.00 доларів, у інших країнах — рівновартість цієї суми. Для членів УНС — 5.00 доларів. Ціна окремого числа 75 центів.
Ціна подвійного числа — 1.00 долар.

Адреса:

“SVOBODA” — “VESELKA”

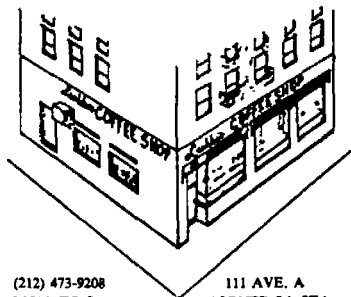
P.O. Box 346

■ JERSEY CITY, N.J. 07303 ■

U.S.A.

LESHKO'S COFFEE SHOP RESTAURANT

DROBENKO AND SONS
INC.

(212) 473-9208
MON. TO SAT.
5 A.M. TO 10 P.M.

111 AVE. A
(CORNER 7th ST.)
NEW YORK, N.Y. 10009

PIROGI - KIELBASY - STUFFED CABBAGE
BLINTZES - BORSCHT

EAT IN

TAKE OUT

PHONE 254-7760

138 SECOND AVE., NR. 8th ST. N.Y.C., N.Y. 10003

OF COURSE! WE ACCEPT ALL POPULAR
UNIONS AND MEDICARE
Call For Delivery

Office — 442-0702

Home — 826-3052

Zylka Funeral Home Inc.

THREE GENERATIONS OF SERVICE

513-515 State Street
Perth Amboy, N.J.

ANTHONY M. ZYLKA
President

MICHAEL R. ZYLKA
Managing Director

OVER "69" YEARS OF FAITHFUL SERVICE

MUZYKA & SON

FUNERAL HOME

Established 1915

278-7767
227-1222

2157 W. Chicago Avenue
Chicago, Ill. 60622

Tel.: 276-4575

KAPPA FUNERAL HOME

PETER KAPPA, Director

2321 W. Chicago Avenue

Chicago, Ill. 60622

Д-р ОЛЕКСАНДЕР ШВАРЦ
СПЕЦІАЛІСТ ВНУТРІШНІХ ХВОРІБ

Крім того проводяться найновіші методи перегляду шлунка, раннє виявлення поліпів грубої кишки, нехірургічне лікування гемороїдів.

Години прийнять понеділок, середа, четвер і п'ятниця від 10-5-ої по пол.
тільки за домовленням.

Говоримо по-українськи.

Tel.: (212) 460-5622

(Між 2-ою і 3-ою Авенями)
232 East 12th Street
New York, N.Y. 10003

Привіт Українському Народному Союзові і „Свободі”

Ukrainian National Association
St. Nicholas Society Branch 104

Perth Amboy, N.J.

Ilko Sidun, President
Wasył Matkowsky, Secretary

69 Linden Street
Fords, N.J. 08863

BRODY MEAT PRODUCTS, Inc.

CHOICE MEATS. POULTRY AND PROVISIONS
HOME MADE BOLOGNAS AND SAUSAGES

TEL: (212) 475-5052

96 SECOND AVE
NEW YORK, N.Y. 10003

CHUPA INSURANCE AGENCY

(212) 674-5340

240 East 6th Street
New York, N.Y. 10003

ARKA COMPANY

26 FIRST AVENUE
NEW YORK, N.Y. 10009
U.S.A.

ARKA Co. 26 1st Ave. (between 1st & 2nd Sts.)
(212) 473-3550 • Mon-Sun. 10-6

*Embroidery threads and fabrics, blouses, egg decorating kits
Ukrainian tapes, records, newspapers, books, scarves, ceramics.
paintings, 3-D pictures.*

BY APPOINTMENT

DIPLOMATE
THE AMERICAN BOARD
OF OPHTHALMOLOGY

ROMAN DWORECKI, M.D.

DISEASES AND MICROSURGERY OF THE EYE
LASER SURGERY
CONTACT LENSES

SUITE 1407
TELEPHONE: 200 WEST 57TH STREET
(212) 765-3200 NEW YORK, NEW YORK 10019

(212) 777-4583

FIRST AVENUE MEAT PRODUCTS

140 — 1st Avenue
(between 8—9 Streets)
New York, N. Y. 10009

HOMEMADE POLISH KIELBASY
AND COLD CUTS

Open Monday — Saturday 8 AM — 6:30 PM
Sunday 9 AM — 3 PM

BLOCK DRUG STORE

Est. 1885: The Landmark Pharmacy
Second Ave. Chemists Inc.
101 2nd Ave. NYC, N.Y. 10003
212-473-1587

Carmine J. Palermo and Family

Telephone: 914-452-4545

WESTCHESTER—HUDSON

COAT, APRON, TOWEL, UNIFORMS and LINEN SUPPLY Co., Inc.

BRAD SOHN

45 Taylor Avenue
Poughkeepsie, N.Y. 12601

Compliment from Family

MICHAEL MATIASH

NOTARY PUBLIC ■ LIFE, ACCIDENT & HEALTH ■ TAXATION
GENERAL INSURANCE AGENT ■ BROKER

ES 3-1688

173 Stuyvesant Avenue
Newark, N.J. 07106

NEWARK TRADE TYPOGRAPHERS

177 Oakwood Avenue ■ Orange, N.J. 07050 ■ (201) 674-3727

John Wislocky

Robert Wislocky

REALTOR

BOHDAN HOLOWID

LICENSED REAL ESTATE BROKER

501 - 90th AVE N.

ST. PETERSBURG, FLORIDA 33702

(813) 577-3848

Phones: AR 6-1414-1415

Free Delivery

OAKLEY
Rexall **PHARMACY Inc.**

I CHASEN, R Ph — K KAPUSTKA, R Ph.

2252 W. Chicago Avenue
Near Oakley

Chicago, Ill.
DEA. AO 3874268

653-5793

CEBULA FUEL SERVICE

PLUMBING ■ HEATING ■ FUEL OIL

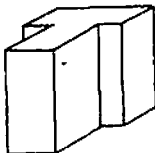
State Plumbing License: Theodore #434 — Michael #6844

Member of N.J. State League Master Plumbers; Gold Seal Associates Inc.;

Fuel Merchants Association of N.J.

163 Tonnele Avenue

Jersey City, N.J. 07306

TOTAL SETTLEMENT SERVICES INC.

Home Inspection One

SURVEYS, HOME INSPECTIONS, TERMITE & PEST INSPECTION,
APPRAISERS

MYRON M. BYTZ
President

P.O. Box 221, 46 Main Street
Succasunna, N.J. 07876
(201) 584-7986

SEXTON STUDIOS, INC.

GRAPHIC ARTS ■ DESIGN ■ PHOTOGRAPHY

Represented by

MICHAEL BEREZOWSKI

Cherry Hill, N.J. 08003

(609) 424-4000

Oak Ridge
REALTY

REALTOR • INSURANCE

201-376-4822 372 Morris Avenue
Springfield, N.J. 07081

MARIE DOMARATZKY
SALES REPRESENTATIVE RLS 467-8918

Telephone 673-3318

FRIENDLY PERSONALIZED SERVICE
Freipac Pharmacy, Inc.
116 Second Avenue
Cameo Seventh Street
New York, N.Y. 10003
Irwin M. Pachter

(201) 333-3839

POWERS PRESS
PRINTERS ■ LITHOGRAPHERS

81 Montgomery Street
Jersey City, N.J. 07302

**Expert
Electrical Service, Inc.**
INDUSTRIAL ■ COMMERCIAL ■ RESIDENTIAL
N.J. Lic. 511-N.J., Business Perm. 511-A

Нові електричні праці, доповнення
і наприви в стейті Нью Джерзі.

Власник — ОСИП ГОЛИНСЬКИЙ

50 Hillside Terrace
Irvington, N.J. 07111
Tel. (201) 374-1807

Буваєте в Нью Йорку
Відайте Сурму.
Сурма Українська книгарня.
Сурма Український Музей.
Сурма Українська Інституція.
Сурма відчинена сім день в тиждні.
Власителі: Мирон Сурмач, старший,
Мирон Сурмач, син, Маркіян Сурмач,
внук. Три генерації, всі. Вам раді послужити. Просимо заходити.

SURMA

тел.: (212) 477-0729

11 East 7th Street, New York, N.Y. 10003

PHONE: (212) 533-1379
(212) 982-3488

Sobor
ICON - ANTIQUE GALLERY
WATCH AND JEWELER REPAIRS

230 EAST 14TH STREET
140 2ND AVE.
BORIS KOBULEVSKY NEW YORK, NY 10003
OLEG KOBULEVSKY

PHONE
(212) 674-3941

EXCLUSIVELY
FRANCHISED

One HOUR
"MARTINIZING"
THE MOST IN DRY CLEANING

PHILBEE CLEANING CORP.
SAYDE & SARDI COLLETTI

74 Second Ave. New York, N.Y. 10003

Established 1920 PHONE: 276-8100

Walter Papciak
2125-27 W. CHICAGO AVE.
CHICAGO, IL 60622

ARKA LONDON

UKRAINIAN ARTS & GIFTS

Owner — VICTORIA KALUSCHNY

680 Dundas Street
London, Ont., N5W 2Z4 Canada
Tel. (519) 438-5271

Greetings from

UNA BRANCH 460 Taras Shevchenko Society

ALEXANDER KOWALCHUK, *Secretary*

61 Jena Cres.
London, Ont., N5V 1L3, Canada
Tel. (519) 455-6353

MYKOLA WASYLKO B.Arch., O.A.A., M.R.A.I.C. BREIVIK - SCORGE - WASYLKO ARCHITECTS, Inc.

370 Queens Avenue
London, Ont., N6B 1X6, Canada
Tel. (519) 663-0888

Bus. (519) 672-4131

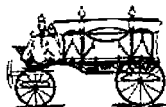
PETER W. KRYWORUK LERNER & ASSOCIATES BARRISTERS AND SOLICITORS

80 Maple Street
Terminal "A" Box 2335
London, Ont., N6A 4G4, Canada

Hinnegan & O'Neil LIMITED

FUNERAL DIRECTORS

350 William St., London, Ont. Canada

JOSEPH E. O'NEIL

432-7136

Mrs. KATHERINE PROWE

10 Margarita St.
Toms River, N.J.08757
Branch 26

*Привіт Українському Народному
Союзові та всім його членам
від*

**270-ГО ВІДДІЛУ УНСоюзу
БРАТСТВА СВ. ІВАНА ХРЕСТИТЕЛЯ
в Джерзі Сіті**

Анна Струк
предсідник
О. Остовська
касир

С. Островерхий
секретар
Аніта Поік
заст. секретаря

УКРАЇНСЬКА М'ЯСАРНЯ та ХАРЧОВА КРАМНИЦЯ В.Л.В.

841 Elizabeth Ave.,
Elizabeth, N. J.
Tel.: (201) 353-4689

З М І С Т

КАЛЕНДАРІОМ	5
-------------------	---

В УКРАЇНІ — ЧОРНОБИЛЬ; У ЗСА — КОНСТИТУЦІЯ

1. <i>Василь Ящун</i> : „Монолог Чорнобильця”	17
2. <i>Олекса Стефанович</i> : „Молитва”	19
3. <i>Іван Кедрин</i> : „Чорні бувальщини України”	20
4. <i>Святослав Караванський</i> : „До совісті віку”	26
5. <i>Роман Борковський</i> : „Американська Конституційна Конвенція”	27
6. <i>Микола Руденко</i> : „Візьми свій хрест”	32
7. <i>Адріян Каратницький</i> : „Ukraine: Europe’s Modern-Day Invisible Nation is Ignored”	33
7. <i>Ганна Черинь</i> : „Саркофаг”	41

ДАВНЕ І НЕДАВНЕ БУТТЯ УКРАЇНИ. ПЕРЕДДЕНЬ ТИСЯЧОЛІТТЯ

1. <i>Наталія Кібець</i> : „Київ — серце України. Напередодні 1000-ліття Хрищення”	45
2. <i>Михайло Кучер</i> : „Шевченко”	50
3. <i>Володимир Трембіцький</i> : „The Ukrainian National Colors from Medieval to the Present Time”	56
4. <i>Іван Дурбак</i> : „Золотий гомін свободи (українські чуда)”	67
5. <i>Людмила Волянська</i> : „Ладя Могилянська — посестра Опени Теліги”	75
6. <i>Теодор Мацьків</i> : „Декілька заваг советським знавцям доби Мазепи”	89
7. <i>Михайло Паламар</i> : „Торгівля України в стародавніх часах”	101

ВІРШІ, ОПОВІДАННЯ, НАРИСИ

1. <i>Ганна Черинь</i> : „Мemento”	107
2. <i>Яр Славутич</i> : „Пам’яті Василя Стуса”	109
3. <i>Світлана Кузьменко</i> : „Україна”	110
4. <i>Святослав Ігоревич</i> : „Заступниці”	111
5. <i>Любов Коленська</i> : „Дорогою ціною”	112
6. <i>Ольга Кузьмович</i> : „Родинні будні” (триптих)	124
7. <i>Расул Гамзатов</i> : „Рідна мова”	129

8. Федь Лісодід: „Концерт ‘Тріо’ ”	131
9. Іван Світличний: „В. Стусові”	133
10. Євгенія Бойко-Дімер: „Наказ є наказ”	134
11. Іриней Верес: „На ювілей царства тиранії”	141
12. Лев Яцкевич: „Розшуки за Олександром Великим”	142
13. Ярослав Курдидик: „Я вік провів”	146

СПОГАДИ

1. Владика Василь Лостен: „Очима римського паломника”	147
2. Володимир Луців: „Незабутній маестро Василь Авраменко”	154
3. Євген Курило: „Теплий кожух, тільки шкода: не на мене шитий” ..	168
4. Любов Забашта: „На Тарасовій горі”	174
5. Богдан Остап'юк: „Богдан Лепкий, мій учитель”	175
6. Яр Климівський: „З пекла до раю” (епізоди мого життя-буття)	187
7. Опесь Бердник: „Діду Славуто”	193
8. Степан Куропась: „Афера о. Олексія Пилипенка”	194
9. Степан Яворський: „Служба у польському війську”	199
10. Іван Гош: „Два театри у Зальцбурзі”	203
11. Тарас Мельничук: „У тюрмі 25-го лютого 1979 року”	206
12. А. Рудник: „Чого шукаєш?”	207

ОГОЛОШЕННЯ	208
------------------	-----

Керівник друкарні: *Анатоль Домарацький*, заступник: *Степан Чума*
Складачі: *Авилда Арзюла, Галина Кузьма, Данута Рігальська.*
Верстальники: *Ярослав Сидоряк, Степан Чума*
Друкарня „Свободи”, 30 Монтгомері вул., Джерзі Ситі, Н.Дж. 07302, ЗСА.

Наклад 20,000 примірників — 1987

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, Інк. UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, Inc.

P.O. Box 76 • 30 Montgomery Street • Jersey City, N.J. 07303
Telephone: (201) 451-2200

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

- Має 18 клас модерного забезпечення;
- Сума забезпечення не має обмежень;
- Виплачує найвищу дивіденду;
- Видає щоденник „Свободу”, „Український Тижневик” і журнал для дітей „Веселка”;
- Уділяє стипендії студіюючій молоді;
- Удержує вакаційну оселю „Союзівку”.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

- Offers 18 types of life insurance protection;
- There is no limit to the amount of insurance;
- Pays out high dividends on certificates;
- Publishes the "Svoboda" daily, the English-language "Ukrainian Weekly" and the children's magazine "Veselka" (The Rainbow);
- Provides scholarships for students;
- Owns the beautiful estate Soyuzivka.

Українська Будівля — Ukrainian Building

ВСТУПАЙТЕ В ЧЛЕНИ УНС!
ЗАБЕЗПЕЧИТЬСЯ
І БУДЬТЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕНІ!

JOIN THE UNA —
INSURE YOURSELF
AND BE SAFE!